TURGHENIEV

Părinţi şi copii

BIBLIOTECA
PENTRU TOTI

I. S. TURGHENIEV

Părinţi şi copii

roman

1962

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

Traducere de
Ştefania Velisar-Teodoreanu şi *Magda Roşca*
Prefaţă de
Tatiana Nicolescu

И. С. ТУРГЕНЕВ
собрание сочнений
том 3
издательство „правда"
Москва, 1949

I. S. TURGHENIEV

(28 octombrie 1818—22 august 1883)

Se împlineşte un veac de la data de cînd în numărul 2 al revistei *Russki vestnik* pe anul 1862 vedea lumina tiparului romanul lui I. S. Turgheniev *Părinţi şi copii*. Publicat într-o perioadă de aprigă luptă socială şi politică, de ciocniri ideologice, specifice pentru atmosfera din Rusia de după reforma din 1861, inspirat din realităţile istorice imediate, romanul a oglindit în conţinutul său şi a ilustrat prin „drumul" său literar frămîntările epocii care i-a dat naştere. Şi dacă amintindu-ne de cuvintele poetului latin putem spune că orice carte „îşi are destinul său" [1], cel al romanului *Părinţi şi copii* se situează printre cazurile mai complexe, nu tocmai lesne de rezolvat şi cu atît mai puţin de etichetat cu formule simpliste. Îndată după apariţia sa romanul a şi provocat articole polemice [2], un schimb viu de opinii, o puternică luptă de idei care

[1] *Habent sua fata libelli* — expresie aforistică atribuită poetului latin Terentianus Maurus (sec. II—III e.n.).

[2] Chiar imediat după publicarea romanului, în numerele 3 pe anul 1862 ale unor reviste de seamă ca *Sovremennik*, *Russkoe slovo*, *Otecestvennîe zapiski* precum şi altele (*Vremea*, *Epoha* etc.) încep să apară cronici, studii, articole, consacrate romanului. Interesant de remarcat numărul mare de materiale critice ce au fost publicate în primii ani după apariţia cărţii. Astfel între 1862—1864 în revista *Sovremennik* apar 18 articole, de amploare mai mare sau mai mică, în care se discută unele sau altele din problemele ridicate de romanul *Părinţi şi copii*, în *Otecestvennîe zapiski* 14 articole etc.

a avut o durată destul de lungă şi care, pierzînd întrucîtva din intensitate, nu a dispărut cu desăvîrşire spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi nici la începutul secolului al XX-lea. E interesant de remarcat că ea nu a încetat nici astăzi. Un reviriment al ei s-a putut observa nu de mult [1], cînd în presa sovietică de specialitate s-a discutat cu multă înflăcărare şi destulă amploare despre Bazarov, despre sensul şi semnificaţia romanului lui I. S. Turgheniev. Astfel încît cuvintele rostite altădată de Lunacearski îşi păstrează deplina lor valoare şi în vremea noastră: „Şi astăzi, deşi noi nu semănăm cu oamenii epocii aceleia, *Părinţi şi copii* rămîne un roman actual, şi toate discuţiile ce s-au purtat în jurul lui găsesc un anumit ecou în sufletele noastre".

*

În 1862, cînd apărea noul său roman, Turgheniev era un scriitor matur, cu o activitate literară bogată, al cărui nume era cunoscut nu numai cititorilor din Rusia, dar şi celor din străinătate, îndeosebi din Franţa. În ansamblul creaţiei turgheneviene de pînă la acea dată, *Părinţi şi copii* marca o etapă nouă, iar dacă raportăm această operă la întregul drum scriitoricesc ea se prezintă ca un moment culminant în activitatea lui de romancier, ca un bilanţ pe linia evoluţiei artistice şi ideologice. Totodată romanul a însemnat şi oglindirea în literatură a acelei epoci de cotitură din istoria Rusiei pe care o numim „anii şaizeci", cu problemele ei specifice, cu eroii ei noi.

[1] Articolul lui V. Arhipov *Din istoria creării romanului lui I. S. Turgheniev „Părinţi şi copii"* (publicat în revista *Russkaia literatura*, 1958, nr. 1) a determinat numeroase luări de atitudini şi a prilejuit apariţia în 1958—1959 a unei serii de studii, articole, însemnări în reviste ca *Voprosi literaturi*, *Russkaia literatura*, *Novii mir*, *Podiom*, *Literaturnaia gazeta*, *Literatura i jizni*, *Literatura v şcole* etc. Această discuţie a reactualizat romanul şi a adus interpretări noi şi precizări utile pe marginea operei lui I. S. Turgheniev.

Primele încercări literare ale lui Turgheniev se situează încă în anii studenției, cînd el scrie poemul dramatic *Steno* (1834), precum și o serie de poezii lirice, toate purtînd amprenta romantismului. Interesul pentru literatură, deprinderea de a citi s-au născut de timpuriu în sufletul viitorului scriitor. În casa părintească de pe moșia de la Spasskoe-Lutovinovo (gubernia Orel), el avea la îndemînă o bibliotecă bogată și foarte variată, în rafturile căreia putea găsi operele cele mai reprezentative ale literaturii ruse și străine. Lecturile împlineau, poate, în sufletul copilului lipsa unei vieți de familie mai calde, mai prietenoase, ele sădeau năzuințe nobile și totodată îl ajutau să înțeleagă, mai devreme decît alții, nedreptatea sistemului iobăgist, să condamne asuprirea țăranilor, purtarea neomenoasă față de ei. „M-am născut și am crescut, își va aminti mai tîrziu scriitorul, într-o atmosferă în care domneau ghionturile, bătăile, păruielile, palmele etc. Încă de pe atunci s-a înrădăcinat în sufletul meu ura față de sistemul iobăgist."

Anii de studiu la Universitatea din Moscova, apoi la cea din Petersburg, urmați de o călătorie în străinătate și de audierea unor cursuri la Universitatea din Berlin, de vizitarea Germaniei și a Italiei au contribuit la formarea viitorului scriitor ca o personalitate multilaterală, cu preocupări serioase și aspirații nobile, progresiste. În acești ani I. S. Turgheniev manifestă interes pentru problemele de filozofie, pe care prietenia cu N. V. Stankievici și M. A. Bakunin nu face decît să-l întărească. Dar literatura nu dispare nici o clipă din cîmpul de preocupări ale viitorului romancier. După cum o mărturisește singur autorul lui *Rudin*, în acei ani de început „Puşkin a fost pentru mine, ca și pentru mulți dintre cei de o vîrstă cu mine, un fel de semizeu. Realmente ne închinam înaintea lui." Dacă această puternică admirație a îngreunat, pe de o parte, într-o oarecare măsură afirmarea originală a talentului lui Turgheniev în perioada dată,

ea l-a ajutat pe de altă parte, urmînd pilda lui *Evghenii Oneghin*, a *Căsuței din Kolomna*, a *Povestirilor lui Belkin*, să se orienteze pe drumul realismului. În creația lui Turgheniev care precede nemijlocit ciclul *Povestirilor unui vînător* (*Paraşa* — 1843, *Moşierul* — 1845, apoi *Andrei Kolosov*, *Duelistul* etc.) se poate urmări procesul de trecere de la romantismul devenit în literatura rusă un fenomen desuet la realismul critic, cu preluarea şi prelucrarea creatoare a tradițiilor realiste ale lui Puşkin şi Gogol, contopite într-o simbioză originală. Şi desigur că în procesul de căutare a unui drum nou în literatură, de situare apoi ferm pe poziții realiste ca şi în întărirea simpatiilor democrate ale lui Turgheniev un rol de seamă l-a jucat şi prietenia cu Bielinski, care datează tocmai din această perioadă. Criticul democrat-revoluționar care aprecia „inteligența excepțională" „gîndirea originală şi viguroasă" a lui Turgheniev, şi-a dat seama că tînărul său prieten posedă „un talent poetic neobişnuit".

Amintindu-şi de convorbirile purtate cu Bielinski, Turgheniev va releva mai tîrziu caracterul lor „filozofico-literar, critico-estetic şi poate chiar social". Prietenia cu marele critic a întărit în sufletul viitorului romancier idealurile antiiobăgiste şi tendințele umaniste, iar ideile estetice înaintate pentru care acesta milita au contribuit la situarea fermă a tînărului scriitor pe pozițiile realismului. După cum se ştie, de altfel, aceeaşi înrîurire a avut personalitatea remarcabilă a lui Bielinski şi asupra altor reprezentanți ai tinerei generații de literați contemporani cu Turgheniev (Goncearov, Nekrasov, Dostoievski).

Şi nu e de loc lipsit de semnificație faptul că *Hor şi Kalinîci* (1847), prima schiță din *Povestirile unui vînător*, operă ce a marcat o cotitură în evoluția lui Turgheniev, datează din perioada celei mai intense comuniuni spirituale cu V. G. Bielinski, care a văzut de altfel în ea făgăduința „unui mare scriitor în viitor". După cum e interesant de remarcat că nuvela *Vătaful*, de orientare atît de

critică la adresa moşierimii ruse, a fost scrisă în iulie 1847, concomitent cu *Scriscarea către Gogol*, la Salzbrunn, în Germania, unde Turgheniev îl însoţise pe Bielinski şi unde cei doi trăiau într-o atmosferă de strînsă prietenie.

Ciclul *Povestirilor unui vînător*, apărut în întregime (1852), după moartea marelui critic democrat-revoluţionar, se înscrie sub semnul artei realiste. El ilustrează şi prin conţinutul său şi prin forma sa artistică crezul estetic al „şcolii naturale".

Ideea care străbate ca un fir roşu această operă şi reuneşte schiţele şi povestirile ce o compun într-un ciclu, într-un tot unitar, este condamnarea iobăgiei. Autorul însuşi mărturiseşte că el a cuprins în cuvîntul iobăgie „toate fenomenele împotriva cărora a hotărît să lupte pînă la capăt, cu care a jurat să nu se împace niciodată". Problema dezbătută de Turgheniev în *Povestirile unui vînător* era de mare importanţă ; ea era, de fapt, problema centrală a vieţii ruseşti din acea vreme în care, cum arată Lenin, toate chestiunile sociale „se reduceau la lupta împotriva iobăgiei şi a rămăşiţelor ei". Scriitorul a atacat această problemă în chip direct, zugrăvind pe primul plan traiul ţăranului rus, înfăţişîndu-ne tabloul satului din Rusia feudală. În anii în care îşi scrie Turgheniev *Povestirile unui vînător* tematica ţărănească se afirma tot mai intens în literatura rusă. Ilustrată prin scrierile lui Grigorovici *(Satul, Anton-nenorocitul)*, ale lui Dal, prin poeziile lui Nekrasov *(Troica, Grădinarul* etc.) ea va căpăta şi mai multă amploare în preajma lui 1860 şi după această dată (în creaţia lui Nicolai Uspenski, Reşetnikov, Levitov). În opera lui Turgheniev tematica ţărănească este tratată în chip original, *Povestirile unui vînător* deosebindu-se şi de schiţele cu colorit etnografic ale lui Dal, ca şi de nuvelele cu oarecare iz sentimental-moralizator ale lui Grigorovici.

Urmărind zugrăvirea unei imagini autentice a vieții rusești, scriitorul pune față în față cele două clase : moșierii, exploatatori și asupritori, și țăranii exploatați, asupriți. Înfățișînd figuri variate de țărani, temperamental și psihologic diferențiate, autorul realizează o galerie bogată de tipuri reprezentative ale poporului rus. Aici găsim pe Hor, om practic, harnic, isteț ; pe Ovsiannikov, hotărît și înțelept ; pe Kalinîci, poet din fire ; pe Kassian cu dragostea lui pentru natură și adevăr ; pe iscusitul cîntăreț Iakov și pe mulți alții. În genere, țăranii apar ca purtători ai unor idei și idealuri pozitive, sînt oameni înzestrați, inteligenți, virtuoși, cu sufletul curat, bogat în sentimente frumoase.

Și în opoziție cu ei ne este prezentată galeria moșierilor : Polutîkin, un om ridicol și de nimic ; Zverkov, al cărui nume vine să sublinieze esența antiumană a firii sale sălbatice (zver — în l. rusă fiară) ; Penocikin, al cărui rafinament și cultură de paradă fac și mai respingătoare și mai hidoasă firea-i despotică ; Stegunov, cel patriarhal și „bun din cale afară", ai cărui iobagi sînt bătuți cu vergile și pedepsiți la fiecare pas.

Desigur că această contrapunere avea în primul rînd un scop demascator. Referindu-se la Penocikin „un moșier civilizat, cult, instruit, cu maniere gingașe, cu lustru european", Lenin sublinia procedeul lui Turgheniev de a dezvălui esența antiumană a acestui personaj : „Moșierul lui Turgheniev este și el o persoană «umană»... în comparație cu Saltîciha, de exemplu, atît de «uman», încît nu se duce el însuși la grajd să supravegheze dacă s-au luat toate măsurile pentru biciuirea lui Fedor... Acest moșier nu-și permite nici să-l lovească, nici să-l certe pe lacheu ci, ca un om cult ce este, cu maniere gingașe și umane, «ia măsuri» de departe, fără zgomot, fără scandal, fără «demonstrație publică»." [1]

[1] *Lenin despre cultură și artă*, E.S.P.L.P., 1957, p. 86.

Din asemenea antiteză rezultă limpede valoarea reală a omului din popor, superioritatea lui morală, spirituală asupra reprezentanților claselor dominante și se naște în mod firesc protestul împotriva instituțiilor și autorităților ce țin pe acest țăran înrobit, asuprit, supus moșierului și lăsat cu totul la bunul lui plac. De aceea fără a conține atacuri directe la adresa iobăgiei, prin sensul lor obiectiv, prin concluziile pe care le poate trage cititorul, *Povestirile unui vînător* s-au situat printre operele pe care contemporanii și posteritatea le-au considerat, pe bună dreptate, ca acte de acuzare ale iobăgiei.

Paralel cu ciclul *Povestirile unui vînător* și în anii imediat următori apariției acestuia, Turgheniev scrie cîteva nuvele (*Trei întîlniri, Mumu, Doi prieteni, Hanul* etc.) și-și încearcă talentul și în dramaturgie (*Burlacul, Dejunul la mareșalul nobilimii, O lună la țară*). Această activitate pregătește sub unele aspecte (tematic, al adîncirii analizei psihologice, al relevării unor noi conflicte caracteristice epocii) drumul lui Turgheniev ca romancier, constituind o etapă premergătoare, necesară, de elaborare și perfecționare. Totodată piesele lui Turgheniev, realiste ca orientare, amintind pe acest plan de tradiția gogoliană în dramaturgie, reprezintă prin caracterul lor psihologic, prin unele probleme tratate, prin oarecare trăsături specifice de compoziție și de stil un pas spre teatrul lui Cehov.

Activitatea de romancier a scriitorului nostru începe și se desfășoară în mare parte într-o epocă din cele mai importante și frămîntate din istoria Rusiei. Primul său roman *Rudin*, scris în 1855, a fost publicat de revista *Sovremennik* în 1856 (nr. 1 și 2), urmat fiind curînd de alte opere în aceeași specie: *Un cuib de nobili* (1858), *În ajun* (1859), *Părinți și copii* (1862). Concomitent scriitorul continuă să manifeste interes și pentru nuvelistică, tipărind *Faust, Asia, Prima iubire* etc. Anii aceștia, în

care Turgheniev lucrează intens şi cu rezultate rodnice, aduc în viaţa poporului rus adieri noi. După terminarea războiului Crimeii se observă o activizare a spiritelor, o creştere a valului opoziţionist faţă de autocraţie şi feudalism. E o perioadă de avînt care se va intensifica, ajungîndu-se în 1859—1861 la o situaţie revoluţionară. În fruntea mişcării progresiste se găsesc la această dată N. G. Cernîşevski şi N. A. Dobroliubov care ridică steagul luptei pentru idealuri democratice şi revoluţionare. Această a doua etapă din istoria mişcării revoluţionare din Rusia, după periodizarea dată de Lenin, aduce ca năzuinţe principale desfiinţarea iobăgiei şi abolirea autocraţiei, eliberarea ţăranului din robie şi înzestrarea lui cu pămînt. Cu excepţia unei categorii restrînse de conservatori, reacţionari înrăiţi care respingeau ideea oricăror schimbări, majoritatea opiniei publice înţelegea necesitatea lichidării vechilor stări de lucruri, a feudalismului în primul rînd. Dar în ce priveşte realizarea ca atare a acestor înnoiri ale vieţii ruseşti existau păreri deosebite, soluţii opuse. Lupta de idei a epocii se desfăşoară în manifestările ei esenţiale între două tabere cu poziţii antagonice : liberalii şi democraţii revoluţionari. În timp ce N. G. Cernîşevski şi N. A. Dobroliubov se situau pe poziţiile masei ţărăneşti, exprimînd interesele acesteia, liberalii, înţelegînd că nu mai puteau menţine vechile rînduieli, caută să salveze cît mai mult din privilegiile clasei dominante şi să cedeze cît mai puţine drepturi poporului. „Liberalii au vrut să «elibereze» Rusia «de sus» în jos fără să distrugă nici monarhia ţarului, nici puterea moşierilor şi stăpînirea lor asupra pămîntului, îndemnîndu-i să facă numai «concesii» spiritului vremii. Liberalii au fost şi rămîn ideologii burgheziei care nu se pot împăca cu iobăgia, dar se tem de revoluţie, se tem de mişcarea maselor în stare să răstoarne monarhia şi să distrugă puterea moşierilor. De aceea liberalii se mărginesc la «lupta pentru reforme»,

la «lupta pentru drepturi», adică la împărțirea puterii între feudali și burghezie." [1].

În condițiile în care conștiința politică a maselor țărănești era slabă, neformată, în care lipsea o forță ca a proletariatului care să preia conducerea luptei, puternicile ciocniri de clasă și ideologice dintre 1859—1861 nu și-au găsit soluționarea într-o revoluție, ci s-au soldat cu o reformă. Îngustă, mărginită, dată „de sus", această reformă prin care autocrația s-a gîbit să preîntîmpine izbucnirea protestului revoluționar al maselor nu a putut satisface și nici nu a satisfăcut aspirațiile de veacuri ale țărănimii ruse, pe care eliberînd-o juridiceşte din iobăgie, a lăsat-o economiceşte în stare de dependență față de clasele exploatatoare. Pe fundalul acestor frămîntări sociale trebuie examinată și evoluția ideologică și artistică a lui Turgheniev. Prin năzuințele sale democrate, umaniste, scriitorul care purta o veche ură față de iobăgie nu putea fi decît de acord cu desființarea ei. Încă de prin 1854 el începuse să colaboreze intens la revista *Sovremennik* care continua să se afirme ca o tribună progresistă, așa cum o orientase Bielinski. Prietenia strînsă cu Nekrasov îl apropie și mai mult de această publicație. Dar pe măsură ce lupta de clasă și ca o consecință a ei și lupta de idei se ascut, orientarea revistei devine mai fermă, iar în viața ei încep să ocupe un rol preponderent Cernîșevski, mai apoi Dobroliubov, relațiile lui Turgheniev cu *Sovremennik*-ul se complică.

Scriitorul nu împărtășea ideile revoluționare, el era mai curînd stăpînit de iluzii reformiste, liberale. Situîndu-se pe poziții politice mai puțin înaintate decît ale lui Cernîșevski și Dobroliubov, el nu a înțeles în întregime și nici nu a apreciat la adevărata ei valoare activitatea acestora de militanți pe tărîm obștesc și, în parte, pe cea de critici literari. Neînțelegerile se vor adînci și se va ajunge la un conflict deschis după publicarea artico-

[1] Lenin, *Despre literatură*, Ed. P.M.R., 1948, pp. 28—29.

lului lui Dobroliubov *Cînd oare va veni ziua cea adevărată*, care va determina încetarea colaborării lui Turgheniev la *Sovremennik* (1860). De altfel ideile liberale vor înrîuri şi atitudinea romancierului faţă de reformă, împingîndu-l, fie şi vremelnic, la aprecierea favorabilă a acesteia.

Orientarea lui Turgheniev în această perioadă atît de zbuciumată pe plan social şi politic spre o specie ca romanul i-a înlesnit cuprinderea largă a vieţii contemporane, în toată complexitatea ei. Continuînd tradiţiile înaintaşilor săi Puşkin, Gogol şi Lermontov, el a creat romane sociale şi psihologice în primul rînd, descriind destine individuale şi de familie, dar şi destinele unei generaţii, ale unei clase, zugrăvind într-o formă condensată tablouri bogate ale realităţii ruseşti din vremea sa. Realizînd opere cu o compoziţie armonioasă, de un echilibru clasic, acordînd mai puţină atenţie intrigii, peripeţiilor şi mai multă conflictelor de idei, ciocnirilor dintre concepţii, Turgheniev a creat romane de probleme, în care şi-au găsit oglindirea dezbaterile ideologice şi frămîntările vremii sale. Şi dacă romanele lui Turgheniev ne atrag prin consistenţa lor intelectuală, ele ne cuceresc nu mai puţin prin acea contemporaneitate, acea actualitate raportată la epoca în care au fost scrise, ce formează una din principalele lor caracteristici. Subliniind „înţelegerea adîncă a... curentelor gîndirii sociale", „atitudinea îndrăzneaţă faţă de realitate", interesul pentru problemele actuale ca trăsături deosebite ale creaţiei lui Turgheniev, Dobroliubov scria: „El ghicea cu repeziciune noile necesităţi, noile idei, ce apăreau în conştiinţa socială şi în operele sale, atrăgea atenţia asupra problemelor la ordinea zilei care începeau să frămînte în surdină societatea... Putem spune cu curaj că dacă d. Turgheniev punea în romanele sale vreo problemă, dacă înfăţişa vreun aspect nou al relaţiilor sociale, aceasta servea drept chezăşie că problema respectivă e deja pusă

sau se va pune curînd în conştiinţa societăţii culte, că acest nou aspect al vieţii începe să se reliefeze şi în curînd se va reliefa pe deplin în faţa ochilor noştri."

Dezbaterile înflăcărate şi ample asupra drumului pe care se va orienta Rusia, asupra perspectivelor ei istorice, discuţiile despre eroii acestei epoci, cei cărora le revenea misiunea de a înnoi viaţa ţării lor, caracteristice şi actuale pentru anii de avînt (1856—1861) şi-au găsit ecourile în romanele lui Turgheniev din acea vreme, începînd cu *Rudin* şi sfîrşind cu *Părinţi şi copii.*

Analizînd trăsăturile specifice, calităţile şi defectele, „oamenilor de prisos", cei pe care îi înfăţişase de predilecţie literatura rusă dintre 1830—1850, Turgheniev ajunge la concluzia că ei nu pot fi eroii epocii noi, ce-şi croieşte drum în istoria Rusiei. Romancierul l-a zugrăvit pe Rudin, rudă bună cu Peciorin şi Beltov, ca o personalitate atrăgătoare, luminoasă, a înfăţişat forţa inteligenţei lui, puterea de subjugare şi convingere a vorbelor lui, noblеţea idealurilor afirmate de el. Şi totodată ni l-a arătat incapabil de acţiune, eşuînd în încercările de activitate practică. Rudin ne apare, după caracterizarea criticului literar Pisarev ca „un tip de om pentru care vorbele înlocuiesc faptele şi care, trăind numai în imaginaţie, nu este în stare să realizeze nimic în viaţa reală". În anii grei de cruntă reacţiune din deceniile 4 şi 5 ale secolului al XIX-lea vorbele înflăcărate ale lui Rudin au putut trezi din letargie unele conştiinţe, au putut sădi idealuri nobile în unele suflete şi acest rol pe care ele l-au îndeplinit nu trebuie nesocotit. Dar în anii de avînt premergători lui 1861 ce se afirmau tot mai mult ca o epocă a faptelor şi nu a cuvintelor, a luptei şi nu numai a năzuinţelor, Rudinii nu mai puteau ţine pas cu vremea. O reluare şi întărire a acestei idei găsim şi în alte opere ale lui Turgheniev, datînd cam din aceeaşi vreme ca, de pildă, *Asia* şi *Un cuib de nobili.*

Sub impulsul vieții, al noilor realități ce se conturau, Turgheniev scrie în 1859 romanul *În ajun* în care, continuînd dezbaterea începută în *Rudin*, dă un răspuns la întrebarea ce frămînta pe contemporanii săi și anume ce calități trebuie să întrunească eroul ce vrea să fie la înălțimea cerințelor epocii.

Personajele centrale ale acestei opere, Elena și Insarov, dar mai ales acesta din urmă se deosebesc puternic de „oamenii de prisos", de Rudin și în special de Oblomov, care a intrat în istoria romanului rus în același an cu eroii lui Turgheniev. E o antiteză fundamentală și care se manifestă în planuri multiple. Raznocințul Insarov e scump la vorbă, dar e un om de acțiune, plin de energie, un luptător. El știe încotro trebuie să meargă, pentru ce trebuie să lupte și idealul către care năzuiește e cu adevărat măreț : eliberarea patriei. Turgheniev a redat foarte bine în romanul său trăsătura principală a acelor ani din istoria Rusiei, din ajunul reformei, dominați de elanuri, de entuziasm, de aspirație spre luptă pentru binele obștesc, de dorința de a acționa pentru fericirea tuturor. Cu o profundă intuiție artistică scriitorul a înțeles că eroul acestei epoci trebuie să fie un om de acțiune, un luptător. „El nu se mulțumește numai să vorbească, el a făptuit și va făptui", spune Elena despre Insarov. De altfel discutînd într-o scrisoare despre romanul său Turgheniev spunea : „La temelia lui... se află ideea necesității unor firi *conștient* eroice... ca să progreseze cauza..."

Dezbătînd prin acest roman al său o problemă foarte importantă și mult discutată în literatura vremii și anume problema eroului pozitiv, ridicată și în articolele de critică literară ale lui Cernîșevski și Dobroliubov, și în unele opere literare, Turgheniev contura personalitatea acestuia ca a unui om cu aspirații nobile, însuflețite de idealuri superioare, gata să se sacrifice pentru popor. Figura lui Insarov însemna o replică nu numai la adresa

lui Oblomov şi în genere a oamenilor de prisos, dar şi la adresa lui Stolz, şi el om de acţiune, dar mărginit la o activitate egoistă, fără năzuinţe înalte, fără interese largi care să îmbrăţişeze destinele unei colectivităţi întregi.

Comentînd romanul lui Turgheniev, raportîndu-l la realităţile contemporane şi considerîndu-l ca o descriere a Rusiei „în ajunul" unor mari transformări radicale, Dobroliubov a identificat, pe bună dreptate, în articolul său *Cînd va veni oare ziua cea adevărată?* figura lui Insarov cu cea a luptătorului revoluţionar. Criticul democrat-revoluţionar vorbea despre Insarov ca despre un erou necesar vieţii ruseşti, prezentîndu-l ca exponentul şi purtătorul unor „idei măreţe" şi lega apariţia Insarovilor ruşi de realizarea idealurilor revoluţionare.

Romancierul şi criticul se situau pe poziţii deosebite în aprecierea personajului principal al romanului. Turgheniev l-a făcut pe Insarov bulgar, deci a vrut să sublinieze neapartenenţa lui la viaţa Rusiei. Totodată deşi l-a înfăţişat ca un om de acţiune, luminat, progresist, l-a prezentat urmărind în primul rînd realizarea unui ideal naţional, care estompa în ochii lui problemele sociale. Dobroliubov a văzut în Insarov un luptător, nu numai pentru idealul naţional, dar şi pentru cel social; un revoluţionar, a cărui prezenţă în viaţa Rusiei e grăitoare pentru apropierea acesteia de revoluţie. Neadeziunea romancierului la ideile revoluţiei şi implicit la această interpretare a personajului creat de el a împins spre conflictul cu Dobroliubov şi spre ruptura cu revista *Sovremennik*. Ceea ce nu putea infirma sensul obiectiv al romanului, pe care criticul democrat-revoluţionar îl surprinsese în toată semnificaţia sa.

Continuînd şi dezvoltînd tema abordată în romanul *În ajun*, lărgind şi cuprinzînd într-un tablou şi mai amplu imaginea societăţii ruse din „anii şaizeci" adîncind psihologia eroului tipic al epocii şi pe această linie continuînd

disputa cu Dobroliubov, Turgheniev va scrie *Părinţi şi copii.*

Atît acţiunea din roman (ea începe la 20 mai 1859 şi se încheie după reforma din 1861), cît şi datarea cronologică a muncii scriitorului la el (aug. 1860 — aug. 1861) ne situează în plină desfăşurare a evenimentelor ce au precedat reforma, în perioada de maximă intensitate a luptei. Cartea lui Turgheniev a apărut ca un ecou imediat al frămîntărilor ce au caracterizat această etapă importantă din istoria Rusiei.

Unul din cei mai recenţi cercetători sovietici ai romanului *Părinţi şi copii* P. G. Pustovoit subliniază : „Analiza concepţiilor filozofice, politice, ştiinţifice şi estetice ale lui Bazarov (ca reprezentant al lagărului democratic) şi ale reprezentanţilor lagărului liberal, prezentaţi în roman, ne îndreptăţeşte să afirmăm că Turgheniev a oglindit în esenţă just semnificaţia politică a luptei de idei de la 1860." [1]

Menţinîndu-şi interesul pentru zugrăvirea vieţii sufleteşti a personajelor, pentru analiza psihologică, Turgheniev a acordat în acest roman preponderenţă descrierii proceselor sociale şi politice, înfăţişării conflictelor de idei dintre taberele adverse în luptă. Caracterul social-politic al romanului *Părinţi şi copii* este mult mai accentuat decît al altor creaţii similare ale scriitorului rus, iar locul ocupat în cadrul lui de intriga sentimentală mai restrîns în comparaţie cu cel deţinut în *Rudin* sau *Un cuib de nobili.* Totodată în dezvăluirea personalităţii lui Bazarov, spre deosebire de ceea ce se întîmplă cu Rudin şi mai ales Lavreţki, dragostea joacă un rol secundar faţă de determinanţele de ordin social-istoric şi ideologic. În schimb atenţia scriitorului se îndreaptă spre analiza relaţiilor care se creează între Bazarov şi adversarii săi, Pavel Petrovici Kirsanov în primul rînd, între Bazarov

[1] P. G. Pustovoit, *Ivan Sergheevici Turghenev,* Moscova, 1957, p. 73.

şi pseudodiscipolii săi, Arkadi Kirsanov, Sitnikov, Kukşina, spre înfăţişarea personalităţii eroului ca purtătoare a unor anumite concepţii, ca exponentă a unei anume ideologii. De aci şi relativ slaba desfăşurare a intrigii, care înaintează domol, fără peripeţii, fără surprize sau momente de deosebită ascuţime. Conflictul romanului, tensiunea lui dramatică nu decurg din ciocniri exterioare, ci din confruntări de poziţii, de opinii. Ca şi în *Rudin* şi în *Părinţi şi copii* naraţiunea este dominată de un personaj central, în jurul căruia se strîng toate firele acţiunii, se grupează ceilalţi eroi. Bazarov, ca şi Rudin sau Lavreţki, apare în faţa cititorului ca o personalitate cu o concepţie de viaţă formată, închegată. Spre deosebire de eroii lui Tolstoi, el nu străbate un drum de căutări ideologice, ci se afirmă de la început ca propagandist, ca exponent al ideilor, al părerilor pe care şi le-a însuşit.

Bazarov, a cărui faţă „prelungă şi slabă, cu fruntea înaltă... cu ochii mari verzui... însufleţită de un zîmbet liniştit... exprima inteligenţă şi încredere în sine" ne este înfăţişat dintru început ca un om energic, hotărît, integru. Plin de stăpînire de sine, cu multă voinţă, cu o minte ageră, cu spirit practic, el este omul faptelor, al muncii, deşi autorul nu-i oferă prea multe ocazii să acţioneze, ceea ce îl deosebeşte, între altele, de „oamenii noi" zugrăviţi de Cernîşevski în romanul *Ce-i de făcut.* Diferenţa provine, desigur, din poziţia politică diferită pe care se situează cei doi scriitori.

Bazarov apare în roman ca reprezentant al unor noi concepţii de viaţă, caracteristice tinerei generaţii de luptători democraţi, ce-şi afirmau rolul în istoria Rusiei în „anii şasezeci". Turgheniev şi-a situat eroul într-o ambianţă în care el se loveşte la fiecare pas de păreri adverse, în care trebuie să atace, să polemizeze, să-şi apere punctul de vedere. De aci locul şi rolul important ce revine în roman dialogului, ca unul din mijloacele

principale de definire a poziţiilor pe care se situează personajele în luptă şi de dezvăluire a caracterelor. Conflictul de idei din roman nu se desfăşoară între „părinţi" şi „copii", adică între două generaţii, ci între două tabere cu concepţii politice şi sociale opuse, cea democrată şi cea nobiliară. Turgheniev însuşi subliniase că romanul său „este îndreptat împotriva nobilimii considerată ca o clasă înaintată". Misiunea aceasta demascatoare şi-o asumă în primul rînd Bazarov. Şi el combate cu atît mai aprig deprinderile, concepţiile, principiile, temeliile clasei nobiliare, cu cît este mereu înconjurat de reprezentanţii ei şi întîlnirea aceasta are loc în momentul încordat, de luptă intensă din ajunul reformei. În schimb eroul lui Turgheniev are mult mai puţin prilejul să-şi desfăşoare programul pozitiv, de acţiune, principiile constructive, de întemeiere a noii societăţi pentru care el luptă. Aceasta, poate, pentru că şi romancierul le cunoştea mai puţin şi era mai puţin permeabil la înţelegerea şi aprobarea lor.

Idealurile pentru care luptă Bazarov se conturează tocmai în lumina a ceea ce el neagă, a ceea ce respinge, şi în parte pornind de la discuţiile pe care el le poartă cu Arkadi Kirsanov. Antiteza dintre Bazarov şi lumea nobiliară care-l înconjoară este profundă. Raznocineţ, om de origină socială modestă, deprins să muncească, eroul romanului opune Kirsanovilor şi clasei pe care ei o reprezintă un program de viaţă şi de luptă, însufleţit de idealuri democrate. Turgheniev însuşi îl caracterizase ca un om „cinstit, sincer, şi democrat pînă în măduva oaselor". Dar romancierul nu a reuşit să redea cu toată bogăţia şi profunzimea democratismul concepţiilor şi al viziunii lui Bazarov asupra vieţii şi a societăţii. De aceea figura eroului central al romanului *Părinţi şi copii* nu este lipsită din acest punct de vedere de unele contradicţii şi inconsecvenţe, care se manifestă, între altele, de pildă, în atitudinea lui Bazarov faţă de popor, în acele note de

pesimism ce apar la sfîrşitul romanului în părerile sale despre ţăranul rus.

Bazarov respinge mentalitatea feudală, conservatoare, tiranică, felul de trai al nobilimii, bazat pe asuprire, pe exploatare şi o face în numele unei vieţi libere, fericite, de muncă. El opune idilismului desuet, încă prezent în lumea „cuiburilor de nobili" aprecierea realistă, critică, curajoasă a vieţii şi o concepţie filozofică materialistă nu lipsită însă de unele idei senzualiste. E adevărat că în materialismul lui Bazarov întîlnim elemente vulgarizatoare (în spiritul lui Vogt şi Büchner), dar asemenea amestec se putea afla în concepţiile unor gînditori ruşi ai vremii, Pisarev în primul rînd, şi chiar Cernîşevski şi Dobroliubov.

Interesului subliniat, dar în esenţa sa diletant, manifestat pentru artă de reprezentanţii nobilimii, Bazarov opune curiozitatea ştiinţifică, pasiunea pentru ştiinţele naturii, cercetările în domeniul chimiei, fizicii, biologiei etc. Într-un spirit polemic exagerat, căutînd să combată pe cei ce încercau să folosească arta ca un mijloc de distragere a atenţiei contemporanilor de la problemele sociale, Bazarov ajunge chiar să nege importanţa şi necesitatea activităţii artistice („Rafael nu face cît o ceapă degerată", spune el).

Eroul romanului apare astfel ca un nimicitor de autorităţi consacrate, ca un năruitor al temeliilor lumii vechi. „Aristocratism, liberalism, progres, principii... ce de cuvinte străine şi fără rost !", spune Bazarov. Ţinta spre care tinde este desfiinţarea prejudecăţilor şi a principiilor învechite pentru ca apoi să se poată trece la instaurarea noului edificiu. „Întîi trebuie curăţat locul... În vremea de azi credem că cel mai folositor lucru este negarea — şi de aceea negăm..."

În acest nihilism al lui Bazarov romancierul a văzut nu numai o simplă negare de dragul negării, ci o trăsătură caracteristică pentru tînăra generaţie de luptători

ce se afirma pe arena istorică a Rusiei în jurul lui 1860. Nu întîmplător într-o scrisoare el spunea despre eroul său: „...şi dacă i se spune nihilist, citeşte acest cuvînt ca revoluţionar". Şi poate că dedicîndu-şi romanul memoriei lui V. G. Bielinski, tribunul şi luptătorul revoluţionar, autorul a vrut să sublinieze tocmai asemenea înţelegere şi interpretare a personajului central. Trăsăturile „nihiliste" ale lui Bazarov, critica pe care el o adresează societăţii constituite, fundamentelor şi necesităţilor ei, îl situează într-adevăr în rîndurile „oamenilor noi", a celor ce au militat în „anii şasezeci" pentru idealurile democrate. Totuşi aceste trăsături „nu ne dau încă imaginea completă a revoluţionarului acelei vremi" subliniază Pustovoit. „Pentru a zugrăvi această figură lui Turgheniev se vede că i-a lipsit şi materialul şi îndrăzneala politică." [1]

Semnificaţia figurii lui Bazarov a trezit numeroase şi controversate aprecieri. Unii au văzut în el un personaj tipic pentru viaţa Rusiei de pe la 1860, alţii dimpotrivă i-au contestat această calitate. În polemica iscată în jurul romanului o dată cu apariţia lui, presa liberală şi conservatoare s-a situat pe poziţia de a nega utilitatea activităţii depuse de Bazarov, calificînd-o uneori deschis ca dăunătoare.

Din păcate nici criticul *Sovremennik*-ului, M. A. Antonovici nu a înţeles adevăratul mesaj al romanului, interpretînd în chip greşit figura lui Bazarov, ca o caricatură la adresa tinerilor luptători democraţi de la 1860. Numai Pisarev a dat o analiză adîncă şi multilaterală a acestui personaj pe care l-a caracterizat pe bună dreptate ca fiind „reprezentantul tinerei noastre generaţii... în personalitatea lui găsim grupate la un loc calităţile care apar ici şi colo împrăştiate în masă şi chipul acestui om se profilează limpede şi puternic în imaginaţia cititorului..."

[1] P. G. Pustovoit, *Op. cit.*, p. 75.

Subliniind caracterul tipic al lui Bazarov, Pisarev releva totodată vigoarea realistă a personajului şi semnificaţia lui deosebită în galeria de eroi ai literaturii ruse. De altfel Turgheniev însuşi a insistat în cîteva rînduri asupra valorii realiste, tipice a lui Bazarov, pe care-l socotea un exponent caracteristic al tinerei generaţii din anii aceia. „Personajul principal îmi apare ca expresia contemporaneităţii noastre celei mai noi", menţiona el într-o scrisoare. Iar într-un articol special consacrat romanului său *(Cu privire la „Părinţi şi copii")*, Turgheniev indica şi un prototip real al lui Bazarov în persoana unui medic cunoscut de el.

S-au emis ipoteze după care Bazarov ar fi înrudit prin unele din trăsăturile sale cu Pisarev, iar Saltîkov-Scedrin într-o scrisoare găsea următoarea filiaţie romanului : *„Părinţi şi copii* au fost rodul relaţiilor lui [Turgheniev] cu cercul *Sovremenniku*-ului".

Artist profund realist, care mărturisea că „a reda exact şi cu putere adevărul, realitatea vieţii, este pentru scriitor suprema fericire, chiar dacă acest adevăr nu coincide cu propriile lui simpatii", Turgheniev a înţeles că pentru a zugrăvi tabloul veridic al Rusiei contemporane nu poate face abstracţie de noul erou al epocii, luptătorul, omul de acţiune, tribunul idealurilor democrate. Realismul scriitorului a fost mai puternic decît rezervele lui faţă de ideile revoluţionare şi de mişcarea democrat-revoluţionară. Totuşi poziţiile politice moderate şi străine de revoluţionarism pe care se situa scriitorul şi-au lăsat într-un fel amprenta în zugrăvirea figurii lui Bazarov : de pildă, în manifestările lui de negativism exagerat, într-o anumită neîmplinire a personalităţii eroului (el moare fără să fi realizat ceva), în ultimă instanţă în nota tragică ce apasă asupra existenţei sale. Cu toată simpatia în repetate rînduri mărturisită pentru acest erou al său, Turgheniev privea cu neîncredere lupta Bazarovilor şi o socotea sortită eşecului. De aci singurătatea, izola-

rea în care apare eroul, condamnarea lui de către autor la o moarte prematură. „Am vrut să fac din el o figură tragică", mărturisea Turgheniev. Şi prin toate aceste trăsături Bazarov diferă de eroii lui Cernîşevski din romanul *Ce-i de făcut ?* care, uniţi prin aceleaşi idealuri şi ţeluri, creează, făuresc, se îndreaptă plini de optimism spre ziua de mîine.

Interpretarea pornită de la Pisarev, care-l socotea pe bună dreptat pe Bazarov ca reprezentant al tinerii generaţii de luptători democraţi de la 1860, susţinută şi de aprecierile autorului însuşi, şi-a găsit continuarea şi dezvoltarea în critica marxistă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea şi mai apoi în istoria literară pînă în zilele noastre. „Bazarov a fost un reprezentant timpuriu al intelectualităţii raznocinţe (micburgheze) într-o epocă în care ea era gata cu toate armele raţiunii şi ale voinţei să creeze lumi noi din nebuloasa masei populare", scria V. V. Vorovski. Caracterizîndu-l pe Bazarov ca un om cu „o inteligenţă şi o voinţă uriaşă", Lunacearski spune : „Era o personalitate impunătoare, prima din literatura rusă pentru care fiecare simte respect". Continuînd analiza personajului pe aceeaşi linie cercetătorii sovietici contemporani relevă şi subliniază că în figura lui Bazarov Turgheniev a zugrăvit „un reprezentant al tineretului democrat, al raznocinţilor" [1], „oglindind în personalitatea lui trăsături din cele mai importante, tipice ale omului înaintat de la 1860" [2].

Subliniind că romanul său urmăreşte demascarea lumii nobiliare Turgheniev scria : „Simţămîntul estetic m-a îndemnat să aleg reprezentanţi pozitivi ai nobilimii, pentru ca să-mi pot demonstra şi mai limpede ideea : dacă frişca e proastă, ce să mai zicem de lapte ?..."

[1] I. Petrov, Prefaţă la *Opere alese*, Moscova, 1953, v. I, p. 46.

[2] P. G. Pustovoit, *Romanul lui I. S. Turgheniev „Părinţi şi copii" şi lupta de idei de la 1860*, Moscova, 1960, p. 189.

Reprezentanții nobilimii și în primul rînd familia Kirsanov: Nikolai Petrovici, Pavel Petrovici și Arkadi sînt înfățișați în mod critic în roman. Scriitorul a zugrăvit personaje bine individualizate, dar totodată purtînd cu toții pecetea clasei din care fac parte, o clasă fără perspective, condamnată istoricește. Anglomanul, cosmopolitul Pavel Petrovici Kirsanov, un îngîmfat, un individualist este înfățișat ca exponentul tipic al nobilimii conservatoare, care se cramponează de trecut, respinge orice idee de progres, de înnoire, urăște tot ceea ce aduce schimbare, transformare a vieții și în primul rînd desigur pe Bazarov și lupta lor. Verdictul lui Turgheniev „un om mort" aplicat personajului are o valoare mai largă, de generalizare, referindu-se, de fapt, la întreaga categorie socială din care face parte Pavel Petrovici. Cu toate pretențiile sale de „a merge în pas cu vremea", „de a fi la nivelul cerințelor moderne", de a-și organiza gospodăria după sisteme noi, așa încît „toată gubernia îl numește «roșu»", cu toată fraza sa liberală Nikolai Petrovici Kirsanov nu este mai puțin un reprezentant al lumii vechi. Stăpînit de iluzii reformiste, arborînd un pseudodemocratism, Nikolai Petrovici Kirsanov este pînă la urmă un incapabil, un om cu totul șters, lipsit de orice personalitate, îngust la minte. Și desigur Turgheniev a văzut în acest personaj un caz tipic pentru întreaga clasă nobiliară.

Deși Arkadi Kirsanov apare la începutul romanului ca împărtășind principiile și idealurile lui Bazarov ne dăm seama că „nihilismul" lui e cu totul superficial, o frază de paradă. Evoluția personajului în cursul narațiunii ne arată limpede că el va deveni un moșier respectabil, un proprietar plin de sîrguință, care va uita foarte curînd ideile democrate de care se entuziasmase vremelnic în tinerețe.

Romanul *Părinți și copii* a însemnat o culme în dezvoltarea artei realiste a lui Turgheniev. În anii ce urmează activitatea lui literară cunoaște momente de criză, strîns legate de evoluția ideologică și politică a scriitorului, stăpînit de iluzii liberale, manifestate mai intens în perioada imediat următoare reformei din 1861. Ecouri ale acestei crize le reîntîlnim în nuvele ca : *Destul, Fantome, Istoria locotenentului Ergunov, Nefericita,* în unele *Poeme în proză* și ele își găsesc deseori expresia în notele de pesimism, de îndoială, în fantasticul colorat de un oarecare misticism. Dar totodată scriitorul, fidel idealurilor sale din tinerețe, nu a încetat să nutrească tendințe opoziționiste față de orice arbitrar și asuprire, ceea ce l-a făcut să condamne orientarea reacționară a guvernului țarist în anii de după reformă și să zugrăvească în mod subliniat critic societatea nobiliară în romanul său *Fum* (1865).

Demascarea lumii „sus puse", a imoralității, josniciei, a nimicniciei și mai ales a reacționarismului așa-zisei societăți înalte constituie partea cea mai interesantă și mai valoroasă a romanului. Dar alături de paginile de puternică critică socială, întîlnim note de pesimism, de neîncredere în puterea idealurilor democrate, în posibilitatea lor de impunere și de biruință. Și mai ales nu găsim în acest roman un personaj puternic, un erou luptător, un om energic, de acțiune, asemenea lui Insarov sau Bazarov, care să se opună lumii Ratmirovilor. Reprezentanții grupului de emigranți politici ruși, Gubariov și Bondasov, sînt înfățișați tendențios de Turgheniev, zugrăviți în culori satirice, situați în aceeași familie cu Sitnikov și Kukșina, iar Litvinov și cu atît mai mult Tania sînt niște oameni slabi, vlăguiți, incapabili să lupte, să protesteze, lipsiți de îndrăzneală și de personalitate.

Perioada de avînt și luptă de după 1870, atît din Rusia, manifestată prin mișcarea narodnică, precum și din Europa, legată de Comuna din Paris, a readus în creația

lui Turgheniev accente energice şi teme majore, eroice, mai ales în nuvele ca *Punin şi Baburin, Ceasul, Ai noştri au trimis*. Ele vin să întregească dezvoltarea nuvelisticii turghenieviene din ultima perioadă a vieţii marcată prin opere ca : *Regele Lear al stepei, Ape de primăvară* cărora li se adaugă ceva mai tîrziu *Cîntecul iubirii triumfătoare, Clara Milici* etc. Dar tema contemporană, eroică îşi găseşte mai ales expresie în romanul *Desţelenire* (1876), zugrăvind mişcarea revoluţionară a narodnicilor. Turgheniev s-a apucat cu multă însufleţire şi dragoste de această operă în care voia să „sădească tot ceea ce poartă în suflet". Dar spre marea decepţie a scriitorului romanul nu a avut succesul pe care el nădăjduia că-l va afla şi a trezit numeroase replici critice din partea taberei progresiste.

Turgheniev a reuşit să înfăţişeze cu multă căldură tînăra generaţie entuziastă, animată de idei revoluţionare, a creat unele figuri poetice ca, de pildă, curajoasa şi mîndra Marianna, simbolizînd cu adevărat „patria, fericirea, lupta, libertatea". Prin această lumină în care a scăldat chipul cîtorva tineri revoluţionari narodnici, prin faptul că a arătat generozitatea, noblețea luptei lor, a sacrificiilor aduse, Turgheniev a dat cu romanul *Desţelenire* o puternică replică unor scrieri tendenţios reacţionare, contemporane operei sale, care încercau să calomnieze, să denigreze mişcarea revoluţionară.

O semnificaţie progresistă în roman a avut şi demascarea lagărului reacţionar, reprezentat mai ales prin nobili (Kallomeiţev), prin înalţi funcţionari (Sipiaghin), carierişti, hrăpăreţi, asupritori, urînd şi disprețuind poporul.

Zugrăvind în mod veridic desfăşurarea mişcării revoluţionare de la 1870 Turgheniev a arătat convingător caracterul iluzor al idealurilor spre care tindeau narodnicii şi a înfăţişat cu multă simpatie drama acestui tineret avîntat, dornic de a-şi sluji poporul, care nu găsise însă drumul adecvat pentru a o face.

Dar concepțiile liberale ale scriitorului l-au împins de la constatarea limitelor și slăbiciunilor mișcării narodnice spre contestarea în genere a luptelor revoluționare. Nu întîmplător el a acordat rolul de personaj pozitiv al romanului lui Solomin, un om cu concepții moderate, adeptul schimbărilor treptate, domoale, partizanul propagandei ca unic mijloc de transformare a vieții rurale. De altfel într-o scrisoare de la 1874 Turgheniev arăta răspicat punctul său de vedere : „Timpurile s-au schimbat... acum nu mai avem nevoie de Bazarovi... avem nevoie de hărnicie, răbdare, trebuie să știm să ne sacrificăm fără strălucire și paradă, trebuie să știm să ne împăcăm cu viața și să nu respingem munca măruntă, ștearsă..."

Încheierea activității literare, încununarea drumului scriitoricesc al lui Turgheniev l-au însemnat *Poemele în proză*. Ele sînt într-un fel sinteze ale artei poetice a scriitorului rus, relevînd teme și idei ce au străbătut întreaga sa creație, cristalizînd imagini, ajungînd la expresii de un laconism, maxim, dar și de un relief rar. Variate prin conținutul lor, parcurgînd toată gama de la sentimente intime, de iubire *(Trandafirul, Ce minunați, ce proaspeți erau trandafirii)* la generalizări sociale *(Doi bogătași, Ciorbă cu varză)*, proclamînd suprema frumusețe a jertfei aduse idealului revoluționar *(În prag)*, și dragostea adîncă pentru popor, pentru țară, pentru limba maternă *(Limba rusă)*, ele alcătuiesc un mozaic cuprinzînd toate resursele și bogățiile artei lui Turgheniev, toată strălucirea talentului său.

*

Creația lui Turgheniev realistă, străbătută de un puternic caracter popular, adînc ancorată în viața Rusiei contemporane lui, a însemnat o etapă importantă în dezvoltarea literaturii ruse. Dar ea a marcat totodată și un moment de seamă în istoria literaturii europene, s-a afirmat ca o contribuție de seamă la tezaurul culturii universale. Nu-

mele lui Turgheniev a devenit destul de curînd cunoscut în străinătate, şi nu numai în Franţa, dar şi în alte ţări ale Europei. Şi, desigur, nu în virtutea faptului că scriitorul rus a petrecut un număr de ani la Paris şi în alte localităţi ale Franţei, ci datorită acelei glorii de care s-au încununat operele sale, a acelui succes pe care ele l-au avut în rîndul cititorilor din cele mai diferite ţări europene. Criticul danez G. Brandes a afirmat mai de mult : „Nici unul dintre scriitorii ruşi nu a fost citit cu atîta sîrguinţă în Europa, ca Turgheniev..." Principalele opere ale romancierului rus au fost destul de curînd traduse în limba franceză, germană, engleză şi au găsit o largă circulaţie în rîndul cititorilor de literatură adevărată. La rîndul său Turgheniev şi-a asumat rolul de propagandist al literaturii ruse în apus, sprijinind popularizarea diferitelor creaţii ale confraţilor săi, ba chiar traducînd el însuşi în limba franceză cele mai de seamă opere ale lui Puşkin, Gogol, Tolstoi etc. De altfel însăşi prezenţa şi participarea lui I. S. Turgheniev la mişcarea literară din Apus şi îndeosebi din Franţa însemna cea mai bună afirmare a valorii literaturii ruse. Rolul important pe care scriitorul l-a jucat în viaţa literară franceză, relaţiile sale de prietenie cu Flaubert, Prosper Mérimée, A. Daudet, G. Sand, fraţii Goncourt, Maupassant etc. sînt o dovadă a preţuirii ce i se acorda. Scriitorii francezi au apelat nu o dată la Turgheniev cerîndu-i sfaturi, îndrumarea, părerea. Şi dacă George Sand i s-a adresat, numindu-l „dascăl", cuvinte de admiraţie, de elogiere, de adîncă preţuire a artei lui Turgheniev au apărut nu o dată sub pana lui Flaubert, Maupassant, Zola şi a altora.

Renumele european al romancierului rus nu a ocolit nici literatura noastră. A fost unul dintre primii scriitori ruşi traduşi la noi în ţară şi unul din cei mai frecvent publicaţi. Primele tălmăciri romîneşti după scrierile lui Turgheniev au început să apară în deceniul al şaptelea din secolul trecut. Astfel în 1868 ziarul *Romînul* publica traducerea

nuvelei *Aventura locotenentului Ergunov,* iar în 1872 revista transilvăneană *Familia* tipărea *Prima iubire.* În anii următori creaţia turghenieviană devine cunoscută cititorului romîn prin opera sa *Ape de primăvară* (1879), *Deştelenire* (1880 şi 1885), *Cîntecul iubirii triumfătoare* (1881), *Mumu* (1882), *Fum* (1884), *Un cuib de boiernaşi* (1897) etc. În deceniile de la sfîrşitul veacului al XIX-lea au o largă circulaţie în ţara noastră *Povestirile unui vînător* şi *Poemele în proză.* Ele sînt traduse de nenumărate ori, în versiuni repetate, publicate de multe şi foarte variate periodice, la scurte intervaluri de timp. E interesant de menţionat prezenţa masivă a acestor *Poeme în proză* în paginile unei reviste de importanţa ideologică a *Contemporanului.* Larga răspîndire a acestor scrieri ale lui Turgheniev a fost determinată de interesul pe care mesajul lor democratic, îndeosebi al *Povestirilor unui vînător* îl trezea printre cititorii romîni, pentru care problema ţărănească prezenta o importanţă şi o actualitate deosebită. În această lumină ne apare semnificativ faptul că prima traducere romînească din ciclul *Povestirilor,* e vorba de schiţa *Întîlnirea,* a apărut în *Contemporanul* (1882). Desigur că într-o măsură egală a contribuit la bogata circulaţie a *Povestirilor unui vînător* şi a *Poemelor în proză* şi deosebita lor realizare artistică. Din păcate această latură a scrierilor turghenieviene a putut fi mai puţin apreciată de cititorul romîn de atunci, lăsat la discreţia unor traducători nu totdeauna conştiincioşi şi competenţi şi cu atît mai puţin artişti. Printre numeroasele tălmăciri de atunci, anonime sau aparţinînd unor autori ce nu mai merită astăzi aducerea noastră aminte, se cuvine relevată cea a *Povestirilor unui vînător* publicată sub pseudonimul Ilie Puşcaşu de Mihail Sadoveanu şi N. N. Beldiceanu. Mai tîrziu, în 1909, M. Sadoveanu a revizuit această traducere, a publicat-o în biblioteca „Minerva", prezentînd cititorului romîn opera scriitorului rus în următoarele cuvinte: „Paginile acestea ale lui Turgheniev sînt poate

cea mai de seamă operă a lui. Poezia naturii se dezvăluie necontenit, şi printre amintiri, privelişti şi icoane vii, care stăruiesc, se amestecă parcă şi pătrunde în suflet, ca o mireasmă de flori uscate..."

În anii de început a răspîndirii operei lui Turgheniev în ţara noastră şi de fapt pînă pe la 1900 trezeşte un viu interes printre cititori mai ales nuvelistica scriitorului rus. Epoca de afirmare a romanului se situează la hotarul între cele două veacuri şi mai ales după 1900, cînd apar în cîteva tălmăciri *Un cuib de nobili*, *Părinţi şi copii* etc. Sub titlul *Părinţi şi fii* romanul este tradus în 1907 de ziarul *Lupta* şi reluat în 1912 de un cunoscut şi fecund traducător din literatura rusă dr. I. Duscian în colecţia de masă „Biblioteca pentru toţi" (cu adevăratul său nume *Părinţi şi copii)*. În anul următor, 1913, el este publicat în colecţia celor mai bune romane universale iniţiată de editura ziarului *Rampa*. Popularizată intens şi prin nuvele *(Ape de primăvară, Prima iubire, Asia, Clara Milici)* prin *Povestirile unui vînător* şi prin *Poeme în proză* creaţia turghenieviană cunoaşte în anii de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea o largă difuzare în ţara noastră. Turgheniev este în această perioadă unul din scriitorii ruşi cei mai citiţi şi mai iubiţi în Romînia, răspîndirea operei lui desfăşurîndu-se paralel cu primele cunoştinţe stabilite de publicul nostru cu creaţiile lui Gogol, Tolstoi, mai apoi Cehov.

După o perioadă de oarecare stagnare care se situează în anii „dintre cele două războaie", popularizarea moştenirii literare a scriitorului rus cunoaşte un nou avînt o dată cu eliberarea ţării noastre la 23 August 1944. E semnificativ că încă în primul său an de existenţă, în 1945, editura *Cartea Rusă* publică două scrieri din cele mai cunoscute ale lui Turgheniev : *Părinţi şi copii* şi *Prima iubire*.

Dar adevăratul omagiu adus de cultura romînească minunatului talent al lui Turgheniev l-a însemnat apariţia

Povestirilor unui vînător (1948) în tălmăcirea lui Mihail Sadoveanu. Era cea mai desăvîrşită recreare a operei turghenieviene în limba noastră, o turnare impecabilă în tiparele unor slove străine care nu distrug nici aroma, nici vigoarea de expresivitate, nici miezul de idei al originalului. O realizare cu care literatura şi cultura noastră socialistă se mîndresc. „Adăugînd dragostea mea pentru Turgheniev şi prietenia pentru lumea nouă a Uniunii Sovietice, în care marile probleme ale poporului obijduit, simţite acum un veac şi de scriitorul rus, au găsit soluţia mulţămitoare, am întreprins cu plăcere lucrarea", mărturisea Mihail Sadoveanu.

Alături de aceste tălmăciri în rafturile bibliotecilor şi vitrinele librăriilor au apărut şi alte noi volume: *Un cuib de nobili* (1946), *Mumu* (1949), *Rudin* (1950), *În ajun* (1951) etc. Iniţierea tălmăcirii unei serii de volume de *Opere alese* a pus la dispoziţia cititorului nostru, alături de scrierile consacrate, şi pagini mai puţin cunoscute din creaţia scriitorului rus: piese de teatru, poezii şi poeme, articole de critică literară, corespondenţă. Prin publicarea acestor 12 volume se va realiza încheierea firească, logică a unei etape importante în popularizarea creaţiei marelui clasic rus la noi în ţară.

În tot decursul îndelungatei şi bogatei sale prezenţe în viaţa literară romînească opera lui Turgheniev a suscitat interesul viu al scriitorilor şi cititorilor noştri. Lecturi din creaţia turghenieviană însoţite de calde aprecieri asupra talentului scriitorului rus mărturisesc încă la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea Al. Odobescu, Traian Demetrescu, Popovici-Bănăţeanu, Ştefan Petică, I. L. Caragiale, mai apoi Mihail Sadoveanu, Ion Agîrbiceanu şi alţii. Caragiale vorbea într-o scrisoare cu mult entuziasm despre arta lui Turgheniev şi exclama: „Mare meşter! Mare de tot!"

Interesul manifestat de opinia publică progresistă din ţara noastră faţă de opera lui Turgheniev, care şi-a găsit

expresia în numărul mare de tălmăciri publicate în coloanele presei înaintate legate de mişcarea muncitorească, de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, se oglindeşte şi într-o serie din articolele critice ale lui Dobrogeanu-Gherea. Scrierile criticului de la *Contemporanul* au adus o contribuţie importantă la popularizarea creaţiei turghenievviene la noi în ţară şi totodată au orientat pe cititorul romîn în înţelegerea şi aprecierea ei.

Criticul romîn a relevat trăsăturile caracteristice ale operelor scriitorului rus şi totodată cele ce puteau servi drept pildă, drept învăţăminte pentru literatura noastră. De aceea el a vorbit mai ales despre realismul şi despre umanismul creaţiei lui Turgheniev. Punîndu-şi întrebarea care este cauza puternicii înrîuriri exercitate de scriitorul rus atît în patria sa cît şi în Europa întreagă Gherea răspundea : „Turgheniev n-a fost numai un mare scriitor, el a fost înainte de toate *om*, dar un *om* impresionabil la culme, care simţea, ghicea şi suferea de toate cele ce se petreceau în jurul său, un om cu inima bună, iubitoare, vecinic atrasă către tot ce e frumos, bun şi moral. El punea mîna pe pulsul ţării sale şi inima lui sălta în tact cu inima norodului rus, suferind aceleaşi suferinţe, bucurîndu-se de aceleaşi bucurii..." Şi adăuga, subliniind locul scriitorului în dezvoltarea literaturii ruse : „Turgheniev s-a îndeletnicit cu chestiunile cele mai vitale pentru Rusia, descriindu-ne în admirabilele sale tablouri tot ce tulbura, tot ce neliniştea patria sa. A doua parte caracteristică a lui Turgheniev este realismul înţeles în sensul cel mai bun, în sensul adevărat al cuvîntului." [1] Ca şi în cazul altor reprezentanţi ai literaturii ruse, Turgheniev a servit criticii noastre progresiste ca pildă de scriitor angajat, de artist cetăţean care, cum spunea Do-

[1] Vezi I. Gherea, *Generaţia nouă de Turgheniev, Studii critice*, Buc., 1923, V. II, pp. 209—223.

brogeanu Gherea, a deşteptat pe contemporanii săi „la viaţa umanitară cetăţenească".

Orientarea progresistă, militantă a operei lui Turgheniev străină de lozinca „artă pentru artă" a fost relevată de Raicu Ionescu-Rion şi de G. Ibrăileanu care a subliniat „caracterul social" al creaţiei romancierului rus.

O preţuire fără rezerve, precum şi afinităţi temperamental-literare au legat de creaţiile lui Turgheniev pe marele nostru scriitor Mihail Sadoveanu. Neîntrecutul traducător al *Povestirilor unui vînător* sublinia interesul său pentru ţăranii lui Turgheniev „pe care-i regăseam într-o oarecare măsură în ţăranii noştri moldoveni, a căror viaţă şi soartă m-a interesat din primul moment al începuturilor mele artistice". Totodată el s-a simţit atras de poezia naturii turghenieviene, ca şi de dragostea de oameni pe care o respiră toată creaţia romancierului rus. „Sensibilitatea lui Turgheniev are asociată o atitudine de milă şi simpatie pentru ţărănime. Poezia naturii sporeşte această atitudine, se îmbină cu ea, dînd o valoare nespusă operei. Astfel ea a putut deveni o arenă redutabilă în serviciul dreptăţii pentru umiliţii şi ofensaţii vieţii." [1]

Dar poate că afecţiunea cea mai puternică pentru opera lui Turgheniev a simţit-o dintre toţi scriitorii noştri G. Ibrăileanu. Apreciind talentul romancierului („nici un scriitor n-a fost înzestrat ca dînsul cu toate calităţile romancierului..." ...„ca *artist*... este poate romancierul cel mai mare din veacul al XIX-lea, prin urmare din toate timpurile"), orientarea realistă a creaţiei lui, puterea de analiză şi evocare („Turgheniev este un analist lucid şi ascuţit... un intelectual, un gînditor preocupat de ideile generale ale vremii"), Ibrăileanu se simţea atras mai ales de lirismul operelor lui, de vibraţia melancolică a multora din paginile scriitorului rus. E pregnantă caracterizarea pe care i-o face criticul nostru : „Turgheniev e valea romantică cu poeticele-i umbre şi luminişuri", adăugînd că

[1] M. Sadoveanu, *Evocări*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1954, p. 243.

e „...poate cel mai mare poet în proză al omenirii". Prețuirea lui G. Ibrăileanu, păstrînd valoarea ei obiectivă, poartă o evidentă amprentă afectivă, e pătrunsă și luminată de multă dragoste, de dragostea ce unește suflete vibrînd unison, răspunzînd aceloraşi îndemnuri și chemări. De aci și cuvintele criticului nostru: „Nu există un scriitor, pe care să-l iubești ca pe acest rus cu inima de aur".

Tatiana Nicolescu

Dedicat amintirii lui
Vissarion Grigorievici Bielinski

I

— Ei, Piotr ? Tot nu se vede nimic ? întreba pe servitorul său la 20 mai al anului 1859, un bărbat trecut de patruzeci de ani, în manta prăfuită şi pantaloni cadrilaţi, ieşind în cerdacul scund al hanului de pe şoseaua ***.

Servitorul, un flăcău bucălat, cu ochi mici spălăciţi şi tuleie albicioase în bărbie, în înfăţişarea căruia cercelul cu peruzea din ureche, părul bălai pomădat, mişcările respectuoase, cît şi bunăcuviinţa întregii lui ţinute, într-un cuvînt totul, îl arătau a fi un tînăr din generaţia cea nouă, care merge în pas cu vremea, privi cu oarecare îngăduinţă în lungul drumului :

— Nu, boierule, răspunse el, nu se vede nimic.

— Nimic ? întrebă încă o dată boierul.

— Nimic, întări servitorul.

Boierul oftă şi se lăsă pe o bancă joasă, strîngîndu-şi picioarele sub ea. Să-l prezentăm, aşadar, cititorului, în timp ce şade astfel şi se uită gînditor în jurul său.

Numele lui e Nikolai Petrovici Kirsanov. La cincisprezece verste de han are o moşie frumoasă, de două sute de suflete, sau de două mii de deseatine [1], după cum se exprimă el de cînd şi-a hotărnicit pămîntul, despărţindu-l de pămînturile ţăranilor, şi şi-a înjghebat acolo „o fermă". Tatăl lui, un brav general care luase parte la războiul din 1812 [2], om aproape analfabet şi cam necioplit, dar un rus de treabă — toată viaţa lui trăsese la jug, slujind în oştire — a comandat mai întîi o brigadă, apoi o divizie, şi a trăit mereu în provincie unde, datorită gradului său, juca un rol destul de important. Nikolai Petrovici s-a născut în sudul Rusiei, ca şi fratele său mai mare, Pavel, despre care vom vorbi mai tîrziu ; pînă la vîrsta de paisprezece ani a fost crescut acasă, de nişte preceptori de duzină, înconjurat de aghiotanţi prea dezgheţaţi, dar slugarnici, şi de alţi indivizi cu grade mici sau mari. Mama lui se trăgea din familia Koleazin ; ca fată îi ziceau Agathe, apoi ca soţie de general, Agafokleia Kuzminişna Kirsanova ; era prototipul virtuoasei „ocrotitoare" a unităţii comandată de soţul ei, purta scufii înzorzonate şi rochii foşnitoare de mătase ; la biserică era prima care săruta crucea, vorbea tare şi mult, îngăduia copiilor ei dimineaţa să-i sărute mîna, iar la culcare îi bine-

[1] *Deseatină* — măsură agrară rusească, egală cu 1,09 ha.

[2] Război just de eliberare naţională a popoarelor Rusiei împotriva armatei cotropitoare a lui Napoleon I, care invadase ţara ; zdrobirea armatelor franceze în Rusia, în anul 1812, a jucat un rol important în eliberarea popoarelor din Europa Occidentală de sub jugul napoleonian.

cuvînta, într-un cuvînt, ducea o viaţă pe placul ei. Ca fiu de general, Nikolai Petrovici care, departe de a fi un viteaz, dimpotrivă, binemeritase porecla de „fricosul", fusese menit, asemenea fratelui său Pavel, carierii militare. Însă, chiar în ziua cînd îi veni înştiinţarea că a fost numit, s-a întîmplat să-şi rupă piciorul şi, după ce zăcu două luni în pat, rămase pe viaţă beteag de un picior. Tatăl său, luîndu-şi nădejdea de la el, l-a îndreptat spre o carieră civilă. Îl duse la Petersburg de cum a împlinit vîrsta de optsprezece ani şi-l înscrise la universitate. Şi pentru că a venit vorba, se cuvine să arăt că fratele lui, ieşit proaspăt ofiţer, a fost repartizat la un regiment de gardă. Amîndoi tinerii s-au instalat în aceeaşi locuinţă, fiind supravegheaţi de departe de către un unchi de-al doilea din partea mamei, Ilia Koleazin, înalt funcţionar. Tatăl lor s-a întors la divizia şi la consoarta lui şi numai din cînd în cînd trimitea feciorilor săi cîte un sfert de coală mare cenuşie, brăzdată de un scris înzorzonat de conţopist. În josul acestor sferturi de coală era aşternut sîrguincios, încadrat într-o parafă întortocheată: „*Piotr Kirsanoff general-maior*". În anul 1835, Nikolai Petrovici ieşi din universitate cu titlul de candidat şi, în cursul aceluiaşi an, generalul Kirsanov, scos din cadrele armatei în urma unei inspecţii nefericite, se stabili la Petersburg împreună cu soţia sa. Abia îşi închiriase o casă lîngă grădina Taurida şi se înscrisese la clubul englez, cînd muri subit în urma unui atac de apoplexie. Agafokleia Kuzminişna

îl urmă peste puţină vreme. Nu se putuse deprinde cu viaţa ştearsă ce o ducea în capitală. Plictiseala traiului de oameni scoşi la pensie o măcinase. Între timp, pe cînd trăiau încă părinţii lui, Nikolai Petrovici, spre marea lor mîhnire de altfel, se îndrăgostise de fiica unui funcţionar cu numele de Prepolovenski, fostul lui proprietar. Fata era frumuşică şi cu educaţie, cum se spunea pe atunci ; citea din reviste articolele serioase de la rubrica ştiinţifică. Nikolai Petrovici s-a însurat cu ea îndată ce s-a împlinit anul de doliu şi, părăsind slujba de la Ministerul domeniilor, unde intrase datorită intervenţiei tatălui său, a trăit în deplină fericire cu Maşa lui, mai întîi într-o vilă din preajma Institutului silvic, apoi la oraş, într-un apartament mic, dar foarte drăguţ, care avea o scară lustruită şi un salon cam rece, şi în sfîrşit, la ţară, unde s-a stabilit definitiv şi unde peste puţin s-a născut fiul lor, Arkadi. Cei doi soţi duceau o viaţă tihnită şi plină de mulţumire. Nu se despărţeau aproape niciodată, citeau împreună, cîntau duete, sau la pian la patru mîini. Ea cultiva flori şi supraveghea îngrijirea păsărilor, el îşi vedea de moşie şi din cînd în cînd se ducea la vînătoare, iar Arkadi creştea şi el în pace şi în tihnă. Zece ani trecură ca un vis. În anul 1847 soţia lui Kirsanov muri. Acesta cu greu putu îndura lovitura ; în cîteva săptămîni încărunţi. Se pregătea tocmai să plece în străinătate, să mai uite cît de cît, cînd veni anul 1848. Vrînd-nevrînd trebui să se întoarcă la ţară, şi, după o perioadă destul de lungă de inactivitate, se apucă

să facă transformări radicale în administrarea moşiei lui. În anul 1855, îşi duse feciorul la universitate, petrecu împreună cu el trei ierni la Petersburg, aproape fără a ieşi în lume, căutînd să lege cunoştinţă cu tinerii colegi ai lui Arkadi. În iarna din urmă, însă, nu putuse veni să stea cu el şi iată că-l vedem în luna mai a anului 1859, albit de tot, rotofei şi puţin adus din spate, aşteptîndu-şi fiul care, ca şi el odinioară, dobîndise titlul de candidat.

Servitorul, din cuviinţă sau poate şi pentru că nu voia să stea sub ochii boierului, intră sub streaşina porţii şi-şi aprinse luleaua. Nikolai Petrovici îşi lăsă capul în jos şi prinse a privi scara veche a cerdacului. Un pui mărişor, pestriţ se preumbla tacticos pe trepte, călcînd zgomotos cu labele lui mari şi galbene ; o pisică murdară moţăia tolănită pe parmaclîc şi-i arunca din cînd în cînd cîte o privire neprietenoasă. Soarele dogorea ; din tinda întunecoasă a hanului venea miros de pîine caldă de secară. Nikolai Petrovici al nostru se lăsă furat de gînduri. „Fiul meu... candidat... Arkaşa..." îi tot umbla prin minte ; căuta să-şi schimbe gîndurile, dar degeaba, căci se întorcea mereu la ele. Îşi aminti de răposata nevastă-sa... „Nu i-a fost dat !" şopti el abătut... Un porumbel vineţiu şi dolofan se lăsă din zbor pe drum şi porni grăbit să bea apă dintr-o mică băltoacă de lîngă fîntînă. Nikolai Petrovici îl urmărea din ochi, iar cu urechea şi prinsese uruitul roţilor ce se apropiau.

— Îmi pare că soseşte, îl înştiinţă servitorul, reapărînd de sub poartă.

Nikolai Petrovici sări în sus şi îşi aţinti privirea de-a lungul drumului. Se ivi o trăsură la care erau înhămaţi trei cai de poştă, iar peste o clipă zări şapca de student, apoi trăsăturile cunoscute ale chipului drag....

— Arkaşa ! Arkaşa ! strigă Kirsanov şi alergă spre el dînd din mîini... Cîteva clipe mai tîrziu, buzele lui se lipiră de obrazul plin de praf şi ars de soare al tînărului candidat.

II

— Lasă-mă să mă scutur puţin, tătuţă, spuse Arkadi cu glasul uşor răguşit din pricina drumului, dar răsunător şi tînăr, răspunzînd vesel la mîngîierile părintelui său ; să nu te umplu de praf.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, tot spunea Nikolai Petrovici zîmbind cu duioşie şi bătu de vreo două ori cu mîna peste gulerul mantalei băiatului şi peste propria lui manta. Ia să te văd, ia să te văd ! adăugă el depărtîndu-se puţin şi îndată o luă grăbit spre han, tot spunînd : Pe aici, pe aici, şi să vină repede trăsura !

Nikolai Petrovici părea mult mai tulburat decît fiul său ; se cam zăpăcise şi parcă se sfia. Arkadi îl opri.

— Tată, spuse el, dă-mi voie să ţi-l prezint pe bunul meu prieten, Bazarov, despre care ţi-am scris atît de des. A fost foarte amabil şi a primit să petreacă un timp la noi.

Nikolai Petrovici se întoarse pe loc, se apropie de bărbatul înalt, în mantaua cu glugă şi ciucuri, care tocmai coborîse din trăsură, şi îi strînse cu putere mîna roşie, fără mănuşă, pe care acesta i-o întinse cam cu întîrziere.

— Mă bucur din suflet, începu el, şi vă sînt recunoscător pentru gîndul bun de a ne vizita ; nădăjduiesc... dar îngăduiţi-mi să vă cunosc pronumele şi numele tatălui.

— Evghéni Vasiliev, răspunse Bazarov, cu glas leneş dar bărbătesc şi, desfăcîndu-şi gulerul mantalei, îşi descoperi întreaga faţă. Prelungă şi slabă, cu fruntea înaltă, cu nasul lat la rădăcină şi ascuţit spre vîrf, cu ochii mari, verzui şi favoriţi de culoarea nisipului atîrnîndu-i în jos, faţa aceasta era însufleţită de un zîmbet liniştit şi exprima inteligenţă şi încredere în sine.

— Nădăjduiesc, dragă Evgheni Vasilici, că n-o să vă plictisiţi la noi, urmă Nikolai Petrovici.

Buzele subţiri ale lui Bazarov se mişcară uşor, dar nu răspunse nimic ; îşi ridică numai puţin şapca. Părul blond închis, lung şi des nu izbutea să ascundă protuberanţele puternice ale craniului său mare.

— Atunci, cum facem, Arkadi ? spuse din nou Nikolai Petrovici, întorcîndu-se către fiul său. Să în-

hame caii chiar acum, ce zici ? Sau vreţi să vă mai odihniţi ?

— O să ne odihnim acasă, tătuţă. Porunceşte să-i înhame.

— Îndată, îndată, făcu grăbit tatăl... Ei, Piotr, n-auzi ? Vezi de trăsură, frăţioare, mai repede !

Piotr, fiind un servitor de modă nouă, nu se apropie să-i sărute mînă conaşului cel tînăr, ci doar îl salută de departe şi dispăru din nou sub bolta porţii.

— Sînt aici cu trăsura, dar mai sînt şi trei cai pentru a ta, spuse grijuliu Nikolai Petrovici, în timp ce Arkadi bea apă dintr-o cană de tinichea adusă de hangiţă, iar Bazarov îşi aprinsese pipa şi se apropia de surugiul care înhăma caii, numai că vezi, trăsura e de două locuri şi nu ştiu cum o să fie cu prietenul tău.

— Are să meargă cu trăsura mea, îl întrerupse Arkadi cu glas scăzut. Te rog să-l tratezi fără ceremonie. E un băiat minunat, fără fasoane, ai să vezi.

Vizitiul lui Nikolai Petrovici aduse caii.

— Hai, mişcă, măi, bărbosule ! strigă Bazarov surugiului.

— Auzişi, Mitiuha, cum te-a poreclit boierul ? făcu un surugiu care stătea cu mîinile vîrîte în despicătura de la spate a minteanului său. Bărbosul ! Că bine ţi-a mai spus !

Mitiuha se mulţumi să clatine din cap şi trase hamurile de pe calul mijlocaş, leoarcă de sudoare.

— Mai iute, mai iute, băieţi, puneţi şi voi mîna, strigă Nikolai Petrovici, am să vă cinstesc !

În cîteva minute caii fură înhămaţi ; tatăl şi fiul se urcară amîndoi într-o trăsură, Piotr se sui pe capră, iar Bazarov sări în cealaltă, îşi lăsă capul pe perna de piele, şi cele două trăsuri porniră la drum.

III

— Va să zică aşa, în sfîrşit, iată-te candidat şi întors acasă, spuse Nikolai Petrovici, punînd mîna cînd pe umărul, cînd pe genunchiul lui Arkadi. În sfîrşit !

— Dar unchiul ce face ? E sănătos ? întrebă Arkadi, care, cu toată bucuria sinceră, aproape copilărească, ce-i umplea inima, dorea să dea cît mai repede tonului prea tulburat al convorbirii lor o notă mai obişnuită.

— E bine. A vrut să vină cu mine să te întîmpine, dar nu ştiu de ce s-a răzgîndit.

— M-ai aşteptat mult ? întrebă Arkadi.

— Vreo cinci ore.

— Bunul meu tată !

Arkadi se întoarse cu iuţeală spre tatăl lui şi-l sărută cu zgomot pe obraz. Nikolai Petrovici rîse încetişor.

— Ce cal straşnic ţi-am pregătit ! începu el. Ai să vezi. Şi odaia ta a fost tapetată.

— Dar Bazarov o să aibă şi el odaia lui ?

— O să găsim şi pentru el una.

— Te rog, tătuță, să fii drăguț cu el. Nu pot să-ți spun cît prețuiesc această prietenie.

— Nu-l cunoști de mult, nu-i așa ?

— Nu, nu de mult.

— De aceea nu l-am văzut iarna trecută. Cu ce se ocupă ?

— Științele naturale, asta-i specialitatea lui. De altfel știe de toate. La anul vrea să-și dea doctoratul în medicină.

— Aha ! Va să zică urmează Facultatea de medicină, spuse Nikolai Petrovici, apoi tăcu. Piotr, adăugă el și arătă cu mîna, nu-s niște mujici de-ai noștri ?

Piotr privi în direcția spre care arătase boierul. Cîteva căruțe trase de cai, cu hamurile slobode, înaintau iute pe drumul îngust de țară. În fiecare căruță ședea cîte un mujic sau cel mult doi, cu mintenele descheiate.

— Da, vă rog, răspunse Piotr.

— Unde s-or fi ducînd ? La oraș ?

— Pesemne că la oraș. La crîșmă, adăugă el disprețuitor și se aplecă ușor spre vizitiu, ca și cum i-ar fi cerut confirmarea celor spuse. Dar acesta nici nu se clinti. Era un om de croială veche, care nu împărtășea vederile la modă.

— Am mult de furcă cu mujicii anul ăsta, urmă Nikolai Petrovici către fiul său. Nu-și plătesc dările. Ce poți să faci ?

— Dar cel puțin de lucrătorii năimiți cu ziua ești mulțumit ?

— Da, strecură printre dinţi Nikolai Petrovici. E prost că-i aţîţă alţii ; şi apoi nici nu muncesc cu tragere de inimă. Strică harnaşamentele. De arat, însă, n-au arat rău. Vorba ceea : „după ploaie şi furtună va veni şi vremea bună". Dar ce-i cu tine ? A început să te intereseze gospodăria ?

— Nu prea aveţi umbră pe aici, asta-i prost, zise Arkadi fără a răspunde la ultima întrebare.

— În partea dinspre nord am făcut o marchiză mare de sticlă, spuse Nikolai Petrovici. Acum o să putem mînca afară.

— Prea o să semene a vilă... de altminteri, astea-s fleacuri ! Dar ce aer e aici ! Ce frumos miroase ! Zău, mi se pare că nicăieri pe lume nu miroase ca pe meleagurile astea ! Şi cerul de aici e...

Arkadi îşi curmă deodată vorba, aruncă o privire piezişă înapoi şi rămase tăcut.

— De bună seamă, spuse Nikolai Petrovici, aici te-ai născut şi toate trebuie să ţi se pară mai deosebite.

— Ba nu din pricina asta, tătuţă. E totuna oriunde s-ar naşte omul.

— Totuşi...

— Nu, e totuna...

Nikolai Petrovici îşi privi băiatul dintr-o parte şi trăsura mai merse vreo jumătate de verstă pînă ce convorbirea dintre ei îşi reluă firul.

— Nu-mi aduc aminte dacă ţi-am scris, începu Nikolai Petrovici, că fosta ta dădacă, Egorovna, a murit.

— Adevărat ? Biata bătrînică ! Dar Prokofici mai trăieşte ?

— Trăieşte şi nu s-a schimbat de fel. Bombăneşte ca şi înainte. Trebuie să ştii că n-ai să găseşti schimbări mari la Mariino.

— Vechilul e acelaşi ?

— A, da, doar pe vechil l-am schimbat. M-am hotărît să nu mai ţin la muncă iobagi sloboziţi, foşti oameni de la curte, sau cel puţin să nu le încredinţez nici un fel de slujbă de răspundere. (Arkadi arătă din ochi pe Piotr.) *Il est libre, en effet* [1], mărturisi cu glas scăzut Nikolai Petrovici, dar e fecior de casă. Acum am un vechil din tîrgoveţi ; pare un băiat de ispravă. L-am tocmit cu două sute cincizeci de ruble leafă pe an. Ştii, adăugă apoi Nikolai Petrovici, frecîndu-şi fruntea şi sprîncenele, ceea ce la el era semn că se simţea stînjenit, ţi-am spus adineauri că n-ai să găseşti schimbări la Mariino... Nu e chiar aşa. Socot că e de datoria mea să te previn, deşi... Şovăi o clipă, apoi urmă, de astă dată în franţuzeşte : Un moralist sever va găsi sinceritatea mea nelalocul ei, dar în primul rînd e vorba de un lucru care nu se poate ascunde, iar în al doilea, tu ştii că am avut întotdeauna anumite principii în privinţa raporturilor dintre tată şi fiu. De altfel, bineînţeles, ai avea tot dreptul să mă condamni. La vîrsta mea... Într-un cuvînt, acea... acea fată, despre care probabil ai şi auzit...

[1] E liber într-adevăr (fr.).

— Fenecika ? întrebă cu dezinvoltură Arkadi.

Nikolai Petrovici roşi.

— Te rog, nu-i rosti numele cu glas tare... Ei, da... acum stă la mine. Am adus-o în casă... mai erau acolo două odăi mici. De altfel toate acestea desigur... pot fi schimbate.

— Vai de mine... tătuţă, pentru ce ?

— Prietenul tău va sta la noi... Poate nu se cuvine...

— Te rog, nu-ţi face griji în ce-l priveşte pe Bazarov. E mai presus de asemenea lucruri.

— La urma urmei, e vorba şi de tine, spuse Nikolai Petrovici. Pavilionul cam lasă de dorit, asta-i nenorocirea.

— Ce vorbă-i asta, tătuţă, îl întrerupse Arkadi, parcă te-ai scuza ; nu ţi-e ruşine ?

— Desigur, ar trebui să-mi fie ruşine, răspunse Nikolai Petrovici, roşind tot mai tare.

— Ajunge, tătuţă, ajunge, te rog ! Arkadi zîmbi afectuos. „Ia te uită că se scuză", gîndea în sinea lui, şi un sentiment de duioşie plină de îngăduinţă faţă de tatăl lui, atît de bun şi blînd, amestecat cu cel al unei trainice superiorităţi îi umplu inima. Sfîrşeşte, te rog, mai zise el, simţind fără să vrea o plăcere de a fi atît de înaintat şi liber în idei.

Nikolai Petrovici îl privi printre degetele mîinii, cu care nu contenea să-şi frece fruntea ; îl săgetă parcă ceva prin inimă... Dar se învinui îndată pe sine.

— Iată, de aici încep ogoarele noastre, rosti el după o tăcere prelungită.

— Iar acolo, în față, mi se pare că-i pădurea noastră ? întrebă Arkadi.

— Da, a noastră. Numai că am vîndut-o. Anul ăsta o să fie tăiată.

— De ce ai vîndut-o ?

— Am avut nevoie de bani și, afară de asta, pămîntul acesta trece la mujici.

— La mujicii care nu-ți plătesc dările ?

— N-are a face ; mi-or plăti ei totuși cîndva.

— Îmi pare rău de pădure, spuse Arkadi și prinse a privi jur împrejur.

Locurile prin care treceau nu putea fi numite pitorești. Cîmpii și iar cîmpii, cît vedeai cu ochii, unduind pînă în zare ; ici-colo, cîte un crîng ; văgăuni ce șerpuiau presărate cu tufișuri firave și scunde, ochiul le regăsea întocmai cum erau desenate pe străvechile hărți de pe vremea Ecaterinei a II-a [1]. Întîlneai pîraie cu malurile roase ; iazuri mici cu stăvilarele stricate ; cătune cu izbe joase, cu acoperișuri învechite, adeseori pe jumătate smulse de vînt ; cu pătule povîrnite într-o rînă, cu pereții de nuiele împletite și porțile larg căscate, în preajma ariilor pustii ; biserici de cărămidă cu tencuială căzută și altele de lemn cu crucile strîmbe și cu cimitirele lor părăsite. Inima lui Arkadi se strîngea din

[1] *Ecaterina a II-a Alexeevna* (1729—1796), împărăteasa Rusiei (începînd să domnească din anul 1762), cea mai tipică reprezentantă a absolutismului rus din secolul al XVIII-lea.

ce în ce. Parcă înadins întîlneau numai mujici jerpeliţi, cu gloabele lor slăbănoage ; ca nişte cerşetori în zdrenţe se înşirau de-a lungul drumului sălcii cu coaja jupuită şi crengile rupte ; vaci slabe, costelive, numai piele şi oase, smulgeau cu lăcomie iarba de prin şanţuri. Păreau abia scăpate din ghearele unor jivine fioroase, ahtiate de pradă, şi înfăţişarea jalnică a vitelor sleite de puteri, în miezul acestei frumoase zile de primăvară, făcea să răsară spectrul alb al iernii nemiloase, nesfîrşit de lungă, cu viforniţele, gerurile şi zăpezile ei. „Nu, se gîndea Arkadi, nu-i mănos acest ţinut, nu te uimeşte nici prin belşug, nici prin hărnicie. Nu se poate, nu se poate să rămînă astfel, e neapărat nevoie de transformări... Dar cum să le înfăptuieşti, cu ce să începi ?...“

Astfel cugeta Arkadi... Iar în timp ce el cugeta, primăvara intra în drepturile ei. Toate împrejur înverzeau proaspăt, totul era cuprins de un freamăt dulce şi voios şi strălucea sub molcoma suflare a unei adieri calde, totul, copacii, tufişurile, iarba ; pretutindeni cîntau ciocîrliile în triluri nesfîrşite, răsunătoare ; nagîţii ba ţipau rotindu-se deasupra luncilor întinse, ba alergau în tăcere de la un muşuroi la altul. Contrastînd frumos cu verdele fraged al grîului de primăvară abia încolţit se plimbau stăncuţele negricioase, care se pierdeau apoi cu totul în secara ce prinsese a se albi uşor, şi numai cînd şi cînd li se zărea căpşorul prin valurile ei alburii. Arkadi nu se mai sătura privind, şi gîndurile lui se risipeau, se topeau... Îşi aruncă mantaua de pe umeri

şi întoarse spre tatăl său o privire atît de veselă şi copilăroasă, încît acesta îl îmbrăţişă din nou.

— Ne apropiem, spuse Nikolai Petrovici, avem numai dealul ăsta de urcat şi apoi se vede casa. Noi doi o s-o ducem minunat, Arkaşa ; tu ai să mă ajuţi la gospodărit moşia, dacă n-are să te plictisească. Acum trebuie să ne apropiem cît mai mult unul de altul, să ne cunoaştem bine, nu-i aşa ?

— Desigur, spuse Arkadi. Ce zi minunată !

— E în cinstea sosirii tale, sufleţelule. Da, primăvara e în toată strălucirea ei. Şi totuşi, eu sînt de părerea lui Puşkin, ţi-aduci aminte, din *Evghenii Oneghin :*

„Ce tristă-mi vii, o primăvară !
Tu ce-a iubirii vreme eşti !
Durerea...“ [1]

— Arkadi, se auzi din trăsura din urmă glasul lui Bazarov : trimite-mi un chibrit, n-am cu ce-mi aprinde pipa.

Nikolai Petrovici tăcu, iar Arkadi, care începuse să-l asculte cu oarecare mirare, dar şi cu înţelegere, se grăbi să scoată din buzunar cutiuţa de argint cu chibrituri şi i-o trimise lui Bazarov prin Piotr.

— Vrei o ţigară de foi ? strigă iarăşi Bazarov.

— Dă-o încoace, răspunse Arkadi.

Piotr se întoarse la trăsură şi-i înmînă, împreună cu cutiuţa, o ţigară de foi groasă şi neagră, pe care

[1] Din cap. VII al romanului în versuri *Evghenii Oneghin* de A. S. Puşkin. În romîneşte de George Lesnea ; Cartea Rusă, 1955.

Arkadi o şi aprinse, răspîndind în jurul său un miros atît de puternic şi iute de tutun aspru, încît Nikolai Petrovici, care nu fumase în viaţa lui, fără să vrea îşi întorcea nasul, dar pe furiş, ca să nu-şi jignească feciorul.

Un sfert de oră mai tîrziu, cele două echipaje se opriră în faţa pridvorului casei celei noi de lemn, vopsită cenuşiu, cu acoperiş roşu de tablă. Erau la Mariino, sau Novaia Slobodka, sau, după cum îl porecliseră ţăranii, Cătunul burlacilor.

IV

Slugile de la curte nu se îmbulziră în pridvor să-i întîmpine pe stăpîni ; se arătă numai o fetişcană de vreo doisprezece ani, iar în urma ei ieşi din casă un flăcău, care semăna foarte mult cu Piotr şi purta o livrea cenuşie cu nasturi albi cu blazon, feciorul de casă a lui Pavel Petrovici Kirsanov. El deschise tăcut uşiţa trăsurii, apoi desfăcu burduful celeilalte. Nikolai Petrovici, împreună cu fiul său şi cu Bazarov, trecură printr-o sală întunecoasă şi aproape goală, prin uşa căreia se ivi o clipă un obraz tînăr de femeie, şi intrară în salonul mobilat de astă dată după ultima modă.

— Iată-ne acasă, spuse Nikolai Petrovici, scoţîndu-şi şapca şi scuturîndu-şi părul. Ceea ce avem de făcut mai întîi e să cinăm şi să ne odihnim.

— Într-adevăr, nu ne-ar strica să mîncăm, spuse Bazarov, întinzîndu-şi mădularele, şi se lăsă pe canapea.

— Da, da, să ne dea la masă, să cinăm cît mai degrabă, şi Nikolai Petrovici bătu din picior, fără nici o pricină ştiută. A, iată-l şi pe Prokofici !

Intră un om de vreo şaizeci de ani, cu părul alb, slab şi smead la faţă, purtînd un frac cafeniu cu nasturi de aramă şi o băsmăluţă roz la gît. Se lumină de zîmbet, sărută mîna lui Arkadi, făcu o plecăciune către musafir, şi se trase lîngă uşă, cu mîinile la spate.

— Uite-l, Prokofici ! începu Nikolai Petrovici. A venit acasă, în sfîrşit... Ei ? Cum îl găseşti ?

— Cît se poate de bine, grăi bătrînul zîmbind iarăşi ; apoi, încruntîndu-şi sprîncenele dese, spuse cu demnitate : Porunciţi să punem masa ?

— Da, da, te rog. Dar nu doriţi să treceţi întîi în camera dumneavoastră, Evgheni Vasilievici ?

— Nu, vă mulţumesc, n-are rost. Porunciţi numai să-mi care cineva acolo geamantănaşul şi buleandra asta, adăugă el, scoţîndu-şi mantaua de călătorie.

— Foarte bine. Prokofici, ia mantaua dumnealui.

Prokofici, cam nedumerit, luă cu amîndouă mîinile „buleandra" lui Bazarov şi, ridicînd-o sus de tot deasupra capului, se depărtă în vîrful picioarelor.

— Dar tu, Arkadi, nu vrei să treci o clipă în odaia ta ?

— Da, aş vrea să mă curăţ puţin, răspunse Arkadi şi dădu să iasă pe uşă, dar în acea clipă intră în

salon un om de statură mijlocie, îmbrăcat într-un costum englezesc de culoare închisă, cu o cravată modernă cu nodul jos şi ghete de lac. Era Pavel Petrovici Kirsanov. După înfăţişare părea de vreo patruzeci şi cinci de ani ; părul cărunt, tuns scurt, avea luciri întunecate, ca argintul vechi ; obrazul lui mobil, de om iute la fire, tenul curat, fără zbîrcituri, trăsăturile perfect regulate, ca cizelate de o daltă fină mărturiseau că fusese de o rară frumuseţe, mai ales ochii, deosebit de frumoşi, luminoşi, negri, prelungi. Trupul elegant şi aristocratic al unchiului lui Arkadi păstrase o sprinteneală tinerească şi acel avînt înaripat al întregii fiinţe care năzuieşte să se ridice deasupra celor pămînteşti şi piere îndeobşte după vîrsta de douăzeci de ani.

Pavel Petrovici scoase din buzunarul pantalonului o mînă frumoasă cu unghii lungi, trandafirii, care părea şi mai frumoasă de sub manşeta albă încheiată cu un singur opal mare şi i-o întinse nepotului său. După acest *shake hands* [1] european, îl sărută de trei ori după obiceiul rusesc, adică îi atinse de trei ori obrajii cu mustăţile lui parfumate şi spuse :

— Bine ai venit !

Nikolai Petrovici îl prezentă pe Bazarov ; Pavel Petrovici îşi înclină uşor trupul zvelt şi schiţă un zîmbet, dar nu-i întinse mîna, ba chiar şi-o puse iar în buzunar.

— Am crezut că nu mai veniţi astăzi, vorbi el cu glas plăcut, legănîndu-se mlădios, săltînd puţin din

[1] Strîngere de mînă (engl.).

umeri şi arătîndu-şi dinţii frumoşi şi albi. S-a întîmplat ceva pe drum ?

— Nu s-a întîmplat nimic, răspunse Arkadi, doar atît că am zăbovit puţin. În schimb, acum sîntem flămînzi ca nişte lupi. Mai zoreşte-l pe Prokofici, tătuţă ; eu mă întorc îndată.

— Stai că merg şi eu cu tine, spuse Bazarov ridicîndu-se deodată de pe canapea. Cei doi tineri ieşiră din odaie.

— Cine e tînărul ? întrebă Pavel Petrovici.

— Un prieten al lui Arkaşa, un om foarte inteligent, după spusele lui.

— O să stea la noi ?

— Da.

— Pletosul ăsta ?

— Ei, da.

Pavel Petrovici ciocăni cu unghiile în masă.

— Găsesc că Arkadi *s'est dégourdi* [1], observă el. Mă bucur de întoarcerea lui.

La cină se vorbi puţin. Bazarov, mai cu seamă, nu vorbi aproape de loc, în schimb mîncă mult. Nikolai Petrovici povesti diferite întîmplări din viaţa lui de „fermier", după cum spunea el, discută măsurile ce urmau să fie luate de guvern, vorbi despre comitete, deputaţi, despre necesitatea maşinilor agricole ş.a.m.d. Pavel Petrovici se plimba încet de colo pînă colo prin sufragerie (el nu mînca niciodată seara) şi, sorbind din cînd în cînd cîte o înghiţitură dintr-un pahar de vin negru, arunca în răstimpuri

[1] A devenit mai vioi (fr.).

cîte o vorbă sau mai bine zis cîte o exclmaţie ca : „a ! ehe ! hm !“ Arkadi le împărtăşi unele noutăţi de la Petersburg, dar se simţea oarecum stînjenit, ca orice tînăr abia ieşit din copilărie, care se întoarce acasă, unde toţi s-au deprins a-l vedea şi socoti copil. Se întindea la vorbă mai mult decît s-ar fi cuvenit, ocolea cuvîntul tătuţă, ba chiar o dată îl înlocui prin tată, rostit e drept printre dinţi ; îşi turnă, cam prea nestînjenit, mult mai mult vin decît ar fi avut poftă, şi-l bău pe tot. Prokofici nu-l slăbea din ochi şi doar morfolea din buze. Îndată după cină, toţi se retraseră în camerele lor.

— E cam original unchiul tău, îi spuse Bazarov lui Arkadi, stînd în halat pe patul acestuia şi trăgînd din pipa lui scurtă. Ce se mai ferchezuieşte, aici, la ţară ! Ce mai unghii, să le trimiţi la expoziţie, nu alta.

— Păi tu nu ştii că pe vremuri a avut mari succese, răspunse Arkadi. Am să-ţi povestesc cîndva viaţa lui. A fost un bărbat de o frumuseţe rară şi sucea capul tuturor femeilor.

— Asta e ? ! Va să zică-i din obişnuinţă. Păcat că aici n-are pe cine cuceri. M-am tot uitat la el : ce gulere extraordinare, parc-ar fi de marmoră, iar bărbia e rasă cu atîta grijă ! Nu e ridicol, Arkadi Nikolaevici ?

— Poate ; numai că, zău, e om de treabă.

— O figură arhaică ! În schimb tatăl tău e un om simpatic. Păcat că citeşte versuri, şi nici în agricultură nu cred că se pricepe ; încolo-i ca pîinea caldă.

— Taică-meu e o inimă de aur.

— Ai băgat de seamă ce timid e uneori ?

Arkadi încuviinţă din cap, de parcă n-ar fi fost şi el timid uneori.

— Sînt uimitori romanticii ăştia bătrîiori ! urmă Bazarov. Îşi cultivă sensibilitatea peste măsură... ei, şi atunci se strică echilibrul. Dar hai, să te las ! În odaia mea este un lavabou englezesc, dar uşa nu se închide bine. Totuşi, trebuie încurajat asta, adică lavabourile englezeşti, mai bine zis progresul !

Bazarov plecă ; Arkadi se simţi cuprins de bucurie. Cît de dulce e să dormi în casa părintească, în patul pe care-l cunoşti atît de bine, sub plapuma la care au trudit mîini dragi, poate mîinile dădacei, acele mîini blînde, bune şi neobosite. Arkadi îşi aminti de Egorovna şi suspină, urîndu-i în gînd împărăţia cerurilor... Pentru el nu se ruga.

Şi el, şi Bazarov, adormiră repede, dar pe ceilalţi din casă somnul îi ocoli încă multă vreme. Întoarcerea fiului său îl tulburase pe Nikolai Petrovici. Se culcă în pat, dar nu stinse lumînarea şi, cu capul sprijinit în mînă, rămase vreme îndelungată pe gînduri. Fratele lui veghe pînă tîrziu peste miezul nopţii în cabinetul său, într-un fotoliu larg în faţa căminului în care mocneau slab cărbunii de pămînt. Pavel Petrovici nu se dezbrăcase. Numai papucii roşii chinezeşti, fără spate, înlocuiseră ghetele de lac. Ţinea în mîini ultimul număr din *Galignani*, dar nu citea. Privea ţintă spre căminul unde pîlpîia o flacără albăstruie, gata să se stingă, spre a se înviora din

nou... Dumnezeu ştie pe unde-i rătăceau gîndurile, părea că nu numai în trecut. Chipul lui avea o expresie concentrată şi întunecată, ceea ce nu se întîmplă cînd omul e furat numai de amintiri. Iar într-o cămăruţă dosnică, pe un cufăr mare, îmbrăcată cu o caţaveică albastră, şi o basma albă aruncată peste păru-i negru, şedea o femeie tînără, Fenecika ; ba aţipea, ba trăgea cu urechea, şi îşi arunca ochii spre uşa deschisă, prin care se zărea un pătuc şi se auzea răsuflarea liniştită a unui copil adormit.

V

A doua zi dimineaţă, Bazarov se trezi înaintea tuturor şi ieşi din casă. „Ehei ! gîndi el privind în jur, ţinutul nu pare cine ştie ce arătos." Cînd Nikolai Petrovici şi-a hotărnicit pămîntul, despărţindu-l de cel al ţăranilor săi, a trebuit să-şi ia pentru noua lui gospodărie vreo patru deseatine de cîmp neted şi pustiu. Clădise o casă, acareturile şi o fermă, sădise o grădină, săpase un iaz şi două fîntîni, dar copacii tineri se prindeau anevoie, în iaz venise foarte puţină apă, iar cea din fîntîni era cam sălcie. Numai boschetul de liliac şi salcîmii crescuseră năvalnic. Cîteodată, acolo îşi beau ceaiul şi prînzeau. În cîteva minute Bazarov străbătu toate potecile grădinii, trecu pe la ocolul vitelor, pe la grajd, găsi doi băieţi de la curte, cu care intră îndată în vorbă şi o porni

cu ei spre o mică baltă, cam la o verstă de conac, ca să prindă broaşte.

— La ce-ţi trebuie broaştele, boierule ? îl întrebă unul dintre băieţi.

— Iată pentru ce ! îi răspunse Bazarov, care avea darul de a cîştiga încrederea oamenilor din popor, deşi niciodată nu le cînta în strună şi se purta faţă de ei cu oarecare nepăsare. Ca să le spintec şi să văd ce se petrece înăuntrul lor ; şi cum noi, şi tu şi eu, sîntem tot nişte broaşte, numai că umblăm în două picioare, am să aflu astfel ce se petrece şi înăuntrul nostru.

— Şi ce nevoie ai să ştii asta ?

— Ca să nu fac vreo greşeală dacă te îmbolnăveşti cumva şi o să trebuiască să te îngrijesc eu.

— Da ce, dumneata eşti doftor ?

— Da.

— Vaska, ian auzi, boierul zice că tu şi cu mine sîntem nişte broaşte. Asta-i bună !

— Eu mă tem de ele, adică de broaşte, spuse Vaska, un băiat de vreo şapte ani, cu părul alb ca inul, cu rubaşka cenuşie cu guler drept şi în picioarele goale.

— De ce să te temi ? Doar nu muşcă !

— Ei haideţi, filozofilor, băgaţi-vă în apă, spuse Bazarov.

Între timp Nikolai Petrovici se deşteptase şi el şi se dusese la Arkadi, pe care-l găsi îmbrăcat. Tatăl şi fiul ieşiră pe cerdac. Lîngă parmaclîc, pe masă, între două buchete mari de liliac, fierbea samovarul. În-

dată răsări fetişcana care în ajun îi întîmpinase prima în cerdac pe noii sosiţi şi spuse cu glas subţirel :

— Fedosiei Nikolaevna nu-i e tocmai bine, nu poate veni ; a poruncit să vă întreb dacă vă serviţi singuri sau s-o trimită pe Duniaşa să vă toarne ceaiul ?

— Îl torn eu, spuse grăbit Nikolai Petrovici. Arkadi, cu ce bei ceaiul, cu caimac sau cu lămîie ?

— Cu caimac, răspunse Arkadi şi, după o tăcere, spuse întrebător : Tătuţă ?...

Nikolai Petrovici îşi privi încurcat feciorul.

— Ce este ? făcu el.

Arkadi îşi lăsă ochii în jos.

— Iartă-mă, dacă întrebarea mea ţi se va părea nelalocul ei, începu el, dar chiar tu, prin sinceritatea ta de ieri, mă faci să fiu şi eu sincer... N-ai să te superi ?

— Vorbeşte.

— Îndrăznesc să te întreb... Nu cumva Fene... nu cumva din pricina mea dînsa nu vine să toarne ceaiul ?

Nikolai Petrovici întoarse capul puţin într-o parte.

— Poate spuse el în sfîrşit : ea crede că... ea se sfieşte...

Arkadi ridică iute ochii spre tatăl său.

— N-are rost să se ruşineze. În primul rînd, tu cunoşti concepţiile mele (lui Arkadi îi era foarte plăcut să rostească aceste cuvinte), iar în al doilea rînd, pentru nimic în lume n-aş vrea să-ţi stingheresc viaţa, obiceiurile... În afară de asta, eu sînt convins

că nu puteai face o alegere proastă ; de vreme ce i-ai îngăduit să stea cu tine sub acelaşi acoperământ, înseamnă că ea merită lucrul acesta. În orice caz, un fiu n-are dreptul să-şi judece tatăl ; şi mai cu seamă pe un tată ca tine, care niciodată nu mi-ai stingherit întru nimic libertatea.

La început, glasul lui Arkadi tremurase. Se simţea mărinimos şi totodată înţelegea că, de fapt, îi face un fel de morală tatălui său ; însă omul se îmbată uşor de sunetul propriilor sale vorbe, şi Arkadi rostise ultimele cuvinte cu tărie, ba chiar cu oarecare patos.

— Îţi mulţumesc, Arkaşa, începu cu glas înăbuşit Nikolai Petrovici şi prinse iarăşi a-şi trece degetele de-a lungul sprîncenelor şi pe frunte. Presupunerile tale sînt într-adevăr întemeiate. Desigur că dacă fata aceasta n-ar fi meritat să... Nu e vorba de un capriciu. Nu-mi vine uşor să vorbesc cu tine despre asemenea lucruri ; înţelegi şi tu, i-a fost greu să vină aici, tu fiind de faţă, şi mai ales în ziua sosirii tale.

— În cazul acesta, am să mă duc eu la ea, exclamă Arkadi dintr-o nouă pornire de mărinimie şi sări de pe scaun. Am s-o fac să înţeleagă că n-are de ce să se sfiască de mine.

Nikolai Petrovici se ridică de asemenea.

— Arkadi, începu el, fă-mi plăcerea... nu se poate... e acolo... Eu nu te-am prevenit...

Însă Arkadi nu-l mai asculta ; părăsise în fugă cerdacul. Nikolai Petrovici îl urmări din ochi şi se lăsă tulburat pe scaun. Inima începu să-i bată cu

putere... E greu de spus dacă i se înfăţişa în clipa aceea ciudăţenia de neînlăturat a viitoarelor legături dintre el şi fiul său, dacă îşi dădea seama că Arkadi i-ar fi arătat mai multă consideraţie poate, să nu fi atins de loc acest subiect, sau dacă se mustra pe sine însuşi de slăbiciune. Toate aceste sentimente nelămurite îl stăpîneau ; erau mai curînd senzaţii, destul de vagi şi ele ; roşeaţa din obraz nu-i pierea şi inima continua să-i bată cu putere.

Se auziră paşi grăbiţi şi Arkadi ieşi pe terasă.

— Am făcut cunoştinţă, tătuţă ! strigă el, cu o expresie de triumf, plină de blîndeţe şi bunătate pe faţă. Fedosiei Nikolaevnei, într-adevăr, nu-i e tocmai bine astăzi şi va veni mai tîrziu. Dar cum de nu mi-ai spus că am un frate ? L-aş fi acoperit cu sărutări de aseară, aşa cum m-am grăbit s-o fac acum.

Nikolai Petrovici voi să spună ceva, dădu să se ridice şi să-l îmbrăţişeze dar Arkadi se aruncă de gîtul lui.

— Ce e asta ? Iar vă îmbrăţişaţi ? se auzi din spate glasul lui Pavel Petrovici.

Tatăl şi fiul se bucurară deopotrivă de venirea lui în acea clipă ; sînt situaţii mişcătoare din care, oricît de plăcute ar fi ele, ai vrea totuşi să ieşi cît mai repede.

— De ce te miri ? începu vesel Nikolai Petrovici... E un veac de cînd îl aştept pe Arkaşa !... De ieri de cînd a venit, n-am avut timp nici să-l privesc pe săturate....

— Dar nu mă mir de fel, se apără Pavel Petrovici. Eu însumi nu mă dau înlături să-l îmbrăţişez.

Arkadi se apropie de unchiul lui şi simţi din nou pe obraz atingerea mustăţilor lui parfumate. Pavel Petrovici se aşează şi el la masă. Purta un costum de dimineaţă, elegant, de modă englezească, şi un fes mic pe cap. Fesul acesta şi cravata neglijent înnodată erau o aluzie la libertatea vieţii de la ţară ; însă gulerul scrobit al cămăşii, nu albă, e drept, ci colorată, după cum se şi cuvine dimineaţa, se proptea necruţător, ca de obicei, în bărbia lui bine rasă.

— Dar unde e noul tău prieten ? îl întrebă pe Arkadi.

— Nu-i acasă ; are obiceiul să se scoale devreme şi s-o pornească la plimbare. Vă rog, nu vă îngrijiţi de el ; nu-i prea place eticheta.

— Da, asta se vede. Şi Pavel Petrovici începu să-şi ungă fără grabă pîinea cu unt. Are să stea mult la noi ?

— Nu se ştie. E în trecere pe aici în drum spre casa părintească.

— Dar tatăl lui unde stă ?

— Tot în gubernia noastră, la vreo optzeci de verste de aici. Are acolo o sfoară de moşie. A fost medic de regiment.

— A, da, da, da... Mă tot întrebam unde am mai auzit eu de numele ăsta ? Bazarov ?... Nikolai, ţi-aduci aminte, în divizia tatii era un medic Bazarov ?

— Mi se pare că era.

— Da, da. Va să zică medicul ăsta e tatăl lui. Hm ! făcu Pavel Petrovici mişcînd din mustăţi. Bine, dar domnul Bazarov, tînărul, ce este ? întrebă el, rostind rar cuvintele.

— Ce este Bazarov ? Arkadi zîmbi. Dacă doreşti, unchiule, am să-ţi spun ce este.

— Fă-mi plăcerea, nepoţelule.

— E nihilist.

— Cum ? întrebă Nikolai Petrovici, iar Pavel Petrovici îşi ridică în aer cuţitul cu o bucăţică de unt în vîrf şi rămase nemişcat.

— E nihilist, repetă Arkadi.

— Nihilist, spuse Nikolai Petrovici. Asta vine de la latinescul *nihil* — nimic, după cîte ştiu ; prin urmare, cuvîntul acesta desemnează omul care... care nu recunoaşte nimic ?

— Spune mai bine : care nu respectă nimic, interveni Pavel Petrovici, şi îşi unse mai departe pîinea cu unt.

— Care are o atitudine critică faţă de toate, rectifică Arkadi.

— Ei şi, asta nu-i acelaşi lucru ? întrebă Pavel Petrovici.

— Nu, nu-i acelaşi lucru. Nihilist este omul care nu se pleacă în faţa nici unei autorităţi, care nu crede orbeşte în nici un principiu, oricît de preţuit ar fi acel principiu.

— Şi găseşti că asta e bine ? îl întrerupse Pavel Petrovici.

— Depinde de om, unchiule. Pentru unii e bine, pentru alţii foarte rău.

— Aşa ? ! După cum văd eu, asta nu e de noi. Noi sîntem oamenii veacului trecut, noi credem că fără prinsipii (Pavel Petrovici pronunţa acest cuvînt îndulcindu-l după maniera franţuzească, iar Arkadi dimpotrivă îl pronunţa aspru, prinţip, accentuînd prima silabă), fără prinsipii acceptate orbeşte după cum spui tu, nu se poate face un pas, nu se poate respira. *Vous avez changé tout cela* [1]. Să vă dea Dumnezeu sănătate şi gradul de general, iar noi o să stăm la o parte şi o să admirăm doar, domnilor... cum le zice ?

— Nihilişti, rosti răspicat Arkadi.

— Da. Mai înainte erau hegeliştii [2], iar acum nihiliştii. Să vedem cum o să puteţi trăi în vid, într-un spaţiu fără aer ; iar acum sună, te rog, frate Nikolai Petrovici ; e timpul să-mi beau ceaşca de cacao.

Nikolai Petrovici sună şi strigă :

— Duniaşa ! Dar în locul Duniaşei ieşi pe terasă însăşi Fenecika. Era o femeie tînără de vreo douăzeci de ani, albă şi fragedă, cu părul şi ochii de culoare închisă, cu buze roşii, plinuţe, ca de copil şi mîini mici şi gingaşe. Purta o rochie curată de stambă ; un şal nou albastru cădea uşor pe umerii ei rotunzi. Aducea o ceaşcă mare de cacao şi, în clipa cînd o puse în faţa lui Pavel Petrovici, o cuprinse sfiala,

---

[1] Voi aţi schimbat toate astea (fr.).

[2] Adepţi ai marelui filozof idealist şi dialectician german *Friedrich Hegel* (1770—1831).

sîngele fierbinte năvăli ca o undă trandafirie sub pieliţa fină a obrazului ei drăgălaş. Îşi coborî genele şi se opri lîngă masă, sprijinindu-se în ea cu vîrful degetelor. Părea ruşinată că a venit şi totodată parcă simţea că avea dreptul să vină.

Pavel Petrovici îşi încruntă sever sprîncenele, iar Nikolai Petrovici se fîstîci.

— Bună ziua, Fenecika, mormăi el printre dinţi.

— Bună ziua şi dumneavoastră, răspunse ea cu glas sonor, dar stăpînit şi, după ce aruncă o privire piezişă spre Arkadi, care îi zîmbea prietenos, ieşi încetişor. Avea un mers cam legănat, dar şi asta o prindea.

Pe terasă domni cîteva clipe tăcere. Pavel Petrovici sorbi de cîteva ori din ceaşcă, apoi îşi ridică deodată capul.

— Iată că pofteşte încoace şi domnul nihilist, rosti el cu jumătate de glas.

Într-adevăr, Bazarov trecea prin grădină, păşind peste straturile de flori. Surtucul şi pantalonii lui de olandă erau mînjiţi de noroi ; o plantă acvatică se încolăcise în jurul pălăriei lui rotunde ; în mîna dreaptă ţinea un săculeţ în care se mişca ceva. Se apropie repede de terasă şi, dînd din cap, spuse :

— Bună ziua, domnilor ; iertaţi-mă că am întîrziat la ceai ; mă întorc îndată ; trebuie să găsesc un loc pentru aceste captive.

— Ce ai mata acolo ? Lipitori ?

— Nu, broaşte.

— Le mănînci sau le prăseşti ?

— Sînt pentru experienţe, spuse nepăsător Bazarov şi intră în casă.

— O să se pună să le disece, urmă Pavel Petrovici. În prinsipii nu crede, dar în broaşte crede.

Arkadi se uită compătimitor la unchiul său, iar Nikolai Petrovici dădu uşor din umeri. Pavel Petrovici simţi că făcuse o glumă nereuşită şi începu a vorbi despre treburile gospodăriei şi despre noul administrator, care venise în ajun la el să se plîngă că Foma „îşi face de cap". „Aşa e el, Esopul [1] ăsta, mi-a spus între altele. Peste tot e rău văzut ; stă cît stă la stăpîn şi apoi pleacă tot prost, cum a venit."

VI

Bazarov se întoarse, se aşeză la masă şi începu să-şi bea grăbit ceaiul. Cei doi fraţi îl priveau tăcuţi, iar Arkadi se uita cu coada ochiului, cînd la tatăl, cînd la unchiul său.

— Aţi fost departe de aici ? întrebă în sfîrşit Nikolai Petrovici.

— Aveţi aici o baltă mică în preajma crîngului de plopi tremurători. Am stîrnit acolo vreo cinci sitari. Ai putea să-i împuşti, Arkadi.

— Dar dumneavoastră nu sînteţi vînător ?

[1] *Esop* (sfîrşitul secolului al VII-lea — începutul secolului al VI-lea î.e.n.), legendarul părinte al fabulei ; ar fi fost, spune Plutarh, urît, bîlbîit şi ghebos.

— Nu.

— De fapt, dumneata te ocupi cu fizica? întrebă la rîndul lui Pavel Petrovici.

— Cu fizica, da; mai bine zis cu ştiinţele naturale.

— Se spune că germanii au avut mari succese în ultima vreme în acest domeniu.

— Da, nemţii sînt dascălii noştri în privinţa asta, răspunse nepăsător Bazarov.

Pavel Petrovici întrebuinţase cuvîntul „germanii", în loc de nemţii, cu o intenţie ironică, care scăpă tuturor.

— Ai o părere atît de înaltă despre nemţi? urmă Pavel Petrovici cu o politeţă voit accentuată. Începea să se simtă cuprins de o tainică întărîtare. Firea lui aristocratică se revolta împotriva atitudinii atît de dezinvolte a lui Bazarov. Acest fecior de felcer nu numai că nu se intimida, dar răspundea chiar tăios şi cam în silă, iar în glasul lui se strecura ceva grosolan, aproape obraznic.

— Învăţaţii de acolo sînt oameni vrednici.

— Aşa, aşa. Dar despre învăţaţii ruşi probabil că nu ai o părere tot atît de măgulitoare?

— Cam aşa e.

— Dai dovadă de o foarte lăudabilă imparţialitate, grăi Pavel Petrovici, îndreptîndu-şi spinarea şi dîndu-şi capul pe spate. Dar cum rămîne cu ceea ce ne-a spus Arkadi Nikolaevici, cum că dumneata nu recunoşti nici un fel de autoritate? N-ai nici o încredere în ele?

— De ce să recunosc vreuna ? Şi în ce să mă încred ? Dacă mi se spune ceva întemeiat admit, şi gata.

— Nemţii spun întotdeauna lucruri întemeiate ? întrebă Pavel Petrovici şi faţa lui luă o expresie atît de rece, de distantă, de parcă ar fi fost la cine ştie ce înălţime, deasupra norilor.

— Nu întotdeauna, răspunse cu un căscat scurt Bazarov, care vădit nu avea poftă să urmeze discuţia.

Pavel Petrovici privi spre Arkadi de parcă ar fi vrut să-i spună : „Politicos mai e prietenul tău, n-am ce zice".

— În ceea ce mă priveşte, începu el din nou nu fără oarecare sforţare, eu, păcătosul de mine, nu prea îi agreez pe nemţi. Nu mai vorbesc despre nemţii din Rusia ; se ştie cîte parale fac. Dar nici pe nemţii din Germania nu-i am la stomac. Cei de mai înainte, treacă-meargă ; pe atunci mai aveau un Schiller, un Goethe... Fratele meu e deosebit de încîntat de ei... Acum însă toţi au devenit chimişti şi materialişti...

— Un chimist bun e de douăzeci de ori mai folositor decît un poet, oricare ar fi el, îl întrerupse Bazarov.

— Aşa, făcu Pavel Petrovici abia ridicîndu-şi sprîncenele, ca şi cum ar fi vrut să-şi alunge somnul. Aşadar, dumneata negi arta ?

— Arta de a cîştiga bani şi de a vindeca hemoroizii ! exclamă Bazarov cu un zîmbet dispreţuitor.

— Aşa, aşa. Văd că-ţi place să glumeşti. Deci le respingi pe toate ? Să admitem. Înseamnă că dumneata nu crezi decît în ştiinţă ?

— V-am mai spus că nu cred în nimic ; şi ce este aceea ştiinţă, ştiinţa în genere ? Există ştiinţe, după cum există meserii, profesii ; ştiinţă în general nu există.

— Foarte bine-e. Dar în ce priveşte celelalte reguli ale vieţii de toate zilele acceptate de oameni, dumneata menţii aceeaşi poziţie negativistă ?

— E un interogatoriu ? întrebă Bazarov.

Pavel Petrovici păli uşor... Nikolai Petrovici socoti că e dator să se amestece în discuţie.

— Odată o să stăm mai pe îndelete de vorbă cu dumneata pe această temă, dragă Evgheni Vasilievici. O să-ţi aflăm părerea şi o să ţi-o expunem şi pe a noastră. Dinspre partea mea sînt foarte bucuros că te ocupi cu ştiinţele naturale. Am auzit că Liebig [1] a făcut descoperiri uimitoare cu privire la îngrăşămintele ogoarelor. Dumneata ai putea să mă ajuţi în lucrările mele de agronomie ; îmi poţi da unele sfaturi folositoare.

— Vă stau la dispoziţie, Nikolai Petrovici ; dar de la noi la Liebig e cam mult !... Înainte de a pune mîna pe carte, trebuie învăţat abecedarul, iar noi nu-l cunoaştem nici pe *az* [2].

„Apoi, după cît văd eu, eşti cu adevărat nihilist", gîndi Nikolai Petrovici.

---

[1] *Justus Liebig* (1803—1873) ; chimist german, întemeietorul chimiei agricole şi iniţiatorul chimiei biologice. Este primul care s-a ocupat în mod ştiinţific de problema îngrăşămintelor naturale şi artificiale, demonstrînd importanţa lor în agricultură.

[2] Prima literă din alfabetul slavon.

— Totuşi, îngăduie-mi să recurg la dumneata dacă va fi nevoie, adăugă el cu glas tare. Iar acum, frate, cred că e timpul să stăm de vorbă şi cu vechilul.

Pavel Petrovici se ridică de la masă.

— Da, spuse el fără a privi pe nimeni. E o nenorocire să trăieşti patru, cinci ani la ţară, departe de minţile luminate ! Ajungi să te prosteşti. Te străduieşti să nu uiţi cele ce-ai învăţat, şi cînd colo ! Poftim ! Constaţi că toate nu-s decît prostii, şi ţi se spune că un om serios nu se mai ocupă cu astfel de fleacuri şi că tu eşti, cum s-ar zice, un neghiob şi un înapoiat. Dar ce să-i faci ! Se vede că tineretul e într-adevăr mai deştept decît noi.

Pavel Petrovici se răsuci încet pe călcîie şi ieşi tacticos ; Nikolai Petrovici îl urmă.

— Întotdeauna e aşa ? întrebă cu nepăsare Bazarov pe Arkadi, de îndată ce se închise uşa în urma celor doi fraţi.

— Ascultă, Evgheni, prea ai fost tăios cu el, spuse Arkadi. L-ai jignit.

— Da, o să mă apuc acum să le cînt în strună aristocraţilor ăstora de provincie ! La ei, toate nu-s decît amor propriu, trufie şi superficialitate. De ce n-a rămas în cariera militară la Petersburg, dacă asta e firea lui... Dar să-l lăsăm în plata Domnului ! Am găsit un gîndac de apă, un exemplar destul de rar, *Dytiscus marginatus*. Îl cunoşti ? Am să ţi-l arăt.

— Ţi-am promis să-ţi istorisesc povestea vieţii lui, începu Arkadi.

— A gîndacului ?

— Ei, ajunge, Evgheni. Povestea unchiului meu. Ai să vezi că nu e cum ţi-l închipui. E mai curînd vrednic de compătimire, decît de ironie.

— Nu te contrazic ; dar de ce pui atît la inimă tot ce-l atinge ?

— Trebuie să fii drept, Evgheni.

— Şi de ce trebuie ?

— Nu, zău, ascultă...

Şi Arkadi îi povesti viaţa unchiului său. Cititorul o va afla în capitolul următor.

VII

Pavel Petrovici Kirsanov a fost educat mai întîi acasă, ca şi fratele său mai mic, Nikolai, apoi a intrat în corpul de paji. Din copilărie s-a distins printr-o frumuseţe extraordinară ; în afară de asta era încrezut, uşor ironic şi de o irascibilitate hazlie — nu se putea să nu placă. A început să iasă mult în lume de îndată ce a dobîndit gradul de ofiţer. Era răsfăţat de toţi şi se răsfăţa şi el ; făcea chiar tot soiul de năzbîtii, era cam fandosit, dar şi asta îl prindea. Femeile se prăpădeau după el, bărbaţii spuneau că e un filfizon şi îl pizmuiau în taină. După cum se spune, stătea în acelaşi apartament cu fratele lui, pe care-l iubea sincer, deşi nu semăna de loc cu el. Nikolai Petrovici şchiopăta uşor, avea trăsăturile feţei delicate şi plăcute, ochi nu prea mari, negri, cam trişti, şi un păr moale şi rar. Lenevea bucuros,

dar îi plăcea să citească şi fugea de lume. Pavel Petrovici nu-şi petrecea nici o seară acasă, era vestit prin îndrăzneala şi sprinteneala lui (el introdusese gimnastica printre tinerii mondeni) şi nu citise cu totul decît vreo cinci-şase cărţi franţuzeşti. La douăzeci şi opt de ani ajunsese căpitan ; o carieră strălucită îl aştepta. Deodată însă totul se schimbă.

În vremea aceea, în lumea bună de la Petersburg se arăta din cînd în cînd o femeie care n-a fost uitată nici pînă azi, şi anume, prinţesa R. Soţul ei era un om bine crescut şi cumsecade, dar prostănac. Copii nu avea. Uneori pleca pe neaşteptate în străinătate, şi se întorcea tot aşa pe neaşteptate înapoi în Rusia. În genere ducea o viaţă ciudată. Avea o reputaţie de femeie cochetă şi uşuratică, se avînta cu patimă în tot soiul de plăceri, dansa pînă la istovire, rîdea în hohote şi glumea cu tinerii pe care îi primea înainte de masă în semiîntunericul salonului ei ; iar nopţile şi-le petrecea în rugăciuni şi lacrimi, nu-şi găsea liniştea nicăieri şi adeseori o prindeau zorile umblînd de colo-colo prin odaie, chinuită, frîngîndu-şi mîinile sau stînd palidă şi rece în faţa *Psaltirii.* Cînd se făcea ziuă, se preschimba din nou într-o doamnă de lume, ieşea, rîdea, flecărea şi nu scăpa nici un prilej de a se bucura de orice lucru care-i putea aduce cea mai mică plăcere. Avea un trup minunat ; părul de culoarea aurului, împletit într-o coadă grea, îi cădea pînă peste genunchi, dar nimeni nu ar fi putut-o numi o frumuseţe ; din obrazul ei singurul lucru într-adevăr frumos erau ochii şi poate nici

ochii anume, erau nu prea mari şi cenuşii, ci privirea lor vie şi adîncă, nepăsătoare pînă la semeţie şi îngîndurată pînă la tristeţe, o privire enigmatică, de o strălucire neobişnuită, chiar şi atunci cînd nu-i ieşeau din gură decît vorbe goale. Se îmbrăca cu mult gust. Pavel Petrovici a întîlnit-o la un bal, a dansat cu ea o mazurcă în timpul căreia ea n-a rostit o vorbă cu noimă şi s-a îndrăgostit pătimaş de ea. Deprins cu succesele şi-a atins şi aici repede ţinta ; dar uşurinţa cu care a cucerit-o nu l-a răcit faţă de ea. Dimpotrivă, s-a legat mai puternic, mai dureros de această femeie care, chiar în clipa cînd se dăruia cu totul, mai păstra totuşi în adîncul ei un colţ tainic, inaccesibil, unde nimeni nu putea pătrunde. Ce se ascundea în acest suflet numai Dumnezeu ştia ! Părea stăpînită de puteri misterioase, necunoscute chiar ei, şi care se jucau cu ea după bunul lor plac, inteligenţa ei mărginită neputîndu-le stăvili capriciile. Întreaga ei purtare era un şir de fapte absurde, lipsite de orice logică ; unicele scrisori din viaţa ei, care ar fi putut stîrni bănuieli justificate din partea bărbatului ei, le scrisese unui om aproape străin de ea. Dragostea ei era uneori învăluită de tristeţe ; nu mai rîdea, nu mai glumea cu alesul ei, ci îl asculta şi îl privea cu un fel de nedumerire. Cîteodată, de cele mai multe ori fără veste, nedumerirea aceasta se preschimba într-o spaimă mută şi chipul ei lua o înfăţişare stranie, ca al unei moarte ; se încuia în dormitorul ei, şi camerista, dacă asculta cu urechea lipită de gaura cheii, îi putea auzi hohotele înăbuşite de plîns. Nu o dată, întorcîndu-se acasă după o întîlnire de dragoste, Kirsanov se sim-

ţea cuprins de acea amară şi sfîşietoare ciudă care îţi încolţeşte în inimă după un eşec definitiv. „Ce-oi mai fi vrînd eu ?“ se întreba el şi îi era inima grea. Odată i-a dăruit un inel cu un sfinx gravat în piatră.

— Ce e asta ? l-a întrebat ea. Un sfinx ?

— Da, a răspuns el, şi acest sfinx eşti dumneata.

— Eu ? s-a mirat ea ridicînd încet asupra lui privirea ei enigmatică. Ştii că e foarte măgulitor pentru mine ? adăugă ea cu un zîmbet uşor, păstrînd în ochi aceeaşi expresie stranie.

Pavel Petrovici suferise sufleteşte chiar în timpul cît îl iubise prinţesa R., iar cînd s-a răcit faţă de el, ceea ce s-a întîmplat destul de repede, aproape că şi-a pierdut minţile. Se chinuia, era gelos, nu-i dădea pace şi se ţinea după ea peste tot. Plictisită de urmărirea asta sîcîitoare din partea lui, ca să scape de el, plecă în străinătate. Atunci el şi-a dat demisia, cu toate rugăminţile prietenilor şi sfaturile superiorilor săi, şi a pornit-o pe urmele prinţesei. Şi-a petrecut astfel vreo patru ani pe meleaguri străine, ba încercînd o apropiere, ba fugind de ea ; îi era ruşine de sine însuşi, era indignat de slăbiciunea lui... dar nimic nu-i ajuta. Chipul ei, de neînţeles, s-ar zice absurd, dar atît de fermecător, i se înrădăcinase prea adînc în suflet. La Baden s-au regăsit ; părea că niciodată nu-l iubise cu atîta patimă, dar peste o lună totul s-a sfîrşit. Focul pîlpîise pentru ultima oară şi se stinsese pentru totdeauna. Presimţind că despărţirea era de neînlăturat, a vrut să rămînă cel puţin prieten cu ea, ca şi cum prietenia cu o astfel de fe-

meie ar fi fost cu putinţă... Prinţesa a plecat în ascuns de la Baden şi de atunci l-a ocolit întotdeauna pe Kirsanov. Acesta s-a întors în Rusia, a încercat să-şi reia viaţa dinainte, dar n-a mai putut reintra în făgaşul cel vechi. Rătăcea din loc în loc fără a-şi găsi liniştea. Mai ieşea încă în lume, îşi păstrase toate deprinderile omului de societate, şi putea să se laude cu două-trei cuceriri noi ; dar nu mai aştepta nimic deosebit nici din partea lui, nici din partea celorlalţi, şi nu se apuca de nimic. Îmbătrînise şi încărunţise ; serile şi-le petrecea la club ; plictiseala morocănoasă şi discuţiile în contradictoriu asupra unor subiecte care îi erau indiferente, în societatea burlacilor, ajunseseră pentru el o necesitate, semn rău după cum se ştie. La însurătoare, bineînţeles, că nici nu se gîndea. Trecură astfel zece ani cenuşii, sterpi, pe nesimţite, îngrozitor de repede. Nicăieri nu fuge timpul ca în Rusia. Se spune că la închisoare fuge şi mai repede. Odată, la club, în timpul mesei, Pavel Petrovici află despre moartea prinţesei R. Decedase la Paris, într-o stare vecină cu nebunia. El se ridică de la masă şi se plimbă vreme îndelungată prin încăperile clubului, oprindu-se din cînd în cînd, ca împietrit, lîngă mesele de joc, dar nici de data aceasta nu se întoarse acasă mai devreme ca de obicei. După cîtva timp primi un pachet ; în el se afla inelul ce-l dăruise prinţesei. Ea desenase o cruce peste sfinx şi lăsase vorbă să i se comunice că acea cruce era dezlegarea enigmei.

Aceasta s-a întîmplat la începutul anului 1848, pe vremea cînd Nikolai Petrovici îşi pierduse soţia şi

venise la Petersburg. Pavel Petrovici aproape nu se văzuse cu fratele său de cînd acesta se stabilise la ţară ; căsătoria lui Nikolai Petrovici coincidea cu primele zile cînd Pavel Petrovici făcuse cunoştinţă cu prinţesa. La înapoierea lui din străinătate se dusese la fratele său la ţară cu gîndul să rămînă la el vreo două luni, să se bucure de fericirea lui, dar n-a avut răbdare să stea mai mult de o săptămînă. Vieţile lor pe atunci erau prea diferite. În 1848 această deosebire se atenuă : Nikolai Petrovici îşi pierduse soţia, iar Pavel Petrovici amintirile ; după moartea prinţesei căuta să nu se mai gîndească la ea ; lui Nikolai îi rămăsese sentimentul unei vieţi trăite aşa cum se cuvine şi avea un fiu care creştea sub ochii săi ; Pavel, dimpotrivă, burlac singuratic, păşea spre acea perioadă tulbure, crepusculară, perioadă a regretelor ce seamănă a nădejdi şi a nădejdilor ce seamănă a regrete, cînd tinereţea s-a sfîrşit, iar bătrîneţea n-a venit încă.

Răstimpul acesta era mai greu pentru Pavel Petrovici decît pentru oricare altul ; pierzîndu-şi trecutul, el pierduse totul.

— Acum nu te mai poftesc la Mariino, îi spuse odată Nikolai Petrovici (dăduse acest nume satului în amintirea nevestii sale) ; te-ai plictisit acolo pe cînd trăia Maria, acum cred că te-ai prăpădi de urît.

— Eram prost şi neastîmpărat pe vremea aceea, răspunse Pavel Petrovici. De atunci m-am potolit, dacă nu m-am făcut mai înţelept. Acum, dimpotrivă,

dacă-mi îngădui, sînt gata să mă stabilesc definitiv la tine.

Drept răspuns, Nikolai Petrovici îl îmbrăţişă ; însă de la această convorbire mai trecu un an şi jumătate pînă ce Pavel Petrovici se hotărî să-şi îndeplinească făgăduiala. În schimb, odată stabilit la ţară, n-a mai plecat de acolo nici chiar în timpul celor trei ierni pe care Nikolai Petrovici le-a petrecut la Petersburg împreună cu fiul său. Se apucă de citit, mai mult în englezeşte ; în genere, toată viaţa şi-o rostui *à l'anglaise* [1] ; se vedea rar cu vecinii şi nu pleca de pe moşie decît pentru alegeri, unde nu prea vorbea, nu deschidea gura decît rareori şi numai ca să-i întărîte şi să-i sperie prin ieşirile lui liberale pe moşierii de modă veche, dar nici de reprezentanţii noii generaţii nu se apropia. Şi unii şi ceilalţi îl socoteau un îngîmfat ; şi unii şi alţii îl stimau pentru felul lui elegant şi aristocratic de a se purta, pentru faima lui de mare cuceritor, pentru faptul că se îmbrăca foarte bine şi trăgea întotdeauna la cel mai bun hotel unde avea cea mai frumoasă cameră, pentru faptul că participa la mese elegante, iar o dată prînzise la Ludovic-Filip [2] împreună cu Wellington [3] ; pentru că nu călătorea niciodată fără o trusă de voiaj de argint şi fără o baie portativă, pentru că răspîndea în jurul lui un parfum foarte „distins", nemai-

[1] În felul englezilor (fr.).

[2] *Louis Philippe* (1773—1850), rege al Franţei de la 1830 pînă la 1848.

[3] *Arthur Wellesley Wellington* (1769—1852), duce, comandant de oşti şi om de stat reacţionar englez.

întîlnit, pentru că juca cu măiestrie *whist* şi pierdea întotdeauna ; în sfîrşit, era respectat pentru cinstea lui exemplară. Cucoanele îl găseau melancolic, fermecător, dar el nu se interesa de ele...

— Vezi, Evgheni, spuse Arkadi sfîrşindu-şi povestirea, cît de nedrept îl judeci pe unchiul meu ! Nu-ţi mai spun că nu o dată l-a scos pe tata din încurcătură, dîndu-i toţi banii pe care îi avea. Moşia, poate nu ştii că nu şi-au împărţit-o între ei. E gata să ajute pe orişicine şi, între altele, ia întotdeauna apărarea ţăranilor ; e drept că, atunci cînd stă de vorbă cu ei, se strîmbă şi tot duce la nas sticluţa cu apă de colonie...

— E lucru ştiut : nervii ! îl întrerupse Bazarov.

— Poate, dar are o inimă foarte bună. Şi e departe de a fi prost. Cîte sfaturi folositoare mi-a dat !... Mai cu seamă... mai cu seamă în privinţa femeilor.

— Aha ! S-a fript cu ciorba lui, iar acum suflă în iaurtul altora. Ştim noi cum vine asta !

— Într-un cuvînt, urmă Arkadi, e foarte nefericit ; crede-mă, e păcat să-l dispreţuieşti.

— Dar cine vorbeşte de dispreţ ? sări Bazarov. Am să-ţi spun totuşi că un om care şi-a mizat viaţa pe o singură carte, dragostea unei femei şi, fiindcă a pierdut, se dă bătut şi se demoralizează pînă într-atît încît nu mai e în stare să facă nimic, acela nu e un bărbat, ci un mascul ! Spui că e nefericit ; tu ştii mai bine ; dar nu i-au ieşit încă toţi gărgăunii din cap ! Sînt încredinţat că se crede chiar un om folositor

pentru că citeşte *Galignani* şi pentru că o dată pe lună iartă pe un mujic de bătaie.

— Dar gîndeşte-te la educaţia pe care a primit-o, la vremurile în care a trăit, stărui Arkadi.

— Educaţie ? îi luă vorba Bazarov. Fiecare om trebuie să se educe singur, măcar ca mine, de pildă... Însă, în ce priveşte vremurile, de ce aş atîrna eu de ele ? Să atîrne ele de mine mai degrabă. Nu, frate dragă, toate acestea nu-s decît slăbiciune, zădărnicii. Ş-apoi, ce-s legăturile astea misterioase între un bărbat şi o femeie ? Noi, fiziologii, ştim ce relaţii sînt. Ia studiază tu anatomia ochiului. De unde pînă unde privirea enigmatică despre care vorbeai ? Totul nu e decît romantism, fleacuri, putregai, superficialitate. Hai mai bine să-ţi arăt gîndacul meu.

Şi amîndoi prietenii se duseră în odaia lui Bazarov, în care se şi statornicise un fel de miros de cabinet medico-chirurgical amestecat cu miros de tutun ieftin.

VIII

Pavel Petrovici nu rămase multă vreme să asiste la discuţia fratelui său cu administratorul, un om înalt şi slab cu glas stins de tuberculos şi ochi vicleni, care la toate observaţiile lui Nikolai Petrovici nu răspundea decît : „vai de mine, e lucru ştiut că...“ şi căuta să-i înfăţişeze pe mujici ca pe nişte beţivi şi hoţi. Gospodăria ce nu demult fusese rostuită în chip nou

scîrţîia ca o roată neunsă, trosnea ca o mobilă făcută din lemn prea verde. Nikolai Petrovici nu se descuraja, dar adesea suspina şi cădea pe gînduri ; simţea că fără bani nu va ajunge departe, iar bani aproape nu mai avea. Arkadi spusese adevărul : Pavel Petrovici nu o dată îşi ajutase fratele ; nu o dată, văzîndu-l cum se zbate şi se frămîntă, chibzuind cum s-o scoată la capăt, Pavel Petrovici se apropiase încet de fereastră şi, băgîndu-şi mîinile în buzunare, şoptise printre dinţi : „*Mais je puis vous donner de l'argent* [1]“ şi-i dăduse bani ; dar în ziua aceea n-avea nici el şi preferă să se îndepărteze. Micile mizerii ale gospodăriei îl plictiseau. De altfel, întotdeauna i se părea că Nikolai Petrovici, cu tot avîntul şi dragostea lui de muncă, nu s-a apucat de treabă aşa cum trebuie, deşi n-ar fi fost în stare să-i arate în ce anume greşea. „Fratele meu n-are destul spirit practic, se gîndea el ; se lasă mereu înşelat.“ Nikolai Petrovici dimpotrivă preţuia foarte mult spiritul practic al lui Pavel Petrovici şi întotdeauna îi cerea sfaturi. „Eu sînt prea moale, slab de fire, toată viaţa mea am trăit retras, spunea el, iar tu, nu degeaba ai trăit tot printre oameni, îi cunoşti bine ; ai un ochi de vultur.“ La acestea Pavel Petrovici nu răspundea nimic, îşi întorcea numai privirea, dar nu căuta să schimbe părerea fratelui său.

După ce-l lăsă pe Nikolai Petrovici în cabinetul său, o luă pe coridorul care despărţea partea din faţă

[1] Dar pot să-ţi dau bani (fr.).

a casei de cea din dos şi, ajungînd în dreptul unei uşi scunde, se opri şovăind, se trase de mustaţă, apoi bătu.

— Cine-i acolo ? Intră, se auzi glasul Fenecikăi.

— Eu sînt, spuse Pavel Petrovici şi deschise uşa.

Fenecika sări de pe scaunul pe care şedea cu copilul ei şi, după ce-l dădu în braţele unei fete, care-l şi duse afară din odaie, îşi potrivi în grabă basmaua.

— Iartă-mă dacă te-am deranjat, începu Pavel Petrovici fără a o privi, am vrut numai să te rog... mi se pare că azi pleacă trăsura la oraş... porunceşte, te rog, să mi se cumpere ceai verde.

— Da, am să spun, răspunse Fenecika. Cît porunciţi să se cumpere ?

— Păi, cred că o jumătate de funt ar fi de ajuns. Văd că e o schimbare aici la mata, adăugă el aruncînd împrejur o privire fugară, care lunecă şi peste obrazul Fenecikăi. Perdelele, spuse el, văzînd că nu-l înţelege.

— Da, perdelele. Nikolai Petrovici mi le-a dăruit ; dar sînt puse de mult.

— Nici eu n-am mai fost de mult pe la dumneata. Acum e foarte bine aici.

— Din bunătatea lui Nikolai Petrovici, şopti Fenecika.

— Te simţi mai bine aici decît în pavilionul unde stăteai înainte ? întrebă Pavel Petrovici politicos, dar fără cel mai mic zîmbet.

— Mai bine, desigur.

— Cine locuieşte acum acolo ?

— Spălătoresele.

— A !

Pavel Petrovici tăcu. „Acum are să plece", gîndea Fenecika ; dar el nu pleca, iar ea stătea ca împietrită în faţa lui, mişcîndu-şi uşor degetele.

— De ce ai poruncit să fie scos afară copilul ? începu în sfîrşit Pavel Petrovici, mie mi-s dragi copiii. Arată-mi-l !

Fenecika se înroşi toată de sfială şi bucurie. Ea se temea de Pavel Petrovici, care aproape niciodată nu vorbea cu ea.

— Duniaşa, strigă ea, fii bună dumneata şi adu-l pe Mitea (Fenecika nu-i spunea nimănui din casă tu). Sau, stai puţin, întîi să-i punem rochiţa.

Fenecika se îndreptă spre uşă.

— N-are importanţă, spuse Pavel Petrovici.

— Vin îndată, răspunse Fenecika şi ieşi repede.

Pavel Petrovici rămase singur şi privi în jurul lui, de astă dată cu o atenţie deosebită. Odaia, micuţă şi joasă, în care se găsea, era foarte curată şi primitoare. Mirosea a podele de curînd vopsite, a muşeţel şi a melisă. De-a lungul pereţilor erau rînduite scaune cu speteze în formă de liră. Fuseseră cumpărate în Polonia de răposatul general în timpul unei campanii ; într-un colţ, lîngă un cufăr ferecat cu fier, cu capac boltit, se vedea un pătuc de copil, cu perdele de muselină. În colţul opus ardea o candelă în faţa unei icoane mari şi întunecate a sfîntului Nicolae, Făcătorul-de-minuni ; un ou mititel de porţelan, prins cu o panglicuţă roşie, atîrna pe pieptul sfîntului ; la ferestre, nişte borcane cu dulceaţă de anul trecut, legate

cu grijă la gură, lăsau să se strecoare o lumină verzuie, iar pe capacele lor de hîrtie, Fenecika scrisese cu mîna ei cu litere de-o şchioapă : *Agrişe* — dulceaţa care-i plăcea mai mult lui Nikolai Petrovici. De tavan atîrna de o sfoară lungă o colivie cu un scatiu cu codiţa scurtă, care ciripea şi ţopăia necontenit ; colivia se legăna şi tremura într-una, iar grăunţele de cînepă cădeau pe podea pocnind uşor. Pe peretele dintre ferestre, deasupra unui scrin mic erau prinse cîteva fotografii destul de proaste ale lui Nikolai Petrovici, în diferite poziţii, făcute de un fotograf ambulant ; un chip fără ochi zîmbea silit într-o ramă de culoare închisă, altceva nu se putea desluşi ; iar deasupra portretului Fenecikăi, Ermolov [1], într-o manta caucaziană, se încrunta ameninţător către munţii îndepărtaţi ai Caucazului ; o perniţă de mătase, în formă de papuc, de pus acele îi cădea drept pe frunte.

Trecură vreo cinci minute ; în camera vecină se auzeau foşnete şi şoapte. Pavel Petrovici luă de pe scrin o carte soioasă, un volum răzleţ din *Streliţii* al lui Masalski şi întoarse cîteva file... Uşa se deschise şi intră Fenecika cu Mitea în braţe. Îl îmbrăcase cu o cămăşuţă roşie, cu un chenar brodat la gît, îi pieptănase părul şi-i spălase faţa ; pruncul răsufla zgomotos, se zvîrcolea şi dădea din mînuţe aşa cum fac toţi copiii sănătoşi ; părea să se bucure de cămăşuţa lui

[1] *Alexei Petrovici Ermolov* (1772—1861), general rus ; a fost rechemat de la postul de comandant al trupelor din Caucaz, fiind bănuit că ar fi avut legături cu decembriştii (1827).

frumoasă, căci pe chipul lui dolofan se citea mulţumirea. Fenecika îşi potrivise şi ea părul şi-şi pusese o basma mai bună, dar ar fi putut rămîne şi aşa cum era. Într-adevăr, poate fi pe lume ceva mai fermecător decît o mamă tînără şi frumoasă cu un prunc sănătos în braţe ?

— Ia te uită ce mai bursucel, rosti îngăduitor Pavel Petrovici şi-i gîdilă cu unghia lungă a arătătorului bărbia grăsuţă ; copilul privi ţintă spre scatiu şi începu să rîdă.

— E unchiul tău, spuse Fenecika aplecîndu-şi obrazul spre el şi săltîndu-l puţin, în timp ce Duniaşa aşeza la fereastră un călugăraş frumos mirositor, punînd un bănuţ dedesubt.

— Cîte luni zici că are ? întrebă Pavel Petrovici.

— Şase luni, merge pe şapte, din ziua de unsprezece.

— Nu cumva pe opt, Fedosia Nikolaevna ? se amestecă Duniaşa, nu fără sfială.

— Ba nu, pe şapte, ce spui ?! Copilul prinse iarăşi a rîde, îşi pironi privirea asupra cufărului şi o apucă pe maică-sa de nas şi de buze cu toată mînuţa. Ştrengarule, făcu Fenecika fără să-şi ferească obrazul.

— Seamănă cu fratele meu, spuse Pavel Petrovici.

„Apoi cu cine să semene ?“ gîndi Fenecika.

— Da, urmă Pavel Petrovici ca şi cum ar fi vorbit cu el însuşi, seamănă cu el, nu încape nici o îndoială. O privi pe Fenecika cu luare aminte, aproape cu tristeţe.

— E unchiul tău, spuse ea iarăşi, dar de astă dată în şoaptă.

— A ! Pavel ! Aici erai ? se auzi deodată glasul lui Nikolai Petrovici.

Pavel Petrovici se întoarse iute şi se încruntă ; însă fratele lui îl privea cu atîta bucurie, cu atîta recunoştinţă, încît nu putu să nu-i răspundă tot cu un zîmbet.

— Drăguţ băieţel ai, spuse el şi se uită la ceas. Am trecut pe aici, să spun de ceai.

Şi, luîndu-şi un aer nepăsător, Pavel Petrovici ieşi grăbit din odaie.

— A venit aşa, de la el ? întrebă Nikolai Petrovici.

— Da... aşa ; a bătut la uşă şi a intrat.

— Dar Arkaşa n-a mai fost pe la tine ?

— N-a mai fost. N-ar fi bine, Nikolai Petrovici, să mă mut din nou în pavilion ?

— Pentru ce, mă rog ?

— Mă gîndesc că aşa ar fi mai bine poate un timp, la început.

— Nu... nu, făcu şovăind Nikolai Petrovici şi îşi frecă fruntea cu mîna. Ar fi trebuit dinainte... Bună ziua, rotofeiule, spuse el deodată cu însufleţire, apropiindu-se de copil şi îl sărută pe obraz ; apoi se aplecă puţin şi îşi lipi buzele de mîna Fenecikăi albă ca laptele pe cămăşuţa roşie a copilului.

— Nikolai Petrovici ! Ce faceţi ? şopti ea şi îşi coborî pleoapele, apoi le ridică încet... Era fermecătoare privirea ochilor ei, cînd se uita pe sub sprîncene şi zîmbea drăgăstos şi cam nerod.

Nikolai Petrovici o cunoscuse pe Fenecika în chipul următor : o dată, cu vreo trei ani în urmă, fusese nevoit să înnopteze la hanul unui oraş de provincie destul de îndepărtat. Fusese plăcut impresionat de curăţenia camerei lui şi prospeţimea aşternutului. „N-o fi nemţoaică hangiţa ?“ îi trecu prin minte ; dar hangiţa era rusoaică, o femeie de vreo cincizeci de ani, îmbrăcată îngrijit, cu o faţă inteligentă, plină de demnitate şi măsurată la vorbă... În timpul ceaiului de dimineaţă a intrat în vorbă cu ea şi i-a plăcut mult... Tocmai pe atunci, Nikolai Petrovici se mutase în noua lui gospodărie şi, cum nu voia să ţină în serviciu iobagi, căuta oameni pe care să-i tocmească la el. Pe de altă parte, hangiţa se plîngea de numărul mic de muşterii şi de vitregia vremurilor. Nikolai Petrovici i-a propus să intre la el în serviciu, ca menajeră ; ea a primit. Bărbatul ei murise demult, lăsîndu-i numai o fată, pe Fenecika. Peste vreo două săptămîni, Arina Savişna (astfel se numea noua menajeră) a sosit împreună cu fiica ei la Mariino şi s-a mutat într-un pavilion mic din curtea conacului. Alegerea lui Nikolai Petrovici s-a adeverit a fi fost bună. Arina a făcut ordine în casă. Despre Fenecika, pe atunci o fată de şaptesprezece ani, nu se vorbea nimic şi n-o prea vedea nimeni. Era sfioasă, trăia nebăgată în seamă, şi numai duminicile Nikolai Petrovici zărea în biserica parohiei, undeva, mai la o parte, profilul fin al obrăjorului ei alb. Astfel se scurse mai bine de un an.

Într-o dimineaţă Arina s-a înfăţişat în cabinetul lui, a făcut o adîncă plecăciune, după cum îi era obiceiul, şi l-a întrebat dacă nu cumva ar putea să-i dea vreun leac pentru fata ei, căreia îi intrase în ochi o scînteie din vatră. Nikolai Petrovici, ca toţi oamenii care îşi petrec tot timpul la ţară, îi doctoricea pe cei din jur şi chiar avea o mică farmacie homeopatică. I-a poruncit Arinei s-o aducă îndată pe bolnavă la el. Auzind că o cheamă boierul, Fenecika s-a speriat grozav ; totuşi a urmat-o pe maică-sa. Nikolai Petrovici a dus-o la fereastră, i-a luat capul în mîini şi după ce i-a cercetat bine ochiul, roşu şi umflat, i-a prescris comprese cu o soluţie pe care i-a preparat-o cu mîna lui, apoi şi-a rupt batista în bucăţi şi i-a arătat cum să procedeze. Fenecika l-a ascultat, apoi a dat să plece. „Sărută-i mîna boierului, prostuţo," i-a spus Arina. Nikolai Petrovici însă n-a lăsat-o şi, încurcat, a sărutat-o el în creştetul capului aplecat, drept pe cărare. Ochiul Fenecikăi s-a tămăduit repede, dar impresia ce-o făcuse asupra lui Nikolai Petrovici nu s-a şters aşa curînd. Îi tot nălucea obrazul acela curat şi gingaş, ridicat cu teamă spre el ; îi simţea în palme părul mătăsos, îi vedea buzele nevinovate uşor întredeschise, descoperind dinţii umezi ce luceau în soare ca mărgăritarele. De atunci a început s-o privească cu mai multă luare aminte la biserică şi încerca să intre în vorbă cu ea. La început era cam sperioasă faţă de el şi chiar odată, pe înserate, cînd l-a întîlnit pe poteca îngustă, bătătorită de oameni, prin cîmpul de secară, s-a ferit din

calea lui intrînd de-a dreptul în secara înaltă năpădită de pelin şi albăstrele, ca el să n-o vadă. El însă i-a zărit căpuşorul prin reţeaua de aur a spicelor, de unde îl pîndea ca o mică sălbăticiune, şi a strigat-o blînd.

— Bună ziua, Fenecika ! Să ştii că nu muşc.

— Bună ziua, a şoptit ea fără să iasă din ascunzătoare.

Încetul cu încetul începuse să se deprindă cu el, dar tot se mai sfia cînd îl vedea, cînd deodată, mama ei, Arina, muri de holeră. Unde era să se ducă Fenecika ? Moştenise de la maică-sa însuşirea de bună gospodină, judecata sănătoasă şi firea ei aşezată ; dar era atît de tînără, atît de singură, iar Nikolai Petrovici atît de bun, de modest... Nu are rost să mai povestim urmarea.

— Chiar aşa de-a dreptul a intrat fratele meu la tine ? o întrebă Nikolai Petrovici. A bătut şi a intrat ?

— Da.

— Asta e bine. Ia dă-mi-l puţin pe Mitea să-l dau huţa.

Şi Nikolai Petrovici începu să-l arunce în sus aproape pînă în tavan, spre marea bucurie a micuţului şi marea îngrijorare a maică-si, care de fiecare dată cînd zbura în sus îşi întindea mîinile spre picioruşele lui goale.

Pavel Petrovici se întoarse în cabinetul său elegant cu tapet frumos de culoare ciudată, cu o panoplie de

arme pusă pe un covor persan, cu mobilă de nuc, îmbrăcată în stofă verde închis, o bibliotecă de stejar negru în stil *Renaissance*, statuete de bronz aşezate pe o splendidă masă de lucru, şi un cămin... Se aruncă pe divan, cu mîinile sub cap şi rămase astfel nemişcat, uitîndu-se în tavan, cu deznădejde. Fie că voia să ascundă pînă şi pereţilor ceea ce se citea pe faţa lui, fie din cine ştie ce altă pricină, în cele din urmă se ridică, trase perdelele grele de la ferestre şi apoi se trînti din nou pe divan.

IX

În aceeaşi zi, făcu şi Bazarov cunoştinţă cu Fenecika. Se plimba prin grădină împreună cu Arkadi, căruia îi explica de ce unii copăcei, şi mai ales puieţii de stejar, nu se prinseseră.

— Aici trebuie sădiţi mai mulţi plopi argintii şi brazi, poate chiar şi tei dacă pui cernoziom. Vezi, boschetul s-a prins bine, adăugă el, pentru că salcîmul şi liliacul sînt băieţi de treabă, nu cer îngrijire. Dar ia stai ! E cineva aici.

În boschet era Fenecika împreună cu Duniaşa şi Mitea. Bazarov se opri, iar Arkadi o salută dînd din cap, ca pe o veche cunoştinţă.

— Cine e ? îl întrebă Bazarov de îndată ce trecură de boschet. Ce drăguţă e !

— De cine vorbeşti ?

— Ce mai întrebi, una singură era drăguţă.

Arkadi, cam stînjenit, îi explică pe scurt cine era Fenecika.

— Aha ! făcu Bazarov, se vede că taică-tău nu are gusturi rele. Ştii că-mi place taică-tău, zău aşa ! Bravo lui. Dar atunci trebuie să facem cunoştinţă, adăugă el şi o luă înapoi spre boschet.

— Evgheni, strigă speriat în urma lui Arkadi. Ia seama, pentru Dumnezeu.

— N-ai nici o grijă, spuse Bazarov, sîntem oameni umblaţi, trăiţi pe la oraşe.

Apropiindu-se de Fenecika, îşi scoase şapca.

— Daţi-mi voie să mă prezint, începu el înclinîndu-se politicos. Sînt prieten cu Arkadi Nikolaevici şi un om paşnic.

Fenecika se ridicase de pe bancă şi-l privea tăcută.

— Ce copil frumos ! urmă Bazarov. Să n-aveţi grijă, pînă acum n-am deocheat pe nimeni. De ce are obrajii atît de roşii ? Îi ies cumva dinţişorii ?

— Da, făcu Fenecika. Patru dinţişori i-au ieşit, iar acum i s-a umflat iarăşi gingiile.

— Ia să văd... nu vă temeţi, sînt doctor.

Bazarov luă în braţe copilul care, spre mirarea Fenecikăi şi a Duniaşei, nu se împotrivi de fel şi nici nu se sperie.

— Văd, văd... Nu-i nimic, totul merge bine : o să aibă nişte dinţi straşnici. Dacă se întîmplă ceva, să-mi daţi de veste. Dar dumneavoastră sînteţi sănătoasă ?

— Sănătoasă, slavă Domnului...

— Slavă Domnului. Sănătatea e lucrul cel mai bun. Dar dumneata ? adăugă Bazarov întorcîndu-se către Duniaşa.

Duniaşa, în casă o fată foarte serioasă, dar veselă şi nebunatică pe afară, drept răspuns pufni în rîs.

— Minunat. Poftim, ia-ţi voinicul.

Fenecika luă copilul în braţe.

— Ce liniştit a stat la dumneavoastră în braţe, spuse ea cu glas scăzut.

— La mine-n braţe toţi copiii stau cuminţi, răspunse Bazarov. Am eu un secret.

— Copiii simt cine-i iubeşte, spuse Duniaşa.

— Aşa e, întări Fenecika. Mitea, unul, nu se lasă luat în braţe de oricine.

— Dar la mine o să vrea ? întrebă Arkadi, care rămăsese un timp la o oarecare depărtare de boschet şi acum se apropiase. Întinse braţele spre Mitea, dar copilul îşi aruncă pe spate căpşorul şi scoase un ţipăt, ceea ce o stînjeni grozav pe Fenecika.

— Altădată, cînd o să se mai obişnuiască, spuse cu îngăduinţă Arkadi şi cei doi prieteni se depărtară.

— Cum ziceai că o cheamă ? întrebă Bazarov.

— Fenecika... Fedosia, răspunse Arkadi.

— Dar după tată... Trebuie ştiut şi asta.

— Nikolaevna.

— *Bene* [1]. Îmi place la ea că nu se prea sfieşte. Un altul, mă rog, ar condamna-o poate tocmai pentru

[1] Bine (lat.).

acest lucru. Ce prostie ! Ce rost are să se sfiască ? E mamă, are dreptate să se poarte aşa.

— Da, ea are dreptate, observă Arkadi, în schimb tata...

— Şi el are dreptate în felul lui, îl întrerupse Bazarov.

— Ba nu, nu găsesc.

— Se vede că nu prea îţi convine încă un moştenitor ?

— Cum nu ţi-e ruşine să-mi atribui asemenea gînduri ?! spuse cu aprindere Arkadi. Nu-l socot vinovat pe tata din punctul acesta de vedere ; găsesc că ar fi trebuit să se căsătorească cu ea.

— A-ha ! făcu liniştit Bazarov. Cît de mărinimoşi sîntem ! Tu mai dai importanţă căsătoriei ? Nu mă aşteptam la aşa ceva din partea ta.

Cei doi prieteni făcură cîţiva paşi în tăcere.

— Am văzut toată gospodăria tatălui tău, începu Bazarov din nou. Vitele sînt slabe şi caii, istoviţi. Acareturile nu-s nici ele prea grozave, iar muncitorii par nişte leneşi patentaţi ; cît despre administrator, e sau un prost sau un şarlatan. Nu sînt încă dumirit.

— Sever mai eşti astăzi, Evgheni Vasilievici.

— Cît despre mujicii cei buni la suflet au să-l păcălească pe taică-tău, fără nici o îndoială. Cunoşti zicala : „Mujicul rus poate să-l mănînce fript şi pe Dumnezeu".

— Încep să cred că unchiul meu are dreptate. Hotărît că ai o părere proastă despre ruşi, spuse Arkadi.

— Ce importanţă are ! Tocmai asta e partea bună a rusului, că are o părere proastă despre el însuşi. Important este că doi şi cu doi fac patru, celelalte nu-s decît fleacuri.

— Şi natura e un fleac ? spuse Arkadi privind gînditor în depărtare spre lanurile pestriţe scăldate de lumina blîndă a soarelui ce cobora spre asfinţit.

— Şi natura e un fleac, aşa cum o vezi tu. Natura nu e un templu, ci un atelier, în care omul e un muncitor.

În acea clipă, sunetele tărăgănate ale unui violoncel veniră în zbor dinspre casă pînă la ei. Cineva cînta cu pasiune, deşi fără prea multă virtuozitate *Aşteptarea* de Schubert [1], şi melodia se revărsa ca o mireasmă dulce în văzduh.

— Ce e asta ? rosti uimit Bazarov.

— E tata.

— Tatăl tău cîntă la violoncel ?

— Da.

— Dar cîţi ani are ?

— Patruzeci şi patru.

Bazarov izbucni deodată în rîs.

— Ce te face să rîzi ?

— Să-mi fie cu iertare ! La patruzeci şi patru de ani, un *pater familias* [2] din districtul X cîntînd din violoncel !

---

[1] *Franz Peter Schubert* (1797—1828), compozitor austriac.

[2] Tată de familie (lat.).

Bazarov rîdea mai departe cu hohote, dar Arkadi, cu toată admirația pentru mentorul său, de data aceasta nici nu zîmbi.

X

Trecură aproape două săptămîni. La Mariino viața se scurgea în tihnă, fiecare cu rostul lui ; Arkadi trăia ca un sibarit, iar Bazarov lucra. Cei din casă se deprinseseră cu el, cu felul lui nepăsător de a se purta, cu vorba lui tăioasă și scurtă. Fenecika mai ales se obișnuise pînă-ntr-atîta cu el încît într-o noapte trimise să-l scoale ! Mitea avea convulsii. Bazarov a venit și ca de obicei, jumătate glumind, jumătate căscînd, a stat vreo două ceasuri și i-a liniștit copilul. În schimb, Pavel Petrovici îl ura din tot sufletul ! Îl socotea un îngîmfat, un obraznic, un cinic și un plebeu ; bănuia că Bazarov nu-l stimează și că aproape îl disprețuiește pe el, Pavel Kirsanov ! Nikolai Petrovici se cam temea de tînărul nihilist și se îndoia că ar fi avînd o influență bună asupra lui Arkadi ; dar îi plăcea să-l asculte vorbind și asista bucuros la experiențele lui de fizică și chimie. Bazarov adusese cu el un microscop cu care lucra ceasuri întregi. Servitorii de asemenea țineau la el, deși îi cam lua peste picior ; simțeau că e unul de-ai lor, nu un boier. Duniașa chicotea bucuros cu el și-i arunca cîte o căutătură piezișă, plină de înțelesuri,

cînd trecea prin faţa lui în mers săltat ca de prepeliţă. Pînă şi Piotr, pe cît de orgolios pe atît de prost, cu fruntea veşnic încreţită de griji, care n-avea alt merit decît acela de a fi politicos, de a şti să citească silabisind şi de a-şi peria mereu surtucul, pînă şi el zîmbea şi se lumina la faţă ori de cîte ori îl băga în seamă Bazarov. Băieţii de la curte alergau în urma „doftorului" ca nişte căţeluşi. Numai bătrînul Prokofici nu-l avea la inimă ; la masă îl servea morocănos, îl considera un pişicher şi spunea oricui îl asculta că, din pricina favoriţilor, Bazarov semăna cu un porc într-un tufiş. Prokofici era în felul lui un aristocrat, nu mai prejos decît Pavel Petrovici.

Veniră cele mai frumoase zile ale anului, primele zile de iunie. Vremea era minunată ; e drept că de departe ameninţa din nou holera, dar locuitorii guberniei X se deprinseseră cu „vizitele" ei. Bazarov se scula foarte de dimineaţă şi o pornea la două-trei verste depărtare, nu ca să se plimbe, nu putea suferi plimbările lipsite de scop, ci ca să adune ierburi şi insecte. Cîteodată îl lua cu el pe Arkadi. La întoarcere se încingea îndeobşte între ei o discuţie, din care Arkadi ieşea de obicei învins, deşi vorbea mai mult decît prietenul lui.

Odată, cînd ei întîrziaseră mai mult, Nikolai Petrovici ieşi în grădină întru întîmpinarea lor ; ajungînd în dreptul boschetului, auzi deodată paşii grăbiţi şi glasurile celor doi tineri. Mergeau de cealaltă parte a boschetului şi nu-l puteau vedea.

— Tu nu-l cunoşti destul de bine pe tata, spunea Arkadi.

Nikolai Petrovici îşi ţinu răsuflarea.

— Tatăl tău e un om de ispravă, spuse Bazarov, dar e un om învechit, şi-a trăit traiul şi şi-a mîncat mălaiul !

Nikolai Petrovici trase cu urechea... Arkadi nu răspunse nimic.

„Omul învechit" mai rămase cîteva clipe nemişcat, apoi o luă încet spre casă.

— Alaltăieri l-am văzut citind din Puşkin, reluă între timp Bazarov. Fă-l să înţeleagă, te rog, că nu se mai potriveşte. Doar nu mai e copil ! E timpul să se lase de fleacuri de astea. Să fii romantic în timpurile de azi ! Ce idee ! Dă-i şi tu să citească ceva ca lumea.

— Ce să-i dau ? întrebă Arkadi.

— Cred că pentru început, ar fi potrivit *Stoff und Kraft* [1] de Büchner [2].

— Şi eu m-am gîndit la asta, încuviinţă Arkadi. *Stoff und Kraft* e scris pe înţelesul tuturor.

— Şi iată cum noi amîndoi, spunea Nikolai Petrovici, în după amiaza aceleiaşi zile, fratelui său, în cabinetul acestuia, am ajuns nişte oameni învechiţi. Ne-am trăit traiul ! Ei, ce să-i faci ? Poate să aibă

[1] Materie şi forţă (germ.).

[2] *Ludwig Büchner* (1824—1899), filozof materialist mecanicist german. În lucrarea *Stoff und Kraft* arată că materia şi forţa sînt singurii factori constitutivi ai universului, iar sufletul e o funcţiune a creierului.

dreptate Bazarov ; dar mărturisesc că mă doare un singur lucru : eu tocmai nădăjduiam că acum o să se facă o apropiere mai mare, prietenească, între mine şi Arkadi, dar văd că el a luat-o înainte, eu am rămas în urmă şi nu ne vom mai putea înţelege.

— Dar de unde scoţi că a luat-o înainte ? La urma urmei prin ce se deosebeşte într-atît de noi ? exclamă nerăbdător Pavel Petrovici. Toate acestea i le-a vîrît în cap acest prieten al său, acest nihilist ! Nu-l pot suferi pe felcerul ăsta ; după părerea mea e un şarlatan şi atîta tot. Sînt convins că el n-a ajuns prea departe nici în fizică, cu toate broaştele lui.

— Nu, frate, să nu spui asta ; Bazarov e inteligent şi ştie carte.

— Şi ce dezgustător de orgolios este, îl întrerupse iarăşi Pavel Petrovici.

— Da, observă Nikolai Petrovici, e orgolios. Se vede că nu se poate altfel ; numai un lucru nu-l pot pricepe. Mie mi se pare că fac tot ce e cu putinţă ca să nu rămîn în urma vremii : pe ţărani i-am căpătuit, am făcut o fermă aşa încît în toată gubernia trec chiar drept un „roşu" ; citesc, învăţ şi caut pe cît pot să mă pun la nivel cu cerinţele actuale, iar ei spun că mi-am trăit traiul. Ştii ce, frate, începe să cred că au dreptate.

— Şi de ce asta ?

— Iată de ce : stăteam astăzi şi citeam din Puşkin... Tocmai deschisesem la *Ţiganii*... Deodată îl văd pe Arkadi că se apropie de mine şi, fără o vorbă,

cu un fel de duioasă compătimire, îmi ia încetişor cartea din mînă, ca unui copil, şi-mi pune în faţă o altă carte, una nemţească... Apoi a zîmbit şi a plecat luîndu-l pe Puşkin cu el.

— Aşa-a-a ! Şi ce carte ţi-a dat ?

— Pe asta !

Şi Nikolai Petrovici scoase din buzunarul de la spate al surtucului faimoasa broşură a lui Büchner, în ediţia a noua.

Pavel Petrovici o învîrti în mînă.

— Hm ! făcu el. Arkadi Nicolaevici are grijă de educaţia ta. Şi ai încercat s-o citeşti ?

— Am încercat.

— Şi cum ţi se pare ?

— Ori sînt eu un prost, ori toate astea sînt nerozii. Pesemne că sînt eu un prost.

— N-ai uitat nemţeşte ? întrebă Pavel Petrovici.

— Nu, n-am uitat.

Pavel Petrovici mai răsuci cartea în mînă şi-l privi pe fratele lui pe sub sprîncene. Tăcură amîndoi.

— *À propos*, începu Nikolai Petrovici, dorind pe semne să schimbe vorba. Am primit o scrisoare de la Koleazin.

— De la Matvei Ilici ?

— Da. A sosit la... ca să facă o inspecţie în gubernie. A ajuns om mare acum, şi-mi scrie că doreşte să ne vadă, ca rudă ce ne este, şi ne pofteşte pe noi doi, împreună cu Arkadi, la oraş.

— Şi ai să te duci ? întrebă Pavel Petrovici.

— Nu ; dar tu ?

— Nici eu n-am să mă duc. N-are rost să fac cincizeci de verste de florile mărului. *Mathieu* vrea să-l vedem în toată splendoarea lui ! Ducă-se naibii ! Tămîierile celor din gubernie au să-i fie de-ajuns, se poate lipsi de ale noastre. Mare lucru să fii consilier privat ! Dacă aş fi rămas în armată, să trag prosteşte la jug, aş fi fost acum general-aghiotant. De altminteri noi doi sîntem oameni învechiţi.

— Da, frate ; se vede că a sosit timpul să ne îngrijim de coşciuge şi să ne punem mîinile cruce pe piept, spuse cu un oftat Nikolai Petrovici.

— Ba nu, n-am să mă dau bătut chiar aşa de uşor, spuse fratele lui. O să ne mai încăierăm noi în discuţii cu felcerul ăsta, simt eu.

Încăierarea a avut loc chiar în aceeaşi zi, în timpul ceaiului de seară. Pavel Petrovici coborîse în salon, pregătit de luptă, întărîtat şi hotărît. Aştepta numai un pretext ca să se arunce asupra duşmanului, dar pretextul se lăsă cam mult aşteptat. Îndeobşte Bazarov vorbea puţin în prezenţa „bătrîneilor Kirsanovi" (aşa le spunea el celor doi fraţi), iar în seara aceea nu se simţea în apele lui şi-şi bea ceaiul în tăcere, ceaşcă după ceaşcă. Pavel Petrovici ardea de nerăbdare ; în sfîrşit, dorinţa lui se împlini.

Veni vorba despre unul din moşierii din vecinătate.

— Un aristocrăţel, om de nimic, spuse cu indiferenţă Bazarov, care îl întîlnise la Petersburg.

— Daţi-mi voie să vă întreb, începu Pavel Petrovici, cu buzele tremurînde, după părerea dumnea-

voastră „om de nimic" şi „aristocrat" înseamnă acelaşi lucru ?

— Am spus „aristocrăţel", spuse Bazarov, sorbind alene din ceaşcă.

— Exact, dar presupun că dumneata nu faci mare deosebire între aristocraţi şi aristocrăţei. Cred că e de datoria mea să te previn că nu-ţi împărtăşesc părerea. Îndrăznesc să spun că toţi mă cunosc drept un om cu idei liberale şi iubitor de progres ; dar tocmai pentru asta îi respect pe aristocraţi, pe adevăraţii aristocraţi ! Adu-ţi aminte, stimate domn (la vorbele acestea Bazarov îşi ridică ochii spre Pavel Petrovici), adu-ţi aminte, stimate domn, repetă el cu aprindere, de aristocraţii englezi. Ei nu cedează nici o iotă din drepturile lor şi de aceea respectă drepturile altora ; ei cer îndeplinirea obligaţiilor faţă de ei şi la rîndul lor *îşi* îndeplinesc obligaţiile. Aristocraţia a dat Angliei libertatea şi tot ea o sprijină.

— Am mai auzit noi de multe ori cîntecul ăsta, îi răspunse Bazarov. Dar ce vreţi să dovediţi prin asta ?

— Vreau să dovedesc prin aiasta, stimate domn (cînd era supărat, Pavel Petrovici spunea dinadins aiasta şi aista deşi ştia foarte bine că e împotriva regulilor gramaticale). Ciudăţenia aceasta era mărturia unor rămăşiţe moştenite de pe vremea ţarului Alexandru [1]. Oamenii de vază de pe atunci, cînd vorbeau în limba lor maternă, ceea ce se întîmpla cam rar, foloseau acest aiasta şi aista, adică : noi

[1] *Alexandru I* (1777—1825), ţar al Rusiei între 1801—1825.

sîntem ruşi de baştină şi totodată demnitari mari, cărora le este îngăduit să nu ţină seamă de regulile care se învaţă la şcoală... Vreau să afirm prin aiasta, că fără simţul propriei tale demnităţi, fără respect faţă de tine însuţi, iar la aristocraţi aceste sentimente sînt dezvoltate, nu există o temelie trainică a obştesculuí... *bien public* [1]... a edificiului social. Individual, stimate domn, iată esenţialul. Omul în sine trebuie să fie tare ca o stîncă, deoarece el e temelia pe care se construieşte totul. Ştiu foarte bine că, de pildă, dumneata găseşti ridicole obiceiurile mele, felul meu de a mă îmbrăca, în sfîrşit, faptul că sînt atît de îngrijit, dar toate acestea decurg din simţul de respect faţă de tine însuţi, dintr-un simţ al datoriei, da, da, al datoriei. Trăiesc la ţară, într-un colţ pierdut de lume, dar nu mă las în paragină, respect în mine omul.

— Daţi-mi voie, Pavel Petrovici, îl întrerupse Bazarov, dumnevoastră spuneţi că vă respectaţi şi staţi cu mîinile în sîn. Ce folos trage din asta *le bien public ?* Dacă n-aţi avea nici un respect faţă de dumneavoastră aţi face la fel.

Pavel Petrovici păli.

— Asta e cu totul altă chestiune. Nu sînt de loc dispus să-ţi explic acum de ce stau cu mîinile în sîn, după cum binevoieşti a spune. Vreau numai să-ţi atrag atenţia că aristocratismul e un prinsipiu şi că fără prinsipii nu pot trăi în vremea noastră decît oamenii imorali sau cei uşuratici. I-am spus-o lui

[1] Binele obştesc. (fr.).

Arkadi a doua zi după sosirea lui şi ţi-o repet acum dumitale. Nu-i aşa, Nikolai ?

Nikolai Petrovici încuviinţă din cap.

— Aristocratism, liberalism, progres, principii, înşira între timp Bazarov, ce de cuvinte străine şi fără folos ! Rusul n-are nevoie de ele nici pe degeaba.

— Atunci de ce are nevoie, după dumneata ? Vorbeşti ca şi cum ne-am găsi în afara umanităţii, în afara legilor ei. Iartă-mă, dar logica istoriei cere...

— La ce ne trebuie această logică ? Ne simţim foarte bine şi fără ea.

— Cum, adică ?

— Uite-aşa. Sper că dumneavoastră n-aveţi nevoie de logică pentru a vă băga o bucată de pîine în gură, cînd vă e foame. La ce bun toate aceste abstracţiuni !

Pavel Petrovici îşi ridică braţele.

— Nu te mai înţeleg. Dumneata insulţi poporul rus. Nu înţeleg cum poţi să nu recunoşti nici un principiu, nici o regulă ! Ce te face să lupţi în viaţă ?

— Ţi-am mai spus, unchiule, că nu recunoaştem nici un fel de autoritate, se amestecă Arkadi.

— Noi luptăm pentru ceea ce socotim folositor, spuse Bazarov. În vremea de azi, credem că cel mai folositor lucru este negarea, şi de aceea negăm.

— Totul ?

— Totul.

— Cum ? Nu numai arta, poezia... ci şi... mă şi înspăimîntă să rostesc...

— Totul, repetă Bazarov cu o liniște nezdruncinată.

Pavel Petrovici își pironi privirea asupra lui. Nu se așteptase la asta ; iar Arkadi se îmbujoră de mulțumire.

— Dar, dă-mi voie, începu Nikolai Petrovici. Dumneavoastră negați totul sau, mai bine zis, distrugeți totul... Dar e nevoie să se și construiască.

— Asta nu ne mai privește... Întîi trebuie curățat locul.

— Starea actuală a poporului o cere, adăugă cu seriozitate Arkadi. Noi trebuie să răspundem la aceste cerințe, noi n-avem dreptul să ne satisfacem egoismul nostru personal.

Această ultimă frază nu-i plăcu lui Bazarov ; aducea a filozofie, adică a romantism, iar pentru Bazarov și filozofia era un romantism, însă nu socoti potrivit să-l dezmintă pe tînărul său discipol.

— Nu, nu ! strigă Pavel Petrovici cu un avînt neașteptat ; nu vreau să cred, domnilor, că dumneavoastră cunoașteți bine poporul rus, că sînteți interpreții nevoilor și a năzuințelor lui ! Nu, poporul rus nu este așa cum vi-l închipuiți. El își respectă cu sfințenie tradițiile, e un popor patriarhal, nu poate trăi fără credință...

— În această privință n-am să vă contrazic, îl întrerupse Bazarov. Sînt chiar gata să admit, că în asta aveți dreptate.

— Deci, dacă am dreptate...

— Totuși, asta nu dovedește nimic.

— Chiar că nu dovedeşte nimic, repetă Arkadi cu siguranţa unui jucător de şah experimentat, care a prevăzut o mişcare primejdioasă din partea adversarului său şi de aceea nu-şi pierde cumpătul.

— Cum nu dovedeşte nimic ? murmură uimit Pavel Petrovici. Dumneavoastră mergeţi împotriva firii poporului ?

— Şi chiar de-ar fi aşa ? strigă Bazarov. Poporul crede că atunci cînd bubuie tunetul e Ilie prorocul care se plimbă cu carul prin ceruri. Şi atunci ? Trebuie să fim de aceeaşi părere ? Şi afară de asta, e rus, dar nu sînt şi eu tot rus ?

— Nu, dumneata, după toate ce le-ai spus acum, nu eşti rus ! Nu pot să te recunosc ca atare.

— Bunicul meu a fost plugar, răspunse Bazarov, cu trufie. Întrebaţi-l pe oricare dintre mujicii dumneavoastră pe care din noi doi îl va socoti mai curînd de acelaşi sînge cu el : pe dumneavoastră, sau pe mine ? Dumneavoastră nici nu ştiţi să-i vorbiţi.

— Dumneata însă vorbeşti cu el şi totodată îl dispreţuieşti.

— Ce să-i faci, dacă e vrednic de dispreţ ! Dumneavoastră condamnaţi ideile mele, dar cine v-a spus că s-au născut întîmplător în mine şi nu sînt izvorîte tocmai din acel spirit al poporului în numele căruia vă războiţi cu atîta înverşunare ?

— Ce să zic ! Avem mare nevoie de nihilişti !

— Nu noi avem căderea să hotărîm dacă avem sau nu nevoie de ei. De altfel nici dumneavoastră nu vă socotiţi de prisos.

— Domnilor, domnilor, vă rog, fără injurii! strigă Nikolai Petrovici, ridicîndu-se de pe scaun.

Pavel Petrovici zîmbi şi, punînd mîna pe umărul fratelui său, îl făcu să se aşeze din nou.

— Nu te teme, spuse el. N-am să-mi ies din fire, tocmai în virtutea acelui simţ al demnităţii de care îşi bate joc cu atîta vervă domnul... domnul doctor. Dă-mi voie, te rog, urmă el, întorcîndu-se din nou către Bazarov. Crezi poate că doctrina dumitale e ceva nou? Te înşeli. Materialismul pe care-l propovăduieşte a mai fost răspîndit în răstimpuri şi s-a dovedit întotdeauna a fi nefondat.

— Iarăşi un cuvînt străin! îl întrerupse Bazarov. Începuse să se înfurie şi faţa lui căpătase o culoare arămie, urîtă. În primul rînd noi nu propovăduim nimic; nu ne stă în obicei...

— Atunci ce faceţi?

— Iată ce facem noi. Înainte, nu prea-demult, spuneam că funcţionarii noştri iau mită, că nu avem nici drumuri, nici comerţ, nici justiţie dreaptă...

— Ei, da, desigur, dumneavoastră sînteţi demascatori, mi se pare că aşa se spune. Asupra multor puncte sînt şi eu de acord cu dumneavoastră, însă...

— Iar pe urmă ne-am dat seama că nu face să tot trăncănim despre racilele noastre, că asta nu duce decît la banalitate şi spirit doctrinar; am văzut că şi capetele noastre luminate, oamenii noştri aşa-zişi înaintaţi, demascatorii, nu sînt buni de nimic, că noi ne ţinem de fleacuri, că discutăm despre nu ştiu ce artă, despre creaţia lipsită de noimă, despre parla-

mentarism, despre avocatură şi... şi naiba ştie ce încă, atunci cînd e vorba de pîinea cea de toate zilele, cînd ne înăbuşă superstiţiile cele mai grosolane, cînd toate societăţile noastre pe acţiuni dau faliment numai din pricina lipsei de oameni cinstiţi, cînd libertatea însăşi, pentru care se frămîntă guvernul, e puţin probabil să dea rezultate bune pentru că mujicul nostru e fericit să-şi fure singur căciula numai ca să poată bea la crîşmă.

— Aşa, îl întrerupse Pavel Petrovici, aşadar, convingîndu-vă de toate acestea, aţi hotărît să nu vă apucaţi nici dumneavoastră de nimic serios ?

— Da. Ne-am hotărît să nu ne apucăm de nimic. repetă posomorît Bazarov.

Şi deodată se simţi înciudat pe el însuşi că îşi dăduse astfel drumul în faţa acestui boier.

— Ci numai să înjuraţi tot ?

— Da, să înjurăm tot.

— Şi asta se numeşte nihilism ?

— Da, asta se numeşte nihilism, repetă din nou Bazarov, de data aceasta cu o deosebită impertinenţă.

Pavel Petrovici se încruntă uşor.

— Aşa ! rosti el cu glas ciudat de liniştit. Va să zică nihilismul trebuie să ne scape de toate relele, iar dumneavoastră, dumneavoastră sînteţi salvatorii şi eroii noştri. Bun. Dar atunci pentru ce să-i înjuraţi pe ceilalţi, de pildă, pe demascatori ? Oare nu pălăvrăgiţi deopotrivă cu toţii ?

— Alte păcate om avea noi, dar pe ăsta nu, strecură Bazarov printre dinți.

— Atunci ce? Poate acționați? Sau vă pregătiți să intrați în acțiune?

Bazarov nu răspunse nimic. Pavel Petrovici tresări, dar se stăpîni numaidecît.

— Hm !... Să acționezi, să distrugi!... urmă el. Dar cum să te apuci să distrugi așa, fără măcar să știi pentru ce?

— Noi distrugem pentru că sîntem forța, spuse Arkadi.

Pavel Petrovici aruncă o privire nepotului său și zîmbi ironic.

— Da, și forța n-are de dat socoteală, adăugă Arkadi și se îndreptă de spate.

— Nefericitule! strigă Pavel Petrovici nemaiputîndu-se stăpîni. Îți dai seama ce susții tu în Rusia prin maxima asta nenorocită? Nu, hotărît că și un înger și-ar ieși din sărite! Auzi, forță! Și calmucul cel sălbatic, și mongolul au forță, dar la ce ne poate folosi? Nouă ne e scumpă civilizația; da, da, stimate domn, ne sînt scumpe roadele ei. Și să nu-mi spuneți mie că roadele acestea nu sînt mare lucru; ultimul dintre mîzgălitori, un *barbouilleur*, un tapeur care zdrăngăne la pian și capătă cinci copeici pe seară, pînă și aceia sînt mai de folos decît dumneavoastră, pentru că ei reprezintă civilizația și nu forța brutală a mongolului! Vă credeți oameni înaintați și cînd colo v-ar sta numai bine într-o chibitcă [1]

[1] *Chibitcă* — un fel de trăsură acoperită.

calmucă ! Forţă ! Dar gîndiţi-vă, domnilor care vă credeţi atît de puternici, că nu sînteţi decît o mînă de oameni, iar ceilalţi sînt milioane, milioane care n-au să vă îngăduie să călcaţi în picioare credinţele lor cele mai sfinte şi care vă vor strivi !

— Dacă ne vor strivi, atîta pagubă, făcu Bazarov. Dar nu se ştie încă. Nu sîntem chiar atît de puţini cum vă închipuiţi.

— Cum ? Credeţi într-adevăr că o să izbutiţi să suciţi minţile unui popor întreg ?

— Ştiţi doar că Moscova a luat foc de la o lumînare de o copeică, răspunse Bazarov.

— Foarte frumos. Întîi un orgoliu aproape diabolic, apoi zeflemele ieftine. Iată, iată de ce e atras tineretul, iată cu ce sînt cucerite inimile naive ale băieţandrilor ! Priveşte numai. Unul dintre ei stă lîngă dumneata şi te soarbe din ochi, te divinizează aproape. Bucură-te. (Arkadi, încruntat, îşi întoarse capul.) Şi molima asta s-a şi răspîndit pînă departe. Mi s-a spus că la Roma pictorii noştri nici nu mai calcă pe la Vatican. Pe Rafael [1], pentru că e o valoare recunoscută în pictură, aproape că îl socotesc o nulitate ; iar ei sînt nişte neputincioşi dezgustător de sterpi, a căror imaginaţie nu poate depăşi în pictură nivelul tablourilor în genul : *O fată la fîntînă* şi încă mizerabil pictate ! După părerea dumitale sînt de admirat, nu e aşa ?

[1] *Sanzio Rafael* (1483—1520), celebru pictor italian.

— După părerea mea, răspunse Bazarov, Rafael nu face cît o ceapă degerată, şi nici ei nu sînt mai breji.

— Bravo, bravo ! Ascultă, Arkadi... iată cum trebuie să se exprime tineretul de azi ! Cum să nu se ia după dumneata ! Înainte vreme tinerii trebuiau să înveţe carte ; nu voiau să le meargă buhul că sînt ignoranţi şi de aceea, vrînd-nevrînd, studiau. Acum însă e de ajuns să spună : toate nu-s decît prostii pe lumea asta, şi totul e în ordine. Ce bucurie pe ei ! Şi au dreptate ; înainte erau numai nişte neghiobi, iar acum s-au făcut deodată nihilişti.

— Multlăudatul dumneavoastră simţ al demnităţii personale v-a părăsit, spuse flegmatic Bazarov, în timp ce Arkadi se aprinsese la faţă, iar ochii îi scînteiau. Discuţia noastră a ajuns prea departe... Cred că e mai bine s-o curmăm. Iar eu sînt gata să vă dau dreptate, spuse el ridicîndu-se, cînd îmi veţi arăta măcar o singură instituţie din viaţa noastră de azi, fie de familie, fie socială, care să nu stîrnească cea mai vie şi mai necruţătoare critică.

— Pot să-ţi citez milioane de astfel de instituţii, strigă Pavel Petrovici, milioane ! Să luăm de pildă, obştea.

Un zîmbet rece şi ironic strîmbă gura lui Bazarov.

— În ceea ce priveşte obştea, spuse el, mai bine aţi sta de vorbă cu frăţiorul dumneavoastră. El a făcut pare-se experienţa şi ştie acum ce înseamnă obşte, răspundere colectivă, abstinenţă şi alte poveşti de felul ăsta.

— Dar familia, în sfîrşit, familia, aşa cum există ea la ţăranii noştri ! ţipă Pavel Petrovici.

— Şi chestiunea asta socot că e mai bine să n-o cercetăm în amănunt. Cred că aţi auzit despre socrii care trăiesc cu nurorile lor ? Ascultaţi-mă, Pavel Petrovici. Acordaţi-vă un răgaz de vreo două zile în care timp să meditaţi ; aşa deodată nu veţi descoperi nimic. Dar luaţi la rînd toate păturile noastre sociale şi gîndiţi-vă bine la fiecare, în timp ce Arkadi şi cu mine vom...

— Ne vom bate joc de toate, completă Pavel Petrovici.

— Nu, vom diseca broaşte. Să mergem, Arkadi. La revedere, domnilor.

Cei doi prieteni ieşiră. Fraţii rămaseră singuri uitîndu-se în tăcere unul la altul.

— Iată, spuse în cele din urmă Pavel Petrovici, iată tineretul de azi ! Iată-i pe moştenitorii noştri !

— Moştenitorii, îngînă suspinînd abătut Nikolai Petrovici. În tot timpul discuţiei stătuse ca pe jăratic, aruncînd din cînd în cînd pe furiş cîte o privire îndurerată spre Arkadi. Ştii ce mi-am adus aminte, frate ? Odată m-am certat cu răposata maică-mea. Ea ţipa şi nici nu voia să mă asculte... Pînă la urmă i-am spus : „Dumneata nu poţi să mă înţelegi, pentru că noi facem parte din două generaţii deosebite.“ S-a supărat îngrozitor, iar eu m-am gîndit : „Ce să-i faci ? Amar o fi hapul, dar trebuie înghiţit.“ Iată că acum ne-a venit şi nouă rîndul. Moştenitorii

noştri ne pot spune şi ei nouă : Nu sînteţi din generaţia noastră şi n-aveţi decît să înghiţiţi hapul !

— Ai o inimă prea bună şi eşti prea modest, obiectă Pavel Petrovici. Eu dimpotrivă sînt încredinţat că noi avem mult mai multă dreptate decît aceşti domnişori, chiar dacă întrebuinţăm poate un limbaj oarecum învechit, *vieilli*, şi nu avem acea sfruntată încredere în sine... Şi cît de umflat în pene e tineretul acesta de azi. Dacă întrebi pe vreunul : „Ce fel de vin doriţi, negru sau alb ?“ Îţi răspunde : „Am obiceiul să dau precădere celui negru !“ Şi aceasta cu o voce de bas şi o mutră atît de importantă, de parcă întreg universul ar avea ochii asupra lui în acea clipă...

— Nu mai poftiţi ceai ? spuse Fenecika băgîndu-şi capul pe uşă. Nu îndrăznise să intre în salon cîtă vreme auzise glasurile celor ce discutau.

— Nu, poţi să spui să ia samovarul de aici, răspunse Nikolai Petrovici şi se ridică întru întîmpinarea ei. Pavel Petrovici rosti un scurt :

— *Bonsoir* [1] şi se retrase în cabinetul său.

XI

O jumătate de ceas mai tîrziu, Nikolai Petrovici o porni spre grădină, spre boschetul lui preferat. Era covîrşit de gînduri triste. Pentru prima oară îşi dă-

[1] Bună seara (fr.).

dea seama de dezbinarea dintre el şi fiul său. Presimţea că în fiecare zi aceasta va creşte tot mai mult. Însemna că în zadar petrecuse iernile la Petersburg, aplecat zile întregi asupra celor mai noi opere, că în zadar ascultase cu atenţie convorbirile celor tineri, că în zadar se bucurase cînd izbutise de cîteva ori să strecoare şi el un cuvînt în discuţiile lor înflăcărate. „Fratele meu spune că avem dreptate, se gîndea el, şi, abstracţie făcînd de orice urmă de amor propriu, mi se pare şi mie că ei sînt mai departe de adevăr decît noi şi în acelaşi timp simt că au ceva pe care noi nu-l avem, un fel de superioritate faţă de noi... O fi tinereţea ? Nu e vorba numai de tinereţe. Oare superioritatea aceasta nu stă în faptul că în ei sînt mai puţin înrădăcinate năravurile boiereşti decît în noi ?"

Nikolai Petrovici îşi lăsă capul în jos şi-şi trecu mîna peste faţă. „Dar să renegi poezia ? se gîndi el iarăşi, să nu te bucuri de artă, de natură..."

Şi se uită împrejur ca şi cum ar fi vrut să înţeleagă cum e cu putinţă să rămîi nesimţitor în faţa naturii. Se înserase. Soarele se ascunsese după crîngul de plopi, ce se afla la o jumătate de verstă de grădină şi a cărui umbră se întindea nesfîrşită peste ogoarele toropite. Un mujic, călare pe un căluţ alb, trecea la trap pe cărarea îngustă şi întunecată din marginea crîngului. Deşi călărea în umbră, se vedea limpede pînă şi peticul de pe umărul hainei. Picioarele căluţului se mişcau într-un ritm vioi. Razele soarelui se strecurau în crîng, străpungînd desişul, scăl-

dînd trunchiurile plopilor într-o lumină atît de caldă încît semănau cu ai pinilor, iar frunzişul lor părea aproape albastru sub cerul palid, abia rumenit de asfinţit. Rîndunelele zburau foarte sus ; vîntul se liniştise cu totul ; albinele întîrziate zumzăiau leneşe şi somnoroase printre florile de liliac ; musculiţele se grămădiseră deasupra unei crengi singuratice care se întinsese mai departe decît celelalte. „Ce frumos e, Doamne !" se gîndi Nikolai Petrovici, şi îi veniră pe buze versurile lui dragi ; dar îşi aduse aminte de Arkadi, de *Stoff und Kraft,* şi tăcu ; rămase pe loc, lăsîndu-se furat de jocul gîndurilor sale solitare, pline de amărăciune şi totodată de bucurie. Îi plăcea să viseze ; viaţa la ţară dezvoltase în el această însuşire. Oare e mult de cînd tot aşa visase el aşteptîndu-şi băiatul în curtea mică a hanului ? Dar de atunci s-a şi produs o schimbare ! Relaţiile lor, pe atunci încă nelămurite, s-au precizat... şi în ce fel ! Îşi aduse aminte de răposata lui soţie, dar nu aşa cum fusese de-a lungul anilor, nu gospodina harnică şi bună, ci fata tînără, subţirică şi mlădioasă, cu privirea nevinovată şi întrebătoare, cu părul strîns împletit într-o coadă lăsată pe spate. Îşi aminti cum o văzuse pentru întîia oară. Pe atunci era student. O întîlnise pe scara locuinţei în care stătea şi, împingînd-o din greşeală, se întorsese spre ea să-şi ceară scuze, dar nu putuse decît să îngîime : „*Pardon monsieur* [1]". Ea şi-a plecat capul, a zîmbit şi deodată a fugit ca şi cum s-ar fi speriat, iar la cotitura scării

[1] Scuzaţi, domnule (fr.).

i-a aruncat o privire, şi-a luat un aer sever şi a roşit. Apoi urmaseră primele vizite sfioase, cu acele jumătăţi de cuvinte strecurate, jumătăţi de zîmbete, clipe de nedumerire şi tristeţe, de avînturi mari şi în sfîrşit acea bucurie care-ţi taie răsuflarea... Unde au zburat toate astea ? Ea a devenit soţia lui şi el a fost fericit cum puţini au fost pe acest pămînt... „Dar, gîndea el, de ce acele dulci clipe dintîi nu sînt veşnice, fără de moarte ?"

Nu încercă să-şi limpezească acest gînd, dar cît ar fi dorit să ţie în loc, printr-un mijloc mai puternic decît amintirea, acea vreme binecuvîntată, cît ar fi vrut să simtă din nou apropierea Mariei lui, să simtă căldura răsuflării ei, şi chiar i se părea că deasupra lui...

— Nikolai Petrovici, se auzi în preajmă-i glasul Fenecikăi, unde sînteţi ?

Tresări. Nu că i-ar fi fost ruşine sau s-ar fi mustrat... Nici prin gînd nu-i trecea să facă vreo comparaţie între soţia lui şi această fată, dar îi părea rău că îi venise Feneciķăi în minte să-l caute tocmai acum. Vocea ei îi aminti deodată părul său cărunt, bătrîneţea, prezentul...

Lumea fermecată în care păşise, şi care se ridicase din valurile de negură ale trectului, se clătină şi se mistui.

— Sînt aici, răspunse el, vin şi eu acuşi, du-te. „Iată urmele năravurilor boiereşti", îi trecu prin minte. Fenecika, fără o vorbă, aruncă o privire spre boschet şi dispăru ; iar el îşi dădu seama cu mirare

că în timp ce visa se lăsase noaptea. Totul se întunecase şi se liniştise în jur, iar chipul Fenecikăi lunecase atît de palid şi gingaş prin faţa lui. Se ridică, vrînd să se întoarcă acasă, dar inima lui înduioşată nu se potolise încă. Începu să umble încet prin grădină, cînd uitîndu-se îngîndurat în jos, cînd ridicîndu-şi ochii spre cer, unde prinseseră a roi şi a sclipi stelele. Umblă mult, pînă ce aproape osteni, dar neliniştea, o neliniştе tulbure, nelămurită şi plină de tristeţe, nu se risipea. O ! cum ar fi rîs de el Bazarov, dacă ar fi aflat ce se petrecea în sufletul lui ! Chiar şi Arkadi l-ar fi condamnat. Lui, unui om de patruzeci şi patru ani, agronom şi stăpîn al acestor locuri, să-i dea lacrimile, lacrimi fără pricină ; asta era de o sută de ori mai rău decît să cînte la violoncel !

Nikolai Petrovici continua să umble şi nu se putea hotărî să intre în casă, în cuibul acela paşnic şi primitor care îl privea atît de prietenos cu toate ferestrele luminate. Nu se simţea în stare să se despartă de întuneric, de grădină, de atingerea aerului proaspăt pe faţă şi de acea tristeţe, de acea neliniştе.

La o cotitură a potecii îl întîlni pe Pavel Petrovici.

— Ce-i cu tine ? îl întrebă el pe Nikolai Petrovici, eşti palid ca un spectru. Nu ţi-e bine ? De ce nu te culci ?

Nikolai Petrovici îi mărturisi în cîteva cuvinte simţămintele sale, apoi se despărţiră. Pavel Petrovici ajunse în capătul grădinii şi căzu şi el pe gînduri, îşi ridică şi el ochii spre cer. Însă în ochii lui minunaţi

şi întunecaţi nu se oglindi decît lumina stelelor. Nu se născuse romantic, şi el, cu sufletul lui pătimaş, elegant şi sec, de mizantrop, în felul franţuzesc, nu ştia să viseze.

— Ştii ce? spuse în acecaşi noapte Bazarov lui Arkadi. Mi-a venit o idee grozavă. Tatăl tău spunea azi că a primit o invitaţie de la acea simandicoasă rudă a voastră. Taică-tău nu merge; hai să ne repezim noi doi la... Acel domn te-a invitat doar şi pe tine. Aici se simte furtuna. Mai schimbăm aerul, vedem şi oraşul. Ne vînturăm vreo cinci, şase zile şi basta.

— Şi pe urmă te întorci aici?

— Nu, trebuie să trec şi pe la taică-meu. Stă la treizeci de verste de... Nu l-am văzut de mult şi nici pe mama. Trebuie să-i mai bucur şi pe bătrîni. Sînt oameni cumsecade, mai ales tata; are mult haz. Şi apoi nu mă au decît pe mine.

— Şi ai să stai mult la ei?

— Nu cred. Mi-e teamă că am să mă plictisesc.

— Dar la întoarcere mai treci pe la noi?

— Nu ştiu... am să văd. Ei, atunci ce facem? Mergem?

— Fie, spuse alene Arkadi.

În sufletul lui se bucura foarte mult de propunerea prietenului său, dar socotea că-i de datoria lui să nu-i arate. Nu degeaba era nihilist!

A doua zi plecară împreună la... Tineretului din Mariino îi păru rău de plecarea lor. Duniaşa vărsă chiar o lacrimă... Însă bătrînii răsuflară uşuraţi.

XII

Oraşul ***, unde plecaseră prietenii noştri, era sub conducerea unui guvernator din generaţia nouă, un progresist şi totodată un despot, ceea ce se întîmplă foarte des în Rusia. Acesta, în decursul primului an de guvernare, izbutise să se certe nu numai cu mareşalul nobilimii, fost căpitan de cavalerie, proprietar de herghelii şi om foarte primitor, dar şi cu propriii lui funcţionari. Conflictele astfel iscate au luat pînă la urmă asemenea proporţii încît la Petersburg ministerul a găsit de cuviinţă să trimită o persoană de încredere spre a face cercetări la faţa locului. Alegerea superiorilor s-a oprit asupra lui Matvei Ilici Koleazin, fiul acelui Koleazin sub tutela căruia se găsiseră cîndva fraţii Kirsanov. Făcea şi el parte din „cei tineri", adică împlinise cu puţin înainte patruzeci de ani, dar năzuia de pe acum să ajungă om de stat şi purta pe piept, de o parte şi de alta, cîte o stea. Una dintre ele, e drept, era străină şi nu prea importantă. Ca şi guvernatorul, pe care venise să-l judece, era socotit progresist şi, deşi era un as, nu semăna cu majoritatea aşilor. Avea despre sine cea mai înaltă părere ; vanitatea lui nu cunoştea margini, dar se comporta cu simplitate, avea o privire binevoitoare, asculta cu îngăduinţă şi rîdea atît de blajin încît la prima vedere putea trece drept un „băiat bun". În împrejurări mai importante ştia totuşi să strîngă şurubul, cum se spune. „Trebuie să ştii să fii energic", spunea el atunci. *L'énergie est la première*

qualitè d'un homme d'état [1] ; cu toate acestea de cele mai multe ori era tras pe sfoară şi orice funcţionar cu oarecare experienţă îl ducea de nas. Matvei Ilici vorbea cu mare respect de Guizot [2] şi se străduia să lase tuturor şi oricui impresia că el nu face parte dintre oamenii învechiţi sau din acei birocraţi înapoiaţi, că dă atenţia cuvenită fiecărei manifestări importante din viaţa societăţii. Acest fel de a vorbi şi-l însuşise bine. Urmărea chiar, ce-i drept, cu un fel de superioritate îngăduitoare şi nepăsătoare, dezvoltarea literaturii contemporane, aşa cum un om matur se alătură cîteodată unei cete vesele de copii întîlnită pe stradă. La drept vorbind, Matvei Ilici nu se deosebea mult de acei bărbaţi de stat din vremea lui Alexandru care, cînd se pregăteau să meargă seara în vizită la doamna Svecina, care trăia pe atunci la Petersburg, citeau dimineaţa cîte o pagină din Condillac [3] ; numai că întrebuinţa alte mijloace, mai moderne. Era un curtean dibaci, un mare şiret şi nimic mai mult. În afaceri publice nu se pricepea, nu-l ajuta capul, dar ştia foarte bine să-şi vadă de interesele lui personale. În privinţa asta nu-l putea nimeni duce de nas, ceea ce era principalul.

---

[1] Energia este cea mai de seamă însuşire a unui om de stat (fr.).

[2] *François Guizot* (1787—1874), istoric burghez francez şi om politic reacţionar. A căutat să creeze în Franţa blocul burgheziei şi nobilimii după exemplul Angliei, pentru a preîntîmpina o nouă revoluţie.

[3] *Etienne Bonnot de Condillac* (1715—1780), luminist francez, filozof senzualist, adept al lui John Locke. A scris *Tratat despre senzaţii* în care arată că întreaga activitate spirituală a omului ia naştere numai din senzaţii. În *Logică* se arată un precursor al logicii matematice : orice gîndire este în esenţă un calcul.

Matvei Ilici l-a primit pe Arkadi cu bunăvoinţa proprie unui demnitar luminat, ba chiar se poate spune mai mult, cu afabilitate. Totuşi s-a mirat aflînd că rudele poftite de el rămăseseră la ţară. „Papa al tău a fost întotdeauna un original", spuse el jucîndu-se cu ciucurii de la cordonul halatului său bogat de catifea şi, deodată, întorcîndu-se către un tînăr funcţionar, cu uniforma cuviincios încheiată pînă la gît, exclamă cu un aer îngrijorat : „Ce-ai spus ?" Tînărul, ale cărui buze se lipiseră una de alta de mult ce tăcuse, îşi îndreptă ţinuta şi privi nedumerit pe şeful său... Însă Matvei Ilici, după ce-l descumpăni astfel pe subalternul său, nici nu se mai uită la el. În genere, demnitarilor noştri le place să-şi descumpănească subalternii. Mijloacele la care recurg ei în acest scop sînt destul de variate. Între altele, unul destul de des întrebuinţat, *„is quite a favourite"* [1], după cum spun englezii, este următorul : demnitarul încetează deodată a înţelege cuvintele cele mai obişnuite, prefăcîndu-se că nu aude bine. Întreabă de pildă : „Ce zi este astăzi ?"

I se răspunde respectuos : „Astăzi e vineri... scelenţa... oastră". „Cum ? Ce ? Ce-i aia ? Ce spui dumneata ?" repetă enervat demnitarul. „E vineri astăzi... scelenţa... oastră." „Cum ? Ce ? Ce-i aia vineri ? Ce fel de vineri ?" „Vineri... scelenţa... oastră, o zi din săptămînă." „Ei, asta-i ! Ce ţi-a venit să mă înveţi pe mine ?"

[1] Cel preferat (engl.).

Matvei Ilici, deşi trecea drept liberal, era un demnitar.

— Te sfătuiesc dragul meu prieten, să-i faci o vizită guvernatorului, îi spuse el lui Arkadi. Îţi dau acest sfat, înţelegi, nu pentru că aş ţine la obiceiurile străvechi care cer să faci plecăciuni în faţa autorităţilor, ci pur şi simplu fiindcă guvernatorul este un om cumsecade. În afară de asta, presupun că vrei să cunoşti societatea de aici. Sper că nu eşti un urs, nu-i aşa ? Şi guvernatorul dă poimîine un bal mare.

— O să fiţi şi dumneavoastră ? întrebă Arkadi.

— Îl dă în onoarea mea, spuse Matvei Ilici, aproape cu părere de rău. Dansezi ?

— Dansez, dar prost.

— Păcat. Aici sînt fete drăguţe şi apoi e ruşine pentru un tînăr să nu ştie să danseze. Iarăşi, nu o spun fiindcă ţin la obiceiurile străvechi ; nu cred de loc că în picioare trebuie să-i stea omului mintea, dar byronismul e ridicol, *il a fait son temps* [1].

— Dar, unchiule, nu din byronism eu nu...

— Am să te prezint cucoanelor de aici ; te iau sub aripa mea, îl întrerupse Matvei Ilici şi rîse mulţumit de sine. O să-ţi ţină de cald, ce zici ?

Intră un servitor anunţînd pe preşedintele Camerei finanţelor, un bătrîn cu privire mieroasă şi cu buzele încreţite, mare iubitor al naturii, mai ales în zilele de vară cînd, după cum spunea : „fiecare albiniţă îşi ia dijma de la fiecare floricică...“ Arkadi se retrase.

[1] Şi-a trăit traiul (fr.).

Îl găsi pe Bazarov la hanul la care trăseseră şi trebui să stăruie mult ca să-l facă să meargă cu el la guvernator.

— N-ai ce-i face ! făcu în sfîrşit Bazarov. Dacă ai intrat în horă, trebuie să joci ! Dacă am venit să vedem pe domnii moşieri, hai să-i vedem !

Guvernatorul îi primi binevoitor pe cei doi tineri, dar nu-i pofti să stea jos, rămînînd şi el în picioare. Era întotdeauna agitat şi grăbit. De dimineaţă se îmbrăca într-un mundir cu o cravată strînsă tare la gît, n-avea timp nici să mănînce ca lumea, nici să bea, şi într-una dădea ordine. În gubernie fusese poreclit Bourdaloue [1], făcîndu-se aluzie nu la cunoscutul propovăduitor francez, ci la rusescul burda [2]. Îi pofti pe Kirsanov şi Bazarov la balul lui şi peste două minute îi pofti din nou, socotindu-i de data aceasta fraţi şi numindu-i pe amîndoi Kirsanov.

Pe cînd se întorceau de la guvernator spre han, deodată sări dintr-o droşcă ce trecea prin faţa lor un om de statură mică, cu un dolman cum poartă slavofilii [3], care se repezi spre Bazarov strigînd :

— Evgheni Vasilici !

— A ! Dumneata eşti, *Herr* Sitnikov, spuse Bazarov fără a se opri din mers. Ce vînt te aduce pe aici ?

— Închipuie-ţi, am venit cu totul întîmplător, răs-

---

[1] *Louis Bourdaloue* (1632—1704), iezuit francez, orator, cunoscut prin predicile sale.

[2] Poşircă.

[3] *Slavofili*, reprezentanţi ai unui curent social rus din mijlocul secolului al XIX-lea, care a luat naştere în condiţiile crizei prin care trecea Rusia iobăgistă, curent care a oglindit interesele moşierilor a căror gospodărie suferea influenţa capitalismului în dezvoltare.

punse acesta şi, întorcîndu-se spre droşcă, făcu semn de vreo cinci ori cu mîna, strigînd : Vino după noi, vino după noi ! Tatăl meu are aici o treabă, urmă el sărind peste şănţuleţ, şi m-a rugat pe mine... Astăzi am aflat că sînteţi aici şi am şi fost pe la dumneavoastră... (Într-adevăr cei doi prieteni, după ce se întoarseră în camera lor, găsiră o carte de vizită cu colţurile îndoite şi cu numele lui Sitnikov, pe o parte în franţuzeşte, iar pe cealaltă în ruseşte.) Sper că nu veniţi de la guvernator ?

— Nu mai spera ; venim direct de la el.

— Aha ! În cazul acesta am să mă duc şi eu pe la dînsul. Evgheni Vasilici fă-mi te rog cunoştinţă cu... priete... cu dumnealui...

— Sitnikov, Kirsanov, mormăi Bazarov, tot fără a se opri din mers.

— Mă simt foarte măgulit, începu Sitnikov, mergînd alături de el, hlizindu-se şi scoţîndu-şi în grabă mănuşile din cale afară de elegante. Am auzit mult vorbindu-se... Sînt un vechi cunoscut al lui Evgheni Vasilici şi, pot spune, discipolul lui. Lui îi datorez renaşterea mea...

Arkadi aruncă o privire spre discipolul lui Bazarov. O nelinişte încordată şi tîmpă se citea pe trăsăturile mărunte dar nu neplăcute ale obrazului ferchezuit. Ochii mici, înfundaţi cu sila parcă, priveau fix şi neliniştit totodată ; neliniştit îi era şi rîsul scurt şi metalic.

— Puteţi să mă credeţi, urmă el, că atunci cînd Evgheni Vasilici a spus pentru prima oară de faţă cu

mine că nici o autoritate nu trebuie recunoscută, am fost cuprins de un entuziasm atît de mare, de parcă aş fi fost orb şi abia atunci am văzut lumina ! „Iată, m-am gîndit eu, în sfîrşit am găsit omul !“ Şi fiindcă veni vorba, Evgheni Vasilici, trebuie negreşit să vizitezi o doamnă de aici care e în stare să te înţeleagă pe deplin şi pentru care vizita dumitale va fi o adevărată sărbătoare. Cred că ai auzit de ea ?

— Cine e ? întrebă fără chef Bazarov.

— Kukşina Eudoxie, Evdoxia Kukşina. E o fire cu totul deosebită, *émancipée* [1] în adevăratul sens al cuvîntului, o femeie cu vederi înaintate. Ştiţi ceva ? Hai să mergem acum cu toţii împreună la ea. Stă la doi paşi de aici. O să dejunăm acolo. N-aţi luat încă dejunul, nu ?

— Încă nu.

— Cu atît mai bine. Dînsa, înţelegeţi, s-a despărţit de bărbatul ei şi nu depinde de nimeni.

— E drăguţă ? îl întrebă Bazarov.

— N... nu, asta nu s-ar putea spune.

— Atunci de ce dracu ne pofteşti la ea ?

— Ei, glumeţule, glumeţule... O să ne trateze cu o sticlă de şampanie.

— Aşa ! se vede de la o poştă omul practic. *À propos,* tatăl dumitale tot se mai ocupă cu comerţul de vinuri ?

— Da, spuse grăbit Sitnikov şi rîse ascuţit. Ei, ce facem, mergem ?

— Nu ştiu, zău.

[1] Emancipată (fr.).

— Tot spuneai că vrei să vezi oameni, du-te ! spuse cu jumătate de glas Arkadi.

— Dar dumneavoastră, domnule Kirsanov ? interveni Sitnikov. Poftiţi şi dumneavoastră ! Fără dumneavoastră nu se poate.

— Păi cum o să cădem aşa toţi deodată pe capul ei ?

— Nu-i nimic ! Kukşina e o femeie minunată.

— Şi o să ne ofere o sticlă de şampanie ? întrebă Bazarov.

— Trei ! exclamă Sitnikov. Garantez eu !

— Cu ce ?

— Cu capul meu.

— Mai bine ar fi cu punga tatălui dumitale... În sfîrşit, să mergem.

XIII

Casa mică, boierească, construită în stilul celor de la Moscova, în care locuia Avdotia (sau Eudoxia) Nikitişna Kukşina, se găsea pe una din străzile nu de mult pustiite de foc ; e lucru ştiut că oraşele noastre de provincie ard la fiecare cinci ani. La uşă, deasupra unei cărţi de vizită bătută strîmb, se vedea mînerul clopoţelului. În vestibul cei sosiţi au fost întîmpinaţi de o femeie cu o scufie pe cap, despre care era greu de spus dacă e slujnică sau doamnă de companie, semn vădit al năzuinţelor progresiste ale stăpînei. Sitnikov întrebă dacă Avdotia Nikitişna este acasă.

— Dumneata eşti, Viktor ? se auzi o voce subţire din camera vecină. Intră !

Femeia cu scufia dispăru numaidecît.

— Nu sînt singur, răspunse Sitnikov, lepădîndu-şi cu un gest elegant dolmanul, de sub care se ivi un fel de surtuc lung, şi aruncînd o privire plină de îndrăzneală către Arkadi şi Bazarov.

— Nu face nimic, răspunse glasul. *Entrez* [1] *!*

Tinerii intrară într-o odaie care aducea mai curînd a cabinet de lucru decît a salon. Pe mese prăfuite erau aruncate hîrtii, scrisori, teancuri de reviste groase ruseşti, cele mai multe netăiate. Peste tot se zăreau mucuri de ţigări. Pe un divan de piele stătea tolănită o femeie, încă tînără, blondă, cu părul cam ciufulit ; purta o rochie de mătase, nu prea îngrijită, brăţări groase pe braţele ei scurte şi pe cap un şăluţ de dantelă. Se ridică de pe divan şi, trăgîndu-şi neglijent pe umeri o măntăluţă de catifea căptuşită cu hermină îngălbenită, spuse alene :

— Bună ziua, Viktor, şi îi strînse mîna lui Sitnikov.

— Bazarov, Kirsanov, spuse el repezit, imitîndu-l pe Bazarov.

— Bine aţi venit ! răspunse Kukşina şi, pironindu-şi asupra lui Bazarov ochii rotunzi dintre care răsărea stingher un nas mititel, roşu şi cîrn, adăugă : Eu vă cunosc, şi-i strînse şi lui mîna.

Bazarov se încruntă. În făptura mică şi nearătoasă a femeii emancipate nu era nimic urît, însă cînd o

[1] Intraţi ! (Fr.)

priveai, expresia feţei ei te impresiona neplăcut. Iţi venea s-o întrebi : „Ţi-e foame ? Te plictiseşti ? Sau te sfieşti ? De ce eşti atît de încordată ?“ Sufletul ei, ca şi al lui Sitnikov, era veşnic frămîntat de ceva. Vorbele şi mişcările ei erau dezinvolte şi totodată stîngace. Era vădit că se socotea în sinea ei o fiinţă blîndă şi simplă şi, cu toate astea, orice făcea ţi se părea mereu că era tocmai ceea ce n-ar fi vrut să facă. Totul era la ea, cum spun copiii, făcut dinadins, adică lipsit de spontaneitate, de firesc.

— Da, da, te cunosc, Bazarov, repetă ea. (Avea obiceiul multor doamne din provincie şi de la Moscova, să le spună bărbaţilor pe numele lor de familie, din prima clipă.) Doreşti o ţigară de foi ?

— Ţigară ca ţigară, se amestecă Sitnikov care se şi tolănise într-un fotoliu, picior peste picior, mai bine dă-ne o gustare. Ne e o foame grozavă ; şi porunceşte să ni se aducă o sticluţă de şampanie.

— Sibaritule, spuse Evdoxia şi începu să rîdă (cînd rîdea i se dezgolea toată gingia de sus). Nu-i aşa, Bazarov, că e un sibarit ?

— Îmi place confortul în viaţă, rosti cu ifos Sitnikov. Asta nu mă împiedică să fiu un liberal.

— Ba da, te împiedică, te împiedică! strigă Evdoxia. Totuşi porunci slujnicei să aibă grijă de masă şi de şampanie. Ce părere ai ? adăugă ea întorcîndu-se către Bazarov. Sînt convinsă că îmi împărtăşeşti părerea.

— N-aş spune-o, răspunse Bazarov, o bucată de carne face mai mult decît o bucată de pîine, chiar din punct de vedere chimic.

— Dumneata te ocupi cu chimia ? Asta-i pasiunea mea. Am inventat chiar o pastă.

— O pastă ? Dumneata ?

— Da, eu. Şi ştii cu ce scop ? Ca să fac păpuşi, al căror cap să nu se mai spargă. Şi eu sînt practică. Dar nu e încă totul pus la punct. Trebuie să-l mai citesc pe Liebig. Şi fiindcă a venit vorba, ai citit articolul lui Kisliakov din *Moskovskie Vedomosti* despre munca femeilor ? Te rog să-l citeşti. Cred că te interesează problema femeilor ? Şi şcolile de asemenea ? Cu ce se ocupă prietenul dumitale ? Cum îl cheamă ?

Doamna Kukşina îşi arunca întrebările una după alta cu o neglijenţă plină de răsfăţ, fără a mai aştepta răspunsul, precum vorbesc copiii răsfăţaţi cu dădacele lor.

— Mă cheamă Arkadi Nicolaevici Kirsanov, spuse Arkadi, şi nu mă ocup cu nimic.

Evdoxia izbucni în rîs.

— Asta e drăguţ ! Cum, dumneata nu fumezi ? Viktor, ştii că sînt supărată pe dumneata ?

— Pentru ce ?

— Se spune că iar ai început s-o lauzi pe George Sand [1]. E o femeie înapoiată şi atîta tot ! Cum se

[1] *George Sand*, pseudonimul Aurorei Dupin (1804—1876), remarcabilă scriitoare franceză, reprezentantă a curentului democratic în romantism. Tema principală a romanelor ei a fost originală şi nouă, ostilă tendinţelor reacţionare ale romanticilor timpurii. Ea protesta contra falsităţii moralei burgheze şi lupta pentru emanciparea femeii. Romanele sale sociale au fost create sub influenţa utopiştilor din 1830—1840 şi de aceea preconizează înlăturarea pe cale paşnică a contradicţiilor din capitalism.

poate s-o compari cu Emerson [1] ! N-are nici un fel de idei, nici despre educaţie, nici despre fiziologie, despre nimic. Sînt convinsă că nici n-a auzit despre embriologie ; şi în timpurile noastre aşa ceva e inadmisibil (Evdoxia îşi desfăcu mîinile). Ah, ce articol minunat a scris Elisevici despre această chestiune ! E un domn genial ! (Evdoxia folosea mereu cuvîntul domn în loc de om.) Bazarov, ia loc lîngă mine pe divan. Poate n-o ştii, mă tem grozav de dumneata.

— Şi de ce asta ? Daţi-mi voie să fiu curios.

— Eşti un domn periculos : critici tot. Ah, Doamne ! Îmi vine să rîd, vorbesc ca o moşieriţă dintr-o regiune de stepă. De altminteri, chiar sînt moşieriţă. Eu singură îmi administrez moşia şi închipuiţi-vă, am staroste, pe Erofei, un tip extraordinar, seamănă cu un *chercheur de pistes* [2] din Cooper [3]. E ceva atît de spontan în el ! Eu m-am stabilit definitiv aici ; nesuferit oraş, nu-i aşa ? Dar ce să-i faci !

— Oraşul e ca orice oraş, făcu Bazarov cu sînge rece.

— Mereu aceleaşi interese meschine ! Asta e îngrozitor ! Înainte vreme, îmi petreceam iernile la Moscova... dar acum s-a stabilit acolo consortul meu, *mr.* Kukşin. Şi Moscova acum, nu ştiu cum, dar nu

[1] *Ralph Waldo Emerson* (1803—1882), filozof, ziarist şi poet american. A criticat de pe poziţiile romantismului societatea capitalistă. În concepţia lui asupra lumii pleca de la principiul autoperfecţionării morale şi propovăduia apropierea de natură.

[2] Căutător de urme (fr.).

[3] *Fenimore James Cooper* (1789—1851), scriitor american, reprezentant al perioadei romantice din literatura Statelor Unite. Tema principală a operelor sale este lupta triburilor indiene împotriva colonizatorilor americani.

mai e... aceeaşi. Mă gîndesc să fac un voiaj în străinătate. Anul trecut eram chiar pe punctul de a pleca.

— La Paris, bineînţeles ? întrebă Bazarov.

— La Paris şi la Heidelberg.

— De ce tocmai la Heidelberg ?

— Vai de mine, acolo e Bunsen [1] !

La asta Bazarov nu găsi răspuns.

— Pe Pierre Sapojnikov... îl cunoşti ?

— Nu, nu-l cunosc.

— Cum se poate, Pierre Sapojnikov... care e toată ziua la Lidia Hostatova.

— Nici pe ea n-o cunosc.

— Ei bine, s-a oferit să mă întovărăşească. Slavă Domnului, sînt liberă ; copii n-am... Ce m-a apucat să spun slavă Domnului ? De altfel asta n-are importanţă.

Evdoxia îşi răsuci o ţigară cu degetele ei înnegrite de tutun, îşi trecu limba pe ea, o umezi şi şi-o aprinse. Slujnica intră cu o tavă încărcată.

— Iată şi dejunul ! Vreţi să luaţi o gustare ? Viktor, destupă sticla. E specialitatea dumitale.

— Este, este, mormăi Sitnikov şi iarăşi rîse ascuţit.

— Femei drăguţe sînt pe aici ? întrebă Bazarov golind al treilea pahar.

— Sînt, răspunse Evdoxia. Dar sînt atît de superficiale ! De pildă *mon amie* [2], Odinţova, e nostimă.

---

[1] *Robert Wilhelm Bunsen* (1811—1899), chimist german ; între 1852—1889 profesor la Universitatea din Heidelberg. Este cunoscut mai ales prin cercetările sale experimentale în domeniul chimiei anorganice şi analitice.

[2] Prietena mea (fr.).

Păcat că are o reputaţie cam... De altfel asta n-ar fi nimic, dar n-are nici un fel de libertate în gîndire, un orizont mai larg, nimic... din toate astea. Ar trebui schimbat tot sistemul de educaţie. M-am şi gîndit la asta ; femeile noastre primesc o educaţie foarte greşită.

— N-o să poţi face nimic cu ele, interveni Sitnikov. Nu sînt vrednice decît de dispreţ şi eu le dispreţuiesc total şi absolut ! (Nimic nu-i plăcea mai mult lui Sitnikov decît să dispreţuiască şi să-şi exprime dispreţul. El tăbăra mai ales pe femei, fără a bănui că peste cîteva luni avea să facă sluj în faţa nevestei lui, numai pentru că era născută prinţesa Durdoleosova.) Nici una dintre ele n-ar fi fost în stare să înţeleagă discuţia noastră ; nici una dintre ele nu merită ca noi, bărbaţi serioşi, să vorbim despre ea !

— Dar ce nevoie au să înţeleagă discuţia noastră ? spuse Bazarov.

— Despre cine vorbiţi ? se amestecă Evdoxia.

— Despre femeile drăguţe.

— Cum ? Va să zică dumneata împărtăşeşti părerea lui Proudhon [1] ?

Bazarov se îndreptă din spate, cu trufie.

— Nu împărtăşesc părerile nimănui ; am părerile mele.

— Jos cu autoritatea celebrităţilor ! strigă Sitnikov, încîntat că avea prilejul de a se exprima atît de

[1] *Pierre-Joseph Proudhon* (1809—1865), publicist, economist şi sociolog francez, unul dintre predecesorii anarhismului contemporan, ideolog al micii burghezii.

categoric în prezența omului față de care se simțea prea supus și mic...

— Dar Macaulay [1] însuși... începu Kukșina.

— Jos cu Macaulay, tună Sitnikov. Dumneata iei apărarea acestor muieruști ?

— Nu a muieruștilor, ci apăr drepturile femeii, pe care mi-am jurat să le apăr pînă la ultima picătură de sînge.

— Jos ! Dar aici Sitnikov se opri. Păi eu nu le reneg, spuse el.

— Ba da ! Văd eu că ești un slavofil !

— Nu, nu sînt slavofil, deși, bineînțeles...

— Ba da ! Da! Ești slavofil. Un adept al *Domostroiului* [2]. Îți lipsește doar cravașa în mînă !

— Cravașa e un lucru bun, se amestecă Bazarov ; numai că noi am ajuns la ultima picătură...

— Ultima picătură de ce ? îl întrerupse Evdoxia.

— De șampanie, onorată Avdotia Nikitișna, de șampanie nu de sînge de-al dumitale.

— Nu pot să rămîn nepăsătoare cînd femeile sînt atacate, urmă Evdoxia. E groaznic, groaznic. În loc să tăbărîți pe ele, mai bine ați citi cartea lui Michelet [3] *De L'amour.* [4] E o minunăție ! Domnilor, hai să vorbim despre dragoste, adăugă Evdoxia lăsînd să-i cadă languros mîna pe o pernă mototolită de pe divan.

---

[1] *Thomas Babington Macaulay* (1800—1859), istoric burghez, publicist și om politic englez.

[2] Culegere de reguli de comportare și precepte casnice din secolul al XVI-lea.

[3] *Jules Michelet* (1798—1874), istoric și scriitor francez.

[4] *Despre dragoste* (fr.).

Deodată se făcu tăcere.

— Nu, de ce să vorbim despre dragoste, spuse Bazarov, dar ați rostit adineauri un nume : Odințova... Mi se pare că așa i-ați spus ? Cine e doamna aceasta ?

— E încîntătoare ! Încîntătoare ! făcu piţigăiat Sitnikov. O să i te prezint. Inteligentă, foarte bogată, văduvă. Din nefericire nu-i destul de evoluată. Ar trebui să lege mai strîns cunoştinţă cu Evdoxia noastră. Beau în sănătatea dumitale, Evdoxie ! Să ciocnim ! *„Et toc, et toc, et tin-tin-tin ! Et toc, et toc, et tin-tin-tin !"*

— Viktor, eşti un ştrengar !

Gustarea se prelungi mult. După prima sticlă de şampanie urmă o a doua, a treia şi chiar a patra... Evdoxia trăncănea într-una, iar Sitnikov îi ţinea isonul. Au vorbit mult despre ce este căsătoria, prejudecată sau crimă, şi dacă oamenii cînd se nasc sînt toţi la fel sau nu ? Şi ce este de fapt individualitatea ? Lucrurile ajunseră în sfîrşit pînă acolo că Evdoxia, cu faţa aprinsă de băutură, pocnind cu unghiile ei turtite în clapele unui pian dezacordat, începu să cînte cu o voce răguşită, întîi cîntece ţigăneşti, apoi romanţa lui Seymour-Shiff : *Grenade rêve endormie* [1], în timp ce Sitnikov, cu o eşarfă pe cap, făcea pe îndrăgostitul care se topea auzind cuvintele :

„Şi buzele mele cu ale tale
Să le unim într-un sărut fierbinte."

[1] *Grenada visează adormită* (fr.).

Pînă la urmă Arkadi nu mai putu răbda.

— Domnilor, a început să semene a balamuc, observă el cu glas tare.

Bazarov, care numai din cînd în cînd aruncase cîte un cuvînt ironic în discuție, fiind ocupat mai ales cu șampania, căscă zgomotos, se ridică și, fără să-și ia rămas bun de la gazdă, ieși împreună cu Arkadi. Sitnikov se repezi în urma lor.

— Ei, ce ziceți ? întrebă el slugarnic, aținîndu-le calea cînd din dreapta, cînd din stînga. V-am spus eu ! E o persoană extraordinară ! De-am avea multe femei ca asta ! În felul ei este un fenomen de înaltă moralitate.

— Dar prăvălia asta a lui taică-tău e tot un fenomen moral ? spuse Bazarov arătînd cu degetul spre cîrciuma prin fața căreia treceau în acea clipă.

Sitnikov rîse iarăși ascuțit. Se rușina de originea lui și nu știa dacă trebuie să se simtă măgulit sau jignit de faptul că Bazarov începuse tam-nesam să-l tutuiască.

XIV

Cîteva zile mai tîrziu avu loc balul guvernatorului. Matvei Ilici era în adevăr „eroul serbării". Mareșalul nobilimii declara, cui voia să-l audă, că venise anume din respect pentru el. Cît despre guvernator, chiar și în timpul balului și chiar și atunci cînd nu se mișca

din loc, nu contenea de „a da ordine". Matvei Ilici se comporta cu multă afabilitate şi tot cu atîta prestanţă. Se arăta prietenos cu toată lumea : faţă de unii cu un uşor dispreţ, faţă de alţii cu o nuanţă de respect. Cu doamnele era deosebit de curtenitor, *„en vrai chevalier français* [1]" şi rîdea necontenit cu un glas plin, răsunător, mereu acelaşi, aşa cum i se cade unui înalt demnitar. Pe Arkadi îl bătu pe umăr spunîndu-i cu glas tare „nepoţelule", pe Bazarov, îmbrăcat într-un frac cam ponosit, îl onoră în treacăt cu o privire piezişă dar îngăduitoare ce lunecă peste obrazul acestuia, şi cu un mîrîit nedesluşit dar amabil, din care nu se putea înţelege decît „sînt"... şi... „foarte" ; lui Sitnikov îi întinse un deget şi-i zîmbi, însă cu capul întors în altă parte ; pînă şi Kukşinei, care venise la bal fără crinolină şi cu mănuşile murdare, însă cu o pasăre a paradisului prinsă în păr, îi spuse *„enchanté"* [2]. Era foarte multă lume şi cavalerii nu lipseau : civilii stăteau mai mult pe lîngă pereţi, dar militarii dansau cu foc, mai ales unul dintre ei, care stătuse vreo şase săptămîni la Paris, unde învăţase tot felul de exclamaţii îndrăzneţe : *„zut"*, *„ah fichtre"* *„pst, pst, mon bibi"* şi altele de felul acesta. Le pronunţa la perfecţie, cu un adevărat şic parizian, ceea ce nu-l împiedica să spună : *si j'aurais* în loc de *si j'avais* [3], *absolument* în sensul de negreşit, într-un cuvînt se exprima în acel jargon ruso-francez de care

[1] Ca un adevărat francez (fr.)
[2] Încîntat (fr.)
[3] Întrebuinţarea greşită a timpului cu forma condiţională.

rîd cu atîta poftă francezii cînd nu se simt obligaţi să ne asigure că vorbim limba lor ca nişte îngeri, „*comme des anges*".

Arkadi, după cum ştim, dansa prost, iar Bazarov nu dansa de fel ; amîndoi stăteau într-un colţ al sălii unde în curînd veni şi Sitnikov ; acesta, cu o mutră ironică şi dispreţuitoare, făcea reflecţii răutăcioase, se uita cu un aer impertinent în jur şi părea să petreacă de minune. Deodată se schimbă la faţă şi, întorcîndu-se către Arkadi, îi spuse, fîstîcit parcă :

— A sosit Odinţova.

Arkadi întoarse capul şi văzu o femeie înaltă, într-o rochie neagră, care se oprise în uşa sălii de bal. Îl izbi ţinuta ei plină de demnitate. Braţele goale erau lăsate în jos cu graţie de-a lungul trupului ei zvelt ; cu aceeaşi graţie atîrnau din părul ei lucios, pînă pe umerii rotunzi, lujere uşoare de cerceluşi. Ochii ei luminoşi sub fruntea albă, uşor boltită, aveau o privire liniştită şi inteligentă ; da, liniştită, nu îngîndurată, iar pe buze îi flutura un zîmbet abia văzut. Din întreaga ei făptură se răsfrîngea o putere blîndă şi mîngîietoare.

— O cunoşti ? întrebă Arkadi pe Sitnikov.

— Foarte bine. Vrei să te prezint ?

— Bucuros... după cadrilul ăsta.

Odinţova nu scăpase nici ochiului ager al lui Bazarov.

— Cine este ? întrebă el. Nu seamănă cu muierile celelalte.

După ce se sfîrşi cadrilul, Sitnikov îl conduse pe Arkadi la Odinţova ; dar nu părea s-o cunoască atît de bine, căci începu să bîiguie, iar ea îl privea oarecum mirată. Totuşi faţa ei se lumină cînd Sitnikov rosti numele lui Arkadi. Îl întrebă pe acesta dacă nu cumva era fiul lui Nikolai Petrovici.

— Întocmai.

— L-am văzut pe tatăl dumitale de două ori, şi am auzit multe despre el, urmă ea. Sînt foarte bucuroasă să te cunosc.

În clipa aceea răsări lîngă ea un aghiotant şi o invită la dans. Ea acceptă.

— Dansaţi ? o întrebă respectuos Arkadi.

— Dansez. Ce te face să crezi că nu dansez ? Sau ţi se pare că sînt prea bătrînă ?

— O, cum puteţi să credeţi... Atunci, îngăduiţi-mi să vă invit la o mazurcă.

Odinţova zîmbi îngăduitoare.

— Cu plăcere, spuse ea şi îl privi pe Arkadi nu de sus, ci aşa cum privesc surorile măritate pe fraţii lor foarte tineri.

Odinţova nu era cu mult mai în vîrstă decît Arkadi, împlinise douăzeci şi opt de ani, dar lîngă ea, el se simţea ca un şcolar, ca un tînăr student, ca şi cum deosebirea de vîrstă dintre ei ar fi fost cu mult mai mare. Matvei Ilici se apropie de ea cu un aer maiestuos şi cu vorbe măgulitoare. Arkadi se depărtă fără s-o piardă din văz. În tot timpul cadrilului nu-şi luă ochii de la ea. Vorbea tot atît de firesc cu dansatorul ei, ca şi cu demnitarul, îşi mişca

domol capul şi privea liniştită ; de vreo două ori rîse încetişor. Avea nasul cam gros, ca mai toţi ruşii, iar tenul nu destul de curat ; cu toate acestea Arkadi era încredinţat că nu întîlnise încă niciodată o femeie atît de încîntătoare. Îi răsuna mereu în urechi sunetul glasului ei ; pînă şi faldurile rochiei cădeau altfel decît la celelalte femei, mai armonios şi mai bogat, iar mişcările ei erau deosebit de line şi totodată fireşti.

Arkadi se simţi cuprins de sfială la primele sunete ale mazurcii, cînd se aşeză lîngă partenera sa ; neştiind cum să înceapă vorba îşi trecea numai mîna prin păr şi nu găsea nici un cuvînt de spus. Dar nu rămase multă vreme sfios şi tulburat ; liniştea Odinţovei îl cuprinse şi pe el. Nu trecuse nici un sfert de ceas că el îi şi povestea despre tatăl şi unchiul lui, despre viaţa la Petersburg şi de la ţară. Odinţova îl asculta cu o bunăvoinţă politicoasă, desfăcîndu-şi şi strîngîndu-şi uşor evantaiul. Arkadi se oprea din vorbă numai cînd veneau cavalerii s-o ia la dans. Sitnikov o invită şi el de două ori. Cînd se întorcea la locul ei, îşi lua evantaiul lăsat pe scaun şi nici măcar nu răsufla mai repede, iar Arkadi începea iarăşi să trăncănească, pătruns de fericirea de a fi lîngă ea şi de a-i vorbi, privindu-i ochii, fruntea minunată, întreaga ei faţă încîntătoare, inteligentă şi gravă. Odinţova vorbea puţin, dar din cele ce spunea se vedea că cunoaşte viaţa. După unele reflecţii ale ei, Arkadi trase concluzia că, deşi încă tînără,

această femeie trecuse prin multe şi meditase asupra multor lucruri...

— Cu cine erai cînd te-a adus domnul Sitnikov la mine ? îl întrebă ea.

— A, l-aţi observat ? întrebă la rîndul său Arkadi. Nu-i aşa că are o figură foarte interesantă ? Este Bazarov, prietenul meu.

Şi Arkadi începu să-i vorbească despre „prietenul său".

Vorbea despre el atît de înflăcărat şi cu atîtea amănunte încît Odinţova se întoarse spre Bazarov şi îl privi cu o deosebită atenţie. Între timp mazurca se apropie de sfîrşit. Lui Arkadi îi părea rău că e nevoit să se despartă de partenera lui ; petrecuse cu ea aproape un ceas atît de plăcut ! E drept că în timpul acesta simţise mereu că se arăta îngăduitoare faţă de el, şi că se cuvenea parcă să-i fie recunoscător... dar inimile tinere nu se lasă copleşite de asemenea sentimente.

Muzica încetă.

— *Merci,* spuse Odinţova ridicîndu-se. Mi-ai făgăduit că ai să vii să mă vezi. Să-l aduci şi pe prietenul dumitale. Sînt foarte curioasă să cunosc un om care are îndrăzneala să nu creadă nimic.

Guvernatorul se apropie de Odinţova, îi anunţă că se serveşte supeul şi, cu un aer preocupat, îi oferi braţul. Îndepărtîndu-se, ea îşi întoarse capul, şi-i zîmbi lui Arkadi de rămas bun. Acesta făcu o plecăciune adîncă, se uită în urma ei (cît de zvelt îi părea trupul învăluit în luciul metalic al mătăsii

negre !), şi, la gîndul că „în clipa asta ea poate a şi uitat că exist", simţi în suflet o dulce resemnare...

— Ei, cum a fost ? îl întrebă Bazarov pe Arkadi, îndată ce acesta se întoarse la colţul lor. A fost plăcut ? Mi-a spus adineauri un domn că această doamnă este ceva-ceva ; dar acest domn cred că-i cam tembel. Spune, ţie cum îţi pare, e chiar... ceva-ceva ?

— Nu prea înţeleg acest epitet, răspunse Arkadi.

— Ia te uită ! Ce naiv !

— În cazul acesta nu-l înţeleg pe domnul tău. Odinţova e fermecătoare, asta fără îndoială, dar se comportă atît de rece şi de rezervată, încît...

— Se ştie că apele liniştite... ştii tu... îl întrerupse Bazarov. Spui că e rece. Tocmai asta îi măreşte farmecul. Ţie nu-ţi place îngheţata ?

— Poate, răspunse Arkadi, nu pot să-mi dau seama. Doreşte să te cunoască şi m-a rugat să te aduc la ea.

— Îmi închipui cum m-ai descris ! De altfel n-ai făcut rău. Du-mă la ea. Oricine ar fi, o frumuseţe cuceritoare adulată de provincie sau o *émancipée* în genul Kukşinei, are nişte umeri cum rar se văd.

Cinismul lui Bazarov îl şocă pe Arkadi ; dar cum se întîmplă adesea, acesta îşi mustră prietenul pentru cu totul altceva decît ceea ce îl supărase...

— De ce nu vrei să admiţi libertatea de gîndire la femei ? spuse el cu jumătate glas.

— Pentru că, frăţioare, după cît am observat, femeile care au libertate de gîndire sînt toate urîte foc.

Cu aceasta discuţia se curmă. Cei doi tineri plecară îndată după supeu. Kukşina rîse nervos şi răutăcios în urma lor, dar rîsul ei suna cam stînjenit. Era adînc jignită în amorul ei propriu de faptul că nici unul, nici celălalt nu-i dăduseră nici o atenţie. Rămase la bal printre cei din urmă şi după ora trei noaptea dansă cu Sitnikov o polcă-mazurcă după moda pariziană. Cu acest spectacol se încheie serbarea guvernatorului.

XV

— Să vedem cărei specii de mamifere îi aparţine această persoană, spunea a doua zi Bazarov lui Arkadi, urcînd scara hotelului la care trăsese Odinţova. Nasul meu simte că aici e ceva dubios.

— Mă mir de tine ! exclamă Arkadi. Cum ? Tu Bazarov, să accepţi morala aceasta îngustă pe care...

— Caraghios mai eşti ! îl întrerupse cu nepăsare Bazarov. Nu ştii că în limbajul nostru şi pentru alde noi, „ceva dubios" înseamnă tocmai pe dos, că e ceva de cîştigat. Nu mi-ai spus chiar tu astăzi că a făcut o căsătorie ciudată, deşi după părerea mea nu e de loc ciudat să te căsătoreşti cu un bătrîn bogat, ba chiar dimpotrivă e foarte înţelept. Eu nu mă iau după vorbele scornite pe seama ei în oraş, dar îmi place să cred, după cum o spune luminatul nostru guvernator, că nu sînt lipsite de temei.

Arkadi nu răspunse nimic şi bătu la uşă. Un tînăr lacheu în livrea îi introduse pe cei doi amici într-o cameră mare, prost mobilată, cum sînt toate camerele hotelurilor din Rusia, dar plină de flori. Peste puţin se arătă şi Odinţova îmbrăcată cu o rochie simplă, de dimineaţă. Părea şi mai tînără în lumina soarelui de primăvară. Arkadi îl prezentă pe Bazarov şi văzu spre marea lui mirare că acesta părea intimidat, pe cînd Odinţova îşi păstra toată liniştea, ca în ajun. Bazarov simţise şi el că se intimidase, ceea ce îl înciudă. „Asta-i bună ! M-am speriat de o muiere !" gîndi el şi, tolănindu-se pe un fotoliu ca Sitnikov, începu să vorbească cu o dezinvoltură exagerată, în timp ce Odinţova îl privea ţintă cu ochii ei limpezi.

Anna Sergheevna Odinţova era fiica lui Serghei Nikolaievici Ioktiov, renumit ca bărbat frumos, om de afaceri şi jucător de cărţi, care a reuşit să se menţină la suprafaţă şi să stîrnească multă vîlvă în jurul lui vreo cincisprezece ani, la Petersburg şi Moscova ; a sfîrşit prin a-şi pierde tot avutul la cărţi şi a fost nevoit să se stabilească la ţară unde a şi murit curînd după aceea, lăsînd o foarte mică avere celor două fiice ale lui : Anna de douăzeci de ani şi Katerina de doisprezece. Mama lor, din neamul scăpătat al prinţilor X., s-a stins la Petersburg, pe cînd bărbatul ei se găsea încă în plină strălucire. Situaţia Annei după moartea tatălui ei era foarte grea. Educaţia aleasă pe care o căpătase la Petersburg n-o pregătise de loc pentru grijile casei şi ale gospodăriei,

pentru viaţa de la ţară. Nu cunoştea pe nimeni în tot ţinutul şi nu avea cui cere un sfat. Tatăl ei căutase să evite legăturile cu vecinii ; îi dispreţuia, iar aceştia îi răspundeau cu aceeaşi monedă. Totuşi Anna nu-şi pierdu cumpătul şi trimise îndată după sora mamei ei, prinţesa Avdotia Stepanovna X., o bătrînă rea şi îngîmfată care, odată stabilită în casa nepoatei sale, îşi luă odăile cele mai frumoase şi nu făcea alceva decît să bombăne şi să bodogănească de dimineaţă pînă seara. Pînă şi în grădină se plimba numai însoţită de unicul ei iobag, un lacheu posomorît, cu o livrea ponosită de culoarea mazărei cu galon albastru şi un tricorn pe cap. Anna îndura răbdătoare toate ciudăţeniile mătuşii ei, se ocupa cîte puţin de educaţia sorei sale şi părea că aproape se împăcase cu gîndul de a se ofili în acest coiţ pierdut de ţară. Dar soarta îi hărăzea altceva. Întîmplător o văzu un oarecare Odinţov, un om foarte bogat, de vreo patruzeci şi şase de ani, un original, un ipohondru, buhăit, greoi şi acru, dar care nu era prost şi nici rău. Se îndrăgosti de ea şi îi ceru mîna. Anna primi să-i fie soţie. Duseră casă împreună vreo şase ani, după care soţul ei muri lăsîndu-i întreaga sa avere. După moartea lui, Anna Sergheevna rămase aproape un an la ţară, fără să iasă în lume ; apoi plecă împreună cu sora ei în străinătate, dar nu mai departe decît în Germania, unde o prinse dorul de ţară, şi se întoarse înapoi stabilindu-se la scumpa ei moşie, Nikolskoie, situată la vreo patruzeci de verste de oraşul ***. Acolo avea o casă

splendidă, foarte bine mobilată, şi o grădină minunată, cu seră. Răposatul Odinţov nu se scumpea la nimic. Anna Sergheevna se ducea arareori la oraş, mai mult pentru treburi, şi nu rămînea acolo decît foarte puţin. Nu era iubită în gubernie ; căsătoria ei cu Odinţov stîrnise multă vîlvă. Circulau pe socoteala ei tot soiul de scorneli : că ar fi fost complicea tatălui ei în matrapazlîcurile acestuia la cărţi ; că nici în străinătate nu se dusese de florile mărului, ci din nevoia de a ascunde urmările nenorocite ale... „Înţelegeţi ce urmări ?" adăugau clevetitorii indignaţi. „E trecută prin ciur şi prin dîrmon", iar un faimos om de duh din gubernie adăuga : „şi prin multe alte site". Toate aceste bîrfeli ajungeau la urechile ei, dar ea nu le lua în seamă. Avea o fire independentă şi destul de hotărîtă.

Aşezată în fotoliu, cu capul sprijinit de spetează şi mîinile puse una peste alta, Odinţova îl asculta pe Bazarov. Împotriva obiceiului său, acesta vorbea mult şi se străduia vădit să-şi captiveze interlocutoarea, ceea ce iarăşi îl miră pe Arkadi. Dar n-ar fi putut spune dacă Bazarov îşi atingea ţinta sau nu. După faţa Annei Sergheevna era greu de ghicit ce simţea ; păstra mereu aceeaşi expresie, prietenoasă, inteligentă ; ochii ei frumoşi erau luminaţi de atenţie, dar o atenţie netulburată. Atitudinea nefirească a lui Bazarov în primele momente ale vizitei o impresionă neplăcut, ca un miros rău sau un sunet strident ; dar numaidecît înţelese că el se simţea stingherit, ceea ce

o măguli chiar. Numai vulgaritatea nu putea s-o suporte, însă nimeni nu l-ar fi putut învinovăţi pe Bazarov de vulgaritate. În ziua aceea Arkadi avu prilejul să se mire într-una. Se aşteptase ca Bazarov să înceapă a vorbi cu Odinţova, ca faţă de o femeie inteligentă, despre convingerile şi vederile lui. Mai ales că îşi exprimase chiar ea dorinţa de a asculta ce spune un om „care are îndrăzneala să nu creadă în nimic" ; dar Bazarov vorbea despre medicină, despre homeopatie şi botanică. Se dovedi că Odinţova nu-şi pierduse vremea cît stătuse în singurătate la ţară ; citise cîteva cărţi bune şi se exprima într-o rusească corectă. Ea aduse vorba despre muzică, dar observînd că Bazarov neagă arta, se reîntoarse pe nesimţite la botanică, cu toate că Arkadi se pornise pe tema însemnătăţii pe care o au melodiile populare... Odinţova se purta mai departe cu el ca faţă de un frate mai mic. Părea să preţuiască în el bunătatea şi simplitatea tinereţii, atîta tot. Conversaţia a ţinut mai bine de trei ceasuri, tihnită, variată şi însufleţită.

Cei doi prieteni se ridicară în sfîrşit ca să-şi ia rămas bun. Anna Sergheevna îi privi cu prietenie, le întinse amîndurora mîna ei frumoasă şi albă, rămase o clipă pe gînduri şi spuse cu un zîmbet nehotărît dar cald :

— Dacă nu vă temeţi de plictiseală, domnilor, veniţi o dată la mine, la Nikolskoie.

— Vai de mine, Anna Sergheevna, exclamă Arkadi, pentru mine e o deosebită fericire...

— Dar dumneata, *monsieur* Bazarov ?

Bazarov făcu numai o plecăciune, şi Arkadi avu pentru ultima oară prilejul de a se mira : prietenul lui se înroşise.

— Ei, ce spui ? îl întrebă el, pe stradă, îţi menţii părerea că e „ceva-ceva" ?

— Cine să mai ştie ! Vezi cît e de rece ! spuse Bazarov şi, după o tăcere, adăugă : parcă ar fi o ducesă, o regină. Îi lipseşte numai trena şi coroana pe cap.

— Ducesele noastre nu vorbesc ruseşte ca ea, observă Arkadi.

— A trecut prin multe greutăţi, frăţioare, a gustat şi din pîinea noastră.

— Şi totuşi e încîntătoare, făcu Arkadi.

— Are un trup splendid ! urmă Bazarov. Ce frumos i-ar sta pe masa de disecţie.

— Încetează, pentru Dumnezeu, Evgheni ! Asta-i prea de tot.

— Hai, nu te supăra, delicatule ! Am mai spus : e de prima calitate. O să trebuiască să mergem la ea.

— Cînd ?

— Chiar şi poimîine. Ce avem noi de făcut aici ? Să bem şampanie la Kukşina ? Să ascultăm vorbind pe ruda ta, demnitarul liberal... Chiar poimîine s-o întindem într-acolo. Tocmai bine, conacul tatălui meu e prin apropiere. Nikolskoie, este pe drumul spre ***, nu-i aşa ?

— Da.

— *Optima*[1]. Ce să mai tărăgănăm ? Nu tărăgă-

[1] Foarte bine (lat.).

nesc decît proştii şi înţelepţii ! Îţi repet : are un trup splendid !

Peste trei zile cei doi prieteni erau în drum spre Nikolskoie. Ziua era senină şi nu prea caldă, iar căluţii de poştă bine hrăniţi alergau toţi în pas, răsucindu-şi cozile împletite şi legate la vîrf. Arkadi privea drumul şi zîmbea fără să ştie nici el de ce.

— Poţi să mă feliciţi, strigă deodată Bazarov, astăzi, 22 iunie, e ziua mea onomastică. Să vedem ce-mi pregăteşte îngerul meu păzitor. Astăzi mă aşteaptă cei de acasă, adăugă el cu glas scăzut... Ei, o să mă aştepte, şi gata !

XVI

Conacul în care locuia Anna Sergheevna era aşezat pe un deal deschis cu povîrnişul lin, în apropierea unei biserici de piatră vopsită în galben, cu acoperiş verde şi coloane albe, avînd deasupra intrării principale o frescă ce înfăţişa *Învierea Domnului*, lucrată în stil italian. Datorită formelor sale rotunde atrăgea privirea mai ales un luptător smead cu un coif, în primul plan. Dincolo de biserică se întindea satul, lung, cu două rînduri de case. Ici-colo se zăreau hornuri deasupra acoperişurilor de paie. Conacul boieresc era clădit în acelaşi stil cu biserica, cunoscut la noi ca stil Alexandru I. Casa era de asemenea

zugrăvită în galben şi avea acoperişul verde, coloanele albe şi frontonul împodobit cu blazon. Arhitectul guberniei înălţase cele două clădiri după gustul răposatului Odinţov care nu suferea nici un fel de inovaţii fără noimă, arbitrare, după cum spunea el. De o parte şi de alta a casei se înălţau copacii umbroşi ai străvechiului parc ; o alee de brazi tunşi ducea spre intrarea principală.

Prietenii noştri fură întîmpinaţi în vestibul de doi lachei în livrele, dintre care unul alergă îndată după majordom. Majordomul, un bărbat gras într-un frac negru, veni îndată şi conduse oaspeţii pe o scară aşternută cu covoare, pînă într-o cameră cu două paturi proaspăt înfăţate şi cu toate obiectele de toaletă trebuitoare. Se vedea numaidecît că în casă domnea ordinea. Peste tot plutea un iz de curăţenie şi bunăcuviinţă ca în sălile de recepţie ale unui ministru.

— Anna Sergheevna vă roagă să poftiţi la dumneaei peste o jumătate de oră, raportă majordomul, nu aveţi pînă atunci nici un ordin de dat ?

— Nici unul, onorabile, răspunse Bazarov, doar dacă binevoieşti să spui să ne dea cîte un păhărel de votcă.

— Cum porunciţi, rosti majordomul oarecum nedumerit şi se îndepărtă scîrţîind din cizme.

— Ce *grand genre* [1] ! observă Bazarov. Îmi pare că aşa spuneţi voi ? Ducesă, ce mai încolo şi încoa !

[1] De neam mare (fr.)

— Straşnică ducesă, îi întoarse vorba Arkadi, care pofteşte la ea, de cum îi cunoaşte, nişte înalţi aristocraţi ca tine şi ca mine !

— Mai ales eu, viitor felcer, fiu de felcer şi nepot de paracliser... Poate nu ştiai că sînt nepot de paracliser ?... Ca Speranski [1], adăugă Bazarov după o scurtă tăcere, strîmbînd din buze. Dar să ştii că se răsfaţă această cucoană. Şi încă cum ! Poate va trebui să ne punem la frac ?

Arkadi se mulţumi să dea din umeri... dar şi el se simţea oarecum stînjenit.

O jumătate de ceas mai tîrziu, Bazarov şi Arkadi coborîră în salon. Era o cameră spaţioasă şi înaltă, împodobită destul de luxos, dar nu cu prea mult gust. Mobila grea şi scumpă era aşezată după tipicul obişnuit de-a lungul pereţilor îmbrăcaţi în tapete castanii cu desene de aur ; răposatul Odinţov o cumpărase de la Moscova prin mijlocirea unui prieten al său, negustor de vinuri. Deasupra divanului din mijloc atîrna portretul unui bărbat blond şi buhăit care nu părea să se uite la ei cu ochi buni.

— Trebuie să fie dumnealui, şopti Bazarov către Arkadi şi, strîmbînd din nas, adăugă : Ce-ar fi s-o ştergem ?

În clipa aceea însă intră stăpîna casei. Purta o rochie uşoară de *barège* [2] ; părul pieptănat strîns

[1] *Mihail Mihailovici Speranski* (1772—1839), om de stat rus, născut în familia unui preot din satul Cerkutin, gubernia Vladimir.

[2] Stofă de lînă.

după urechi dădea o expresie feciorelnică obrazului ei pur şi proaspăt.

— Mă bucur că v-aţi ţinut de cuvînt, începu ea ; nădăjduiesc că veţi sta un timp la mine. Zău, nu e prea rău aici. Veţi face cunoştinţă cu sora mea ; cîntă frumos la pian. Dumitale îţi este indiferent, *monsieur* Bazarov ; dar mi se pare că *monsieur* Kirsanov e amator de muzică ; în afară de sora mea locuieşte aici bătrîna noastră mătuşă şi mai vine cîteodată la noi un vecin la o partidă de cărţi ; asta este toată societatea noastră. Iar acum să luăm loc.

Odinţova rostise acest mic discurs deosebit de clar, ca şi cum l-ar fi învăţat pe dinafară ; apoi stătu de vorbă cu Arkadi. Se întîmpla că mama ei o cunoscuse pe mama lui Arkadi şi fusese chiar confidenta ei cînd era îndrăgostită de Nikolai Petrovici. Arkadi prinse a vorbi cu căldură despre mama lui, iar între timp Bazarov se apucă să răsfoiască nişte albume. „Ce cuminte m-am făcut", gîndea el.

Un ogar frumos, cu zgardă albastră, năvăli în salon ţăcănind cu unghiile pe parchet, iar în urma lui intră o fată de vreo optsprezece ani cu părul negru şi faţa oacheşă, poate cam bucălată, dar plăcută, şi ochi nu prea mari, întunecaţi. Ţinea în mînă un coş plin cu flori.

— Iat-o pe Katia mea, spuse Odinţova arătînd cu capul spre ea.

Katia făcu o mică reverenţă, apoi se aşeză lîngă sora ei şi începu să-şi aleagă florile. Ogarul, îl chema

Fifi, se apropie pe rînd de cei doi oaspeţi, dînd din coadă, şi-şi lipi nasul rece de mîna fiecăruia.

— Le-ai cules singură pe toate ? întrebă Odinţova.

— Da, răspunse Katia.

— Mătuşa noastră vine la ceai ?

— Vine.

Cînd vorbea, Katia zîmbea foarte drăguţ, timid şi sincer şi privea de jos în sus cu o seriozitate hazlie. Totul în ea era încă fraged şi crud : şi glasul, şi pufuleţul de pe obraz, şi mîinile trandafirii cu palmele mai albe, şi umerii niţel prea înguşti... Roşea tot timpul şi răsufla precipitat.

Odinţova se întoarse către Bazarov.

— Evgheni Vasilici, răsfoieşti din politeţe albumele, dar asta nu te poate distra, începu ea. Mai bine vino lîngă noi, să stăm de vorbă.

Bazarov se apropie.

— Despre ce doriţi să vorbim ? întrebă el.

— Despre ce vrei. Te previn însă că sînt foarte combativă.

— Dumneavoastră ?

— Eu. Asta pare a te mira. De ce ?

— Pentru că, după cît pot să judec, aveţi o fire liniştită şi rece, iar pentru discuţii aprinse e nevoie de pasiune.

— Cum de ai avut vreme să mă cunoşti atît de repede ? În primul rînd nu am de loc răbdare şi nu mă dau bătută uşor, poate să ţi-o spună şi Katia, iar în al doilea rînd, mă aprind foarte lesne.

Bazarov o privi pe Anna Sergheevna.

— Poate. Dumneavoastră ştiţi mai bine. Aşadar doriţi să atacăm un subiect, poftim. Eu mă uitam la nişte vederi din Elveţia Saxonă din albumul dumneavoastră, şi aţi spus că asta nu mă poate distra. Aţi spus-o pentru că presupuneţi că sînt lipsit de simţ artistic. Într-adevăr îmi lipseşte aşa ceva, dar aceste vederi mă puteau interesa din punct de vedere geologic, de pildă, din punct de vedere al formării munţilor.

— Să am iertare, ca geolog ar fi mai potrivit să cercetezi o carte, o lucrare de specialitate şi nu să te uiţi la nişte poze.

— Poza îmi înfăţişează dintr-o dată concret ceea ce într-o carte e expus în zeci de pagini.

Anna Sergheevna tăcu un timp.

— Aşadar n-ai nici un pic de simţ artistic ? spuse ea sprijinindu-se cu cotul de masă, ceea ce-i apropia obrazul de-al lui Bazarov. Cum te poţi lipsi de el ?

— La ce foloseşte ? Îmi daţi voie să vă întreb ?

— Dacă n-ar fi decît pentru a putea cunoaşte şi studia oamenii.

Bazarov zîmbi.

— În primul rînd, pentru aşa ceva există experienţa vieţii ; iar în al doilea rînd, vă asigur că nu face să te oboseşti să studiezi cîte un individ în parte. Toţi oamenii seamănă între ei, atît la trup cît şi la suflet ; fiecare dintre noi are un creier, o splină, o inimă şi plămîni, alcătuiţi în acelaşi fel ; şi aşa numitele calităţi morale sînt aceleaşi la toţi, micile dife-

rențe nu înseamnă nimic. E suficient un singur exemplar uman pentru a-i cunoaște pe toți ceilalți. Oamenii sînt ca arborii în pădure ; nici un botanist nu se va apuca să cerceteze fiecare mesteacăn în parte.

Katia, care alegea fără grabă floare după floare, își ridică nedumerită ochii spre Bazarov și, cînd îi întîlni privirea fugară și nepăsătoare, se îmbujoră pînă la urechi. Anna Sergheevna clătină din cap.

— Arborii din pădure, repetă ea. Așadar, după părerea dumitale, nu există deosebire între un om prost și unul deștept, între unul bun și unul rău ?

— Ba da, există : ca între un bolnav și un om sănătos. Plămînii unui ofticos nu sînt în aceeași stare ca ai dumitale și ai mei, deși au aceeași conformație. Știm aproximativ de unde provin tarele fizice ; iar bolile morale provin dintr-o educație greșită, din fel de fel de bazaconii, cu care ni se împuie capul încă din copilărie ; într-un cuvînt, din pricina decăderii societății. Îndreptați societatea și nu vor mai fi boli.

Bazarov spunea toate acestea cu un aer de parcă și-ar fi zis în sinea lui : „Dacă mă crezi sau nu, mi-e totuna !“ Își trecea încet degetele lungi peste favoriți, în timp ce ochii îi fugeau de la un colț la altul al încăperii.

— Și dumneata crezi, spuse Anna Sergheevna, că atunci cînd societatea se va îndrepta nu vor mai fi nici oameni proști, nici oameni răi ?

— În orice caz, cînd societatea va fi bine organizată, nu va mai avea importanță dacă un om e prost sau deștept, rău sau bun.

— Da înţeleg ; toţi vor avea aceeaşi splină.

— Întocmai doamnă.

Odinţova se întoarse spre Arkadi.

— Dar părerea dumitale care este, Arkadi Nikolaevici ?

— Sînt de acord cu Evgheni, răspunse el.

Katia îl privi pe sub sprîncene.

— Mă uimiţi, domnilor, spue Odinţova, dar o să mai discutăm despre aceasta. Acum însă o aud pe mătuşa noastră că vine la ceai ; trebuie să-i cruţăm urechile.

Mătuşa Annei Sergheevna, prinţesa X., o femeie mică şi slăbuţă, cu obrazul cît pumnul, cu ochii ficşi şi răi, ce priveau pe sub peruca ei căruntă, intră în odaie, schiţă un salut abia perceptibil către oaspeţi şi se lăsă într-un jilţ mare de catifea, în care, în afară de ea nu avea nimeni dreptul să se aşeze. Katia îi puse un scăunel sub picioare. Bătrîna nu-i mulţumi, nici măcar nu se uită la ea, ci doar mişcă puţin mîinile sub şalul galben care îi acoperea aproape întregul trup firav. Îi plăcea culoarea galbenă prinţesei, pînă şi scufia îi era împodobită cu panglici de un galben ţipător.

— Cum ai dormit, mătuşică ? întrebă Odinţova cu un glas ceva mai ridicat.

— Iar e cîinele ăsta aici, bombăni drept răspuns bătrîna şi, văzînd că Fifi înainta cu paşi nehotărîţi în direcţia ea, strigă : Marş, marş !

Katia o chemă pe Fifi şi-i deschise uşa.

Fifi o zbughi bucuroasă afară, nădăjduind că va fi dusă la plimbare dar, rămînînd singură în dosul uşii, începu să zgrepţăne şi să scheaune. Prinţesa se posomorî, Katia dădu să iasă...

— Cred că e pregătit ceaiul, spuse Odinţova. Să mergem, domnilor. Mătuşică, poftim la ceai.

Prinţesa se ridică din jilţ, fără o vorbă, şi ieşi înaintea tuturor din salon. Toţi o urmară în sufragerie. Un mic servitor în livrea îi trase cu zgomot de la masă jilţul sacrosanct şi plin de perne în care prinţesa se aşeză. Katia turna ceaiul şi o servi pe dînsa cea dintîi, într-o ceaşcă pe care era pictat blazonul ei. Bătrîna îşi puse miere în ceai (găsea că e păcat să bei ceai cu zahăr şi că e prea scump, deşi personal nu cheltuia nici un ban pe nimic), şi deodată întrebă răguşit :

— Ce mai scrie prinţul Ivan ?

Nu-i răspunse însă nimeni, Bazarov şi Arkadi înţeleseră curînd că nimeni nu-i dădea importanţă, deşi toţi se purtau respectuos cu ea. „O ţin de paradă pentru că e prinţesă", gîndi Bazarov... După ceai, Anna Sergheevna propuse o plimbare ; începu însă să bureze şi se întoarseră cu toţii în salon, afară de prinţesă. Sosi şi vecinul, amator de joc de cărţi, cu numele de Porfiri Platonîci, un om grăsuţ, cărunt, cu picioruşe scurte, date parcă la strung, extrem de politicos şi bine dispus. Anna Sergheevna, care vorbea mai mult cu Bazarov, îl întrebă dacă n-ar vrea să se măsoare cu ei la un *préférance*, după moda veche. Bazarov primi, spunînd că e bine să se pregătească din

vreme pentru viaţa de medic de provincie, care îl aştepta.

— Să te ţii bine, spuse Anna Sergheevna. Porfiri Platonîci şi cu mine o să te facem praf. Iar tu, Katia, adăugă ea, cîntă-i ceva la pian lui Arkadi Nikolaevici. Îi place muzica ; şi cu acest prilej, o să te ascultăm şi noi.

Katia se apropie fără chef de pian ; iar Arkadi, deşi într-adevăr era amator de muzică, o urmă şi el fără chef. I se părea că Odinţova vrea să scape de el, iar în fundul inimei sale, ca la orice tînăr de vîrsta lui, începea să mijească o simţire tulbure şi chinuitoare care semăna cu primii fiori ai iubirii. Katia deschise pianul şi, fără să-l privească, întrebă cu jumătate de glas pe Arkadi :

— Ce aţi vrea să vă cînt ?

— Ce doriţi, răspunse cu indiferenţă Arkadi.

— Ce muzică preferaţi ? repetă Katia fără să-şi schimbe poziţia.

— Cea clasică, răspunse pe acelaşi ton Arkadi.

— Vă place Mozart ?

— Îmi place Mozart.

Katia scoase *Sonata-fantezie în do minor* a lui Mozart. Cînta foarte bine, deşi cam scolastic şi rece. Cu ochii aţintiţi pe note şi buzele strînse, şedea dreaptă şi nemişcată ; abia spre sfîrşitul sonatei, faţa i se îmbujoră şi o şuviţă mică de păr îi lunecă peste sprînceana neagră.

Arkadi rămase deosebit de impresionat de ultima parte a sonatei, acea parte în care, prin voioşia fer-

mecătoare a melodiei senine, răzbat fără veste accente de o tristeţe adîncă, aproape tragică... Însă gîndurile trezite în el de muzica lui Mozart nu se îndreptau spre Katia. Privind-o, gîndea numai atîta : „Nu cîntă rău domnişoara asta şi nici ea nu e urîtă".

După ce sfîrşi de cîntat sonata, Katia îl întrebă fără să-şi ia mîinile de pe clape :

— E de ajuns ?

Arkadi îi răspunse că nu vrea s-o obosească mai mult şi aduse vorba despre Mozart. O întrebă dacă alesese singură sonata sau o povăţuise cineva. Katia însă îi răspunse monosilabic ; se închisese în ea. Cînd i se întîmpla acest lucru nu-şi revenea uşor şi faţa ei căpăta o expresie de încăpăţînare, aproape obtuză. Nu s-ar fi putut spune că era sfioasă, ci mai curînd neîncrezătoare şi puţin intimidată de sora ei care o crescuse, ceea ce bineînţeles aceasta nici nu bănuia. Arkadi sfîrşi prin a chema la el pe Fifi care venise din nou în salon şi, pentru a-şi ascunde stingherealа, o mîngîie pe cap zîmbind binevoitor. Katia se întoarse iar la florile ei.

Între timp Bazarov dubla mereu miza. Anna Sergheevna juca cu iscusinţă, iar Porfiri Platonîci nu se dădea nici el bătut. Bazarov pierdu şi, deşi suma nu era importantă, era un lucru neplăcut pentru el. În timpul cinei Anna Sergheevna aduse din nou vorba despre botanică.

— Să mergem să ne plimbăm mîine dimineaţă, îi spuse ea. Vreau să aflu de la dumneata denumirile latineşti ale plantelor de cîmp şi însuşirile lor.

— La ce vă trebuiesc denumirile latineşti ? întrebă Bazarov.

— În toate e nevoie de ordine, răspunse ea.

— Ce femeie minunată e Anna Sergheevna ! exclamă Arkadi cînd rămase singur cu prietenul său în camera ce li se pusese la dispoziţie.

— Da, răspunse Bazarov, e o femeie cu cap. Cu multă experienţă.

— În ce sens o spui, Evgheni Vasilievici ?

— În sensul cel bun, în cel bun, frăţioare Arkadi Nikolaevici ! Sînt convins că şi moşia şi-o administrează foarte bine. Dar minunea acestei case nu este ea, ci sora ei.

— Cum ? Negricioasa aceea ?

— Da, negricioasa aceea. În ea e prospeţimea, ceva neprihănit, sperios şi tăcut, şi tot ce vrei. Iată de cine face să te ocupi. Din ea poţi încă scoate ce vrei, pe cînd cealaltă e trecută prin multe.

Arkadi nu-i răspunse nimic şi amîndoi prietenii se culcară, fiecare cu gîndurile lui.

Anna Sergheevna se gîndea şi ea în seara aceea la oaspeţii ei. Bazarov îi plăcuse pentru naturaleţea lui şi felul tăios de a judeca lucrurile. Vedea în el ceva nou, cum nu avusese încă prilejul să întîlnească, şi era curioasă din fire.

Anna Sergheevna era o fiinţă destul de ciudată. N-avea nici un fel de prejudecăţi şi nici credinţe puternice, nu se dădea înapoi de la nimic şi nu năzuia spre nimic. Multe le vedea limpede, multe o preocu-

pau, dar nimic n-o satisfăcea pe deplin ; de altfel poate nici nu dorea o satisfacție desăvîrșită. Avea o minte cercetătoare și totodată indiferentă ; îndoielile nu i se risipeau niciodată cu totul, dar niciodată nu erau destul de puternice ca s-o tulbure. Dacă n-ar fi fost bogată și independentă poate s-ar fi avîntat în luptă, poate ar fi cunoscut pasiuni... Dar ducea o viață fără griji, deși se plictisea uneori, și lăsa să se scurgă zilele, una după alta, fără grabă, tihnite, și numai arareori o cuprindea îngrijorarea. Încîntătoarele culori ale curcubeului se aprindeau cîteodată și în fața ochilor ei ; dar după ce se stingeau, răsufla ușurată și fără păreri de rău. Chiar și atunci cînd imaginația ei zbura dincolo de limitele permise ale moralei obișnuite, sîngele ei curgea lin ca și înainte prin trupul ei zvelt, atrăgător și liniștit. Uneori, după ce ieșea caldă și moleșită din baia ei parfumată, se lăsa furată de gînduri : despre deșertăciunea vieții, despre amărăciunile, truda și necazurile ei... Sufletul i se umplea deodată de îndrăzneală, se înflăcăra de năzuințe de noblețe, dar dacă sufla nițel vîntul pe fereastra întredeschisă, Anna Sergheevna se zgribulea, se plîngea, aproape se supăra și nu mai dorea nimic în clipa aceea decît să înceteze de a mai sufla acel vînt nesuferit.

Ca toate femeile cărora nu le-a fost dat să iubească, dorea mereu ceva, fără să știe ce anume. De fapt nu dorea nimic, deși i se părea că dorea totul. Pe răposatul Odințov abia îl răbdase (se căsătorise cu el din calcul, deși fără îndoială că n-ar fi primit să-i fie

soție dacă nu l-ar fi socotit un om bun) și rămăsese cu un dezgust ascuns pentru toți bărbații, pe care nu și-i putea închipui altfel decît neîngrijiți, greoi și lipsiți de energie, ființe cumplit de plictisitoare și neputincioase. O dată întîlnise undeva în străinătate un suedez tînăr și frumos, un chip de cavaler medieval, cu ochi albaștri curați și o frunte înaltă, senină. Făcuse o puternică impresie asupra ei, ceea ce n-o împiedicase însă să se întoarcă în Rusia.

„E un om ciudat doctorul acesta!" gîndea ea stînd culcată în patul ei somptuos, cu perne de dantelă și plapumă ușoară de mătase... Anna Sergheevna moștenise de la tatăl ei oarecare slăbiciune pentru lux. Își iubise foarte mult tatăl, plin de păcate, dar bun, iar el o adorase; glumea prietenește cu ea ca și cum ar fi fost amîndoi de-o seamă. Avea încredere deplină în ea și-i cerea sfaturi. De maică-sa abia își aducea aminte.

„E ciudat doctorul acesta!" repetă ea în gînd. Se întinse, zîmbi, își puse mîinile sub cap, apoi își plimbă ochii pe vreo două pagini ale unui roman stupid franțuzesc, lăsă să-i scape cartea din mînă și adormi, curată și rece în așternutul alb și parfumat.

A doua zi dimineață, Anna Sergheevna porni îndată după gustare împreună cu Bazarov să culeagă flori pentru ierbar și se întoarse tocmai la ora prînzului. Arkadi nu plecase nicăieri și petrecuse aproape un ceas cu Katia. Nu se plictisea cu ea, se oferise singură să-i mai cînte o dată sonata din ajun; însă cînd se întoarse în sfîrșit Odințova și o văzu inima i se

strînse o clipă... Trecea prin grădină cu un mers uşor ostenit ; obrajii i se îmbujoraseră, iar ochii îi erau mai luminoşi ca de obicei sub pălăria rotundă de paie. Învîrtea între degete lujerul subţire al unei flori de cîmp, mănţăluţa uşoară îi alunecase de pe umeri, iar panglicile late, cenuşii, ale pălăriei îi căzuseră pe piept. Bazarov mergea în urma ei, sigur de el şi nepăsător ca întotdeauna, dar expresia feţei lui, deşi veselă, ba chiar blîndă, nu-i plăcu lui Arkadi. După ce-i spuse printre dinţi : „Bună ziua !" Bazarov o porni spre odaia lui, iar Odinţova îi strînse distrată mîna lui Arkadi şi trecu şi ea mai departe.

„Bună ziua, gîndi Arkadi... ca şi cum nu ne-am fi văzut astăzi !"

XVII

Vremea, e lucru ştiut, uneori zboară ca pasărea, alteori se tîrăşte ca viermele ; dar omul se simte deosebit de bine atunci cînd nici nu bagă de seamă dacă trece repede sau încet. Astfel au petrecut Arkadi şi Bazarov vreo cincisprezece zile la Odinţova. Contribuise la aceasta şi ordinea pe care o înscăunase ea în casă ca şi în viaţa ei. O respecta riguros şi-i silea şi pe ceilalţi să i se supună. Peste zi fiecare lucru se săvîrşea la timpul său. Dimineaţa, exact la opt, întreaga societate se aduna la ceai ; între ceai şi dejun, fiecare făcea ce voia, iar gazda avea treabă cu admi-

nistratorul (moşia era dată în arendă), cu majordomul sau cu chelăriţa. Înainte de cină societatea se aduna iarăşi pentru a sta de vorbă sau a face lectură, iar seara era destinată plimbării, jocului de cărţi sau muzicii. La zece şi jumătate Anna Sergheevna se retrăgea în iatacul ei, dădea ordine pentru a doua zi şi se culca. Viaţa aceasta măsurată şi întrucîtva solemnă nu-i plăcea lui Bazarov. „Totul merge ca pe şine", spunea el. Lacheii în livrea şi majordomii plini de demnitate jigneau sentimentele lui democratice. Găsea că, dacă aşa stăteau lucrurile, ar fi fost potrivit să se cineze în frac şi cu cravată albă, ca la englezi. Odată vorbise despre acest lucru cu Anna Sergheevna. Gazda se purta în aşa fel încît nimeni nu se sfia să-şi exprime părerile în faţa ei. Îl ascultase şi îi spusese : „Din punctul dumitale de vedere ai dreptate şi poate că în adevăr trăiesc ca o cucoană mare ; dar la ţară nu se poate trăi fără ordine, te-ar copleşi plictiseala" şi nu schimbă nimic în traiul ei. Bazarov bombănea. Dar atît el cît şi Arkadi, tocmai din pricina asta, duceau la Odinţova o viaţă atît de plăcută, pentru că toate mergeau în casa ei „ca pe roate". Cu toate acestea în cei doi tineri, chiar din primele zile de şedere la Nikolskoie, se produsese o schimbare. Bazarov, faţă de care Anna Sergheevna era vădit binevoitoare, deşi ararcori se întîmpla să fie de aceeaşi părere cu el, trăda o neliniştc neobişnuită lui : se irita uşor, vorbea în silă, avea o privire furioasă şi nu putea sta locului de parcă îl rodea ceva, iar Arkadi, care îşi spuse definitiv în sinea lui că e îndrăgostit

de Odinţova, căzuse într-un fel de molcomă melancolie, ceea ce nu-l împiedica însă să se apropie de Katia, înnodînd cu ea legături de duioasă prietenie. „*Ea* nu mă preţuieşte ! Nu-i nimic !... În schimb fiinţa asta bună nu mă respinge", gîndea el, iar inima i se umplea de un sentiment de nobilă resemnare. Katia simţea nedesluşit că el căuta un fel de mîngîiere în preajma ei şi nu-i refuza nici lui, nici sieşi, plăcerea nevinovată a acestei prietenii, în parte sfioasă, în parte plină de încredere. În prezenţa Annei Sergheevna nu-şi vorbeau. Katia întotdeauna se închidea în ea sub privirea ageră a surorii sale, iar Arkadi, după cum se cuvine unui îndrăgostit cînd se află lîngă obiectul dragostei lui, nu mai avea ochi decît pentru ea, dar bine nu se simţea decît cu Katia. Îşi dădea seama că nu e în stare s-o captiveze pe Odinţova ; se fîstîcea şi se pierdea cînd rămîneau singuri ; şi nici dînsa nu ştia ce să-i spună, era prea tînăr. Dimpotrivă, cu Katia Arkadi se simţea în largul lui. Se purta cu ea cu îngăduinţă, n-o împiedica să-şi exprime impresiile ce i le trezea muzica, lectura unei nuvele, a unor versuri, sau alte fleacuri, fără să-şi dea seama că aceste fleacuri îl interesau şi pe el. La rîndul ei, Katia nu-i stînjenea melancolia. Arkadi se simţea bine cu Katia, iar Odinţova cu Bazarov ; şi de aceea, de obicei, se întîmpla ca cele două perechi, după ce stăteau puţin împreună, să se îndrepte fiecare în altă parte, mai ales în timpul plimbărilor. Katia adora natura, iar Arkadi o iubea şi el deşi nu îndrăznea s-o mărturisească; Odinţova era destul de nepăsătoare faţă de natură,

ca şi Bazarov. Cei doi prieteni fiind aproape mereu despărţiţi, relaţiile dintre ei începură să se schimbe. Bazarov încetase de a mai vorbi cu Arkadi despre Odinţova, încetase chiar să critice „deprinderile ei aristocratice". E drept că pe Katia o lăuda ca şi înainte, numai că îl sfătuia pe Arkadi să-i tempereze tendinţele spre sentimentalism, dar laudele lui de data aceasta erau rostite pe fugă, sfaturile cam reci, şi îndeobşte stătea mult mai puţin de vorbă cu Arkadi decît înainte... Îl ocolea şi parcă se ruşina de el...

Arkadi îşi dădea seama de toate acestea, dar îşi păstra gîndurile pentru el.

Adevărata pricină a tuturor acestor „schimbări" era sentimentul pe care Odinţova i-l inspira lui Bazarov, un sentiment care îl chinuia şi îl scotea din fire şi de care s-ar fi lepădat îndată cu un hohot de rîs dispreţuitor şi ocări pline de cinism dacă cineva ar fi cutezat să facă vreo aluzie cît de îndepărtată la cele ce se petreceau în el. Bazarov era mare amator de femei şi de frumuseţe feminină, dar dragostea în sens ideal sau romantic, după cum spunea el, o numea neghiobie, o aiureală de neiertat, iar sentimentele cavalereşti le socotea a fi un soi de monstruozitate sau boală, şi nu o dată îşi exprimase mirarea că Toggenburg [1], cu toţi *minnesänger*[2]-ii şi trubadurii lui, n-a fost internat la balamuc. „Dacă-ţi place o femeie, spunea el, caută să-ţi atingi scopul, iar dacă nu

[1] Eroul romantic al baladei lui Schiller cu acelaşi titlu

[2] Nume dat în literatura germană poeţilor din secolul al XII-lea şi al XIII-lea, care slăveau în operele lor lirice şi epice dragostea şi faptele cavalerilor.

se poate, atîta pagubă, întoarce-i spatele, că nu s-a sfîrşit lumea cu ea." Odinţova îi plăcea. Zvonurile ce se răspîndiseră pe socoteala ei, libertatea şi independenţa ei de gîndire, simpatia vădită faţă de el, totul părea a fi în favoarea lui. Înţelese însă repede că nu-şi va „atinge scopul" cu ea, dar spre marea lui uimire, nu se simţea în stare să plece de lîngă dînsa. Sîngele i se aprindea de îndată ce se gîndea la ea. Ar fi stăvilit el uşor pornirile sîngelui, dar pătrunsese în el ceva nou, ceva ce nu voise niciodată să admită, de care rîsese totdeauna şi care îi jignea mîndria. În discuţiile cu Anna Sergheevna îşi arăta mai mult decît înainte dispreţul rece faţă de tot ce e romantic, dar, o dată rămas singur, recunoştea cu indignare că şi el ajunsese romantic. Atunci pleca în pădure, umbla cu paşi mari rupînd crengile ce i se iveau în cale, blestemînd-o printre dinţi atît pe ea cît şi pe el ; sau se căţăra în podul cu fîn de deasupra hambarului şi, închizînd ochii cu încăpăţînare, se silea să adoarmă, ceea ce bineînţeles nu izbutea totdeauna. Era destul să-şi închipuie cum aceste braţe caste se vor încolăci într-o zi în jurul grumazului său, cum aceste buze mîndre vor răspunde sărutărilor lui, şi ochii aceştia inteligenţi se vor aţinti mîngîietor, da, mîngîietor, drept în ochii lui, ca să simtă că i se învîrteşte capul şi să se piardă pentru o clipă pînă ce din nou izbucnea indignarea într-însul. Se surprindea năpădit de tot felul de gînduri „ruşinoase", ca şi cum l-ar fi întărîtat un diavol. I se părea cîteodată că în Odinţova se petrecea o schimbare, că faţa ei căpăta

o expresie deosebită, că poate... Dar atunci izbea cu piciorul în pămînt sau scrîşnea din dinţi şi se amenința cu pumnul.

Şi totuşi Bazarov nu se înşelase cu totul. Făcuse o puternică impresie asupra imaginaţiei Odinţovei ; o preocupa şi se gîndea mult la el. În lipsa lui însă nu se plictisea şi nici nu-l aştepta ; dar apariţia lui o însufleţea numaidecît. Îi plăcea să rămînă singură cu Bazarov şi să stea de vorbă cu el chiar atunci cînd o supăra sau o jignea în gusturile sau deprinderile ei aristocratice. Parc-ar fi vrut să-l pună la încercare pe el şi totodată să se cerceteze pe sine.

O dată, în timpul unei plimbări prin grădină, Bazarov îi spuse fără veste, cu glas morocănos, că are de gînd să plece în curînd la ţară, la tatăl lui... Odinţova păli ca şi cum ar fi simţit o împunsătură în inimă, dar o împunsătură atît de puternică încît rămase mirată şi se gîndi multă vreme încă ce putea să însemne aceasta. Bazarov îi anunţase plecarea lui nu cu gîndul de a o pune la încercare să vadă ce efect va produce asupra ei ; el nu „ticluia" niciodată nimic. În dimineaţa acelei zile îl văzuse pe Timofeici, vechilul tatălui său, fostul său diadka [1] din copilărie. Acest Timofeici, un bătrînel ager şi trecut prin multe, cu părul galben spălăcit, cu faţa arămie şi aspră de vînt, cu cîte un strop de lacrimă în ochi, cu pleoapele zbîrcite, se ivise pe neaşteptate în faţa lui Bazarov, îmbrăcat într-un suman scurt de postav gros

[1] Slujitorul care îngrijea băieţii în familiile nobile.

cenuşiu-albatru, încins cu un capăt de curea şi cu cizme smolite în picioare.

— Bună ziua, moşule ! strigă Bazarov.

— Bună ziua, tătucule Evgheni Vasilievici, începu bătrînelul zîmbind bucuros, şi toată faţa i se acoperi deodată de o reţea de zbîrcituri.

— Ce te aduce pe aici ? Te-au trimis cumva după mine ?

— Vai de mine, tătucă, cum se poate ! bîigui Timofeici (amintindu-şi vorbele severe ale stăpînului său spuse înainte de plecare). Mă duceam la oraş după treburile boierului, cînd am auzit de domnia-voastră că aţi fi pe aici, şi atunci m-am abătut din drum, ca să vă văd... Altfel n-aş fi îndrăznit să vă supăr !

— Haide, nu minţi, i-o tăie Bazarov. Ce, drumul spre oraş trece pe aici ?

Timofeici se foi pe loc şi nu răspunse nimic.

— Tata e sănătos ?

— Slavă Domnului.

— Dar mama ?

— Şi Arina Vlasievna, slavă Domnului.

— M-or fi aşteptînd !

Bătrînelul îşi aplecă într-o parte capul smochinit.

— Ah ! Evgheni Vasilievici, cum să nu vă aştepte ? Dacă mă credeţi, mă doare inima cînd mă uit la părinţii dumneavoastră.

— Ei, bine, bine ! Nu e nevoie de atîta vorbă. Spune-le că în curînd am să vin acasă.

— Bine, să trăiţi, răspunse Timofeici cu un oftat.

După ce ieşi din casă îşi înfundă şapca pe urechi cu amîndouă mîinile, se urcă în bihunca hodorogită ce o lăsase în faţa porţii şi o porni încetişor, la trap, dar nu spre oraş.

În seara aceleiaşi zile, Odinţova era în cabinetul ei cu Bazarov, iar Arkadi se plimba prin salon ascultînd-o pe Katia care cînta la pian. Prinţesa se dusese sus în iatacul ei. În genere nu-i suferea pe musafiri şi mai ales pe „zănaticii ăştia noi-veniţi", cum le zicea ea. În odăile de primire stătea întotdeauna îmbufnată, dar în schimb în iatacul ei, în faţa cameristei, dădea drumul la un şuvoi de vorbe de ocară, de-i sălta scufia pe cap dimpreună cu peruca. Odinţova ştia acest lucru.

— Cum ? Te-ai hotărît să pleci ? începu ea. Dar făgăduiala dumitale ?

Bazarov tresări.

— Ce făgăduială ?

— Ai uitat ? Trebuia să-mi dai cîteva lecţii de chimie.

— Ce să fac ! Mă aşteaptă tata ; nu mai pot zăbozi. De altfel puteţi să citiţi : Pelouse et Frémy, *Notions générales de Chimie*. E o carte bună şi scrisă pe-nţelesul tuturor. O să găsiţi în ea tot ce vă trebue.

— Dar îţi aminteşti : m-ai asigurat că o carte nu poate înlocui... Am uitat cum te-ai exprimat, dar înţelegi ce vreau să spun, nu-i aşa ?

— Ce să fac ? repetă Bazarov.

— De ce să pleci ? spuse Odinţova cu glas scăzut.

El o privi. Ea își răsturnase capul pe speteaza fotoliului, iar brațele dezgolite pînă la cot și le încrucișase pe piept. Părea mai palidă la lumina lămpii acoperite cu un abajur de hîrtie dantelată. O rochie albă, largă, o învăluia aproape întreagă în faldurile ei moi ; abia i se zăreau vîrfurile picioarelor pe care le ținea de asemenea încrucișate.

— Și de ce-aș rămîne ? răspunse Bazarov.

Odințova își întoarse ușor capul.

— Cum, de ce ? Te plictisești la mine ? Sau crezi că nimănui n-are să-i pară rău după dumneata ?

— Sînt convins de asta.

Odințova tăcu un timp.

— Te înșeli. De altfel nici nu te cred. Nu se poate s-o fi spus serios. Bazarov rămase nemișcat. Evgheni Vasilici, de ce taci ?

— Ce vreți să vă spun ? În genere nu face să-ți pară rău după nimeni, și cu atît mai puțin după mine.

— Pentru ce asta ?

— Sînt un om serios, neinteresant. Nu știu să vorbesc.

— Cauți complimente, Evgheni Vasilievici.

— Nu-mi stă în obicei. Oare nu știți că latura convențională a vieții îmi este străină ? Acea latură pe care dumneavoastră o prețuiți atîta ?

Odințova mușcă puțin colțul batistei.

— Poți să crezi ce vrei ; dar după plecarea dumitale, am să mă plictisesc.

— Rămîne Arkadi, spuse Bazarov.

Odințova dădu ușor din umeri.

— O să mă plictisesc, repetă ea.

— Adevărat ? În orice caz n-o să vă plictisiţi multă vreme.

— De ce crezi asta ?

— Pentru că singură mi-aţi spus că nu vă plictisiţi decît atunci cînd se strică orînduiala vieţii dumneavoastră. V-aţi rostuit viaţa atît de perfect, atît de ireproşabil, încît nu mai poate încăpea în ea nici plictiseala, nici urîtul şi nici un fel de sentimente apăsătoare...

— Şi dumneata găseşti că sînt ireproşabilă, vreau să spun că mi-am orînduit viaţa atît de perfect ?

— Şi încă cum ! Bunăoară : peste cîteva minute ceasul va bate ora zece şi ştiu dinainte că o să mă alungaţi.

— Nu, n-am să te alung, Evgheni Vasilici. Poţi să rămîi. Deschide, te rog, fereastra asta, parcă mi-e prea cald.

Bazarov se ridică şi împinse fereastra, care se deschise larg, cu un pocnet... Nu se aşteptase nici el să se deschidă atît de lesne. Mîinile îi tremurau. Noaptea întunecată şi blîndă intră în odaie cu cerul ei aproape negru, foşnetul uşor al copacilor şi mirosul proaspăt al aerului, slobod şi curat.

— Dă, te rog, storul în jos şi ia loc, spuse Odinţova. Aş vrea să mai stăm de vorbă înainte de plecare. Povesteşte-mi ceva despre dumneata. Niciodată nu vorbeşti despre dumneata.

— Caut să vorbesc cu dumneavoastră despre lucruri folositoare, Anna Sergheevna.

— Eşti prea modest... Dar aş vrea să aflu cîte ceva despre dumneata, despre familia, despre tatăl dumitale de dragul căruia ne părăseşti.

„Pentru ce spune astfel de vorbe?" gîndea Bazarov.

— Toate astea nu sînt de fel interesante, rosti el cu glas tare, mai ales pentru dumneavoastră. Noi sîntem oameni de rînd...

— Iară eu, după părerea dumitale, sînt o aristocrată?

Bazarov îşi ridică ochii spre Odinţova.

— Da, făcu el, cît se poate de tăios.

Ea zîmbi ironic.

— Văd că mă cunoşti prea puţin, deşi afirmi că toţi oamenii seamănă între ei şi că nu face să-i studiezi. Am să-ţi povestesc odată viaţa mea... Dar mai întîi povesteşte-mi-o pe a dumitale.

— Vă cunosc prea puţin, repetă Bazarov. Poate că aveţi dreptate; poate că într-adevăr orice om e o enigmă. De exemplu dumneavoastră evitaţi societatea pentru că vă plictiseşte şi aţi poftit la dumneavoastră doi studenţi. De ce cu inteligenţa şi frumuseţea dumneavoastră staţi la ţară?

— Cum? Cum ai spus? interveni cu vioiciune Odinţova. Cu... frumuseţea mea?

Bazarov se încruntă.

— N-are importanţă, mormăi el, am vrut să spun că nu înţeleg prea bine de ce v-aţi stabilit la ţară.

— Nu înţelegi... Totuşi ţi-o explici într-un fel oarecare?

— Da... presupun că rămîneţi în acelaşi loc pentru că sînteţi răsfăţată, pentru că vă place mult confortul şi rămîneţi nepăsătoare faţă de toate celelalte.

Odinţova zîmbi iarăşi.

— Într-adevăr nu vrei să crezi că aş fi în stare să mă pasioneze ceva ?

Bazarov o privi pe sub sprîncene.

— Din curiozitate, poate ; dar nu într-altfel.

— Adevărat ? Ei, acum înţeleg de ce ne potrivim aşa de bine. Eşti la fel ca şi mine.

— Ne potrivim... îngînă pe înfundate Bazarov.

— Dar... uitasem că vrei să pleci.

Bazarov se ridică în picioare. Lampa ardea molcom în mijlocul odăii întunecate, intime, cu miros plăcut. Storul se legăna din cînd în cînd şi lăsa să intre răcoarea tulburătoare a nopţii, şoaptele ei misterioase. Odinţova nu făcea nici o mişcare, o tulburare tainică o cuprindea însă încetul cu încetul, învăluindu-l şi pe Bazarov. Îşi dădu deodată seama că era singur cu o femeie tînără şi frumoasă...

— Unde pleci ? rosti ea tărăgănat.

El nu răspunse nimic şi se lăsă pe scaun.

— Aşadar socoteşti că sînt o fiinţă senină, fragilă şi răsfăţată, urmă ea cu acelaşi glas fără să-şi ia ochii de la fereastră. Iar eu ştiu despre mine că sînt foarte nefericită.

— Dumneavoastră nefericită ! De ce ? E cu putinţă să daţi importanţă unor bîrfeli josnice ?

Odinţova se posomorî, se simţi înciudată că o înţelesese astfel.

— Bîrfelile astea nici măcar nu mă fac să rîd, Evgheni Vasilici, şi sînt prea mîndră ca să le îngădui să mă neliniştească. Sînt nefericită din pricină că... nu simt în mine dorinţa, pofta de a trăi. Mă priveşti cu neîncredere şi desigur gîndeşti : „Asta o spune o «aristocrată» îmbrăcată toată în dantele, stînd într-un jilţ de catifea". Mărturisesc : îmi place ceea ce numeşti dumneata confort şi în acelaşi timp doresc prea puţin să trăiesc. Împacă cum vrei această contrazicere. De altfel, în ochii dumitale toate acestea nu sînt decît romantism.

Bazarov clătină din cap.

— Sînteţi sănătoasă, independentă, bogată. Ce se poate cere mai mult ? Ce mai doriţi ?

— Ce mai doresc, repetă Odinţova şi suspină. Sînt foarte obosită, sînt bătrînă, mi se pare că trăiesc de o veşnicie. Da, sînt bătrînă, adăugă ea trăgîndu-şi încet capetele mantilei pe braţele goale. Ochii ei se întîlniră cu ai lui Bazarov şi roşi uşor. Am în urma mea atîtea amintiri : viaţa la Petersburg, bogăţie, apoi sărăcie, apoi moartea tatii, căsătoria, apoi călătoria în străinătate... Multe amintiri, dar nimic vrednic de a fi ţinut minte, iar în viitor, în faţa mea, o cale lungă, lungă, fără ţel... Nici nu am dorinţa să merg înainte.

— Sînteţi atît de dezamăgită ? întrebă Bazarov.

— Nu, rosti tărăgănat Odinţova, dar nu sînt satisfăcută. Mi se pare că dacă aş putea să mă leg puternic de ceva...

— Aţi vrea să iubiţi, o întrerupse Bazarov, dar nu puteţi. Asta este nenorocirea dumneavoastră.

Odinţova începu să-şi cerceteze mînecile mantilei.

— Oare eu nu pot iubi ? întrebă ea.

— Mă îndoiesc ! Numai că am numit asta greşit o nenorocire. Mai degrabă cel căruia i se întîmplă accasta e vrednic de compătimire.

— I se întîmplă ce ?

— Să se îndrăgostească.

— Dar dumneata de unde ştii asta ?

— Din auzite, răspunse el înciudat.

„Cochetezi, gîndea el. Te plictiseşti şi mă întărîţi pentru că n-ai ce face, iar eu..." Într-adevăr inima i se rupea în bucăţi.

— În afară de asta poate că sînteţi prea pretenţioasă, spuse el, cu trupul aplecat înainte, jucîndu-se cu franjurile jilţului.

— Poate. După părerea mea, ori tot, ori nimic. Viaţă pentru viaţă. Dacă ai luat-o pe a mea, dă-mi-o pe a ta, dar atunci fără păreri de rău şi fără întoarcere. Dacă nu, mai bine de loc.

— Da, observă Bazarov. E o condiţie dreaptă şi mă mir cum pînă acum... n-aţi găsit ceea ce căutaţi.

— Crezi dumneata că e uşor să te dăruieşti pe deplin unui lucru ?

— Nu-i uşor dacă începi să socoteşti, să aştepţi şi pui prea mult preţ pe tine, în sfîrşit, cînd faci prea mare caz de persoana ta, şi îţi dai prea multă importanţă ; dar e foarte uşor să te dăruieşti fără să stai pe gînduri.

— Dar cum să nu te prețuiești pe tine ? Dacă nu valorez nimic, cui i-ar mai trebui devotamentul meu ?

— Asta nu mă mai privește. E treaba celuilalt să cerceteze cît valorez. Principalul e să știi să te dăruiești.

Odințova se desprinse de lîngă speteaza jilțului.

— Dumneata vorbești, începu ea, ca și cum ai fi trecut prin toate astea.

— Numai fiindcă a venit vorba, Anna Sergheevna, altminteri toate acestea nu-s de competența mea.

— Dar dumneata ai știi să te dăruiești ?

— Nu pot să știu și n-aș vrea să mă laud.

Odințova nu spuse nimic ; Bazarov tăcu. Dinspre salon ajungeau pînă la el sunetele pianului.

— Ce-i cu Katia de cîntă atît de tîrziu ? spuse Odințova.

Bazarov se ridică.

— E într-adevăr tîrziu, e timpul să vă culcați.

— Mai stai puțin, de ce te grăbești... trebuie să-ți spun ceva.

— Ce anume ?

— Stai puțin, șopti Odințova.

Privirea ei se opri asupra lui. Părea că-l cercetează cu luare aminte.

Bazarov făcu cîțiva pași prin cameră, apoi se apropie deodată de ea și spuse grăbit :

— Rămîneți cu bine ! Îi strînse mîna atît de tare, încît aproape o făcu să țipe, și ieși. Odințova își duse la buze degetele rămase împreunate, suflă peste ele

şi deodată se repezi spre uşă, ca şi cum ar fi vrut să-l cheme înapoi. În acea clipă intră camerista în odaie cu o carafă pusă pe o tavă de argint. Odinţova se opri, îi porunci să plece, se aşeză iarăşi în jilţ şi căzu pe gînduri. Coada ei se desprinsese şi-i căzuse pe umăr ca un şarpe întunecat. Lampa nu se stinse pînă tîrziu în cabinetul Annei Sergheevna care rămase multă vreme nemişcată, trecîndu-şi din cînd în cînd degetele peste braţele ei înfiorate de răcoarea nopţii.

Vreo două ceasuri mai tîrziu, Bazarov se întoarse în camera lui posomorît, cu cizmele ude de rouă şi cu părul răvăşit. Pe Arkadi îl găsi aşezat la masa de scris cu o carte în mînă şi cu surtucul încheiat pînă sus.

— Nu te-ai culcat încă ? spuse el, aproape cu ciudă.

— Ai stat mult astăzi cu Anna Sergheevna, spuse Arkadi, fără a răspunde la întrebare.

— Da, am stat tot timpul cît ai cîntat la pian împreună cu Katerina Sergheevna.

— Eu n-am cîntat... începu Arkadi şi tăcu. Simţea că-i dau lacrimile şi nu voia să plîngă în faţa ironicului său prieten.

XVIII

A doua zi, cînd Odinţova coborî la ceai, Bazarov rămase multă vreme aplecat deasupra ceştii lui şi deodată o privi... Ea se întoarse spre el ca şi cum ar fi

atins-o, iar lui i se păru că peste noapte obrajii ei păliseră uşor. Anna Sergheevna se retrase îndată în camera ei şi nu apăru decît la dejun. De dimineaţă vremea era ploioasă şi nu se puteau face plimbări. Întreaga societate se adună în salon. Arkadi luă ultimul număr al unei reviste şi începu să citească cu glas tare. După obiceiul ei, prinţesa întîi se arătă foarte mirată, ca şi cum ar fi făcut ceva necuviincios, apoi îşi pironi privirea răutăcioasă asupra lui, însă Arkadi n-o luă în seamă.

— Evgheni Vasilici, spuse Anna Sergheevna, să mergem la mine... vreau să te întreb... mi-ai vorbit ieri de un manual...

Şi se ridică îndreptîndu-se spre uşă. Prinţesa îşi roti ochii împrejur de parcă ar fi vrut să spună : „Ia uitaţi-vă, ia uitaţi-vă, cît sînt de mirată !“ Apoi iarăşi îşi aţinti ochii asupra lui Arkadi, dar acesta îşi întări glasul şi, schimbînd o privire cu Katia, lîngă care şedea, urmă mai departe cu cititul.

Cu paşi repezi Odinţova ajunse în cabinetul ei. Bazarov o urma grăbit, fără să-şi ridice ochii, prinzînd doar cu urechea foşnetul uşor al rochiei de mătase ce luneca în faţa lui. Odinţova se lăsă în acelaşi jilţ pe care şezuse în ajun, iar Bazarov îşi reluă şi el locul.

— Cum se numeşte cartea aceea ? începu ea după o scurtă tăcere.

— Pelouse et Frémy, *Notions générales...* răspunse Bazarov. De altfel, pot să vă mai recomand pe Ganot, *Traité elémentaire de physique expérimentale.* În lu-

crarea aceasta desenele sînt mai clare şi, în general, manualul este...

Odinţova îl opri ridicînd mîna.

— Evgheni Vasilici, iartă-mă, dar nu te-am chemat aici ca să discutăm despre manuale. Am vrut să reluăm discuţia noastră de aseară. Ai plecat atît de brusc... Dar n-o să te plictisească ?

— Sînt la dispoziţia dumneavoastră, Anna Sergheevna. Dar despre ce vorbeam noi aseară ?

Odinţova îi aruncă o privire piezişă.

— Mi se pare că vorbeam despre fericire. Ţi-am povestit despre mine. Fiindcă veni vorba, am pomenit de cuvîntul „fericire". Spune-mi de ce chiar şi atunci cînd ne bucurăm, de pildă, de muzică sau de o seară frumoasă, sau de o conversaţie cu oameni simpatici, de ce toate acestea le simţim mai mult ca un ecou al unei fericirii nemăsurate, care există pe undeva decît ca o fericire reală, adică una de care ne-am bucura în adevăr ? Cum se explică asta ? Sau poate că dumneata nu simţi nimic de felul ăsta ?

— Cunoaşteţi zicala : „Omul rîvneşte întotdeauna la ceea ce nu are" ? fu răspunsul lui Bazarov. De altminteri dumneavoastră mi-aţi spus ieri că nu sînteţi mulţumită. Mie însă nu-mi trec prin cap asemenea gînduri.

— Poate că ţi se par caraghioase ?

— Nu, dar nu-mi trec prin cap.

— Adevărat ? Aş dori foarte mult să ştiu la ce te gîndeşti dumneata.

— Cum aţi spus ? Nu vă înţeleg.

— Ascultă, de mult voiam să am o explicaţie cu dumneata. Nu e nevoie să ţi-o spun, o ştii şi singur, nu eşti un om obişnuit. Eşti încă tînăr, ai viaţa înainte. Pentru ce te pregăteşti ? Ce aştepţi de la viitor ? Vreau să spun, ce ţel urmăreşti, încotro te îndrepţi, ce ai în suflet ? Într-un cuvînt, cine eşti şi ce eşti ?

— Mă surprindeţi, Anna Sergheevna. Ştiţi bine că mă ocup cu ştiinţele naturale, iar cine sînt...

— Da, cine eşti ?

— V-am mai spus că sînt un viitor medic de provincie.

Anna Sergheevna avu un gest de nerăbdare.

— De ce spui asta ? N-o crezi nici dumneata. Aşa ar fi putut răspunde Arkadi, dar nu dumneata.

— Dar în ce privinţă Arkadi...

— Încetează ! E oare cu putinţă să te satisfacă o activitate atît de modestă şi oare nu eşti acela care afirmi mereu că pentru dumneata medicina nu există ? Dumneata, atît de ambiţios, medic de provincie ? ! Îmi răspunzi aşa ca să scapi de mine, pentru că n-ai nici o încredere în mine. Dar ştii, Evgheni Vasilici, că eu te-aş fi putut înţelege, şi eu am fost săracă şi ambiţioasă ca şi dumneata ; am trecut poate prin aceleaşi încercări.

— Toate astea sînt bune, Anna Sergheevna, dar vă rog să mă iertaţi... nu am în genere obiceiul să mă destăinuiesc, iar între dumneavoastră şi mine este o distanţă atît de mare...

— Ce distanţă ? Iar ai să-mi spui că sînt o aristocrată ? Lasă, Evgheni Vasilici, mi se pare că ţi-am dovedit că...

— Dar în afară de asta, o întrerupse Bazarov, ce rost are să vorbim şi să ne gîndim la un viitor care în majoritatea cazurilor nu atîrnă de noi ? Dacă se prezintă prilejul să realizezi ceva, e foarte bine, iar dacă nu, cel puţin vei fi mulţumit că n-ai pălăvrăgit degeaba dinainte.

— Numeşti pălăvrăgeală o convorbire prietenească... Sau, poate că nu mă socoteşti, ca femeie, vrednică de încrederea dumitale ? Ne dispreţuieşti pe toate, nu-i aşa ?

— Pe dumneavoastră nu vă dispreţuiesc, Anna Sergheevna, şi o ştiţi.

— Nu, nu ştiu nimic... dar să presupunem că înţeleg de ce nu doreşti să vorbeşti despre viitoarea dumitale activitate, dar despre ceea ce se petrece acum în dumneata...

— Ceea ce se petrece ! repetă Bazarov, ca şi cum ar fi vorba de un stat sau de o societate ! În orice caz nu-i de loc interesant şi în afară de asta oare poate omul întotdeauna să spună cu glas tare ce „se petrece" în el ?

— Eu nu văd de ce n-am putea spune ce avem pe suflet.

— Dumneavoastră puteţi ? întrebă Bazarov.

— Pot, răspunse Anna Sergheevna după o mică şovăială.

Bazarov îşi înclină capul.

— Sînteţi mai fericită decît mine.

Anna Sergheevna îl privi întrebător.

— Cum vrei, urmă ea. Şi totuşi ceva parcă îmi spune că nu ne-am întîlnit în zadar şi că vom fi buni prieteni. Sînt convinsă că această... cum să-i spun... încordare şi reticenţă vor dispărea în dumneata pînă la urmă.

— Aţi observat în mine reticenţă şi... cum aţi mai spus... încordare ?

— Da.

Bazarov se ridică şi se apropie de fereastră.

— Şi aţi dori să cunoaşteţi pricina reticenţei mele, aţi dori să ştiţi ce se petrece în mine ?

— Da, repetă Odinţova puţin speriată, fără a-şi lămuri încă de ce.

— Şi n-o să vă supăraţi ?

— Nu.

— Nu ? Bazarov stătea cu spatele spre ea. Să ştiţi atunci că vă iubesc, prosteşte, nebuneşte... iată ce aţi izbutit să aflaţi !

Odinţova îşi întinse braţele înainte, iar Bazarov îşi propti fruntea de geamul ferestrei. Se înăbuşea. Îi tremura tot trupul. Dar nu era freamătul sfielii tinereşti, nici dulcea spaimă a primei mărturisiri, în el se zbătea patima, o patimă puternică şi grea, ce semăna cu ura, ba poate chiar era înrudită cu ea... Odinţovei i se se făcu frică şi în acelaşi timp milă de el.

— Evgheni Vasilici, spuse ea cu o blîndeţe neaşteptată în glas.

El se întoarse iute, îi aruncă o căutătură lacomă, îi apucă amîndouă mîinile şi o trase deodată la pieptul lui.

Ea nu căută pe dată să scape din îmbrăţişare, dar o clipă mai tîrziu se afla departe, într-un colţ, de unde privea pe Bazarov. Acesta se avîntă spre ea...

— Nu m-ai înţeles, bîigui ea speriată. Părea că dacă ar mai fi făcut un singur pas spre ea, ar fi scos un ţipăt... Bazarov îşi muşcă buzele şi ieşi din cameră.

O jumătate de ceas mai tîrziu, o slujnică îi aduse Annei Sergheevna un bilet de la Bazarov. Un singur rînd : *„Trebuie să plec astăzi ? Sau pot rămîne pînă mîine ?“ „Pentru ce să pleci ? Nu te-am înţeles şi nu m-ai înţeles“*, răspunse Anna Sergheevna şi se gîndi : „nici pe mine nu m-am înţeles !“

Nu se arătă decît la masă. Pînă atunci umblase de colo pînă colo prin odaie, cu mîinile la spate, oprindu-se din cînd în cînd, ba în faţa ferestrei, ba în faţa oglinzii, şi îşi trecea încet batista pe gît unde i se părea că stăruie încă o pată care o ardea. Se întreba ce anume o împinsese să stăruie să „afle“, după expresia lui Bazarov, mărturisirea lui, şi dacă cumva nu bănuise ceva...

— Sînt vinovată, spuse ea cu glas tare, dar nu puteam să prevăd. Se cufunda în gînduri şi se roşea amintindu-şi de chipul aproape bestial al lui Bazarov în clipa cînd se repezise spre ea.

„Sau poate... ?“ spuse ea deodată, şi se opri scuturîndu-şi buclele... Se văzuse în oglindă. Capul ei aruncat pe spate, zîmbetul enigmatic al ochilor pe

jumătate închişi şi al buzelor ei întredeschise păreau a-i spune în acea clipă ceva ce o făcu să se tulbure... „Nu, hotărî ea în sfîrşit, Dumnezeu ştie unde ar fi putut duce asta, nu se glumeşte cu asemenea lucruri ; liniştea este totuşi ceea ce poate fi mai bun pe lume."

Liniştea nu-i fusese tulburată, dar se întristase şi chiar plînsese fără să ştie de ce, însă nu din pricina jignirii suferite. Nu se simţea jignită, ci mai curînd vinovată. Cuprinsă de tot felul de sentimente nedesluşite, conştiinţa că-şi irosea viaţa, dorinţa de ceva nou, înaintase pînă la un anumit hotar şi, aruncînd o privire dincolo de acesta, văzuse nu o prăpastie, ci un gol, ceva hîd.

XIX

Oricît ar fi fost Odinţova de stăpînă pe ea, oricît ar fi fost mai presus de prejudecăţi, se simţi şi ea stînjenită cînd coborî în sufragerie la masă. Totuşi prînzul se isprăvi cu bine. Venise Porfiri Platonîci, care tocmai se întorsese de la oraş, şi le povestise fel de fel de snoave. Le spuse între altele că guvernatorul Bourdaloue dăduse ordin funcţionarilor săi cu misiuni speciale să poarte pinteni pentru cazul cînd i-ar trimite urgent undeva călare. Arkadi vorbea încet cu Katia şi o servea cu diplomaţie pe bătrîna prinţesă. Bazarov, posomorît, tăcea cu încăpăţînare. De vreo două ori Odinţova privi de-a dreptul, nu pe furiş,

fața lui aspră și amară cu pleoapele lăsate, pe care era întipărită o hotărîre dispreţuitoare în fiece trăsătură, și se gîndi : „Nu... nu... nu". După masă porniră cu toţii să se plimbe în parc și, văzînd că Bazarov vrea să-i vorbească, înaintă cîţiva paşi și se opri. El se apropie de ea, și tot cu ochii în jos, îi spuse cu glas înăbuşit :

— Trebuie să-mi cer scuze, Anna Sergheevna, nu se poate să nu fiţi supărată pe mine.

— Nu, nu sînt supărată pe dumneata, Evgheni Vasilici, răspunse Odinţova, dar sînt mîhnită.

— Cu atît mai rău. În orice caz sînt îndeajuns de pedepsit. Situaţia mea, cred că sînteţi de aceeași părere, este dintre cele mai stupide. Mi-aţi scris : „De ce să pleci ?" iar eu nici nu pot și nici nu vreau să rămîn. Mîine nu voi mai fi aici.

— Evgheni Vasilici, pentru ce dumneata...

— Pentru ce plec ?

— Nu, nu asta am vrut să-ţi spun.

— Ce-a fost nu se mai întoarce, Anna Sergheevna... și mai devreme sau mai tîrziu trebuia să se întîmple. În consecinţă trebuie să plec. N-aș putea rămîne decît cu o singură condiţie ; dar această condiţie nu se va împlini niciodată. Dumneavoastră, iertaţi-mi îndrăzneala, nu mă iubiţi și n-o să mă iubiţi niciodată. Nu-i așa ?

Ochii lui Bazarov scînteiară de sub sprîncenele-i întunecate.

Anna Sergheevna nu-i răspunse. „Mă tem de omul acesta", îi fulgeră prin minte.

— Rămîneţi cu bine, spuse Bazarov ca şi cum i-ar fi ghicit gîndul şi se îndreptă spre casă.

Anna Sergheevna o luă încetişor în urma lui ; o chemă pe Katia, se prinse de braţul ei şi nu se mai despărţi de ea pînă seara. Cărţi nu mai jucă şi rîdea mereu încetişor, ceea ce nu se potrivea de loc cu chipul ei palid şi stînjenit. Arkadi nu mai înţelegea nimic, o urmărea din ochi, aşa cum fac cei tineri, adică tot timpul şi se întreba ce o fi însemnînd asta. Bazarov se închisese în camera lui, totuşi la ceai coborî. Anna Sergheevna ar fi vrut să-i spună o vorbă bună, dar nu ştia ce...

O întîmplare neaşteptată o scoase din încurcătură : majordomul anunţă sosirea lui Sitnikov.

E greu de redat prin cuvinte intrarea ridicolă a tînărului progresist. Cu toate că se hotărîse, cu lipsa de tact ce-l caracteriza, să vină la ţară la o femeie pe care abia o cunoştea şi care nu-l poftise niciodată, dar unde, după informaţiile culese se aflau nişte cunoscuţi de-ai lui, oameni foarte inteligenţi, era totuşi intimidat la culme ; şi, în loc să rostească formulele de scuză şi de introducere pregătite dinainte, bîigui numai neghiobii : cum că Evdoxia, recte Kukşina, îl trimisese să se intereseze de sănătatea Annei Sergheevna şi că Arkadi Nikolaevici spusese de asemenea despre ea cuvinte pline de laudă... Aici se poticni şi-şi pierdu cumpătul pînă într-atît încît se aşeză pe propria lui pălărie. Dar cum nimeni nu-l goni, ba chiar Anna Sergheevna îl prezentă mătuşii şi surorii sale, îşi veni curînd în fire şi-şi dădu drumul la gură, ca o moară

stricată. Apariţia neroziei este adesea folositoare în viaţă : slăbeşte strunele prea încordate şi aduce la realitate sentimentele de îngîmfare sau nestăpînite, amintindu-le că sînt oarecum înrudite cu ea. O dată cu sosirea lui Sitnikov, totul luă o întorsătură mai obişnuită, mai simplă. Toţi mîncară parcă mai bine la cină şi se duseră la culcare cu o jumătate de ceas mai devreme ca de obicei.

— Acum să-ţi repet şi eu ce mi-ai spus cîndva, îi spuse, stînd în pat, Arkadi lui Bazarov, care de asemenea se dezbrăcase. „De ce eşti atît de trist ? Se vede că ai împlinit o datorie sfîntă ?"

De la un timp, cei doi tineri luaseră deprinderea de a se ironiza reciproc cu o falsă voioşie, ceea ce este întotdeauna semnul unor nemulţumiri secrete sau al unor bănuieli nemărturisite.

— Mîine plec la taică-meu, spuse Bazarov.

Arkadi se săltă puţin şi se sprijini în cot. Această veste îl umplu de uimire şi chiar de bucurie.

— A ! făcu el, şi de aceea eşti trist ?

Bazarov căscă.

— Cine ştie prea multe îmbătrîneşte repede.

— Dar cum rămîne cu Anna Sergheevna ? continuă Arkadi.

— Ce-i cu Anna Sergheevna ?

— Vreau să spun : o să te lase să pleci ?

— Nu m-am tocmit la ea.

Arkadi rămase îngîndurat, iar Bazarov se culcă în pat şi se întoarse cu faţa la perete.

Trecură în tăcere cîteva minute.

— Evgheni ! strigă deodată Arkadi.

— Ce-i ?

— Plec şi eu mîine cu tine.

Bazarov nu răspunse nimic.

— Numai că eu am să plec acasă, urmă Arkadi. Mergem împreună pînă-n marginea cătunului Hohlovo, iar de acolo ici caii lui Fedot. Aş face bucuros cunoştinţă cu ai tăi, dar mi-e teamă să nu-i stinghereşc, ca şi pe tine de altfel. După aceea vii iar la noi, nu-i aşa ?

— Mi-am lăsat lucrurile la voi, răspunse Bazarov fără să-şi întoarcă faţa.

„De ce nu mă întreabă pentru ce plec şi eu ? Şi tot atît de neaşteptat ca şi el ? se gîndi Arkadi. Într-adevăr de ce plec eu şi de ce pleacă el ?" îşi urmă el gîndurile. Nu-şi putea răspunde mulţumitor la întrebare şi inima i se umplea de amărăciune. Simţea că-i va fi greu să se despartă de viaţa asta cu care se obişnuise atît ; dar şi să rămînă singur era oarecum nepotrivit. „S-a petrecut ceva între ei, gîndea el. De ce să rămîn sub ochii ei după plecarea lui. O să se plictisească de mine definitiv ; am să pierd şi ceea ce am." Căuta să şi-o închipuie pe Anna Sergheevna, dar încetul cu încetul alte trăsături se strecurară îndărătul chipului frumos al tinerei văduve.

„Îmi pare rău şi după Katia !" şopti Arkadi cu nasul în perna pe care alunecase o lacrimă... Deodată îşi scuturâ capul şi spuse tare :

— La ce dracu a venit imbecilul ăsta de Sitnikov ?

Bazarov se mișcă în pat, apoi spuse :

— Văd, frate, că ești încă prost. Sitnikovii ăștia ne sînt indispensabili. Înțelege că eu am nevoie de astfel de neghiobi. De fapt, nu e treaba zeilor să ardă oalele !...

„He, he !... gîndi Arkadi și abia atunci i se dezvălui o clipă prăpastia fără de fund a orgoliului lui Bazarov. Care va să zică, noi sîntem zei ? Sau mai curînd tu ești zeu, iar neghiobul sînt poate eu ?"

— Da, repetă Bazarov întunecat, ești încă prost.

Odințova nu se arătă prea mirată cînd a doua zi Arkadi îi anunță că pleacă împreună cu Bazarov. Părea distrată și obosită. Katia îl privi tăcută și serioasă, iar prințesa își făcu o cruce sub șal în așa fel însă încît nu-i scăpă nici lui ; în schimb Sitnikov rămase ca trăsnit. Abia coborîse pentru gustarea de dimineață într-un costum nou și elegant, care de astă dată nu avea nimic slavofil. În ajun îl uimise pe lacheul care-l servea prin cantitatea de rufărie ce și-o adusese, și cînd-colo tovarășii lui îl părăseau ! Făcu cîțiva pași mărunței de colo pînă colo șovăind ca un iepure fugărit la marginea pădurii, și deodată, aproape speriat, aproape țipînd, anunță că are și el de gînd să plece. Odințova nu încercă să-l rețină.

— Am o trăsură care merge foarte lin, adăugă nefericitul către Arkadi, pot să vă duc eu, iar Evgheni Vasilici poate lua trăsura dumitale ; e și mai comod așa.

— Nu, vă rog, lăsați, n-avem de loc același drum și pînă la mine este departe.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, am vreme destulă şi, afară de asta, am treabă prin partea locului.

— Afaceri cu votcă ? întrebă Arkadi fără să-şi ascundă dispreţul.

Dar Sitnikov era atît de deznădăjduit încît, contrar obiceiului său, nici nu izbucni în rîs.

— Vă asigur, trăsura e cît se poate de comodă, bîigui el, şi vom începea cu toţii.

— Nu-l mîhniţi pe *monsieur* Sitnikov refuzîndu-l, spuse Anna Sergheevna.

Arkadi o privi şi înclină capul în semn de încuviinţare.

Oaspeţii plecară după dejun. Luîndu-şi rămas bun de la Bazarov, Odinţova îi întinse mîna şi îi spuse :

— O să ne mai revedem, nu-i aşa ?

— Cum o să vreţi, răspunse Bazarov.

— În cazul acesta, o să ne mai vedem.

Arkadi ieşi primul în cerdac şi se sui în trăsura lui Sitnikov. Majordomul îl ajută respectuos să se aşeze ; lui Arkadi însă îi venea să-l bată sau să izbucnească în plîns. Bazarov luă loc în cealaltă trăsură. După ce ajunseră la Hohlovo, Arkadi aşteptă ca Fedot, hangiul, să înhame caii şi, apropiindu-se de trăsură, îi spuse lui Bazarov, cu zîmbetul lui de altă dată :

— Evgheni, ia-mă şi pe mine, vreau să merg cu tine.

— Suie-te aici, spuse Bazarov printre dinţi.

Sitnikov, care se plimba fluierînd vesel în jurul echipajului său, rămase cu gura căscată auzind aceste cuvinte, iar Arkadi îşi dădu jos liniştit lucrurile din

trăsura lui, se așează lîngă Bazarov, salută respectuos pe fostul lui tovarăș de drum, și strigă :

— Mînă ! Caii o luară din loc și în curînd nu se mai văzură... Sitnikov fîstîcit de-a binelea, aruncă o privire vizitiului său, dar acesta își făcea de lucru cu biciul învîrtindu-l deasupra cozii lăturașului. Atunci Sitnikov sări în trăsură și strigă cu glas tunător la doi mujici care treceau :

— Puneți-vă căciulile, proștilor ! și o porni spre oraș unde ajunse foarte tîrziu, iar a doua zi la Kukșina au fost făcuți de două parale cei doi „nesuferiți, îngîmfați și necioplițî".

Așezîndu-se lîngă Bazarov, Arkadi îi strînse puternic mîna și rămase multă vreme fără să spună o vorbă. Bazarov părea să fi înțeles și apreciat atît strîngerea de mînă, cît și tăcerea. Noaptea trecută nu dormise, nici nu fumase de loc, și de cîteva zile nu mîncase aproape nimic. Sub șapca înfundată pe cap, profilul lui tras era aspru și mohorît.

— Ia, frate, spuse el în sfîrșit, dă-mi o țigară de foi... și uită-te, cred că mi-e limba galbenă ?

— E galbenă, răspunse Arkadi.

— Ei da, de aceea n-are gust țigara. S-a stricat căruța.

— Într-adevăr, te-ai schimbat în ultima vreme.

— Nu-i nimic ! Ne refacem noi. Un singur lucru e plicticos : mama mea e atît de miloasă ! Dacă nu faci burtă și nu mănînci de vreo zece ori pe zi, se prăpădește cu firea. Cu tata e altceva ; a trecut și el prin multe, și prin ciur și prin sită. Hotărît, cu fuma-

tul nu merge, adăugă el şi azvîrli ţigara în colţul drumului.

— Pînă la moşia ta sînt douăzeci şi cinci de verste ? întrebă Arkadi.

— Douăzeci şi cinci. Întreabă-l mai bine pe înţeleptul ăsta.

Arătă spre mujicul de pe capră, un argat de-al lui Fedot.

Însă înţeleptul răspunse : „Cine mai ştie ? Că verstele acilea nu-s măsurate", şi ocărî mai departe cu jumătate de glas calul mijocaş, pentru că : „îşi smuceşte căpăţîna".

— Da, da, începu Bazarov. Asta o să-ţi slujească de învăţătură, tînărul meu prieten, este un exemplu instructiv. Dracu ştie ce prostii mai sînt astea ! Fiecare om stă atîrnat de o aţă şi prăpastia se poate deschide în orice clipă sub picioarele lui, iar el îşi mai născoceşte singur tot soiul de neplăceri, îşi strică viaţa.

— La ce faci aluzie ? întrebă Arkadi.

— Nu fac nici un fel de aluzie, spun deschis că ne-am purtat amîndoi cît se poate de prosteşte. Ce să mai vorbim ! Dar am observat şi la clinică : cel care se înfurie pe boala lui o învinge negreşit.

— Nu prea te înţeleg, spuse Arkadi, mi se pare că n-ai prea avut de ce să te plîngi.

— Dacă nu mă înţelegi prea bine, îţi voi spune părerea mea : mai bine să spargi pietre decît să îngădui unei femei să pună stăpînire măcar pe vîrful unui deget de-al tău. Toate astea-s... Bazarov era cît pe ce

să rostească cuvîntul lui obişnuit : romantism, dar se stăpîni şi spuse : prostii ! N-ai să mă crezi acum, dar îţi spun că noi doi am nimerit în societatea femeilor şi ne-am simţit foarte bine; dar să te smulgi din societatea lor este ca şi cum ţi s-ar turna în cap o căldare de apă rece pe-o zi de arşiţă mare. Un bărbat n-are vreme să se ţină de astfel de fleacuri. „Bărbatul trebuie să fie fioros", glăsuieşte o minunată zicală spaniolă. De pildă tu, adăugă el vorbind mujicului de pe capră, tu, înţeleptule, ai nevastă ?

Mujicul întoarse spre cei doi prieteni faţa lui turtită, cu ochi de cîrtiţă.

— Nevastă ? Am. Cum să n-am ?

— O baţi ?

— Pe nevastă ? Se mai întîmplă. Dar fără pricină n-o bat.

— Foarte bine. Dar ea pe tine te bate ?

Mujicul trase de hăţuri.

— Ce vorbă ai spus, boierule ? Se vede că-ţi arde de glumă... De bună seamă se supărase.

— Auzi, Arkadi Nikolaevici ! Şi noi doi am fost bătuţi... Iată ce înseamnă să fii om cu mintea luminată !

Arkadi rîse silit, iar Bazarov se întoarse într-o parte şi nu mai deschise gura tot drumul.

Cele douăzeci şi cinci de verste îi părură lui Arkadi cît cincizeci. Dar cînd ajunseră pe coasta dulce a unui deal, în faţa lor se desfăşură, în sfîrşit, sătuleţul în care trăiau părinţii lui Bazarov. Împrejmuit de un pîlc de mesteceni, se vedea un mic conac cu acoperiş

de paie. Lîngă prima izbă stăteau doi mujici cu căciulile în cap şi se certau.

— Eşti coşcogeamite porc, spunea unul, şi eşti mai prost decît un purcel.

— Iar nevastă-ta e o vrăjitoare, i-o întoarse celălalt.

— După cum îşi vorbesc la largul lor, observă Bazarov, şi după vioiciunea replicilor se poate trage concluzia că mujicii tatii nu sînt prea asupriţi. Dar iată-l că iese şi el în cerdacul casei. Se vede că a auzit zurgălăii. El e, el, îl recunosc. Ehe ! dar cît a încărunţit, sărmanul !

XX

Bazarov se aplecă afară din trăsură, iar Arkadi se uită peste capul tovarăşului său şi văzu în cerdacul conacului un bărbat înalt şi uscăţiv, cu părul zbîrlit şi nasul subţire, acvilin, îmbrăcat cu o tunică veche militară, descheiată. Stătea cu picioarele depărtate, pufăia dintr-o lulea lungă şi clipea din ochi din pricina soarelui.

Caii se opriră.

— În sfîrşit ai binevoit să pofteşti, spuse tatăl lui Bazarov, fumînd mai departe, deşi ciubucul îi cam juca între degete. Hai, coboară, coboară, să te sărut.

Îşi strînse în braţe băiatul...

— Eniuşa, Eniuşa, se auzi un glas tremurat de femeie. Uşa se deschise larg şi se ivi în prag o bătrî-

nică scundă şi rotunjoară, cu scufie albă şi polcuţă înflorată. Scoase un ţipăt, se clătină pe picioare şi ar fi căzut de bună seamă, dacă Bazarov n-ar fi sprijinit-o. Mînuţele ei grăsuţe se încolăciră într-o clipă pe după gîtul feciorului ei, capul i se lipi de pieptul lui şi se făcu o adîncă tăcere. Nu se auzea decît plînsul ei înăbuşit.

Bătrînul Bazarov răsuflă adînc, clipind mai vîrtos din ochi.

— Ei, haide, Arişa, destul, destul, încetează, spuse el, după ce schimbă o privire cu Arkadi care stătea nemişcat lîngă trăsură, în timp ce mujicul de pe capră îşi întorsese capul în altă parte. Lasă, nu e cazul ! Încetează, te rog.

— Ah, Vasili Ivanîci, bîigui bătrînica, e atît de mult de cînd... pe scumpul meu, pe Eniuşenka... şi fără să-şi desfacă mîinile de pe gîtul lui Bazarov, îşi desprinse obrazul ud de lacrimi, boţit şi înduioşat, îl privi cu ochii plini de o fericire puţin ridicolă şi iarăşi se lipi de el.

— Da, desigur, toate acestea sînt firești, rosti Vasili Ivanovici, dar ar fi bine să intrăm în casă. A venit şi un musafir cu Evgheni. Iertaţi-ne, adăugă el către Arkadi, schiţînd o reverenţă, înţelegeţi şi dumneavoastră... femeile sînt slabe ; şi apoi... inima de mamă...

Însă şi lui îi tremurau buzele, sprîncenele şi bărbia... dar căuta să se stăpînească şi să pară aproape nepăsător. Arkadi se înclină.

— Hai să mergem înăuntru, mamă, spuse Bazarov şi o duse în casă pe bătrînica sleită de puteri. După ce o aşeză într-un jilţ adînc, îl mai îmbrăţişă o dată pe tatăl său şi i-l prezentă pe Arkadi.

— Bucuroşi de oaspeţi, spuse Vasili Ivanovici, numai că vă rog să mă iertaţi. Aici la noi se trăieşte simplu, niţel ca la armată. Arina Vlasievna, linişteşte-te, te rog. Fii mai tare. Musafirul nostru o să-şi facă o părere proastă despre tine.

— Măicuţă, spuse printre lacrimi bătrînica, nu am cinstea să-ţi cunosc numele dumitale şi nici pe-al tatălui dumitale...

— Arkadi Nikolaevici, spuse cu oarecare solemnitate, dar cu glas scăzut Vasili Ivanovici.

— Iartă-mă, te rog, sînt o proastă. Bătrînica îşi suflă nasul şi, aplecîndu-şi capul cînd la stînga, cînd la dreapta, îşi şterse conştiincios ochii, unul după altul. Te rog iartă-mă, îmi părea că n-am să apuc să-l mai văd pe scu-u-umpul meu.

— Şi uite că ai apucat, doamna mea, adăugă Vasili Ivanovici. Taniuşka, spuse el către o fetişcană desculţă, de vreo treisprezece ani, îmbrăcată cu o rochie de stambă de un roşu aprins, care se uita speriată de după uşă, adu cocoanei un pahar cu apă, pe tavă, auzi ? Iar pe dumneavoastră, domnilor, urmă el cu o curtenie de modă veche, daţi-mi voie să vă poftesc în cabinetul unui veteran la pensie.

— Lasă-mă să te mai îmbrăţişez o dată, Eniuşecika, gemu Arina Vlasievna. Bazarov se aplecă spre ea. Ce băiat frumos te-ai făcut !

— Frumos sau urît, se amestecă Vasili Ivanovici, dar e bărbat, după cum se spune : un *ommfe* [1]. Iar acum, Arina Vlasievna, nădăjduiesc că, după ce ţi-ai săturat inima de mamă, ai să te îngrijeşti să saturi cu de-ale gurii pe scumpii tăi oaspeţi ; ştii şi tu că „privighetoarea nu se hrăneşte cu cîntece".

Bătrînica se ridică din jilţ.

— Îndată va fi pusă masa, Vasili Ivanîci ; iar eu dau o fugă pînă la bucătărie să spun să puie samovarul ; o să fie de toate, de toate. De trei ani de zile nu l-am văzut, nu l-am hrănit şi nici de băut nu i-am dat. Crezi că mi-a fost uşor ? !

— Vezi, gospodino, să te îngrijeşti de toate, să nu te faci de ruşine... iar pe dumneavoastră, domnilor, vă rog să mă urmaţi. Iată-l şi pe Timofeici care vine să te salute, Evgheni. De bună seamă e bucuros şi el să te vadă, dulăul bătrîn... Ei, te bucuri, dulăule ? Vă rog să poftiţi după mine.

Şi Vasili Ivanovici o porni înainte, agitat, tîrşiindu-şi papucii uzaţi.

Toată casa n-avea decît şase odăi mititele. Uneia dintre ele, aceea unde îi poftise pe prietenii noştri, i se zicea „cabinetul". O masă cu picioare masive, plină de hîrţoage înnegrite de un colb străvechi, de parcă ar fi fost afumate, ocupa tot spaţiul dintre cele două ferestre ; pe pereţi atîrnau flinte turceşti, nagaice, o sabie, două hărţi, nişte desene de anatomie, portretul

[1] Expresie franceză stîlcită. Corect *Homme fait* — un bărbat în toată puterea cuvîntului.

lui Hufeland [1], o monogramă făcută din păr, într-o ramă neagră, şi o diplomă sub sticlă. Un divan de piele rupt, cu arcurile cam lăsate, era aşezat între două dulapuri uriaşe de mesteacăn din Karelia ; pe rafturi se înghesuiau în neorînduială cărţi, cutiuţe, păsări împăiate, borcane şi flaconaşe ; într-un colţ era o maşină electrică stricată.

— V-am prevenit, scumpul meu vizitator, începu Vasili Ivanovici, că trăim aici, cum s-ar zice, o viaţă de bivuac...

— Încetează, tată, ce te tot scuzi, îl întrerupse Bazarov. Kirsanov ştie foarte bine că nu sîntem nişte Cresuşi [2] şi că nu locuim într-un palat. Unde îl instalăm ? Asta e întrebarea.

— Fii liniştit, Evgheni, am acolo în pavilion o cameră foarte bună. O să se simtă foarte bine acolo.

— Ia te uită, ai acum şi un pavilion ?

— Cum de nu, acolo unde e baia de aburi, se amestecă Timofeici.

— Adică alături de baie, adăugă grăbit Vasili Ivanovici. E vară doar... Mă duc fuga pînă acolo să pun s-o pregătească, iar tu Timofeici, ai face bine să le aduci bagajele. Ţie, Evgheni, bineînţeles, că am să-ţi pun la dispoziţie cabinetul meu. *Suum cuique* [3].

— Ce zici ? făcu Bazarov de îndată ce Vasili Ivanovici ieşi. E un bătrînel hazliu şi cu inimă de aur. E tot atît de original ca şi al tău, dar în alt stil. Trăncăneşte cam mult.

---

[1] *Christoph Hufeland* (1762—1836), medic şi învăţat german.

[2] *Cresus* (sec. VI î.e.n.), regele Lidiei, vestit prin bogăţiile sale.

[3] Fiecăruia ceea ce i se cuvine (lat.).

— Şi mama ta îmi pare să fie o femeie minunată, spuse Arkadi.

— Da, la ea nu încap şiretenii. Să vezi acum ce masă o să ne dea !

— Nu eraţi aşteptat azi, tătucă, şi nu s-a adus carne de văcuţă spuse Timofeici, care tocmai adusese geamantanul lui Bazarov.

— O să meargă şi fără carne de văcuţă ; dacă nu e, nu e. După cum se spune, „sărăcia nu-i un viciu".

— Cîte suflete are tatăl tău ? întrebă deodată Arkadi.

— Moşia nu-i a lui, ci a mamei ; după cîte îmi amintesc, să tot aibă vreo cincisprezece suflete.

— Ba chiar douăzeci şi două, spuse nemulţumit Timofeici.

Se auzi un tîrşiit de papuci şi Vasili Ivanovici apăru din nou.

— Peste cîteva minute camera dumneavoastră va fi gata să vă primească, exclamă el solemn. Arkadi... Nikolaevici ? Mi se pare că aşa vă numiţi ? Iată şi un servitor pentru dumneavoastră, adăugă el arătînd spre un băieţandru tuns scurt, îmbrăcat cu un căftănel albastru jerpelit, rupt la coate şi nişte cizme care cu siguranţă nu erau ale lui. Îl cheamă Fedka. Şi încă o dată măcar că-mi interzice fiul meu, vă rog să fiţi îngăduitor. De altminteri Fedka ştie să pregătească o pipă ; fumaţi nu-i aşa ?

— Fumez mai mult ţigări de foi, răspunse Arkadi.

— Şi faceţi foarte bine. Şi mie îmi plac mai mult ţigările, dar prin meleagurile noastre îndepărtate e tare greu să faci rost de aşa ceva.

— Lasă jelaniile, tată, îl întrerupse iarăşi Bazarov. Stai mai bine jos, aici pe divan, şi lasă-mă să mă uit la dumneata.

Vasili Ivanovici se aşeză rîzînd. Semăna foarte mult cu fiul lui, numai că fruntea o avea mai mică şi mai îngustă, iar gura puţin mai mare şi, în afară de asta, se mişca mereu, dădea într-una din umeri ca şi cum l-ar fi ţinut haina la subţiori, clipea, tuşea şi-şi mişca mereu degetele, pe cînd feciorul său, dimpotrivă, sta într-un fel de neclintire nepăsătoare.

— Auzi, jelanii! repetă Vasili Ivanovici. Să nu crezi, Evgheni, că vreau să-l înduioşez pe musafirul nostru, arătîndu-i că trăim într-un colţ pierdut de lume. Dimpotrivă, sînt de părere că pentru un om care cugetă nici nu există colţuri pierdute. Cel puţin eu mă străduiesc pe cît e cu putinţă să nu prind mucegai, cum se spune, să nu rămîn în urma vremurilor.

Vasili Ivanovici scoase din buzunar un fular galben nou-nouţ, pe care apucase să-l ia cînd dăduse o fugă în camera lui Arkadi şi urmă, fluturîndu-l în aer:

— Nu mai vorbesc că, de pildă, i-am pus pe ţăranii mei la obrok [1] şi le-am dat să lucreze pămîntul

[1] Una din formele de bază ale exploatării feudale în Rusia. Moşierul încasa de la ţăranul iobag dări în bani şi natură. Cu toate că ţăranului îi venea foarte greu, obrokul îi dădea libertate, ceva mai mare în ce priveşte organizarea propriei lui gospodării, decît pe vremea „barşcinei".

în parte, nu fără sacrificii destul de simţitoare pentru mine. Am socotit că era de datoria mea s-o fac ; e o chestiune de bun simţ, deşi alţi proprietari nici nu se gîndesc la asta : vorbesc despre ştiinţă, despre instrucţie...

— Da ; văd că ai colecţia *Prietenii sănătăţii* pe anul 1855, observă Bazarov.

— Mi le trimite un vechi prieten al meu, spuse grăbit Vasili Ivanovici. Dar noi avem idee, de pildă, şi de frenologie, adăugă el mai mult către Arkadi şi arătă spre un cap mic de ghips de pe dulap, împărţit în pătrăţele numerotate, cunoaştem şi lucrările lui Schönlein [1] şi ale lui Rademacher [2].

— Mai crede careva din gubernia *** în Rademacher ? întrebă Bazarov.

Vasili Ivanovici tuşi.

— În gubernie... Bineînţeles, domnilor, că dumneavoastră ştiţi mai bine ; cum să vă putem noi ajunge din urmă ? Dumneavoastră sînteţi cei care ne veţi înlocui. Şi pe vremea mea un fiziolog ca Hoffmann [3], cu vitalismul lui, sau ca Brown [4], ni se păreau foarte

---

[1] *Johannes Lukas Schönlein* (1793—1864), medic german, primul care a îmbinat vechea experienţă cu metodele noi de cercetare.

[2] *Johann Gottfried Rademacher* (1772—1849), medic german. El făcea abstracţie de determinarea anatomică a bolii, bazîndu-se exclusiv pe reacţia bolilor faţă de diferite medicamente.

[3] *Friedrich Hoffmann* (1660—1742), medic german. În lucrarea sa *Sistemul medicinei raţionale* a căutat să elaboreze principiile teoretice ale medicinei pe baza îmbinării eclectice a învăţămintelor mecanice şi vitaliste (curent idealist care explică procesele de viaţă prin prezenţa în organismul viu a unei „forţe vitale").

[4] *Séquard Charles Edouard Brown* (1818—1875), fiziolog francez, întemeietorul fiziologiei experimentale moderne. A studiat îndeosebi fiziologia sistemului nervos şi secreţia glandelor interne.

caraghioşi şi totuşi făcuseră vîlvă cîndva. Poate că vreun nou învăţat l-a înlocuit pe Rademacher, şi dumneavoastră vă plecaţi în faţa lui, iar peste douăzeci de ani, de bună seamă că se va rîde şi de el.

— Am să-ţi spun drept mîngîiere că noi în genere rîdem de medicină şi nu ne plecăm în faţa nimănui.

— Cum adică ? Mi se pare că tu vrei să te faci medic ?

— Desigur, dar ce-are a face una cu alta ?

Vasili Ivanovici îndesă de cîteva ori cu degetul mijlociu pipa lui în care rămăsese puţină cenuşă fierbinte.

— O fi şi aşa, o fi, nu vreau să te contrazic. Ce sînt eu la urma urmei ? Un biet medic militar, ieşti la pensie, *volatuo* [1] şi acuma m-am făcut agronom. Mi-am făcut serviciul în brigada bunicului dumneavoastră, se adresă iarăşi lui Arkadi, da, da, multe am mai văzut eu în viaţa mea. În cîte cercuri nu m-am învîrtit, cu cine n-am avut legături ! Eu, acela pe care îl vedeţi acum în faţa dumneavoastră, eu am luat pulsul prinţului Wittgenstein [2], şi lui Jukovski [3] ! Şi pe cei din armata de sud, pe cei din paisprezece [4], mă înţelegeţi (aici Vasili Ivanovici îşi strînse cu înţeles buzele), pe toţi îi ştiam pe degete. Ei, dar asta nu mă privea pe mine. Treaba mea era lanţeta şi basta ! Dar bunicul dumneavoastră era un om tare vrednic de respect, un adevărat militar.

[1] Expresie franceză stîlcită. Corect : *Voilà tout* — Asta-i tot.

[2] *Ludovic Wittgenstein* (1769—1843), prinţ, mareşal rus. A comandat armatele prusiene şi ruseşti contra lui Napoleon I.

[3] *Vasili Andreevici Jukovski* (1783—1852), remarcabil poet rus, unul dintre fondatorii romantismului rus.

[4] Aluzie la organizatorii răscoalei din 14 decembrie 1825.

— Recunoaşte că era destul de tont, spuse alene Bazarov.

— Ah, Evgheni, cum te exprimi ! Te rog... Bineînţeles că generalul Kirsanov nu făcea parte dintre...

— Hai, lasă-l în pace, i-o tăie Bazarov. Venind încoace m-am bucurat cînd am văzut crîngul dumitale de mesteacăn. A crescut binişor.

Vasili Ivanovici se însufleţi.

— Dar să vezi ce grădină avem acum ! Fiecare pomişor e sădit de mine. Am şi fructe şi poame, şi tot soiul de ierburi medicinale. Orice aţi spune, tinerii mei domni, bătrînul Paracelsus [1] a enunţat un adevăr sfînt : *In herbis, verbis et lapidibus* [2]. Tu ştii că eu am renunţat să mai practic medicina şi totuşi de vreo două ori pe săptămînă trebuie să mai îmi amintesc de meseria mea. Oamenii vin să-mi ceară cîte un sfat şi nu pot să-i alung. Vin sărmanii după ajutor. De altminteri aici nu sînt medici. Avem un vecin, un maior la pensie ; închipuieşte-ţi că îngrijeşte şi el bolnavii. Cînd am întrebat dacă a învăţat medicina, mi s-a răspuns : nu, n-a învăţat, o face mai mult din filantropie... ! Ha, ha, din filantropie ! Cum o găseşti, ai ? Ha, ha ! Ha, ha !

— Fedka ! Ia umple-mi pipa spuse răstit Bazarov.

— Un alt doctor de aici vine la un bolnav, urmă Vasili Ivanovici cu un fel de deznădejde în glas, iar

---

[1] *Filip Bombast de Hohenheim Paracelsus* (1493—1541), medic şi naturalist german. A căutat să pună la baza studiului medicinei experienţa şi observaţia. Totuşi părerile sale materialist-naive în domeniul ştiinţelor naturale şi medicină conţin şi unele elemente mistice.

[2] În ierburi, cuvinte şi minerale (lat.).

bolnavul se şi dusese *ad patres* [1] ; servitorul nu-l mai lăsă pe doctor să intre, spunînd că nu mai e nevoie. Acesta nu se aştepta la aşa ceva, se fîstîci şi întrebă : „Dar înainte de moarte boierul a sughiţat ?“ „A sughiţat, să trăiţi.“ „Şi a sughiţat mult ?“ „Mult.” „Aha, asta e bine“, şi o cîrmi înapoi. Ha ! Ha ! Ha !

Rîse numai bătrînul. Arkadi schiţă un zîmbet, iar Bazarov trase un fum de pipă. Convorbirea ţinu astfel aproape un ceas. Arkadi se duse între timp să-şi vadă odaia care nu era altceva decît anticamera băii, dar plăcută şi curată. În sfîrşit intră Taniuşa şi anunţă că masa e gata.

Vasili Ivanovici se ridică primul în picioare.

— Să mergem, domnilor ! Fiţi mărinimoşi şi iertaţi-mă dacă v-am plictisit. Nădăjduiesc că stăpîna casei o să vă mulţumească mai bine decît mine.

Masa, deşi pregătită în grabă, a fost foarte gustoasă şi chiar îmbelşugată ; numai vinul a cam lăsat de dorit. Xeresul aproape negru, pe care Timofeici îl cumpărase în oraş la un negustor pe care îl cunoştea, avea un iz de cocleală şi de sacîz ; apoi şi muştele erau sîcîitoare. De obicei un băieţel de la curte le alunga cu o ramură mare, verde, dar de data aceasta Vasili Ivanovici îl înlăturase de teamă să nu fie criticat de tînăra generaţie. Arina Vlasievna chiar avusese timp să se gătească puţin ; îşi pusese pe cap o scufie înaltă cu panglici de mătase şi un şal albastru cu flori. Lăcrimă iarăşi puţin de cum îl văzu pe Eniuşa al ei, dar nu mai fu nevoie s-o liniştească bărbatu-său ;

[1] La strămoşi (pe lumea cealaltă) (lat.).

îşi şterse singură repede lacrimile ca să nu-şi păteze şalul. Nu mîncară decît cei doi tineri, deoarece gazdele mîncaseră demult. La masă servea Fedka, îngreuiat de cizmele cu care nu era deprins ; îi ajuta o femeie chioară, cu mutra bărbătoasă, care se numea Anfisuşka şi îndeplinea funcţiile de cheîăreasă, spălătorească şi găinăreasă. În tot timpul prînzului Vasili Ivanovici se plimbă prin cameră şi cu un aer de fericire deplină, aproape în extaz, vorbea de grijile mari pe care i le pricinuia politica lui Napoleon şi complicaţiile problemei italiene. Arina Vlasievna nici nu-l vedea pe Arkadi şi nu-l îmbia la mîncare. Îşi sprijinise în pumnul ei mic faţa rotundă, căreia buzele cărnoase, vişinii, gropiţele din obraji şi aluniţa de deasupra sprîncenelor îi dădeau o expresie de mare bunătate, şi n-avea ochi decît pentru feciorul ei ; îl privea şi tot suspina. Ardea de dorinţa de-a afla pentru cîtă vreme venise, dar se temea să-l întrebe. Dacă spune : „pentru două zile", se gîndea ea, şi inima i se strîngea dureros. După friptură, Vasili Ivanovici dispăru şi se întoarse cu o jumătate de sticlă de şampanie gata destupată.

— Iată, exclamă el, deşi trăim într-un colţ pierdut, avem cu ce ne înveseli la zile mari ! Umplu trei cupe şi un păhăruţ, ţinu un toast în sănătatea „scumpilor oaspeţi" şi dădu cupa peste cap, milităreşte, iar pe Arina Vlasievna o sili să-şi bea păhărelul pînă la ultima picătură. Cînd ajunseră la dulceaţă, Arkadi, care nu putea să sufere dulciurile, socoti totuşi că-i de datoria lui să guste din patru feluri deosebite, proas-

păt tăcute, cu atît mai mult cu cît Bazarov refuzase categoric să se atingă de ele şi-şi aprinsese ţigara. Apoi veni rîndul ceaiului cu frişcă, cu unt şi cornuleţe ; după aceea Vasili Ivanovici îi pofti pe toţi în grădină spre a se bucura de frumuseţea serii. Trecînd prin faţa unei bănci, îi şopti lui Arkadi :

— Pe locul acesta îmi place să filozofez privind cum asfinţeşte soarele ; cum se cuvine unui pustnic. Iar acolo, mai departe, am sădit cîţiva copaci din cei care îi plăceau lui Horaţiu [1].

— Ce fel de copaci ? întrebă Bazarov.

— Păi cum... salcîmi.

Bazarov începu să caşte.

— Socotesc că pentru călătorii noştri a sosit timpul să se lase în braţele lui Morfeu [2], spuse Vasili Ivanovici.

— Cu alte cuvinte, e timpul să ne culcăm ! încuviinţă Bazarov. E un raţionament just. Într-adevăr, e timpul.

Spunîndu-i noapte bună mamei lui, o sărută pe frunte, iar ea îl îmbrăţişă şi îl binecuvîntă pe furiş făcînd de trei ori semnul crucii, în urma lui. Vasili Ivanovici îl conduse pe Arkadi în camera lui şi îi ură : „somnul dulce pe care-l dormeam şi eu cînd aveam vîrsta dumneavoastră fericită". Şi într-adevăr, Arkadi dormi de minune în anticamera băii. Mirosea a izmă, şi doi greieri se întreceau la ţîrîit pe după

[1] *Quintus Flaccus Horaţius* (65—8 î.e.n.), remarcabil poet latin. A scris ode, satire, epistole.

[2] *Morfeu*, în mitologia greacă, zeul somnului, al viselor şi al nopţii.

sobă, îmbiindu-te la somn. Vasili Ivanovici, întorcîndu-se de la Arkadi, trecu în cabinetul lui şi se aşeză pe divan la picioarele fiului său, dorind să mai stea puţin de vorbă cu el, însă Bazarov îl rugă numaidecît să plece pretextînd că-i este somn ; de fapt nu putu să doarmă toată noaptea. Cu ochii larg deschişi sfredelea înciudat întunericul : amintirile din copilărie nu aveau putere asupra lui şi apoi nu putuse încă să se rupă de impresiile amare din urmă. Arina Vlasievna întîi se închină pe îndelete, apoi rămase îndelung la vorbă cu Anfisuşka ; aceasta stătea dreaptă, neclintită, cu unicul ei ochi pironit asupra stăpînei sale, care-i împărtăşea şuşotind tainic toate observaţiile şi gîndurile ei privitoare la Evgheni Vasilievici. Din pricina bucuriei, a vinului şi a fumului de ţigară, bătrînica se ameţise cu totul ; bărbatul ei încercă să-i vorbească, dar renunţă repede şi se depărtă dînd resemnat din mînă.

Arina Vlasievna era o adevărată mică boieroaică rusă din timpurile trecute. Ar fi trebuit să trăiască cu vreo două sute de ani în urmă, în vremurile vechii Moscove. Era foarte credincioasă şi impresionabilă, credea în tot soiul de semne, în ghicit, în farmece şi vise. Credea în „apucaţi", în duhurile caselor şi pădurilor, în întîlnirile prevestitoare de rele, în deochi, în leacuri băbeşti, în sarea pusă în Joia mare pe altar, în grabnicul sfîrşit al lumii ; credea că dacă în duminica Paştelui, la slujba de înviere, lumînările nu se sting, hrişca va rodi bogat, şi că o ciupercă nu mai creşte dacă o vede un ochi omenesc, credea că diavolului îi

place să fie acolo unde e apă şi că orice evreu are pe piept o pată de sînge ; se temea de şoareci, de şerpi de casă, de broaşte, vrăbii şi lipitori, de tunet, de apă rece, de curent, de cai şi de ţapi, de oameni roşcaţi şi de pisici negre ; iar greierii şi cîinii erau după ea vietăţi spurcate ; nu mînca nici carne de viţel, nici porumbei, nici raci, nici brînză, nici sparanghel, nici napi, nici carne de iepure, nici harbuji, pentru că un harbuz tăiat semăna cu capul lui Ioan Botezătorul, iar despre stridii nu vorbea fără să se cutremure ; îi plăcea să mănînce bine şi în acelaşi timp ţinea cu străşnicie posturile ; dormea zece ore pe noapte, dar nu se culca de loc dacă pe Vasili Ivanovici îl apuca durerea de cap ; nu citise nici o carte în afară de *Alexis,* sau *Coliba din pădure ;* scria o scrisoare pe an sau cel mult două şi în gospodărie se pricepea bine la conserve, dulceţuri şi păstratul fructelor, deşi nu punea mîna pe nimic şi îndeobşte nu-i plăcea să se mişte. Arina Vlasievna era foarte bună la suflet şi nu era de loc proastă în felul ei. Ştia că pe lume sînt stăpîni care trebuie să poruncească şi oameni de rînd care trebuie să-i slujească, şi de aceea nu se împotrivea linguşelilor şi plecăciunilor pînă la pămînt, dar cu cei mici se purta cu blîndeţe şi bunăvoinţă ; nu lăsa să plece nici un cerşetor fără să-l miluiască şi nu osîndea niciodată pe nimeni, deşi cîteodată îi plăcea să bîrfească. În tinereţe fusese foarte frumuşică ; pe atunci cînta la clavecin şi o rupea pe franţuzeşte, dar în timpul anilor lungi, cînd pribegise cu bărbatul ei, cu care se măritase împotriva voinţei ei, se îngrăşase şi

uitase de muzică şi de franceză. Pe feciorul ei îl iubea şi se temea nespus de dînsul. Administrarea moşiei o lăsase în seama lui Vasili Ivanovici şi nu se mai amesteca în treburi de-astea. Ofta, îşi făcea vînt cu batista şi de spaimă îşi ridica sprîncenele tot mai sus, de îndată ce bătrînul începea să-i vorbească despre schimbările pe care le plănuia. Era prăpăstioasă, aştepta într-una o mare nenorocire şi plîngea de îndată ce-şi aducea aminte de ceva trist... Asemenea femei se găsesc acum din ce în ce mai rar. Dumnezeu ştie dacă se cuvine să ne bucurăm de asta sau nu !

XXI

Arkadi se ridică din pat, deschise fereastra şi cel dintîi lucru ce-i răsări în faţa ochilor fu Vasili Ivanovici. Îmbrăcat cu un halat de Buchara şi încins cu o basma, bătrînul trebăluia sîrguincios prin grădina de zarzavat. De cum îl văzu pe tînărul său oaspete, se sprijini în lopată şi strigă :

— Să trăiţi ! Cum aţi dormit ?

— Minunat, răspunse Arkadi.

— Iar eu, după cum vedeţi, sap un strat pentru napii de toamnă întocmai ca Cincinnatus [1]. Aşa sînt

[1] *Lucius Quinctius Cincinnatus* (sccolul al V-lea î.e.n.), om politic şi comandant de oşti roman. Legenda spune că trăia modest într-un sat, lucrîndu-şi singur pămîntul. A fost chemat de la plug să conducă statul roman. La romani era exemplu de vitejie şi modestie.

vremurile acum şi e foarte bine ! Fiecare trebuie să-şi facă rost de hrană cu propriile sale mîini. Nu trebuie să te bizui pe alţii, trebuie să trudeşti singur. Jean Jacques Rousseau [1] avea dreptate. Acum o jumătate de ceas, domnul meu, aţi fi putut să mă vedeţi prins într-o îndeletnicire cu totul deosebită. Unei femei care se plîngea de pîntecăraie, asta pe limba lor, iar într-a noastră dizenterie, i-am... nu ştiu cum să spun mai bine, i-am turnat pe gît nişte opium ; iar alteia i-am scos o măsea. Pe asta din urmă am vrut să o adorm cu eter... dar n-a primit. Toate astea le fac pe gratis — *anamator* [2]. De altfel nu-i ceva nou pentru mine ; eu sînt un plebeu, un *homo novus* [3] ; nu sînt boier de viţă, cum este consoarta mea... Nu doriţi să poftiţi aici la umbră, să trageţi în piept, înainte de ceai, aerul proaspăt al dimineţii ?

Arkadi ieşi în grădină.

— Vă spun încă o dată bine aţi venit ! zise Vasili Ivanovici ducîndu-şi milităreşte mîna la tichia soioasă ce-i acoperea capul. Ştiu că sînteţi deprins cu luxul, cu plăcerile, dar şi oamenii de vază din lumea asta nu se dau în lături să petreacă cîteva zile sub acoperişul unei colibe.

— Vai de mine ! strigă Arkadi. Ce fel de om de vază mai sînt şi eu ? Şi nici cu luxul nu sînt deprins.

---

[1] *Jean-Jacques Rousseau* (1712—1778), eminent iluminist francez, democrat, ideolog al micii burghezii franceze. În opera *Emile, sau Despre educaţie* (1762) a criticat vechiul sistem feudal de educaţie şi a cerut ca scopul educaţiei să fie pregătirea de cetăţeni activi, care să respecte munca.

[2] Stîlcit în limba franceză. Corect : *en amateur* — ca amator.

[3] Om nou (lat.).

— Daţi-ne voie, daţi-ne voie, îi tăie vorba Vasili Ivanovici, făcînd o strîmbătură binevoitoare. Deşi acum sînt pus la arhivă, totuşi m-am învîrtit destul prin lume şi cunosc pasărea după zbor. Sînt şi eu psiholog şi fizionomist în felul meu. Dacă n-aş fi avut acest... îndrăznesc să spun, acest dar, m-aş fi dus de mult de rîpă, aş fi fost călcat în picioare, eu, un biet om neînsemnat. Trebuie să vă spun, fără să vă măgulesc, că prietenia dintre dumneavoastră şi fiul meu mă bucură din suflet. L-am zărit chiar acum. După obiceiul lui, pe care fără îndoială îl cunoaşteţi, s-a sculat foarte devreme şi s-a dus fuga să vadă împrejurimile. Îngăduiţi-mi să vă întreb : îl cunoaşteţi de mult pe Evgheni al meu ?

— Din iarna asta.

— Aşa. Şi daţi-mi voie să vă întreb, dar oare n-ar fi mai bine să stăm jos ? Daţi-mi voie să vă întreb, ca părinte şi fără ocoluri : ce părere aveţi despre Evgheni ?

— Fiul dumneavoastră este unul din cei mai interesanţi oameni pe care i-am întîlnit vreodată, răspunse cu însufleţire Arkadi.

Ochii lui Vasili Ivanovici se făcură deodată mari, iar obrajii i se îmbujorară uşor. Lopata îi căzu din mînă.

— Aşadar, socotiţi că, începu el...

— Sînt încredinţat, îi tăie vorba Arkadi, că pe fiul dumneavoastră îl aşteaptă un viitor strălucit şi că va aduce faimă numelui dumneavoastră. Mi-am dat seama de asta de la prima noastră întîlnire.

— Cum... cum a fost ? abia putu rosti Vasili Ivanovici. Un zîmbet de încîntare îi întredeschise buzele groase şi acest zîmbet nu-l mai părăsi.

— Vreţi să ştiţi cum a fost întîlnirea noastră ?

— Da... şi totul...

Arkadi începu să istorisească, vorbind despre Bazarov cu şi mai multă căldură, cu şi mai multă însufleţire, decît în seara cînd dansase mazurca, la bal, cu Odinţova.

Vasili Ivanovici îl asculta şi-l tot asculta, suflîndu-şi nasul, mototolindu-şi batista cu amîndouă mîinile, tuşind, zburlindu-şi părul şi-n cele din urmă, nemaiputînd răbda, se aplecă spre Arkadi şi-l sărută pe umăr.

— Aţi făcut din mine un om deplin fericit, rosti el cu acelaşi zîmbet, trebuie să vă spun că eu... ţin la fiul meu mai mult decît la orice pe lume ; nu mai vorbesc de bătrînica mea, e lucru ştiut, e mamă ! Dar în faţa lui nu îndrăznesc să-mi arăt sentimentele, pentru că ştiu că nu-i place. E duşmanul tuturor manifestărilor de acest fel. Mulţi îl osîndesc chiar pentru firea lui dîrză, văzînd în asta un semn de mîndrie sau de lipsă de simţire ; dar oamenii de felul lui nu trebuie să-i judecăm după măsura obişnuită, nu-i aşa ? De pildă, un altul ar fi căutat să stoarcă de la părinţii lui cît mai mulţi bani, pe cînd el, de cînd s-a născut, mă credeţi ? Nu ne-a luat o copeică mai mult decît îi trebuia, zău aşa !

— E un om dezinteresat şi cinstit, spuse Arkadi.

— Da, dezinteresat, ăsta-i cuvîntul ; iar eu, Arkadi Nikolaevici, nu numai că-l iubesc mai presus de orice dar mă şi mîndresc cu el şi am şi eu o mică ambiţie în viaţa mea, ca într-o zi, în biografia lui, să stea scrise următoarele cuvinte : „Este fiul unui simplu medic militar, care însă a ştiut să-l înţeleagă din vreme şi n-a precupeţit nimic pentru educaţia lui..."

Bătrînului i se curmă glasul.

Arkadi îi strînse mîna cu putere.

— Ce părere aveţi ? întrebă Vasili Ivanovici după cîteva clipe de tăcere. Cred că nu pe tărîmul medicinei va dobîndi acea faimă pe care i-o proroci ţi ?

— Bineînţeles că nu, cu toate că şi aici o să ajungă unul din cei mai mari învăţaţi.

— Atunci pe care tărîm, Arkadi Nikolaevici ?

— E greu de spus acum, dar va ajunge renumit.

— Va ajunge renumit ! repetă bătrînul şi căzu pe gînduri.

— Arina Vlasievna mi-a poruncit să vă poftesc la ceai, spuse Anfisuşka, trecînd prin faţa lor, cu o tavă uriaşă încărcată cu zmeură coaptă.

Vasili Ivanovici tresări.

— Dar o să avem şi frişcă rece la zmeură ?

— O să fie, vă rog.

— Vezi să fie rece ! Vă rog, Arkadi Nikolaevici, luaţi mai mult, nu vă sfiiţi ! Ce o fi cu Evgheni de nu mai vine ?

— Sînt aici, se auzi glasul lui Bazarov din camera lui Arkadi.

Vasili Ivanovici se întoarse pe loc.

— Aha ! Ai vrut să-ţi vezi prietenul, dar ai întîrziat amice, pe cînd eu am avut vreme să stau cu el de vorbă pe-ndelete. Acum trebuie să mergem să luăm ceaiul, ne cheamă mama. De altfel trebuie să stau de vorbă şi cu tine.

— Despre ce ?

— Avem aici un mujic care suferă de icter...

— Adică de gălbinare ?

— Da. Un icter foarte rebel la tratament. I-am prescris ţintaură şi pojarniţă ; l-am silit să mănînce morcovi şi i-am dat bicarbonat de sodiu, dar toate astea nu sînt decît paleative ; ar trebui ceva mai radical. Cu toate că rîzi de medicină, sînt încredinţat că poţi să-mi dai un sfat bun. Dar despre asta mai tîrziu, mai tîrziu. Acum să mergem la ceai.

Vasili Ivanovici se ridică sprinten de pe bancă şi începu să cînte din *Robert diavolul.*

„Legea noastră să ne fie
Să trăim în bucurie !"

— Ce putere de viaţă ! spuse Bazarov, depărtîndu-se de fereastră.

Se făcuse ora douăsprezece. De după perdeaua subţire şi neîntreruptă a norilor alburii, soarele ardea nemilos. În jur domnea tăcere. Numai cocoşii din sat se chemau semeţ unii pe alţii, stîrnind în oricine îi auzea o senzaţie nelămurită de toropeală şi plictiseală ; de undeva, dintr-un vîrf de copac, se auzea piuitul plîngăreţ, ca o chemare, al unui pui de uliu.

Arkadi şi Bazarov stăteau tolăniţi la umbra unui stog de fîn, pe cîte un braţ de iarbă uscată şi foşnitoare, dar încă verde şi plină de miresme.

— Plopul acela tremurător, începu Bazarov, îmi aminteşte de copilăria mea. Creşte la marginea gropii, pe locul unde a fost magazia de cărămidă, şi pe vremea aceea eram încredinţat că atît groapa cît şi plopul au o putere fermecată ; niciodată nu mă plictiseam în preajma lor. Pe atunci nu înţelegeam că mă simţeam fericit fiindcă sînt copil, dar acum sînt om în toată firea şi farmecul lor nu mai are putere asupra mea.

— Cîtă vreme ai stat aici cu totul ? întrebă Arkadi.

— Vreo doi ani la rînd, apoi veneam numai din cînd în cînd. Duceam o viaţă de pribegie ; umblam mai mult din oraş în oraş.

— Dar casa e clădită de mult ?

— De mult. A clădit-o încă bunicul meu, tatăl mamei.

— Cine a fost bunicul tău ?

— Dracu ştie, un fel de maior secund. Şi-a făcut serviciul pe timpul lui Suvorov [1] şi tot povestea despre trecerea Alpilor. Cred că le cam înflorea.

— De asta aveţi în salon portretul lui Suvorov. Mie îmi plac asemenea căsuţe ca a voastră, vechi şi calde, primitoare, care au şi un fel de miros al lor deosebit.

[1] *Aleksandr Vasilievici Suvorov* (1730—1800), mare comandant de oşti, rus, unul din creatorii artei militare ruse moderne, generalisim al armatei ruse.

— Miros a untdelemn de candelă şi a sulfină, spuse căscînd Bazarov. Dar ce de muşte sînt în căsuţele astea drăguţe... Ptiu !

— Spune-mi, începu Arkadi după o scurtă tăcere, părinţii tăi n-au fost prea aspri cu tine în copilărie ?

— Ai văzut şi tu ce fel de părinţi am. Nu sînt de loc oameni severi.

— Îi iubeşti, Evgheni ?

— Îi iubesc, Arkadi !

— Ei te iubesc atît de mult !

Bazarov tăcu o clipă.

— Ştii la ce mă gîndesc ? spuse el în sfîrşit punîndu-şi mîinile sub cap.

— Nu ştiu. La ce ?

— Mă gîndesc ce bine trăiesc părinţii mei pe lumea asta ! Tata la şaizeci de ani îşi tot face de lucru, vorbeşte despre „paleative", îngrijeşte oamenii, e mărinimos cu ţăranii, într-un cuvînt, petrece ; şi mama o duce bine : ziua ei e atît de încărcată cu tot felul de treburi, de ofuri şi ahuri, încît n-are timp nici să se gîndească, pe cînd eu...

— Pe cînd tu ?

— Eu mă gîndesc : iată, stau aici culcat la umbra unui stog... Locşorul strîmt pe care mă găsesc e atît de mititel faţă de tot restul spaţiului în care mă aflu şi care habar n-are totuşi de mine, iar părticica de timp pe care voi trăi-o este atît de neînsemnată faţă de veşnicia în care n-am fost şi nu voi fi niciodată... şi totuşi în acest atom, în acest punct geometric,

sîngele circulă, mintea lucrează, năzuieşte spre ceva... Ce nerozie ! Ce deşertăciune !

— Dă-mi voie să-ţi spun că toate astea se potrivesc îndeobşte tuturor oamenilor...

— Ai dreptate, zise Bazarov. Am vrut să spun numai că ei, adică părinţii mei, îşi văd de treabă şi nu se frămîntă de fel gîndindu-se la nimicnicia lor care nu-i supără de loc... pe cînd eu... eu nu simt decît plictiseală şi furie.

— Furie ? De ce furie ?

— De ce ? Cum de ce ? Ai uitat oare ?

— N-am uitat nimic ; totuşi găsesc că n-ai dreptate să te înfurii. Eşti nefericit, e adevărat, însă...

— Ei ! Văd că tu, Arkadi Nikolaevici, înţelegi iubirea la fel ca toţi tinerii din zilele noastre : pui, pui, pui, găinuşă, şi de îndată ce găinuşa se apropie îţi iei picioarele la spinare ! Eu nu sînt aşa. Dar destul despre asta. E ruşinos să vorbeşti despre un lucru dacă nu-l poţi schimba şi, spunînd asta, se întoarse pe o coastă. Ehe ! Uite o furnică voinică care tîrîie după ea o muscă pe jumătate moartă. Trage-o, soro, trage-o ! Nu te uita că se împotriveşte şi foloseşte-te de calitatea ta de animal care-ţi dă dreptul să disprefuieşti simţămîntul de compătimire, nu ca de-alde noi, care căutăm să ne înfrîngem firea !

— Tocmai tu n-ar trebui să vorbeşti aşa, Evgheni ! Cînd ţi-ai înfrînt tu firea ?

Bazarov îşi înălţă capul.

— Cu asta mă şi mîndresc eu. Dacă eu m-am înfrînt pe mine, cu atît mai mult n-o să mă înfrîngă

o muieruşcă ! Amin ! S-a sfîrşit ! N-ai să mai auzi de la mine nici o vorbă despre asta !

Cei doi prieteni rămaseră tăcuţi cîtăva vreme.

— Da, începu din nou Bazarov, omul e o fiinţă ciudată. Dacă stai şi priveşti din afară şi de departe viaţa ferită de vîltorile lumii pe care o petrec aici „părinţii", ţi se pare că asta-i tot ce-şi poate dori un om. Mănîncă, bea şi fii încredinţat că-i cea mai bună şi cea mai înţeleaptă comportare, şi cînd colo, ce să vezi ? Te copleşeşte urîtul. Vrei să ai de-a face cu oamenii şi chiar de-ar fi să-i ocărăşti, tot ai vrea să te afli între ei.

— Viaţa ar trebui astfel orînduită, încît orice clipă să aibă o însemnătate a ei, rosti Arkadi gînditor.

— Cine vorbeşte ! Cînd e vorba de „însemnătate", chiar dacă e o simplă iluzie, e o iluzie plăcută ! Dar şi cu clipele fără însemnătate te poţi împăca... însă... micile murdării... astea sînt nenorocirea !

— Micile murdării nu există pentru omul care nu vrea să le ia în seamă.

— Hm !... ceea ce ai spus e o banalitate paradoxală.

— Cum ? Ce înţelegi prin asta ?

— Iată ce, dacă spui de pildă : cultura este folositoare, este o banalitate ; pe cînd dacă spui : cultura este dăunătoare, este o banalitate paradoxală. Sună parcă mai elegant dar de fapt este acelaşi lucru.

— Dar dreptatea unde este, de care parte ?

— Unde ? Am să-ţi răspund ca un ecou : unde ?

— Azi eşti într-o stare sufletească melancolică, Evgheni.

— Adevărat ? Se vede că m-a toropit soarele şi apoi nu-i îngăduit să mănînci atîta zmeură.

— Dacă-i aşa, n-ar fi rău să aţipim puţin, făcu Arkadi.

— Poate că da, numai să nu te uiţi la mine, pentru că orice om pare nătîng cînd doarme.

— Dar ţie nu ţi-e totuna ce cred oamenii despre tine ?

— Nu ştiu ce să-ţi răspund. Un om adevărat n-ar trebui să-şi bată capul cu aşa ceva. Un om adevărat e acela pe care nu-l judeci, dar pe care trebuie ori să-l asculţi, ori să-l urăşti.

— E ciudat ! Nu urăsc pe nimeni, spuse Arkadi după o clipă de gîndire.

— Ba eu pe mulţi. Tu ai un suflet gingaş, eşti o mămăligă, cum să urăşti !... Te pierzi repede cu firea şi ai prea puţină încredere în tine...

— Da tu, îi tăie vorba Arkadi, ai încredere în tine ? Ai o părere bună despre tine ?

Bazarov tăcu un timp.

— Cînd am să întîlnesc un om care să nu se dea bătut în faţa mea, rosti el rar, atunci am să-mi schimb părerea despre mine. Să urăşti ! Da, de pildă, astăzi, trecînd prin faţa casei lui Filip, starostele nostru, ai spus că-i atît de primitoare, de albă, şi ai mai spus că Rusia va atinge perfecţiunea atunci

cînd şi cel din urmă mujic va avea o astfel de iocuinţă şi că fiecare dintre noi trebuie să puie umărul pentru asta... Iar eu am şi simţit ură pentru acest „cel din urmă dintre mujici", fie el Filip sau Sidor, pentru care trebuie să-mi scot sufletul şi care nu-mi va spune nici măcar mulţumesc... Şi la ce-mi trebuie acest „mulţumesc" al lui ? El o să-şi petreacă zilele într-o casă albă, în timp ce mormîntul meu va fi năpădit de buruieni ; şi mai departe ?

— Destul Evgheni... Dacă te-ar asculta cineva azi, vrînd-nevrînd le-ar da dreptate acelora care ne învinuiesc de lipsă de principii.

— Vorbeşti ca unchiul tău. Principii nu există, văd că nu te-ai dumerit nici pînă acum de acest lucru, ci numai senzaţii. Totul ţine de ele.

— Cum aşa ?

— Uite aşa. De pildă, eu ! Eu înclin spre negativism, în virtutea senzaţiilor. Îmi place să neg, pentru că aşa e alcătuit creierul meu şi basta ! De ce-mi place mie chimia ? De ce-ţi plac ţie merele ? Tot în virtutea senzaţiilor. E acelaşi lucru. Oamenii nu vor pătrunde niciodată mai adînc. Nu oricine e în stare să recunoască asta şi nici eu poate n-am să ţi-o mai spun altă dată.

— Atunci şi cinstea e o senzaţie ?

— Ba bine că nu !

— Evgheni ! începu trist Arkadi.

— Cum ? Ce ? Nu-ţi place ? îl întrerupse Bazarov. Nu, frate ! Dacă te-ai hotărît să nimiceşti totul, nu te cruţa nici pe tine... Dar destul cu filozofia !

„Natura te-nvăluie lin în tăcerea somnului", a spus Puşkin.

— N-a spus el niciodată aşa ceva, zise Arkadi.

— Dar dacă n-a spus-o, putea şi chiar trebuia să o spună, ca un poet mare ce era. Şi fiindcă veni vorba, cred că a slujit în armată.

— Puşkin n-a fost niciodată militar.

— Dă-mi voie, dar pe fiecare pagină a lui găseşti : *„La luptă, la luptă pentru onoarea Rusiei!"*

— Ce năzbîtii mai născoceşti şi tu ! La urma urmei văd că îl ponegreşti !

— Îl ponegresc ? Ei şi ! Cu asta ţi-ai găsit tu să mă sperii ! Oricît ai ponegri pe un om, fii sigur că merită de douăzeci de ori mai rău.

— Hai mai bine să dormim ! spuse înciudat Arkadi.

— Cu cea mai mare plăcere, răspunse Bazarov.

Dar nici unul, nici celălalt nu aveau chef de somn. Un simţămînt aproape de duşmănie punea stăpînire pe inimile celor doi tineri. Peste vreo cinci minute deschiseră ochii şi schimbară tăcuţi o privire.

— Ia te uită, spuse deodată Arkadi, o frunză uscată de plop s-a desprins şi cade la pămînt ; mişcările ei sînt aidoma cu zborul unui fluture. Nu găseşti că e ciudat ? Lucrul cel mai trist şi mort seamănă cu lucrul cel mai vesel şi plin de viaţă.

— O, scumpul meu prieten, Arkadi Nikolaevici ! exclamă Bazarov. Te rog un singur lucru : nu vorbi în imagini frumoase.

— Vorbesc aşa cum pot... şi la urma urmei asta este tiranie. Mi-a venit un gînd în minte şi nu înţeleg de ce nu l-aş spune.

— Bun ! Atunci de ce să nu spun şi eu ce gîndesc ? găsesc că a vorbi frumos este necuviincios.

— Atunci ce este cuviincios ? Să înjuri ?

— Ehe ! Văd că ai de gînd să calci pe urmele unchiului tău. Cît s-ar bucura idiotul acela auzindu-te !

— Cum i-ai spus lui Pavel Petrovici ?

— I-am spus aşa cum se cuvine : idiot.

— Asta întrece orice măsură ! strigă Arkadi.

— Aha ! A început să vorbească în tine glasul sîngelui, spuse liniştit Bazarov. Îmi dau seama că lucrul acesta e adînc înrădăcinat în noi. Omul e gata să se lepede de orice, să se dezbare de orice prejudecată, dar să mărturisească, de pildă, că fratele lui care fură batiste e un hoţ e mai presus de puterile sale. Şi într-adevăr : fratele meu, al meu şi să nu fie un geniu... este oare cu putinţă ?

— În mine a vorbit simţămîntul dreptăţii şi nicidecum glasul sîngelui, sări înfierbîntat Arkadi. Dar pentru că tu nu poţi pricepe acest simţămînt, fiindcă nu ai această senzaţie, nu poţi nici să-l judeci.

— Cu alte cuvinte, Arkadi Kirsanov e mai presus de înţelegerea mea. Mă înclin şi tac.

— Destul, Evgheni ! Te rog ! O să sfîrşim prin a ne certa.

— Ah, Arkadi ! Fă-mi plăcerea şi hai să ne certăm o dată de-a binelea, la cuţite, fără cruţare.

— Dar în felul ăsta cred că o să sfîrşim prin a...

— Prin a ne bate ? i-o tăie Bazarov. Ei şi ? Aici, pe fîn, într-un decor atît de idilic, departe de lume şi de privirile oamenilor, ar merge. Dar n-ai să-mi vii de hac. Acum te apuc de beregată...

Bazarov îşi răşchiră degetele lungi şi puternice... Arkadi se întoarse şi se pregăti oarecum în joacă să i se împotrivească... Dar faţa prietenului său i se păru atît de duşmănoasă, citi o ameninţare atît de serioasă în zîmbetul strîmb al buzelor, în ochii lui care scăpărau fulgere, încît se simţi cuprins de un fel de sfială...

— Aha ! Iată unde v-aţi ascuns ! se auzi în clipa aceea glasul lui Vasili Ivanovici, şi bătrînul medic militar răsări în faţa celor doi prieteni, îmbrăcat cu o haină de in, ţesută în casă şi cu o pălărie de paie făcută de asemenea în casă. V-am căutat, v-am căutat peste tot... Văd că aţi ales un loc cît se poate de frumos şi v-aţi găsit o îndeletnicire minunată. Să stai culcat pe pămînt şi să te uiţi la cer... Ştiţi că asta are un tîlc adînc ?

— Eu mă uit la cer numai atunci cînd vreau să strănut, bombăni Bazarov, apoi adăugă cu jumătate de glas, întorcîndu-se spre Arkadi : Păcat că ne-a întrerupt !

— Hai, lasă, şopti Arkadi şi strînse pe ascuns mîna prietenului său. Dar nici o prietenie n-o să reziste mult timp unor asemenea ciocniri.

— Mă uit la voi, tinerii mei interlocutori, urmă între timp Vasili Ivanovici, clătinînd din cap şi spri-

jinindu-se cu mîinile încrucişate pe un baston cioplit de el cu meşteşug, în spirală, şi împodobit cu un cap de turc în chip de mîner ; mă uit şi nu mă mai satur. Cîtă putere, cîtă tinereţe în plină floare, cîte aptitudini, cîte talente ! Castor şi Pollux[1] ! Nici mai mult, nici mai puţin !

— Ia te uită ! S-a avîntat în mitologie ! spuse Bazarov. Se vede cît de colo că la vremea lui a fost mare latinist. Mi se pare, după cîte îmi aduc aminte, că ai binemeritat o medalie de argint pentru o compunere, nu-i aşa ?

— Dioscurii, dioscurii ! repetă Vasili Ivanovici.

— Ajunge, tată ! Ce atîta duioşie !

— Din An în Paşti, merge ! murmură bătrînul. Dar să ştiţi, domnilor, că v-am căutat nu ca să vă fac complimente, ci pentru ca să vă aduc la cunoştinţă mai întîi şi mai întîi că foarte curînd o să luăm masa ; iar în al doilea rînd, am vrut să te previn, Evgheni... tu eşti un băiat deştept, cunoşti oamenii, înţelegi femeile şi prin urmare ai să ierţi că... mama ta a vrut să facă o slujbă de mulţumire cu prilejul întoarcerii tale. Să nu-ţi închipui că te chem să fii de faţă la această slujbă, care de altfel s-a şi sfîrşit, dar părintele Alexei...

— Popa ?

— Ei, da, preotul ; o să... mănînce la noi... Nu m-am aşteptat la asta şi chiar m-aş fi împotrivit...

[1] Castor şi Pollux, eroi în mitologia greacă şi romană, numiţi şi Dioscuri, fiii gemeni ai lui Jupiter cu Leda. Sînt consideraţi ca simbol al prieteniei.

dar așa s-a întîmplat... el nu m-a înțeles... Apoi și Arina Vlasievna... De altfel e un om foarte bun și cu scaun la cap.

— N-o să mănînce porția mea la masă, nu-i așa ? întrebă Bazarov.

Vasili Ivanovici rîse.

— Ce vorbești !

— Altceva nu cer ; sînt gata să mă așez la masă cu oricine.

Vasili Ivanovici își potrivi pălăria.

— Am fost sigur dinainte că ești mai presus de orice prejudecăți, spuse el. Dar nici eu, om bătrîn de șaizeci și doi de ani, nu le am (Vasili Ivanovici nu îndrăznea să mărturisească un lucru : că și el dorise acea slujbă de mulțumire către Domnul, căci nu era mai puțin credincios decît nevasta lui). Iar părintele Alexei ține grozav să te cunoască. O să-ți placă, ai să vezi. Nu se dă înlături să joace cîteodată cărți, ba chiar să... dar asta rămîne între noi... tragă din lulea.

— Mă rog. După masă o să ne așezăm la o partidă și am să-l bat.

— He, he, he, asta rămîne de văzut ! Nu se știe...

— Da ce, nu cumva vrei să-ți aduci aminte de trecut ?... spuse Bazarov, apăsînd într-un fel anumit pe cuvinte.

Obrajii arămii ai lui Vasili Ivanovici se-nvăpăiară.

— Cum de nu ți-e rușine, Evgheni ?... Ce-a fost, s-a dus ! Bineînțeles că sînt gata să mărturisesc în fața dumnealui că în tinerețe am avut patima asta,

e drept ; dar am şi plătit scump pentru ea ! Dar... ce cald e azi ! Daţi-mi voie să stau şi cu lîngă voi. Nu vă stingheresc, nu e aşa ?

— Nicidecum, răspunse Arkadi.

Vasili Ivanovici se lăsă, oftînd, pe fîn.

— Culcuşul dumneavoastră îmi aminteşte, domnii mei, de traiul meu de bivuac din timpul milităriei, începu el. Puncte sanitare înjghebate tot aşa pe lîngă vreun stog, ceea ce încă era bine. Suspină. Prin multe, multe, am trecut în viaţa mea. Iată, de pildă, dacă-mi îngăduiţi, am să vă istorisesc o întîmplare ciudată din timpul ciumei din Basarabia.

— Pentru care ai căpătat Crucea Sfîntului Vladimir ? îi tăie vorba Bazarov. O ştim, o ştim... Şi fiindcă-am pomenit de ea, de ce n-o porţi ?

— Ţi-am mai spus că n-am prejudecăţi, murmură Vasili Ivanovici (abia în ajun pusese să-i descoasă panglicuţa roşie de la surtuc) şi începu să povestească întîmplarea cu ciuma. Uite-l c-a adormit, îi şopti el deodată lui Arkadi arătînd înspre Bazarov, şi-i făcu cu ochiul blajin. Evgheni ! Scoală-te ! adăugă el cu glas tare. Să mergem la masă...

Părintele Alexei, un bărbat voinic şi arătos, cu părul des, pieptănat cu grijă şi cu un brîu brodat peste rasa de mătase liliachie, era un om foarte dibaci şi isteţ. S-a grăbit cel dintîi să le strîngă mîna lui Arkadi şi Bazarov, ca şi cum ar fi înţeles dinainte că nu au nevoie de binecuvîntarea lui şi se purta cît se poate de firesc. Nici el nu şi-a dat în petic şi nici pe ceilalţi nu i-a jignit cu nimic. A rîs puţin de latina

de la seminar şi a luat apărarea arhiereului său ; a băut două pahare de vin şi l-a refuzat pe al treilea ; a primit de la Arkadi o ţigară de foi, dar n-a aprins-o, spunînd că o ia acasă. Un singur lucru era cam neplăcut la el : îşi ridica mereu încet şi grijuliu mîna ca să prindă mustele ce i se aşezau pe obraz, ba uneori le mai şi strivea. S-a aşezat pînă şi la masa verde, arătînd o cumpătată plăcere pentru joc şi sfîrşi prin a cîştiga de la Bazarov două ruble şi cincizeci de copeici în bancnote. În casa Arinei Vlasievna nimeni nu se pricepea să socotească în bani de argint... Arina Vlasievna şedea într-una lîngă feciorul ei (cărţi nu juca), sprijinindu-şi, ca şi mai înainte, obrazul în pumnul mic, şi nu se ridica de la masă decît pentru a porunci să fie aduse mereu alte bunătăţi. Se temea să-l mîngîie pe Bazarov şi nici el la rîndul său n-o îndemna s-o facă. De altfel şi Vasili Ivanovici o sfătui să nu-l „supere". „Tinerilor nu prea le plac de-alde astea", îi spusese el de nenumărate ori. (Nici n-o să vorbim despre masa din ziua aceea. Timofeici, el însuşi, plecase călare în zorii zilei după nu ştiu ce soi de carne circaziană, iar starostele fusese şi el în altă parte după mihalţi, ghigorţi şi raci. Numai pentru ciuperci căpătaseră muierile patruzeci şi două de copeici de aramă.) Însă în ochii Arinei Vlasievna, aţintiţi într-una asupra lui Bazarov, nu se citea numai dragoste şi duioşie. În ei se citea şi o tristeţe amestecată cu teamă şi curiozitate, se citea un fel de dojană smerită.

De altfel Bazarov nu avea timp să se întrebe ce anume spun ochii mamei lui. El nu-i vorbea decît arar şi numai pentru a-i pune cîte o întrebare scurtă. O dată i-a cerut să-i dea mîna „ca să-i poarte noroc". Ea şi-a pus încetişor mînuţa ei moale în palma lui aspră şi lată.

— Spune-mi, îl întrebă ea după un timp. Ţi-a purtat noroc ?

— Da de unde, mi-a mers şi mai rău, răspunse el cu un surîs nepăsător.

— Dumnealui joacă prea îndrăzneţ, zise cu părere de rău parcă părintele Alexei, netezindu-şi barba frumoasă.

— Era tactica lui Napoleon, părinte. Da, a lui Napoleon, intră în vorbă Vasili Ivanovici, punînd un as pe masă.

— Asta l-a şi dus în insula Sf. Elena, spuse părintele Alexei, tăind asul cu un atu.

— N-ai vrea nişte sirop de coacăze, Eniuşecika ? îl întrebă Arina Vlasievna.

Bazarov se mulţumi să dea din umeri.

— Ajunge, îi spuse el a doua zi lui Arkadi. Mîine plec de aici. Mă plictisesc, vreau să lucrez, şi aici nu se poate. Am să vin iar la voi la ţară, că acolo mi-am lăsat toate dichisurile. La voi cel puţin poţi să te încui în cameră. Aici tata îmi spune într-una : „Poţi să te foloseşti cît vrei de cabinetul meu şi nimeni n-o să te stinghereascâ" şi cînd colo nu mă slăbeşte nici o clipă. Şi parcă mi-e şi ruşine să mă încui. De altfel şi mama, o aud cum oftează în odaia

de alături şi cînd mă duc la ea văd că... n-am ce să-i spun.

— O să fie tare mîhnită, spuse Arkadi, şi bătrînul la fel.

— Am să mă mai întorc aici.

— Cînd ?

— Cînd o fi să plec la Petersburg.

— Mai ales pentru maică-ta îmi pare rău.

— De ce oare ? Te-a cucerit cu dulceţurile ei ?

Arkadi îşi plecă privirea.

— Evgheni, tu nu-ţi cunoşti mama. Nu numai că e o femeie minunată, dar e şi foarte deşteaptă, zău aşa. Azi dimineaţă a stat cu mine de vorbă vreo jumătate de oră şi tot ce a spus era cu miez şi cu rost.

— Nu-i aşa că tot de mine aţi vorbit ?

— Nu numai de tine.

— Tot ce se poate ; un ochi străin vede mai bine. Dacă o femeie poate să stea de vorbă cu tine o jumătate de ceas, e semn bun. Şi totuşi am să plec.

— N-o să-ţi vie uşor să le-o spui. Ei vorbesc într-una despre ce-o să facem peste două săptămîni.

— N-o să-mi vie uşor. Dracu m-a pus azi să-l necăjesc pe tata. Zilele astea a poruncit să fie bătut cu nuielele unul din mujicii lui care-i plătea dăjdii, şi a făcut foarte bine. Da, da, nu mă privi cu atîta groază, a făcut foarte bine, pentru că e un hoţ şi un beţivan fără seamăn. Numai că tata nu se aştepta de fel să aflu eu de asta. S-a simţit foarte

ruşinat, iar acum va trebui să-l mai şi mîhnesc pe deasupra... Nu-i nimic! Pînă la nuntă îi trece.

Bazarov a spus că „nu-i nimic", însă i-a trebuit o zi întreagă ca să se hotărască să-l înştiinţeze pe Vasili Ivanovici despre intenţiile lui. Pînă la urmă, luîndu-şi rămas bun de la el înainte de culcare, în cabinet, spuse căscînd silit :

— Da... era cît pe-aci să uit... Porunceşte ca mîine caii noştri să fie trimişi pentru schimb la Fedot.

Vasili Ivanovici rămase uimit.

— Ce, domnul Kirsanov pleacă de la noi ?

— Da, şi plec şi eu cu el.

Vasili Ivanovici încremeni.

— Pleci ?

— Da... trebuie. Te rog, dă dispoziţie să avem cai.

— Bine... bîigui bătrînul, pentru schimb... bine... numai că... cum aşa ?

— Trebuie să mă duc la el pentru un timp scurt şi pe urmă vin iarăşi înapoi.

— Da ! Pentru un timp scurt... Bine. Vasili Ivanovici îşi scoase batista şi, ştergîndu-şi nasul, se aplecă aproape pînă la pămînt. Ce să-i faci ? Astea o să fie ele toate puse la punct... Şi eu care credeam că tu ai să rămîi... mai mult. Trei zile... Şi asta după trei ani de zile, cam puţin, cam puţin, Evgheni !

— Îţi spun doar că mă întorc curînd. Trebuie neapărat să plec.

— Neapărat... Ce să-i faci ? Datoria înainte de toate... Aşadar, să trimit caii ? Bun. Bineînţeles că nu ne-am aşteptat la asta, Arina şi cu mine. Tocmai

a cerut flori de la o vecină. Voia să-ţi împodobească odaia. (Vasili Ivanovici nici nu-i mai spuse că el, în fiecare dimineaţă, de cum se crăpa de ziuă, cu picioarele goale în papuci, ţinea sfat cu Timofeici şi, scoţînd cu degetele tremurătoare una după alta cîte o bancnotă ruptă, i le încredinţa poruncindu-i să facă diferite cumpărături, stăruind mai ales asupra mîncărurilor şi a vinului negru care, după cîte se putuse observa, le plăcea mult celor doi tineri.) Libertatea în primul rînd ! Asta-i lege pentru mine... Nu trebuie s-o stingherești... nu...

Tăcu deodată şi se îndreptă spre uşă.

— O să ne vedem curînd, tată, zău !

Dar Vasili Ivanovici dădu doar din mînă şi ieşi fără a se mai uita îndărăt. Întorcîndu-se în dormitor, o găsi pe nevasta lui în pat şi îşi începu rugăciunea în şoaptă ca să n-o trezească. Totuşi bătrîna se trezi.

— Tu eşti, Vasili Ivanîci ? întrebă dînsa.

— Eu sînt, măicuţă !

— Vii de la Eniuşa ? Ştii, mă tem că nu doarme bine pe divan. I-am poruncit Anfisuşkăi să-i puie salteluţa ta de campanie şi pernele cele moi. I-aşi fi dat salteaua noastră de puf, dar după cîte îmi amintesc nu-i place să doarmă pe moale.

— Lasă, măicuţă, nu te mai frămînta. Se simte bine. Doamne, miluieşte-ne pe noi păcătoşii, îşi urmă el rugăciunea, cu jumătate de glas. Lui Vasili Ivanovici îi fu milă de bătrînica lui şi nu voi să-i spună acum, înainte de culcare, ce amărăciune o aşteaptă.

Bazarov şi Arkadi plecară a doua zi. Încă de dimineaţă, toţi ai casei se întristară. Anfisuşkăi îi scăpau vasele din mîini ; pînă şi Fedka era nedumerit şi sfîrşi prin a-şi scoate cizmele. Vasili Ivanovici era fără astîmpăr, mai mult ca oricînd. Se vedea bine că îşi făcea curaj ; vorbea tare şi umbla bocănind, dar se trăsese la faţă, iar privirile îi tot alunecau pe lîngă feciorul său. Arina Vlasievna plîngea încetişor. S-ar fi zăpăcit cu totul şi n-ar mai fi fost stăpînă pe ea dacă dimineaţa, devreme, bătrînul ei nu s-ar fi străduit s-o liniştească două ore în şir. După ce Bazarov, în urma nenumăratelor făgăduieli de a se întoarce peste cel tîrziu o lună, scăpă în sfîrşit din îmbrăţişările care-l ţineau pe loc şi se urcă în trăsură, după ce caii porniră şi zurgălăii prinseră a răsuna iar roţile a se învîrti, după ce nu mai avea nici un rost să priveşti în urmă şi praful stîrnit se potolise şi Timofeici, gîrbovit de tot, se îndreptă clătinîndu-se pe picioare spre cămăruţa lui ; după ce bătrînelii rămaseră singuri în casa ce parcă se ghemuise şi îmbătrînise deodată şi ea, Vasili Ivanovici, care cu cîteva clipe înainte îşi fluturase cu bărbăţie batista din cerdac, se lăsă neputincios pe un scaun cu capul în piept.

— Ne-a părăsit, ne-a părăsit ! bîigui el. Ne-a părăsit, s-a plictisit cu noi. Am rămas singur, singur cuc ! făcu el de cîteva ori şi de fiecare dată îşi întinse mîna de parcă ar fi vrut să arate ceva.

Atunci Arina Vlasievna se apropie de el, îşi lipi tîmpla de capul lui încărunţit şi spuse :

— Ce să-i faci, Vasea ! Un fiu e un om căpătuit. E ca un şoim : vine cînd vrea şi tot aşa şi pleacă ; iar tu şi cu mine sîntem ţintuiţi ca două ciuperci pe o scorbură, stăm alături şi nu ne urnim din loc. Numai eu o să rămîn în veci aceeaşi faţă de tine şi tu faţă de mine.

Vasili Ivanovici îşi desprinse mîinile de pe obraz şi-şi îmbrăţişă soţia, prietena lui, tare de tot, cum n-o îmbrăţişase nici în tinereţe, căci ea îl mîngîiase în amărăciunea lui.

XXII

Tăcuţi, schimbînd doar arareori cîte o vorbă fără însemnătate, prietenii noştri ajunseră pînă la Fedot. Bazarov nu prea era mulţumit de el însuşi, iar Arkadi era nemulţumit de prietenul său. Pe deasupra mai simţea că-l apasă pe inimă o tristeţe nelămurită pe care n-o încearcă decît cei foarte tineri. Vizitiul schimbă caii şi, după ce se urcă pe capră, întrebă :

— La dreapta sau la stînga ?

Arkadi şovăi. Drumul din dreapta ducea spre oraş, iar de acolo spre casă, iar cel din stînga ducea spre Odinţova.

Îi aruncă o privire lui Bazarov :

— Evgheni, întrebă el, la stînga ?

Bazarov îşi întoarse ochii în altă parte.

— Ce-s prostiile astea ? mormăi el.

— Ştiu că e o prostie, răspunse Arkadi. Dar ce-are a face? Că doar nu-i cea dintîi din viaţa noastră?!

Bazarov îşi trase şapca pe frunte.

— Fă cum ştii, zise el în cele din urmă.

— Ia-o la stînga, strigă Arkadi.

Trăsura o luă spre Nikolskoie. Însă odată hotărîţi să facă o prostie, cei doi prieteni tăcură cu şi mai multă încăpăţînare decît înainte. Păreau chiar supăraţi.

Judecînd numai după felul cum au fost întîmpinaţi de majordom la intrarea cerdacului Odinţovei, prietenii noştri şi-au putut da seama că făcuseră o greşeală, lăsîndu-se furaţi de această idee care le venise din senin. Se vedea că nu erau aşteptaţi. Rămaseră mult timp în salon cu o înfăţişare destul de nătîngă. În sfîrşit Odinţova apăru. Ea îi primi prietenoasă ca de obicei, dar se miră de grabnica lor întoarcere şi, judecînd după încetineala cu care se mişca şi vorbea, nu părea prea bucuroasă. Tinerii se grăbiră să-i dea de ştire că se abătuseră numai din drum şi că peste cel mult patru ore vor pleca mai departe, spre oraş. Ea se mulţumi să scoată doar o exclamaţie uşoară, îl rugă pe Arkadi să-i transmită salutări tatălui său din partea ei şi trimise după mătuşa sa. Prinţesa apăru somnoroasă, ceea ce făcea ca faţa ei zbîrcită şi bătrînă să pară şi mai răutăcioasă. Katia nu se simţea prea bine şi de aceea nu ieşi din odaia ei. Arkadi înţelese deodată că era cel puţin tot atît de dornic de a o vedea pe Katia ca şi

pe Ana Sergheevna. Cele patru ore trecură în pălăvrăgeli mărunte, vorbind de una şi de alta. Anna Sergheevna asculta şi vorbea fără a zîmbi. Abia cînd şi-au luat rămas bun, căldura ei prietenească de altă dată păru că i se redeşteaptă în suflet.

— Acum mă simt cuprinsă de un fel de melancolie, spuse ea, dar vă rog să nu luaţi în seamă şi să mai veniţi peste cîtăva vreme. Asta o spun pentru amîndoi.

Atît Bazarov cît şi Arkadi îi răspunseră printr-o plecăciune mută, se urcară în trăsură şi o porniră spre casă, la Mariino, unde sosiră cu bine a doua zi spre seară, fără a mai poposi pe undeva. Tot timpul drumului nici unul, nici celălalt nu pomeniră nici măcar numele Odinţovei. Mai cu seamă Bazarov aproape că nu deschise gura şi se tot uita undeva, în depărtare, cu un fel de încordare îndîrjită.

Toţi cei de la Mariino s-au bucurat nespus de sosirea lor. Lipsa îndelungată a fiului său începuse să-l îngrijoreze pe Nikolai Petrovici. De aceea cînd Fenecika veni în fugă la el, cu ochii strălucitori de bucurie, ca să-i spună că au sosit „domnii cei tineri", el scoase un ţipăt, îşi bălăbăni picioarele în aer şi sări în sus de pe divan. Chiar şi Pavel Petrovici simţi un fel de emoţie plăcută şi zîmbi îngăduitor, scuturînd mîinile celor doi pribegi întorşi acasă. Începură palavrele şi întrebările. De vorbit vorbi mai mult Arkadi, mai ales la cina care se prelungi cu mult peste miezul nopţii. Nikolai Petrovici porunci să se scoată cîteva sticle de Porto, aduse chiar atunci

de la Moscova, şi bău şi el atîta pînă i se făcură obrajii zmeurii, şi mereu izbucnea într-un rîs, cînd copilăresc, cînd nervos. Însufleţirea, care-i cuprinsese pe toţi, se revărsă şi asupra slugilor. Duniaşa se învîrtea de colo-colo ca o nebună şi trîntea mereu uşile ; iar Piotr şi după ora două din noapte se mai străduia încă să cînte la ghitară un cazacioc. Strunele răsunau tînguitor şi plăcut în văzduhul nemişcat dar, în afară de cele dintîi acorduri, lacheul cel învăţat nu izbutea să mai scoată altceva ; natura nu-l înzestrase cu harul muzicii, după cum nu-l înzestrase de altfel nici cu alte haruri.

Între timp, viaţa de la Mariino nu mergea tocmai ca pe roate şi bietul Nikolai Petrovici avea mari greutăţi. Grijile fermei creşteau cu fiecare zi, griji lipsite de bucurie şi treburi fără de folos ; neplăcerile cu lucrătorii tocmiţi creşteau pe zi ce trece. Unii voiau să plece sau cereau mărirea simbriei, alţii plecau de îndată ce-şi luau arvuna ; caii se îmbolnăveau, hamurile se stricau de parcă le-ar fi dogorît focul, muncile erau făcute de mîntuială ; treierătoarea comandată şi adusă de la Moscova nu putea fi folosită din pricină că era prea grea, cealaltă se stricase la cel dintîi treierat ; jumătate din ocolul de vite arsese pentru că o bătrînă oarbă de la curte se dusese pe vînt cu un tăciune aprins să-şi descînte vaca... Ce e drept, după spusele bătrînei toată nenorocirea se iscase din pricină că boierului i se năzărise să facă nu ştiu ce fel de brînzeturi şi alte lucruri din lapte. Pe vătaf îl apucase deodată lenea şi începuse chiar să

se îngraşe, aşa cum se îngraşe orice rus care dă de bine. Cînd îl zărea de departe pe Nikolai Petrovici, ca să-şi arate rîvna, arunca cu cîte un băţ după vreun purcel care trecea prin faţa lui sau ameninţa cu pumnul pe cîte un băieţel aproape despuiat, dar încolo mai mult dormea. Mujicii arendaşi nu dădeau obrokul la timp şi furau lemne din pădure ; aproape în fiecare noapte paznicii găseau pe pajiştile fermei caii ţăranilor care păşteau acolo şi cîteodată chiar se încăierau şi le luau caii. Nikolai Petrovici hotărîse într-o vreme o despăgubire în bani pentru păscutul ierbii ; dar de obicei, după ce caii erau găzduiţi vreo două zile pe socoteala boierului, se întorceau frumuşel la stăpînii lor. Colac peste pupăză, mujicii începură să se mai şi certe : fraţii cereau împărţirea avutului între ei, nevestele lor nu se împăcau în aceeaşi casă, deodată se încingea o bătaie şi se ridica tot satul ca la poruncă. Tot norodul se aduna în faţa cancelariei, dădea buzna la boier, şi mujicii, adesea beţi şi cu feţele însîngerate, se răfuiau între ei şi cereau să se facă dreptate. Ieşea zarvă mare, urlete, ţipete ascuţite de muieri, amestecate cu sudalmele bărbaţilor. Trebuia să cercetezi părţile învrăjbite, să ţipi pînă răguşeşti, ştiind dinainte că orice ai face e cu neputinţă să ajungi la o hotărîre dreaptă. Mîna de lucru pentru seceriş nu era destulă. Un vecin gospodar, cu o înfăţişare foarte cumsecade făgăduise lui Nikolai Petrovici să-i aducă oameni la secerat cu două ruble deseatina, dar îl trăsese pe sfoară în chipul cel mai neruşinat. Muierile din sat cereau preţuri ne-

maiauzite şi între timp grîul se scutura, cositul nu se făcea ca lumea, iar consiliul de tutelă ameninţa şi pretindea vărsarea procentelor fără întîrziere şi în întregime...

— Nu mai pot ! se văita de multe ori Nikolai Petrovici, deznădăjduit. Chiar să mă bat eu cu ei, asta nu se poate ; să trimit după pristav nu mi-o îngăduie principiile şi, în acelaşi timp, dacă nu-i ţii în frîu, nu poţi face nimic cu ei !

— *Du calme, du calme* [1], spunea la asta Pavel Petrovici, dar şi el mîrîia, se încrunta şi se trăgea de mustăţi.

Bazarov se ţinea departe de toate aceste „ticăloşii" ale vieţii ; ca musafir, n-avea de ce să se amestece în treburile altora. A doua zi după sosirea lui la Mariino, începu să se ocupe iar de broaştele lui, de infuzori şi de substanţe chimice, şi-şi vedea numai de ale lui. Arkadi, dimpotrivă, socotise că e de datoria lui, dacă nu chiar să-şi ajute tatăl, cel puţin să se arate că e gata s-o facă. Îl asculta cu răbdare şi o dată i-a dat chiar un sfat, nu ca să-l urmeze neapărat, ci ca să-i arate că ia şi el parte la grijile lui. De altfel nu-i erau urîte treburile gospodăriei. Se gîndea chiar cu plăcere la munca agricolă, dar în perioada aceea alte gînduri îi roiau prin cap. Spre marea lui mirare, Arkadi se gîndea într-una la Nikolskoie. Înainte vreme, dacă cineva i-ar fi spus că o să se plictisească sub acelaşi acoperiş cu Bazarov, şi încă sub acoperişul părintesc, s-ar fi mulţumit să dea

[1] Liniştește-te, liniştește-te (fr.).

din umeri ; totuşi se plictisea cu adevărat şi ceva îi dădea ghes să plece. Îi veni în minte să se plimbe pînă o cădea de oboseală, dar nici asta nu-l ajută. Stînd o dată de vorbă cu tatăl lui, află că Nikolai Petrovici păstra cîteva scrisori destul de interesante scrise cîndva de mama Odinţovei către răposata lui soţie şi nu-i dădu pace pînă ce nu le căpătă ; pentru a le găsi Nikolai Petrovici fusese nevoit să cotrobăiască prin vreo douăzeci de sertare şi sipete de tot soiul. După ce puse mîna pe aceste hîrtioare, pe jumătate nimicite de vreme, Arkadi se linişti întrucîtva, ca şi cum ar fi văzut în faţa lui ţelul înspre care trebuia să meargă. „Asta o spun pentru amîndoi, şoptea el într-una, sînt chiar vorbele ei ! Am să mă duc acolo, am să mă duc, dracu să mă ia !“ Dar îşi aminti de cea din urmă călătorie la Nikolskoie, de primirea aceea rece şi de stîngăcia lui de atunci şi se simţi din nou cuprins de sfială. Dar acel „ce-ar fi să“ al tinereţii şi dorinţa tainică de a-şi încerca norocul şi puterile, singur, fără ocrotirea altcuiva, biruiră pînă la urmă. Nu trecuseră nici zece zile de cînd se întorsese la Mariino, cînd Arkadi, sub pretext că vrea să studieze mecanismul şcolilor duminicale, a pornit-o spre oraş, iar de acolo la Nikolskoie. Zorindu-l tot timpul pe surugiu, zbura într-acolo cum zboară un ofiţer tînăr la bătălie ! Simţea şi teamă, şi bucurie, iar nerăbdarea îl sugruma. „Mai ales nu trebuie să te gîndeşti“, îşi spunea el mereu. Dăduse peste un surugiu straşnic, ce e drept, se oprea în faţa fiecărei crîşme spunînd de fiecare

dată „Tragem o duşcă ?“, însă după ce o „trăgea“, nu-şi mai cruţa caii. Iată că în sfîrşit se arătă acoperişul înalt al binecunoscutei case... „Ce fac eu ? îi fulgeră deodată prin minte lui Arkadi. Ei, doar n-o să mă întorc din drum !“ Cei trei cai goneau voinicește, surugiul chiuia şi fluiera. Iată, duduiră sub copite şi roţi bîrnele podeţului şi aleea de brazi tunşi se apropia văzînd cu ochii... O rochie trandafirie de femeie se zări o clipă în verdeaţa întunecată ; un chip tînăr se ivi de sub franjurile uşoare ale unei umbrele... Arkadi recunoscu pe Katia, şi ea îl recunoscu pe el. Atunci îi porunci surugiului să oprească pe loc caii înfierbîntaţi ; sări jos din trăsură şi se apropie de fată.

— Dumneata eşti ! spuse ea şi se roşi toată. Să mergem la sora mea, e aici în grădină. O să-i facă plăcere să te vadă.

Katia îl duse pe Arkadi în grădină ; întîlnirea cu ea i se păru de bun augur. Se bucurase la vederea ei de parcă i-ar fi fost rudă. Toate merseseră cît se poate de bine, nici majordom, nici protocolul anunţării. La cotitura potecii o văzu pe Anna Sergheevna. Stătea cu spatele spre el. Dar la auzul paşilor se întoarse încet.

Arkadi era cît pe ce să se fîstîcească din nou, dar cele dintîi vorbe rostite de ea îl liniştiră îndată :

— Bună ziua, fugarule ! spuse ea cu glasul lin şi cald, şi veni întru întîmpinarea lui zîmbind şi strîngînd ochii din pricina soarelui şi a vîntului. Unde l-ai găsit, Katia ?

— Anna Sergheevna, începu el, v-am adus ceva, la care nu vă aşteptaţi de fel...

— Te-ai adus pe dumneata ; asta e mai bine decît orice.

XXIII

După ce îl petrecu pe Arkadi cu o privire compătimitoare şi ironică şi după ce îi dădu să înţeleagă că nu se înşeală de loc asupra adevăratului ţel al călătoriei lui, Bazarov se izolă cu desăvîrşire şi se puse pe lucru cu înfrigurare. Cu Pavel Petrovici nu se mai certa acum, cu atît mai mult cu cît acesta lua faţă de Bazarov un aer peste măsură de „aristocratic" şi îşi exprima părerile mai mult prin sunete decît prin vorbe. Numai o singură dată se avîntase Pavel Petrovici într-o discuţie aprigă cu nihilistul, în legătură cu problema drepturilor nobilimii din ţinutul Balticii, o problemă foarte arzătoare pe vremea aceea, dar se oprise deodată, spunînd cu o politeţe rece :

— De altfel noi doi nu ne putem înţelege, cel puţin eu nu am cinstea de a vă înţelege.

— Cred şi eu ! spuse Bazarov. Omul e în stare să le înţeleagă pe toate : şi cum freamătă eterul, şi ce se întîmplă în soare ; dar cum poate un alt om să-şi sufle nasul într-altfel decît şi-l suflă el însuşi, asta nu e în stare să priceapă.

— Găseşti că are haz ceea ce spui ? rosti întrebător Pavel Petrovici şi se îndepărtă.

Totuşi cîteodată cerea permisiunea să fie de faţă la experienţele lui Bazarov şi o dată chiar îşi apropiase de microscop obrazul parfumat şi spălat cu o loţiune minunată, pentru a privi cum un infuzor străveziu înghiţea un fir de praf şi îl dumica de zor cu un soi de lăbuţe îndemînatice, pe care le avea în gîtlej. Nikolai Petrovici venea pe la Bazarov mult mai des decît fratele său. Ar fi venit şi în fiecare zi „să înveţe" după cum spunea, dacă nu l-ar fi împiedicat treburile gospodăriei. Nu-l stingherea pe tînărul cercetător, se aşeza undeva într-un colţ al camerei şi privea cu luare aminte, îngăduindu-şi din cînd în cînd o întrebare pusă cu sfială. În timpul dejunului şi al cinei căuta să aducă vorba despre fizică, geologie sau chimie, deoarece toate celelalte probleme, chiar şi cele de gospodărie, ca să nu mai vorbim de cele politice, puteau duce, dacă nu la ciocniri, cel puţin la o stare de încordare. Nikolai Petrovici îşi dădea seama că ura fratelui său faţă de Bazarov nu se potolise de fel. O întîmplare neînsemnată, printre multe altele, îi întări bănuielile. Ici-colo, prin împrejurimi începuse să se ivească holera şi chiar „smulsese" doi oameni din Mariino. Într-o noapte, Pavel Petrovici avusese o criză destul de puternică. S-a chinuit pînă dimineaţa, dar n-a vrut să facă apel la Bazarov şi, văzîndu-l a doua zi, la întrebarea acestuia : „De ce n-aţi trimis după mine ?" palid încă, dar pieptănat şi bărbierit cu grijă, i-a răspuns :

„După cîte îmi amintesc chiar dumneata ai spus într-o zi că nu crezi în medicină". Astfel treceau zilele. Bazarov întunecat şi ursuz muncea cu îndîrjire... Totuşi, în casa lui Nikolai Petrovici se găsea o fiinţă cu care, nu numai că-şi uşura sufletul, dar stătea bucuros de vorbă... Fiinţa aceasta era Fenecika.

De obicei se întîlnea cu ea dimineaţa, devreme, în grădină sau în curte. În odăiţa ei nu intra, iar dînsa se apropiase numai o singură dată de uşa lui ca să-l întrebe dacă trebuie sau nu să-i facă baie lui Mitea. Nu numai că avea încredere în el, nu numai că nu se temea de el, dar se purta cu el mult mai liber şi mai nestingherit chiar decît faţă de Nikolai Petrovici. E greu de spus de ce era aşa. Poate fiindcă, fără să-şi dea seama, simţea că lui Bazarov îi lipsea tot ce-i boieresc, ce-i superior, care te atrage şi te înfricoşează totodată. În ochii ei Bazarov era şi un doctor foarte bun şi un om simplu. Fără să se simtă stînjenită cînd era el de faţă, îşi vedea de copil, şi o dată, cînd i-a venit ameţeală şi a apucat-o durerea de cap, a luat chiar din mîna lui o lingură de doctorie. Cînd era şi Nikolai Petrovici de faţă, se ferea parcă de Bazarov. Nu o făcea din şiretenie, ci dintr-un fel de bunăcuviinţă. De Pavel Petrovici se temea acum mai mult decît oricînd. De cîtăva vreme începuse s-o urmărească şi apărea ca din pămînt în spatele ei, îmbrăcat ca un englez, cu ochii nemişcaţi şi privirea pătrunzătoare, şi cu mîinile în buzunar. „Parcă te ia cu frig", se plîngea Fenecika Duniaşăi, iar aceasta, în loc să răspundă, ofta, gîndindu-se la

un alt om „lipsit de suflet", Bazarov, care, fără să bănuiască măcar, ajunsese tiranul crud al inimii ei.

Fenecikăi îi plăcea Bazarov şi îi plăcea şi ea lui. Cînd îi vorbea, faţa lui se schimba, se însenina, se făcea aproape blîndă, şi la nepăsarea lui obişnuită se adăuga un fel de atenţie glumeaţă. Fenecika se făcea cu fiecare zi mai frumoasă. Există o epocă în viaţa femeilor tinere cînd ele înfloresc deodată, ca trandafirii de vară. O astfel de epocă venise şi pentru Fenecika. Toate ajutau la asta, chiar şi arşiţa de iulie de atunci. Îmbrăcată într-o rochie albă şi uşoară, părea şi ea mai albă şi mai uşoară. Soarele n-o înnegrea, dar arşiţa, de care nu se putea feri, îi rumenea uşor obrajii şi urechile, îi umplea tot trupul de o moleşeală dulce şi punea în ochii ei frumoşi o galeşă visare. Aproape că nu putea lucra. Mîinile îi tot alunecau pe genunchi. Abia putea merge, şi tot ofta şi se plîngea, drăgălaşă în neputinţa ei.

— Mai bine te-ai scălda mai des, îi spunea Nikolai Petrovici.

Făcuse o scăldătoare mare cu coviltir de pînză într-unul din iazurile lui care nu secase încă.

— Of, Nikolai Petrovici ! Pînă ajungi la iaz mori, şi pînă te-ntorci înapoi iarăşi mori, căci în grădina noastră nu e umbră.

— E drept că nu e umbră, răspundea Nikolai Petrovici, frecîndu-şi sprîncenele.

Într-o zi, pe la ora şase şi ceva dimineaţa, întorcîndu-se de la plimbare, Bazarov o găsi pe Fenecika

în boschetul de liliac, ale cărui flori se trecuseră de mult, dar care își păstra frunzișul încă des și verde. Ședea pe bancă, cu o băsmăluță albă pe cap, ca întotdeauna. Lîngă ea era un braț întreg de trandafiri roșii și albi, încă umezi de rouă. El îi dădu bună dimineața.

— A ! Evgheni Vasilici, spuse ea, ridicînd puțin marginea basmalei ca să-l privească, cu o mișcare ce-i dezgoli mîna pînă la cot.

— Ce faci aici ? întrebă Bazarov, așezîndu-se lîngă ea. Faci un buchet ?

— Da, ca să împodobesc masa pentru ceaiul de dimineață ; lui Nikolai Petrovici îi plac florile.

— Dar pînă la ceai mai este mult. Ce de flori ai cules !

— Le-am cules acum, că pe urmă se face prea cald și nu se mai poate ieși. Numai dimineața mai poți să răsufli. Mă simt topită de căldură. Mi-e teamă că o să mă îmbolnăvesc.

— Ce-ți trece prin cap ? Stai să-ți iau pulsul. Bazarov îi luă mîna, simți vinișoara ce bătea liniștit, și nici nu găsi de cuviință să-i numere bătăile. Ai să trăiești o sută de ani, spuse el dîndu-i drumul la mînă.

— Oh, ferească Dumnezeu ! strigă dînsa.

— Da de ce ? Nu vrei să trăiești mult ?

— Vai de mine ! O sută de ani ! Am avut o bunică de optzeci și cinci și cît s-a mai chinuit biata de ea ! Era neagră la față, surdă, gheboasă și tușea

într-una. Îşi era ei însăşi o povară. Ce viaţă mai era şi aia !

— Atunci e mai bine să fii tînără ?

— Cred şi eu !

— Şi de ce anume e mai bine ? Spune-mi !

— Cum de ce e mai bine ? De pildă eu acum sînt tînără şi pot să fac orice : mă duc, mă întorc, îmi iau ce-mi trebuie şi n-am nevoie să rog pe nimeni... Ce poate să fie mai bine ?

— Cît despre mine, îmi este totuna dacă sînt tînăr sau bătrîn.

— Cum poţi să spui că ţi-e totuna, asta nu se poate !

— Ia judecă şi dumneata, Fedosia Nikolaevna ! La ce-mi foloseşte tinereţea ? Trăiesc singur, burlac...

— Asta atîrnă numai de dumneata.

— Ei, tocmai că nu ! Măcar de i s-ar face cuiva milă de mine.

Fenecika îl privi dintr-o parte, dar nu spuse nimic.

— Ce carte e asta ? întrebă ea după un răstimp.

— Asta ? E o carte de ştiinţă, greu de înţeles.

— Şi dumneata înveţi mereu ? Nu te-ai plictisit ? Mie mi se pare că şi aşa le ştii pe toate.

— Se vede că nu chiar pe toate. Ia încearcă să citeşti puţin.

— Dar n-am să înţeleg nimic. E în ruseşte ? întrebă Fenecika luînd cu amîndouă mîinile volumul greu, cu scoarţe tari. Ce groasă e !

— E în ruseşte.

— Oricum, n-am să înţeleg nimic.

— Dar nici nu ţin să înţelegi. Vreau să te privesc citind. Cînd citeşti ţi se mişcă foarte drăguţ vîrful nasului.

Fenecika se apucase tocmai să citească cu jumătate de glas un articol „despre creozot" peste care dăduse, dar auzind cuvintele lui, izbucni în rîs şi zvîrli cartea... Aceasta alunecă de pe bancă.

— Îmi place şi cînd rîzi, zise Bazarov.

— Hai, lasă !

— Îmi place cînd vorbeşti. Parcă murmură un pîrîiaş.

Fenecika îşi întoarse capul.

— Ce om mai eşti şi dumneata ! spuse ea, trecîndu-şi degetele peste flori. De ce să stai să mă asculţi pe mine ? Dumneata ai stat de vorbă cu doamne atît de învăţate !

— Ah, Fedosia Nikolaevna ! Crede-mă că toate doamnele învăţate de pe lume nu fac nici cît degetul dumitale cel mic.

— Ce-ai mai născocit ! şopti Fenecika şi îşi lipi braţele de trup.

Bazarov ridică de jos cartea :

— E o carte pentru doctori. De ce ai aruncat-o ?

— Pentru doctori ? spuse Fenecika şi se întoarse către el. Ştii ceva ? De cînd mi-ai dat picăturile acelea, ţii minte ? Ce bine mai doarme Mitea ! Nu ştiu cum să-ţi mai mulţumesc ! Eşti atît de bun, zău !

— De fapt, doctorii trebuiesc plătiţi, zise Bazarov zîmbind. Ştii şi dumneata că doctorii sînt ahtiaţi de cîştig.

Fenecika îşi ridică spre Bazarov ochii, ce păreau şi mai întunecaţi din pricina luminii alburii ce-i cădea pe partea de sus a feţei. Nu ştia dacă glumeşte sau nu.

— Dacă doreşti, noi... cu plăcere... o să trebuiască să-i cer lui Nikolai Petrovici...

— Dumneata crezi că vreau bani, îi tăie vorba Bazarov. Nu bani vreau de la dumneata.

— Atunci ce ? spuse Fenecika.

— Ce ? repetă Bazarov. Ghiceşte.

— Nu ştiu eu să ghicesc !...

— Atunci am să-ţi spun eu. Aş vrea... unul din trandafirii dumitale.

Fenecika rîse iar, şi-şi împreună mîinile, atît i se păru de hazlie dorinţa lui Bazarov. Rîdea şi, în acelaşi timp, se simţea măgulită. Bazarov o privea stăruitor.

— Te rog, te rog ! spuse ea în sfîrşit şi, aplecîndu-se deasupra băncii, începu să aleagă trandafirii. Vrei unul roşu sau unul alb ?

— Roşu şi nu prea mare.

Ea îşi îndreptă spatele.

— Poftim ! Ţine ! spuse ea, dar îşi trase îndată înapoi mîna întinsă şi, muşcîndu-şi buzele, privi spre marginea boschetului, apoi îşi încordă auzul.

— Ce se întîmplă ? o întrebă Bazarov. Nikolai Petrovici ?

— Nu... a plecat pe cîmp... dar de dumnealui nu mă tem... însă de Pavel Petrovici... Mi s-a părut...

— Ce ?

— Mi s-a părut că dumnealui umblă pe aici. Nu... nu e nimeni. Ia-l... Fenecika îi dădu lui Bazarov trandafirul.

— Pentru ce te temi de Pavel Petrovici ?

— Dumnealui mă tot sperie. De vorbit, nu vorbeşte, dar se uită aşa de ciudat. Mi se pare că nici dumneata nu-l iubeşti. Îţi aduci aminte că, înainte, vă certaţi mereu. Nici nu ştiu de ce vă certaţi, dar vedeam că uite aşa îl suceai şi-l învîrteai...

Fenecika arătă printr-o mişcare a mîinii, cum îl sucea şi îl răsucea, după părerea ei, Bazarov pe Pavel Petrovici.

Bazarov zîmbi.

— Dar dacă m-ar fi învins, mi-ai fi luat apărarea ? întrebă el.

— Cum aş putea eu să te apăr ? şi apoi cu dumneata cine poate s-o scoată la capăt ?

— Aşa crezi ? Eu cunosc o mînă care, dacă ar vrea, m-ar doborî cu un deget.

— Ce mînă e asta ?

— Te faci că nu ştii ! Ia miroase, să vezi ce mireasmă are trandafirul pe care mi l-ai dat.

Fenecika îşi lungi gîtul şi îşi apropie obrazul de floare... Băsmăluţa îi alunecă de pe cap pe umeri, descoperind bogatul păr moale, negru şi lucios, uşor ciufulit.

— Stai puțin ! Vreau să-l miros împreună cu dumneata, spuse Bazarov, și aplecîndu-se o sărută apăsat pe buzele întredeschise.

Femeia tresări, se propti cu amîndouă mîinile în pieptul lui, dar se propti slab și el putu să-și reînnoiască și să-și prelungească sărutul.

O tuse seacă se auzi dincolo de tufișul de liliac. Fenecika se trase într-o clipă în celălalt capăt al băncii. Pavel Petrovici apăru, se înclină ușor și după ce rosti cu un fel de tristețe plină de răutate :

— Sînteți aici ? se îndepărtă. Fenecika strînse îndată trandafirii și ieși din boschet.

— Ți-ai făcut păcat cu mine, Evgheni Vasilici ! șopti ea plecînd. În șoapta ei se simțea o dojană neprefăcută.

Bazarov își aminti de o altă scenă, petrecută nu demult. I se făcu rușine și simți o ciudă, plină de dispreț, față de sine însuși. Dar își scutură îndată capul, se felicită ironic de „a fi călcat formal pe urmele lui Celadon [1]" și se duse în odaia lui.

Pavel Petrovici ieși din grădină și, mergînd cu pași rari, ajunse în pădure. Rămase acolo destul de mult, iar cînd se întoarse să ia micul dejun, Nikolai Petrovici îl întrebă grijuliu dacă nu cumva se simte rău, atît de pămîntiu era la față.

— Tu știi că eu sufăr cîteodată de gălbinare, îi răspunse liniștit Pavel Petrovici.

---

[1] Celadon, personaj din *Astrea*, romanul celebru al scriitorului francez Honoré d'Urfé (1567—1625). Acest nume a devenit sinonimul amantului credincios, al îndrăgostitului platonic care oftează veșnic.

Două ore mai tîrziu, bătu la uşa lui Bazarov.

— Sînt dator să-ţi cer iertare că te stingheresc în îndeletnicirile dumitale ştiinţifice, începu el şi se aşeză pe un scaun lîngă fereastră, sprijinindu-se cu amîndouă mîinile pe bastonul lui frumos cu mîner de fildeş (de obicei se plimba fără baston), dar sînt nevoit să te rog să-mi dai cinci minute din timpul dumitale... nu mai mult.

— Tot timpul meu e la dispoziţia dumneavoastră, răspunse Bazarov. De îndată ce Pavel Petrovici păşise pragul camerei lui, o umbră îi trecuse peste faţă.

— Îmi ajung cinci minute. Am venit să-ţi pun o întrebare.

— O întrebare ? Despre ce ?

— Te rog să mă asculţi. La începutul şederii dumitale în casa fratelui meu, pe cînd nu-mi refuzam încă plăcerea de a sta de vorbă cu dumneata, mi se întîmpla să-ţi aud părerile asupra multor chestiuni ; dar, după cîte îmi amintesc, nici între noi şi nici, în general, cînd eram de faţă, n-a venit vreodată vorba despre dueluri. Dă-mi voie să aflu care este părerea dumitale în această privinţă ?

Bazarov, care se sculase spre a-l întîmpina pe Pavel Petrovici, se aşeză pe marginea mesei, încrucişîndu-şi mîinile.

— Iată părerea mea ! spuse el. Din punct de vedere teoretic, duelul este o neghiobie, dar din punct de vedere practic e cu totul altceva.

— Adică, dumneata vrei să spui, dacă te-am înţeles bine, că oricare ar fi părerea dumitale, din punct de vedere teoretic, asupra duelului, în practică n-ai îngădui să fii jignit fără a cere satisfacţie ?

— Mi-aţi ghicit pe deplin gîndul.

— Foarte bine. Îmi face multă plăcere să aud asta de la dumneata. Cuvintele dumitale îmi lămuresc o nedumerire...

— Vreţi să spuneţi o îndoială ?

— E totuna. Vorbesc aşa, numai ca să fiu înţeles. Nu sînt... un şoarece de seminar. Cuvintele dumitale mă scutesc de un lucru neplăcut la care aş fi fost nevoit să recurg. M-am hotărît să mă bat în duel cu dumneata.

Bazarov făcu ochii mari :

— Cu mine ?

— Da, cu dumneata, fără îndoială.

— Dar de ce, mă rog ?

— Aş putea să-ţi lămuresc pricina, începu Pavel Petrovici, dar găsesc că e mai bine să o trec sub tăcere. După părerea mea, dumneata eşti de prisos aici. Nu te pot suferi, te dispreţuiesc şi dacă asta nu-ţi este de ajuns...

Ochii lui Pavel Petrovici fulgerară... Scăpărară şi cei ai lui Bazarov.

— Foarte bine ! făcu el. Alte lămuriri sînt de prisos. V-a venit cheful să puneţi la încercare cu mine spiritul dumneavoastră cavaleresc. Aş putea să vă refuz această plăcere, dar, hai, treacă de la mine !

— Îţi rămîn adînc îndatorat, răspunse Pavel Petrovici, şi acum pot să nădăjduiesc că îmi vei primi provocarea, fără să mă sileşti să mă folosesc de mijloace de constrîngere ?

— Adică, vorbind fără perifraze, de bastonul dumneavoastră ? observă cu sînge rece Bazarov. Aveţi dreptate. Nu e nevoie să mă jigniţi cîtuşi de puţin. De altfel acest lucru s-ar putea să fie primejdios. Puteţi rămîne un gentleman... Tot ca un gentleman, primesc şi eu provocarea dumneavoastră.

— Minunat ! spuse Pavel Petrovici şi îşi propti bastonul într-un colţ. Şi acum, cîteva cuvinte despre condiţiile duelului nostru ; dar, înainte de toate, aş dori să ştiu dacă socoteşti că este nevoie să recurgem la formalitatea unei mici dispute, care ar putea sluji drept pretext provocării mele ?

— Nu. E mai bine fără formalităţi.

— Şi eu cred acelaşi lucru. Socot de asemenea că nu e locul aici să examinăm adevărata pricină a conflictului nostru. Nu ne putem înghiţi unul pe altul. Ce trebuie mai mult ?

— Ce trebuie mai mult ? repetă batjocoritor Bazarov.

— În ceea ce priveşte condiţiile duelului nostru, dat fiind că nu vom avea secundanţi, fiindcă n-avem de unde să-i luăm...

— Într-adevăr ! De unde să-i luăm ?

— Am onoarea să-ţi propun următoarele : să ne batem mîine dimineaţă, devreme, să zicem la ora

şase, dincolo de crîng, cu pistoalele. Bariera de zece paşi...

— De zece paşi ? Da, într-adevăr, asta-i distanţa la care ne urîm noi.

— S-ar putea şi opt, spuse Pavel Petrovici.

— S-ar putea, de ce nu ?

— O să tragem de cîte două ori şi, pentru orice eventualitate, o să-şi pună fiecare în buzunar o scrisorică, în care să se învinuiască singur de sfîrşitul lui.

— Iată, în privinţa asta, nu sînt cu totul de aceeaşi părere, spuse Bazarov. Aduce oarecum a roman franţuzesc. Nu prea e de crezut.

— Se poate. Totuşi, nu este plăcut să fii bănuit de crimă. Nu-i aşa ?

— Aşa e ; dar este un mijloc de a scăpa de această supărătoare învinuire. Secundanţi nu vom avea, dar putem avea un martor.

— Şi cine anume, dacă-mi dai voie să aflu ?

— Păi, Piotr.

— Care Piotr ?

— Feciorul fratelui dumneavoastră. E un om care se află la înălţimea vremurilor de azi şi îşi va juca rolul cu tot *come il faut* [1]-ul necesar în asemenea cazuri.

— Mi se pare că glumiţi, stimate domn !

— Nicidecum. După ce veţi cugeta asupra propunerii mele, vă veţi încredinţa că e plină de bun simţ şi cît se poate de simplă. Adevărul tot iese la iveală, asta se ştie, aşa că iau asupra mea sarcina de a-l pre-

[1] Cum se cuvine în lumea bună (fr.).

găti pe Piotr după cum se cuvine şi de a-l aduce la locul bătăliei.

— Văd că glumeşti într-una, spuse Pavel Petrovici, sculîndu-se de pe scaun. Dar după bunăvoinţa cu care ai primit totul, nu am dreptul să-ţi cer prea multe... Aşadar, lucrurile sînt puse la cale... A, da, era să uit ! Ai pistoale ?

— De unde să am pistoale, Pavel Petrovici ? Nu sînt ostaş.

— Dacă-i aşa, te poţi folosi de-ale mele. Ţin să te încredinţez că sînt cinci ani de cînd nu am mai tras cu ele.

— Este o veste nespus de îmbucurătoare.

Pavel Petrovici îşi luă bastonul...

— Acestea fiind spuse, stimate domn, nu-mi rămîne decît să-ţi mulţumesc şi să te las îndeletnicirilor dumitale. Am onoarea să te salut !

— La bună vedere, stimatul meu domn ! spuse Bazarov, petrecîndu-şi oaspetele.

Pavel Petrovici ieşi, iar Bazarov mai rămase puţin în faţa uşii, apoi strigă deodată :

— Ptiu, drace ! Cît e de frumos şi de stupid în acelaşi timp ! Ce comedie am jucat amîndoi ! Numai cîinii dresaţi joacă aşa, în două labe ! Dar era cu neputinţă să nu primesc. Ar fi putut să mă lovească şi atunci... (Bazarov păli numai la gîndul ăsta. Toată mîndria lui se răzvrătise.) Atunci, ar fi trebuit să-l sugrum, ca pe un pui ! Se întoarse la microscopul lui, dar inima îi era tulburată şi liniştea de care avea nevoie pentru cercetări pierise. „Ne-a văzut astăzi ! se

gîndi el. Dar oare numai pentru fratele său o face? La urma urmei, ce mare lucru e un sărut? Trebuie să mai fie şi altceva la mijloc. Stai! N-o fi îndrăgostit chiar el de dînsa? Fără-ndoială că e îndrăgostit, e limpede ca lumina zilei. Ce încurcătură! Proastă treabă! hotărî el în cele din urmă. Oricum ai suci-o, oricum ai învîrti-o, tot prost iese! În primul rînd, trebuie să-mi pun viaţa în joc şi în orice caz, trebuie să plec de aici! Şi mai e şi Arkadi... şi vaca asta a Domnului, Nikolai Petrovici... Proastă treabă; proastă!"

Ziua se scurse deosebit de molcomă şi de liniştită. Fenecika parcă nici n-ar mai fi existat pe lume. Şedea în cămăruţa ei, ca un şoricel în gaură. Nikolai Petrovici părea îngrijorat. I se spusese că grîul lui, pe care se bizuia cu deosebire, făcuse rugină. Pavel Petrovici îi strivea pe toţi, chiar şi pe Prokofici, cu politeţea lui de gheaţă. Bazarov dădu să înceapă o scrisoare către tatăl lui, dar o rupse şi o aruncă sub masă. „Dacă mor, se gîndi el, au să afle; dar n-am să mor. Nu, am să mai fac multă vreme umbră pămîntului." Lui Piotr îi porunci să vină la el a doua zi, în zori, ca să-i spună ceva însemnat. Piotr îşi închipui că vrea să-l ia cu el la Petersburg. Bazarov se culcă tîrziu şi toată noaptea îl chinuiră vise încîlcite... Chipul Odinţovei se învîrtea prin faţa lui, se făcea că tot ea era şi maică-sa, iar după ea se ţinea mereu o pisicuţă cu mustăţi negre, şi pisicuţa era Fenecika. Pavel Petrovici i se înfăţişă ca o pădure mare, cu care

totuşi trebuia să se bată. Piotr îl deşteptă la ora patru. Se îmbrăcă numaidecît şi plecară împreună.

Dimineaţa era frumoasă, răcoroasă ; nori mici şi pestriţi pluteau, ca o turmă de miei, pe albastrul limpede şi palid. Frunzele şi ierburile erau presărate cu rouă măruntă, care strălucea ca argintul pe pînzele de păianjen ; pămîntul, umed şi întunecat, părea că mai păstrează urma rumenă a zorilor ; pretutindeni, din cer, se revărsau trilurile ciocîrliilor. Bazarov ajunse în crîng, se aşeză la umbră, la marginea lui, şi abia atunci îi dezvălui lui Piotr ce anume serviciu aştepta de la el. Feciorul cel instruit se sperie de moarte, dar Bazarov îl linişti, încredinţîndu-l că nu va avea nimic altceva de făcut decît să stea de o parte şi să privească, şi că nu va fi tras la nici o răspundere. „Şi pe urmă, adăugă el, gîndeşte-te ce rol de seamă o să joci." Piotr îşi desfăcu mîinile, îşi pironi ochii în pămînt şi, verde la faţă de spaimă, se rezemă de un mesteacăn.

Drumul de la Mariino ocolea păduricea. Colbul lui uşor nu fusese încă atins din ajun nici de roată, nici de picior de om. Bazarov se uita din cînd în cînd, fără să vrea, în lungul drumului, rupea şi muşca cîte un fir de iarbă, spunîndu-şi : „Ce nerozie !" Răcoarea dimineţii îl făcu să se înfioare de vreo două ori... Piotr îl privi posomorît, dar Bazarov se mulţumi să zîmbească, nu-i era teamă.

Pe drum se auzi un tropot de cai... Apoi, de după copaci, se ivi un mujic. Mîna în faţa lui doi caï îm-

piedicaţi şi, trecînd pe lîngă Bazarov, îi aruncă o căutătură ciudată, fără să-şi scoată căciula, ceea ce îl tulbură pe Piotr ca un semn rău. „Iată şi ăsta s-a sculat devreme, se gîndi Bazarov, dar cel puţin are o treabă ; pe cînd noi ?"

— Mi se pare că vine dumnealui, şopti deodată Piotr.

Bazarov îşi ridică ochii şi îl văzu pe Pavel Petrovici. Îmbrăcat cu o haină uşoară, cadrilată şi cu pantaloni albi ca neaua, păşea iute pe drum. Sub braţ ducea o cutie, învelită în postav verde.

— Vă cer iertare ! Mi se pare că v-am făcut să aşteptaţi, spuse el, înclinîndu-se întîi în faţa lui Bazarov, apoi în faţa lui Piotr, pe care, în clipa aceasta, îl privea drept un fel de secundant. N-am vrut să-mi deştept feciorul.

— Nu face nimic ! răspunse Bazarov. Şi noi abia am venit.

— Ah ! Cu atît mai bine ! Şi Pavel Petrovici se uită împrejur. Nu se vede nimeni. Nimeni nu ne va stînjeni. Putem începe ?

— Să începem !

— Cred că nu mai ceri alte lămuriri ?

— Nu cer.

— Vrei să le încarci dumneata ? întrebă Pavel Petrovici, scoţînd pistoalele din lădiţă.

— Nu. Încărcaţi-le dumneavoastră, iar eu am să măsor paşii. Am picioare mai lungi, adăugă Bazarov surîzînd. Unu, doi, trei...

— Evgheni Vasilici, bolborosi cu greu Piotr (tremura ca scuturat de friguri), cu voia dumneavoastră, eu am să mă duc mai încolo.

— Patru... cinci... Du-te mai încolo, frăţioare, du-te ! Poţi chiar să stai după un copac, să-ţi astupi urechile, numai să nu închizi ochii, iar cînd o cădea careva, dă fuga să-l ridici. Şase... şapte... opt... Bazarov se opri. E destul ? spuse el către Pavel Petrovici, sau să mai adaug doi paşi ?

— Cum doreşti ! zise acesta, vîrînd al doilea glonte în pistol.

— În cazul acesta să mai adăugăm doi paşi ! Bazarov trase cu vîrful cizmei o dungă pe pămînt. Iată şi bariera ! Ah, încă ceva ! La cîţi paşi să se depărteze fiecare din noi de barieră ? Este de asemenea o problemă însemnată. Ieri n-am vorbit despre asta.

— Socot că la zece paşi, răspunse Pavel Petrovici, întinzîndu-i lui Bazarov amîndouă pistoalele. Binevoiţi să alegeţi !

— Binevoiesc. Dar nu găsiţi, Pavel Petrovici, că duelul nostru este atît de neobişnuit încît pare caraghios ? Uitaţi-vă numai la mutra secundantului nostru !

— Îţi arde de glume mereu, răspunse Pavel Petrovici. Nu zic că duelul nostru nu este ciudat, dar socot că e de datoria mea să te previn că am de gînd să mă bat serios. *A bon entendeur, salut !* [1]

— O, nu mă îndoiesc că sîntem hotărîţi să ne nimicim unul pe altul, dar de ce să nu rîdem puţin şi

[1] Cine are urechi de auzit, să audă ! (Fr.)

să nu îmbinăm *utile dulci*[1] ? Uite aşa : dumneavoastră îmi vorbiţi pe franţuzeşte, iar eu, pe latineşte.

— Am de gînd să mă bat serios ! repetă Pavel Petrovici şi se duse spre locul său. Bazarov, la rîndul lui, numără zece paşi de la barieră şi se opri.

— Eşti gata ? întrebă Pavel Petrovici.

— Gata !

— Atunci, să pornim unul spre celălalt !

Bazarov porni încet înainte, iar Pavel Petrovici veni spre el cu mîna stîngă în buzunar, ridicînd treptat, treptat, cu dreapta, ţeava pistolului... „Ţinteşte drept în nasul meu ! se gîndi Bazarov, şi cu cîtă sîrguinţă mă ia la ochi, tîlharul ! Este totuşi o senzaţie neplăcută. O să mă uit la lanţul lui de la ceas..." Deodată, ceva trecu, şuierînd ascuţit, chiar pe lîngă urechea lui Bazarov, şi în aceeaşi clipă se auzi detunătura. „Dacă am auzit, înseamnă că nu s-a întîmplat nimic !" îi fulgeră prin minte. Mai făcu un pas şi, fără a ţinti, apăsă pe trăgaci.

Pavel Petrovici tresări uşor şi se apucă cu mîna de coapsă. O şuviţă de sînge se prelinse de-a lungul pantalonilor albi.

Bazarov azvîrli pistolul şi se apropie de duşmanul lui.

— Sînteţi rănit ? întrebă el.

— Aveai dreptul să mă chemi la barieră ! spuse Pavel Petrovici, asta însă e un fleac ! În urma înţelegerii noastre, fiecare mai are de tras o dată.

---

[1] Utilul cu plăcutul (lat.).

— Să avem iertare, dar asta rămîne pentru altă dată ! răspunse Bazarov şi-l sprijini pe Pavel Petrovici, care începea să pălească. Acum nu mai sînt duelist, ci doctor şi, înainte de toate, trebuie să vă cercetez rana. Piotr ! Vino-ncoace, Piotr ! Unde te-ai ascuns ?

— Un fleac... Nu am nevoie de ajutorul nimănui, rosti rar Pavel Petrovici, şi... trebuie... din nou... să... Dădu să se tragă de mustaţă, dar mîna nu-l ascultă. Îşi dădu ochii peste cap şi leşină.

— Ia te uită ! A leşinat ! De ce oare ? se-ntrebă, fără să vrea, Bazarov, culcîndu-l pe Pavel Petrovici în iarbă. Ia să vedem ce se întîmplă ! Îşi scoase batista, şterse sîngele şi pipăi rana de jur împrejur... Osul e neatins, murmură el printre dinţi. Glontele n-a pătruns în adînc şi a atins numai muşchiul *vastus externus*. Peste trei săptămîni poate să şi danseze ! Dar leşinul ! Ce ţi-e şi cu oamenii ăştia nervoşi ! Dar ce piele fină are !

— Domnul e mort ? se auzi la spatele lui glasul tremurător al lui Piotr.

Bazarov îşi întoarse capul :

— Du-te mai repede după apă, frăţioare ! Cît despre.... dumnealui, o să ne îngroape pe amîndoi.

Dar „modernul" servitor părea că nu-i pricepe cuvintele şi nu se urni din loc. Pavel Petrovici deschise încet ochii.

— Îşi dă sufletul ! şopti Piotr şi începu să-şi facă semnul crucii.

— Ai avut dreptate... Ce fizionomie prosteaască! spuse gentlemanul rănit, zîmbind în silă.

— Dar du-te odată după apă, drace! se răsti Bazarov.

— Nu-i nevoie... a fost un *vertige*[1] de o clipă. Ajutaţi-mă să mă aşez... a-aşa... Zgîrietura asta trebuie să fie doar bandajată cu ceva şi eu am să ajung pînă acasă pe jos sau de nu, cei de-acasă să-mi trimită trăsura. Dacă crezi, duelul nu se va mai repeta. Te-ai purtat cu nobleţe... Astăzi, numai astăzi, bagă de seamă!

— N-are rost să ne mai amintim de trecut! îi tăie vorba Bazarov. Cît despre viitor, nici cu el nu trebuie să ne batem capul pentru că eu am de gînd s-o şterg, fără nici o întîrziere. Lăsaţi-mă acum să vă pansez piciorul! Rana dumneavoastră nu este primejdioasă, dar e mai bine să oprim sîngele. Mai întîi însă, trebuie neapărat să-l aducem în simţiri pe muritorul ăsta.

Bazarov îl scutură pe Piotr de guler şi-l trimise după trăsură.

— Bagă de seamă să nu-l sperii pe fratele meu! îi spuse Pavel Petrovici. Nu cumva să-ţi treacă prin cap să-i raportezi ce s-a întîmplat!

Piotr o luă la goană; în timp ce el era dus după trăsură, cei doi adversari şedeau jos, pe pămînt, şi tăceau. Pavel Petrovici căuta să nu se uite la Bazarov; de împăcat, tot nu voia să se împace cu el. Îi era ruşine de trufia lui, de faptul că dăduse greş tot ce pusese la cale, cu toate că simţea că un sfîrşit

[1] O ameţeală (fr.)

mai bun decît acesta nici n-ar fi putut exista. „Cel puţin n-are să-mi mai stea în ochi aici, căuta el să se liniştească, mulţumesc şi pentru atît.“ Tăcerea stăruia greoaie şi supărătoare. Nici unul nu se simţea la largul lui. Fiecare îşi dădea seama că celălalt îl înţelege. Cînd e vorba de prieteni, simţămîntul acesta este plăcut, dar cînd e vorba de duşmani, e cît se poate de neplăcut, mai ales cînd aceştia nu pot avea o explicaţie şi nici nu se pot despărţi pe loc.

— Nu v-am legat prea strîns piciorul ? întrebă în sfîrşit Bazarov.

— Nu, nu, e foarte bine ! răspunse Pavel Petrovici şi, după un răstimp, adăugă : Pe fratele meu nu-l putem înşela ; va trebui să-i spunem că am avut o discuţie politică.

— Foarte bine ! spuse Bazarov. Puteţi să-i spuneţi că i-am înjurat pe toţi anglomanii.

— Minunat. Dar ce crezi că-şi închipuie despre noi omul de colo ? urmă Pavel Petrovici arătînd spre mujicul care, cu cîteva minute înainte de duel îşi mînase prin faţa lui Bazarov caii împiedicaţi şi care, întorcîndu-se înapoi, pe acelaşi drum, făcu acum o plecăciune în faţa „boierilor“ scoţîndu-şi şapca.

— Cine ştie ? răspunse Bazarov. Mai degrabă cred că nu-şi închipuie nimic. Mujicul rus este acel necunoscut, plin de taină, despre care a vorbit cîndva atît de mult doamna Rodcliffe [1]. Cine îl poate înţelege ? Nici el nu se înţelege pe sine.

[1] *Rodcliffe* (1764—1823), scriitoare engleză. Operele sale au ca temă descrieri fantastice, înspăimîntătoare şi povestiri stranii.

— Aha ! Va să zică asta e părerea dumitale, începu Pavel Petrovici, dar deodată strigă : Ia te uită ce a făcut nătîngul dumitale ! Iată-l pe fratele meu venind în goană !

Bazarov se întoarse şi-l văzu pe Nikolai Petrovici în trăsură, palid la faţă. Acesta sări jos, înainte de a se fi oprit caii şi se repezi la fratele lui.

— Ce-nseamnă asta ? spuse el tulburat : Evgheni Vasilici, pentru Dumnezeu ! Ce-nseamnă asta ?

— Nimic ! răspunse Pavel Petrovici. Piotr te-a speriat degeaba. Domnul Bazarov şi cu mine ne-am cam certat, şi eu plătesc nişte pentru acest lucru.

— Dar, spuneţi-mi, cum s-a iscat toată povestea, pentru numele lui Dumnezeu ?

— Cum să-ţi spun ? Domnul Bazarov a vorbit nerespectuos despre *sir* Robert Peel [1]. Mă grăbesc să adaug că eu singur sînt vinovat de toate, pe cînd domnul Bazarov s-a purtat foarte frumos. Eu l-am provocat.

— Dar ce văd ? Sînge !

— Credeai, poate, că am apă în vine ? Pierderea asta de sînge îmi face chiar bine. Nu-i aşa, doctore ? Ajută-mă să mă urc în trăsură şi nu mai fi trist ! Mîine am să fiu sănătos. Uite-aşa... foarte bine. Mînă vizitiu !

Nikolai Petrovici se luă după trăsură, iar Bazarov rămase mai în urmă...

---

[1] *Robert Peel* (1788—1850), om de stat englez.

— Trebuie să te rog să te ocupi de fratele meu ! îi spuse Nikolai Petrovici. Pînă cînd o să ne vină un alt doctor din oraş.

Bazarov înclină tăcut capul.

O oră după aceea, Pavel Petrovici era culcat în pat, cu piciorul bandajat cu multă iscusinţă. Toată casa era întoarsă pe dos. Fenecika leşinase. Nikolai Petrovici îşi frîngea pe ascuns mîinile, pe cînd Pavel Petrovici rîdea şi glumea, mai ales cu Bazarov ; îşi pusese o cămaşă subţire de batist, o hăinuţă elegantă de dimineaţă şi un fes ; nu îngăduise ca storurile să fie lăsate şi se plîngea, pe un ton hazliu de necesitatea abstinenţei în ceea ce priveşte mîncarea.

Totuşi spre seară făcu febră ; începu să-l doară capul. Sosi doctorul de la oraş (Nikolai Petrovici nu-l ascultase pe fratele lui, ceea ce de altfel îi convenea şi lui Bazarov). Acesta rămăsese toată ziua în camera lui, galben la faţă şi plin de venin şi nu trecuse pe la bolnav de fiecare dată decît pentru cîteva clipe. De vreo două ori o întîlnise pe Fenecika, dar aceasta se depărtase de el, îngrozită. Doctorul cel nou prescrisese bolnavului băuturi răcoritoare, de altfel, el întări spusele lui Bazarov că nu se prevede nici o primejdie. Nikolai Petrovici îi spusese că fratele lui s-a rănit din greşeală, la care doctorul făcu doar : „Hm !" Dar de îndată ce primi în mînă douăzeci şi cinci de ruble de argint, zise :

— Da, da ! Bineînţeles ! Se-ntîmplă adeseori aşa ceva.

Noaptea, nimeni din casă nu s-a culcat şi nu s-a dezbrăcat. Nikolai Petrovici intra tot timpul în vîrful picioarelor la fratele lui şi tot în vîrful picioarelor ieşea de la el. Bolnavul aţipea, gemea uşor, îi spunea în franţuzeşte „*Couchez-vous !*“ [1] şi cerea de băut. Nikolai Petrovici o puse o dată pe Fenecika să-i ducă un pahar cu limonadă ; Pavel Petrovici o privi ţintă şi bău paharul pînă la fund. Spre dimineaţă febra crescu şi bolnavul începu să aiureze puţin. La început, rosti cuvinte fără şir, apoi deodată, deschise ochii şi, văzîndu-l lîngă pat pe fratele lui aplecat grijuliu spre el, îi spuse :

— Nu-i aşa, Nikolai, că Fenecika aduce cu Nelly ?

— Cu care Nelly, Paşa ?

— Cum poţi să întrebi aşa ceva ? Cu prinţesa R... Mai ales partea de sus a feţei. *C'est de la même famille !* [2]

Nikolai Petrovici nu răspunse nimic şi se miră în sinea lui cît de trainice sînt vechile simţăminte în om. „Iată cum a răbufnit !“ se gîndi el.

— Ah, cît o iubesc pe fiinţa asta prostuţă ! gemu Pavel Petrovici, punîndu-şi mîinile după ceafă. N-am să îngădui ca un neobrăzat să se atingă de ea... bîigui el, după cîteva clipe.

Nikolai Petrovici oftă doar ; nici nu bănuia măcar pentru cine erau spuse vorbele astea.

---

[1] Culcă-te ! (Fr.)

[2] E acelaşi gen (fr.).

Bazarov veni la el a doua zi, pe la opt. Îşi şi făcuse bagajul şi dăduse drumul la toate broaştele, gîndele şi păsările lui.

— Ai venit să-ţi iei rămas bun de la mine ? îl întrebă Nikolai Petrovici, ridicîndu-se în întîmpinarea lui.

— Întocmai.

— Te-nţeleg şi te aprob întru totul. Sărmanul meu frate este bineînţeles vinovat, fapt pentru care a şi fost pedepsit. Mi-a spus chiar el că te-a pus într-o situaţie în care nu puteai să te porţi altfel. Sînt încredinţat că n-ai putut să eviţi duelul acesta care... care... pînă la un anumit punct, se explică numai printr-o veşnică neînţelegere, datorită felului deosebit în care priviţi lumea. (Nikolai Petrovici se încurca în vorbe.) Fratele meu e un om de modă veche ; e iute şi încăpăţînat... Slavă Domnului că s-a sfîrşit aşa ! Am luat toate măsurile necesare pentru a evita zvonurile...

— Vă las, pentru orice eventualitate, adresa mea, dacă cumva iese vreo istorie, spuse Bazarov cu nepăsare.

— Nădăjduiesc că nu are să iasă nici o istorie, Evgheni Vasilici... Îmi pare foarte rău că şederea dumitale în casa mea a avut o asemenea... un asemenea sfîrşit. Sînt cu atît mai mîhnit de asta cu cît Arkadi...

— Nădăjduiesc că am să-l văd ! îi tăie vorba Bazarov, în sufletul căruia „explicaţiile" şi „lămuririle" de orice fel stîrneau un sentiment de nerăbdare ; iar

de nu, o să vă rog să-i spuneţi toate cele bune din partea mea şi să fiţi încredinţat că-mi pare rău.

— Şi eu te rog... răspunse, înclinîndu-se, Nikolai Petrovici.... dar Bazarov nu aşteptă sfîrşitul frazei şi ieşi.

Aflînd despre plecarea lui Bazarov, Pavel Petrovici voi să-l vadă şi îi strînse mîna. Dar şi de data aceasta Bazarov rămase rece ca gheaţa; înţelese că Pavel Petrovici dorea să se arate mărinimos. De la Fenecika nu izbuti să-şi ia rămas bun, ci schimbă cu ea numai o privire pe fereastră. Chipul ei îi păru plin de tristeţe. „Cred că o să sfîrşească prost! îşi spuse el... Sau poate că o să iasă cumva din încurcătură!" În schimb, Piotr se înduioşă într-atît, încît plînse pe umărul lui, pînă ce Bazarov îl răcori cu întrebarea:

— Nu cumva ai obiceiul să plîngi uşor?

Cît despre Duniaşa, ea fu nevoită să fugă în crîng, pentru a-şi ascunde tulburarea. Iar cel vinovat de toate aceste supărări se urcă în trăsură, îşi aprinse o ţigară de foi şi cînd văzu la cea de a patra verstă, la o cotitură a drumului, pentru cea din urmă oară în faţa ochilor conacul Kirsanovilor, cu casa cea nouă boierească, scuipă mormăind:

— Boiernaşi afurisiţi! şi se înfăşură mai strîns în manta.

Nu trecu mult şi Pavel Petrovici se simţi mai bine, dar trebui să rămînă în pat aproape o săptămînă. Prizonieratul, după cum îi spunea el, îl îndura cu

destulă răbdare ; atîta doar că se îngrijea foarte mult de înfăţişarea sa şi poruncea mereu să i se parfumeze camera cu apă de colonie. Nikolai Petrovici îi citea din reviste, iar Fenecika îl servea ca şi înainte ; îi aducea cîte o ceaşcă de supă, limonadă, ouă moi şi ceai, dar o spaimă ascunsă o cuprindea de fiecare dată cînd intra în camera bolnavului. Fapta neaşteptată a lui Pavel Petrovici îi speriase pe toţi din casă, iar pe ea mai mult decît pe oricine. Numai Prokofici rămînea netulburat şi spunea că şi pe vremea lui boierii se băteau uneori, „dar numai boierii de viţă veche între ei, iar pe un necioplit de-alde ăştia l-ar fi pus să fie bătut de slugi, în grajd, pentru obrăznicie".

Pe Fenecika n-o mustra aproape de loc conştiinţa, dar din cînd în cînd o chinuia bănuiala despre adevărata pricină a certei lor ; apoi şi Pavel Petrovici o privea atît de ciudat... Aşa încît, chiar cînd stătea cu spatele la el, îi simţea privirea. Din pricina veşnicei nelinişti în care trăia, slăbise şi, cum se întîmplă în asemenea împrejurări, se făcuse şi mai drăguţă.

Într-o dimineaţă cînd Pavel Petrovici, simţindu-se bine, trecuse de pe pat pe divan, iar Nikolai Petrovici, după ce-l întrebase cum se mai simte, plecase la arie, Fenecika îi aduse o ceaşcă de ceai şi, după ce o puse pe măsuţă, dădu să plece. Pavel Petrovici însă o opri.

— Unde te grăbeşti, Fedosia Nikolaevna ? începu el. Ai cumva treabă ?

— Nu... Da... Trebuie să torn ceaiul dincolo.

— Las' c-o face Duniaşa şi fără dumneata ! Mai stai puţin cu un om bolnav. De altfel trebuie să-ţi vorbesc.

Fenecika se aşeză tăcută pe marginea fotoliului.

— Ascultă ! spuse Pavel Petrovici şi se trase de mustaţă. De mult voiam să te întreb : mi se pare că te cam temi de mine, nu ?

— Eu ?

— Da, dumneata. Nu mă priveşti niciodată în ochi, de parcă nu ai avea cugetul curat.

Fenecika se roşi ; totuşi aruncă o privire spre Pavel Petrovici. Acesta i se păru oarecum ciudat şi inima îi tremură uşor.

— Ţi-e cugetul curat, nu-i aşa ? o întrebă el.

— Da. De ce să nu fie curat ? şopti dînsa.

— Mai ştii ? De altfel, faţă de cine ai putea să fii dumneata vinovată ? Faţă de mine ? Nu-i de crezut. Faţă de alte persoane de aici din casă ? Nici asta nu pare cu putinţă. Poate faţă de fratele meu ? Doar îl iubeşti, nu-i aşa ?

— Îl iubesc.

— Din tot sufletul, din toată inima ?

— Îl iubesc pe Nikolai Petrovici din toată inima.

— Adevărat ? Ia uită-te la mine, Fenecika ! (Îi spunea aşa pentru prima oară.) Doar ştii că e mare păcat să minţi !

— Eu nu mint, Pavel Petrovici. Dacă nu l-aş iubi pe Nikolai Petrovici, nici nu s-ar mai cădea să trăiesc !

— Şi nu l-ai schimba cu nimeni ?

— Păi, cu cine să-l schimb ?

— Cine ştie ? De pildă cu domnul acela care a plecat.

Fenecika se ridică :

— Doamne, Dumnezeule, Pavel Petrovici, de ce mă chinuiţi ? Ce v-am făcut ? Cum puteţi să vorbiţi aşa ?...

— Fenecika, spuse cu glas trist Pavel Petrovici, doar am văzut.

— Ce-aţi văzut ?

— Păi, acolo... în boschet.

Fenecika se roşi pînă în vîrful urechilor.

— Dar cu ce sînt eu vinovată ? rosti ea anevoie.

Pavel Petrovici se ridică într-un cot :

— Nu eşti vinovată ? Nu ? De loc ?

— Numai pe Nikolai Petrovici îl iubesc pe lumea asta şi am să-l iubesc în veci ! izbucni Fenecika cu o putere neaşteptată, în timp ce hohotele de plîns o înecau. Iar ce-aţi văzut dumneavoastră, am s-o spun şi la judecata de apoi că n-am nici o vină, nici n-am avut, şi ar fi mai bine să mor chiar acum dacă pot să fiu bănuită de aşa ceva, că eu, faţă de binefăcătorul meu, Nikolai Petrovici...

Dar aici glasul i se curmă şi, în acelaşi timp, simţi că Pavel Petrovici îi apucase mîna şi i-o strînsese... Se uită la el şi încremeni. Se făcuse şi mai palid. Ochii îi străluceau şi, ceea ce era şi mai ciudat, o lacrimă grea, stingheră, îi luneca pe obraz.

— Fenecika ! îi spuse el cu un fel de şoaptă neliniştită. Iubeşte-l, iubeşte-l pe fratele meu ! E un om

atît de bun ! Atît de bun ! Nu-l înşela cu nimeni, nu asculta vorbele nimănui ! Gîndeşte-te ! Ce poate fi mai îngrozitor, decît să iubeşti şi să nu fii iubit ? Nu-l părăsi niciodată pe bietul meu Nikolai !

Lacrimile Fenecikăi se uscaseră şi spaima i se risipise, atît de mare îi era uimirea. Dar prin ce trecu cînd Pavel Petrovici, însuşi Pavel Petrovici, îi apăsă mîna de buzele lui şi o ţinu aşa, fără s-o sărute, suspinînd doar din cînd în cînd...

„Doamne, se gîndi ea, nu cumva are un atac ?..."

Dar în clipa aceea în el fremăta întreaga lui viaţă irosită în zadar.

Scara scîrţîi sub paşi grăbiţi... Pavel Petrovici o împinse pe Fenecika departe de dînsul şi-şi lăsă capul pe pernă. Uşa se deschise şi vesel, proaspăt şi rumen, apăru Nikolai Petrovici. Mitea, tot atît de proaspăt şi rumen ca şi tatăl său, numai cu cămăşuţa pe el, sălta pe pieptul lui, agăţîndu-se cu picioruşele goale de nasturii mari ai hainei lui.

Fenecika se repezi spre dînsul şi, cuprinzîndu-i în braţe şi pe el şi pe copil, îşi alipi capul de umărul lui. Nikolai Petrovici se miră, pentru că Fenecika, de obicei ruşinoasă şi modestă, nu-l mîngîia niciodată cînd mai era cineva de faţă.

— Ce-i cu tine ? o întrebă el şi, după ce se uită spre frate-său, îl dădu pe Mitea Fenecikăi. Nu cumva te simţi mai rău ? făcu el, apropiindu-se de Pavel Petrovici.

Acesta îşi ţinea faţa ascunsă într-o bastistă subţire.

— Nu... nu... aşa... nu-i nimic... Dimpotrivă, mă simt mult mai bine.

— Te-ai grăbit să te muţi pe divan ! Unde pleci ? adăugă Nikolai Petrovici, întorcîndu-se spre Fenecika. Dar aceasta şi trîntise uşa în urma ei. Ţi-l adusesem pe voinicul meu să-l vezi. Îi era dor de unchiu-său. De ce l-o fi luat ea de aici ? Totuşi, ce-i cu tine ? Aţi avut vreo discuţie sau ce ?

— Frate ! rosti solemn Pavel Petrovici.

Nicolai Petrovici tresări. Se îngrozi, fără să înţeleagă de ce.

— Frate ! repetă Pavel Petrovici. Dă-mi cuvîntul tău de onoare că ai să-mi îndeplineşti o rugăminte de-a mea !

— Ce fel de rugăminte ? Spune !

— E ceva foarte serios. De ea, după părerea mea, atîrnă întreaga fericire a vieţii tale. În tot răstimpul acesta m-am gîndit mult la cele ce vreau să-ţi spun acum... Frate, îndeplineşte-ţi datoria, datoria unui om cinstit şi cu suflet mare. Pune capăt pildei rele şi ispititoare pe care o dai tu, cel mai bun dintre oameni.

— Ce vrei să spui, Pavel ?

— Însoară-te cu Fenecika !... Te iubeşte, e mama fiului tău.

Nikolai Petrovici făcu un pas înapoi şi îşi împreună mîinile.

— Tocmai tu spui asta, Pavele ? Tu, pe care te-am socotit întotdeauna cel mai neînduplecat duşman al unor asemenea căsătorii ? Tocmai tu o spui ? Nu ştii

că numai din respect pentru tine n-am îndeplinit ceea ce tu numeşti, cu atîta dreptate, datoria mea ?

— Dacă e aşa, atunci în zadar m-ai respectat în această chestiune ! îi tăie vorba Pavel Petrovici, zîmbind trist. Încep să cred că Bazarov avea dreptate cînd mă învinuia că sînt aristocrat. Nu, frate drag, nu trebuie să ne mai codim şi să ne gîndim la ce spune lumea : sîntem acum oameni bătrîni şi potoliţi : e timpul să lăsăm de o parte orice deşertăciune. Să ne îndeplinim datoria, aşa cum spui, şi poate că din asta o să ni se tragă fericirea.

Nikolai Petrovici se repezi să-l îmbrăţişeze.

— Mi-ai deschis bine ochii ! strigă el. Nu degeaba am spus eu întotdeauna că eşti omul cel mai bun şi mai deştept din lume ! Acum însă văd că eşti tot atît de înţelept, pe cît eşti de mărinimos.

— Mai încet, mai încet ! îi tăie vorba Pavel Petrovici. Nu scutura piciorul înţeleptului tău frate care, în pragul celor cincizeci de ani ai săi, s-a bătut în duel ca un praporgic [1]. Aşadar, e lucru hotărît : Fenecika îmi va fi... *bell-soeur* [2].

— Scumpul meu Pavel ! Dar ce-o să spună Arkadi ?

— Arkadi ? O să-i pară bine, crede-mă ! Căsătoria nu intră în prinsipiile lui, dar în schimb simţul de dreptate din el va fi satisfăcut. Şi într-adevăr, ce să caute castele *au dix-neuvieme siecle* [3] ?

---

[1] Sublocotenent.
[2] Cumnată (fr.).
[3] În secolul al XIX-lea (fr.).

— Ah, Pavel, Pavel ! Mai lasă-mă să te sărut o dată ! Nu te teme, o să am grijă să umblu încet.

Cei doi fraţi se îmbrăţişară.

— Ce crezi ? N-ar fi bine să-i împărtăşeşti hotărîrea ta chiar acum ? întrebă Pavel Petrovici.

— De ce să ne grăbim ? zise Nikolai Petrovici. Aţi vorbit ceva despre asta ?

— Să vorbim noi doi ? *Quelle idée !* [1]

— Cu atît mai bine ! Înainte de toate, fă-te sănătos, că pentru celelalte e vreme destulă. Trebuie bine gîndit şi bine socotit...

— Dar te-ai hotărît, nu e aşa ?

— Bineînţeles că m-am hotărît, şi-ţi mulţumesc din suflet ; acum am să te las, trebuie să te odihneşti. Orice emoţie îţi face rău... dar o să mai stăm de vorbă. Caută să dormi, sufletul meu, şi să-ţi dea Dumnezeu sănătate !

„Pentru ce mi-o fi mulţumind atît ? se gîndi Pavel Petrovici cînd rămase singur. Ca şi cum asta n-ar depinde de el ! Iar eu, de îndată ce se va însura, voi pleca undeva, cît mai departe, la Dresda sau la Florenţa şi am să trăiesc acolo, pînă am să crăp."

Pavel Petrovici îşi răcori fruntea cu apă de colonie şi închise ochii. Scăldat de lumina puternică a zilei, capul lui frumos şi slăbit zăcea pe perna albă ca un cap de mort... De altfel, era într-adevăr un om mort.

[1] Ce idee ! (Fr.)

În grădina de la Nikolskoie, la umbra unui frasin înalt, şedeau pe o bancă Katia şi Arkadi. Jos, lîngă ei, se întinsese Fifi, cu trupul ei lung, arcuit, mlădios, moţăind iepureşte, cum spun vînătorii. Tăceau amîndoi. Arkadi ţinea în mînă o carte întredeschisă, iar Katia lua din coş nişte firimituri de pîine albă şi le arunca unei mici familii de vrăbii care săreau şi ciripeau chiar la picioarele ei, cu acea îndrăzneală, îmbinată cu teamă, ce le este firească.

O adiere de vînt făcea să tremure frunzele frasinului şi mişca domol, încoace şi încolo, palide rotocoale de lumină aurie pe cărarea întunecată şi pe spinarea galbenă a căţeluşei Fifi. Arkadi şi Katia erau învăluiţi în umbră şi numai arareori se aprindea în părul fetei o dungă vie de lumină. Tăceau amîndoi, dar tocmai din felul cum tăceau şi cum şedeau alături, se vedea între ei o apropiere plină de încredere. Părea că nici unul din ei nu se gîndeşte la cel de-alături, dar se bucură în taină că-l simte aproape. Şi feţele lor se schimbaseră de cînd i-am văzut pentru ultima oară : Arkadi părea mai liniştit, iar Katia mai vioaie, mai îndrăzneaţă.

— Nu găseşti, începu Arkadi, că frasinul are, în ruseşte, nu nume foarte potrivit ? Nici un copac nu pare atît de uşor şi de luminos în bătaia vîntului ! [1]

[1] Joc de cuvinte în original : *iasen*, în limba rusă frasin, iar *iasnii* în limba rusă înseamnă luminos, limpede.

Katia ridică ochii şi spuse :

— Da ! Iar Arkadi se gîndi : „Ea nu-mi găseşte nici o vină în faptul că mă exprim frumos."

— Nu-mi place Heine, nici cînd rîde şi nici cînd plînge, începu Katia, arătînd cu ochii spre cartea pe care Arkadi o ţinea în mînă. Îmi place cînd e gînditor şi trist.

— Iar mie îmi place cînd rîde, spuse Arkadi.

— Astea nu sînt decît urmele vechi ale înclinaţiilor dumitale satirice... („Urme vechi ! gîndi Arkadi. Dacă ar auzi-o Bazarov !") Aşteaptă puţin ! O să te schimbăm noi !

— Cine o să mă schimbe ? Dumneata ?

— Cine ? Sora mea, Porfiri Platonîci, cu care nu te mai cerţi, mătuşa, pe care alaltăieri ai însoţit-o pînă la biserică.

— Puteam eu să spun că nu vreau ? Iar în ceea ce o priveşte pe Anna Sergheevna, dacă-ţi aduci aminte, era de aceeaşi părere cu Evgheni în multe privinţe.

— Sora mea se găsea atunci sub înrîurirea lui, ca şi dumneata, de altfel.

— Ca şi mine ! Ţi se pare, oare, că m-am eliberat de sub înrîurirea lui ?

Katia nu răspunse.

— Ştiu că nu ţi-a plăcut niciodată, urmă Arkadi.

— Nu pot să-l judec.

— Ştii ceva, Katerina Sergheevna ? De fiecare dată cînd aud acest răspuns, nu-l cred... Nu se află

om pe acest pămînt, despre care oricine dintre noi să nu-şi poată face o părere ! Asta e numai ca să scapi !

— Bine ! Atunci am să-ţi spun că eu... nu că nu mi-ar place, dar simt că-mi este străin şi că şi eu îi sînt străină... De altminteri şi dumneata îi eşti străin.

— De ce asta ?

— Cum să-ţi spun... el e o pasăre de pradă, pe cînd dumneata şi cu mine sîntem domesticiţi.

— Şi eu sînt domesticit ?

Katia încuviinţă din cap.

Arkadi se scărpină după ureche.

— Ascultă, Katerina Sergheevna, la urma urmei, asta e chiar jignitor.

— Ai vrea mai bine să fii o pasăre de pradă ?

— De pradă, nu, dar puternic, energic.

— Asta nu depinde de voinţa omului... De pildă, prietenul dumitale nu vrea, dar este.

— Hm ! Crezi deci că a avut o mare înrîurire asupra Annei Sergheevna ?

— Da, dar nimeni nu o poate domina multă vreme, adăugă Katia cu jumătate de glas.

— De ce crezi asta ?

— E foarte mîndră... adică, n-am vrut să spun asta... ţine foarte mult la independenţa ei.

— Dar cine nu ţine la aşa ceva ? întrebă Arkadi, în timp ce-i fulgera prin minte : „Dar la ce foloseşte ?“ „La ce foloseşte ?“ îi fulgeră şi Katiei prin

minte. Tinerii care se întîlnesc des şi sînt prieteni au deseori aceleaşi gînduri.

Arkadi zîmbi şi, dîndu-se puţin mai aproape de Katia, spuse în şoaptă :

— Recunoaşte că te temi niţel de dînsa.

— De cine ?

— De dînsa, repetă cu tîlc Arkadi.

— Dar dumneata ? întrebă la rîndul ei Katia.

— Şi eu. Bagă de seamă că am spus : şi eu.

Katia îl ameninţă cu degetul.

— Asta mă miră, începu ea. Niciodată sora mea n-a fost atît de binevoitoare faţă de dumneata ca acum. Cu mult mai mult decît la prima dumitale vizită.

— Ia te uită !

— Dar dumneata nu ţi-ai dat seama ? Nu te bucuri de acest lucru ?

Arkadi rămase gînditor.

— Pentru ce aş fi putut merita bunăvoinţa Annei Sergheevna ? Nu cumva datorită faptului că i-am adus nişte scrisori de-ale măicuţei voastre ?

— Şi pentru asta, dar mai sînt şi alte pricini, pe care n-am să ţi le spun.

— De ce ?

— N-am să ţi le spun.

— Oh, ştiu ! Eşti foarte încăpăţînată.

— Da ! Sînt încăpăţînată.

— Şi bună observatoare !

Katia privi pieziş spre Arkadi.

— Se poate. Te supără asta ? La ce te gîndeşti ?

— Mă gîndesc de unde ai acest spirit de observaţie, pe care, într-adevăr, îl ai. Eşti atît de sperioasă, de neîncrezătoare, fugi de toată lumea...

— Am trăit mult singură şi, vrînd-nevrînd, asta te face să cugeţi. Dar fug oare chiar de toată lumea ?

Arkadi aruncă o privire plină de recunoştinţă spre Katia.

— Toate astea sînt foarte bune, urmă el, dar oamenii cu starea dumitale, vreau să spun cu averea dumitale, au arareori acest dar. Adevărul pătrunde tot atît de greu pînă la ei, ca şi la împăraţi.

— Dar eu nu sînt bogată !

Arkadi rămase uimit şi nu o înţelese dintr-o dată. „Într-adevăr, moşia e a surorii ei !" îi trecu prin minte. Gîndul acesta nu-i era neplăcut.

— Ce frumos ai spus asta ! zise el.

— Cum aşa ?

— Ai spus-o frumos, simplu, fără să te ruşinezi sau fără să faci caz de asta. De altfel, îmi închipui că în sufletul omului, care ştie şi spune că e sărac, trebuie să fie ceva deosebit, un fel de mîndrie.

— N-am simţit nimic din toate astea, datorită bunătăţii surorii mele. Am amintit de starea mea numai fiindcă a venit vorba.

— Bun, dar recunoaşte că şi în dumneata este o părticică din această mîndrie despre care am pomenit.

— De pildă ?

— De pildă, dumneata, iartă-mi întrebarea, nu te-ai mărita cu un om bogat, nu-i aşa ?

— Poate, dacă l-aş iubi foarte mult... Ba nu ! Nici atunci n-aş face-o.

— Ei vezi ! făcu Arkadi şi, după un timp, adăugă : Dar de ce nu l-ai lua ?

— Pentru că şi în cîntec se vorbeşte despre căsătoria dintre un om bogat şi o fată săracă...

— Poate că ai vrea să fii dumneata cea care porunceşte sau...

— O nu ! La ce bun ? Dimpotrivă, sînt gata să mă supun numai că inegalitatea e greu de îndurat. Dar să te respecţi pe tine şi, în acelaşi timp, să te supui, asta o înţeleg ; asta-i fericirea. Dar să trăieşti aşa, într-o veşnică supunere... nu ! Îmi ajunge !

— Îţi ajunge ! o îngînă Arkadi. Da, da, urmă el, nu degeaba eşti de acelaşi sînge cu Anna Sergheevna. Ai aceeaşi dorinţă de libertate ca şi dînsa, doar că eşti mai ascunsă. Sînt sigur că, pentru nimic în lume, n-ai spune cea dintîi ceea ce simţi, oricît de puternic şi de sfînt ţi-ar fi sentimentul...

— Păi, cum altfel ? întrebă Katia.

— Sînteţi amîndouă la fel de inteligente şi ai tot atît de multă tărie de caracter ca şi dînsa, dacă nu mai mult...

— Te rog să nu mă compari cu sora mea ! îl întrerupse grăbită Katia. E prea în defavoarea mea. Îmi pare că ai uitat că sora mea e şi foarte frumoasă, şi înţeleaptă, şi... mai ales dumneata, Arkadi Nikolaevici, nu s-ar cădea să rosteşti asemenea vorbe şi încă cu un aer atît de serios.

— Ce-nseamnă : mai ales dumneata, şi de ce-ţi vine să crezi că glumesc ?

— Glumeşti, fără îndoială.

— Aşa ţi se pare ? Dar dacă sînt încredinţat de ceea ce spun ? Dar dacă găsesc că încă nu m-am exprimat cu destulă tărie ?

— Nu te-nţeleg.

— Adevărat ? Abia acum văd că ţi-am lăudat peste măsură spiritul de observaţie.

— Cum adică ?

Arkadi nu răspunse nimic şi întoarse capul. Katia mai găsi în coş cîteva firimituri şi începu să le arunce la vrăbii ; dar mişcarea pe care o făcu cu mîna fu prea repezită şi vrăbiile zburară fără să apuce să ciugulească.

— Katerina Sergheevna ! începu deodată Arkadi. Poate că ţi-e totuna, dar să ştii că eu nu te-aş schimba, nu numai cu sora dumitale, dar cu nimeni din lumea asta !

Apoi se ridică şi se îndepărtă repede, ca şi cum s-ar fi speriat de vorbele ce-i scăpaseră.

Katia lăsă să-i cadă pe genunchi amîndouă mîinile, cu coş cu tot şi, aplecînd capul, privi îndelung în urma lui Arkadi. Puţin cîte puţin, obrajii i se făcură trandafirii, dar buzele nu zîmbeau, iar ochii întunecaţi arătau nedumerire şi un alt simţămînt, nelămurit încă.

— Eşti singură ? răsună lîngă ea glasul Annei Sergheevna. Mi se pare că ai ieşit în grădină împreună cu Arkadi.

Katia îşi mută fără grabă privirile spre sora ei. (Aceasta, îmbrăcată cu grijă şi chiar elegant, se oprise pe potecă şi, cu vîrful umbrelei deschise, gîdila urechile căţeluşei Fifi.) Apoi îi spuse domol :

— Sînt singură.

— Asta o văd şi eu ! făcu Anna Sergheevna rîzînd. S-a dus în camera lui ?

— Da.

— Aţi făcut lectură împreună ?

— Da.

Anna Sergheevna o apucă de bărbie şi îi ridică spre ea capul :

— Sper că nu v-aţi certat ?

— Nu ! spuse Katia şi-i îndepărtă încet mîna.

— Cît de solemn răspunzi ! Credeam că-l găsesc aici şi voiam să-l poftesc să facă o plimbare cu mine. M-a tot rugat mereu. Ţi-a sosit de la oraş o pereche de pantofi. Du-te să-i încerci ! Am văzut de ieri că ai tăi s-au învechit de tot. În general, nu te ocupi destul de asta. Şi ai picioruşe atît de frumoase ! Şi mîinile tale sînt frumoase... numai că sînt cam mari. Deci, trebuie să-ţi pui în valoare picioarele ! Dar tu nu eşti cochetă.

Anna Sergheevna porni mai departe pe cărare, foşnind uşor din rochia ei frumoasă. Katia se sculă de pe bancă şi, luîndu-l pe Heine, plecă şi ea, însă nu ca să-şi încerce pantofii.

„Picioruşe frumoase, gîndi ea, urcînd uşor şi încet treptele de piatră ale terasei încinse de soare. Pi-

cioruşe frumoase, spui... Ei bine, el va fi la aceste picioruşe !"

Dar îndată se simţi ruşinată şi o zbughi în sus, pe scară.

Arkadi o luă pe coridor spre camera lui. Majordomul îl ajunse din urmă şi-i spuse că domnul Bazarov îl aşteaptă la dînsul.

— Evgheni ? murmură Arkadi, aproape speriat. A sosit demult ?

— A sosit chiar în clipa asta şi a poruncit să nu fie anunţat Annei Sergheevna, ci să fie condus direct la dumneavoastră.

„Să nu se fi întîmplat vreo nenorocire la noi acasă !" gîndi Arkadi şi, după ce urcă grăbit scara, deschise brusc uşa. Înfăţişarea lui Bazarov îl linişti pe loc, deşi un ochi mai experimentat ar fi descoperit, desigur, pe chipul tot atît de energic ca şi înainte, dar mai tras, al oaspetelui neaşteptat, urme de tulburare lăuntrică. Cu mantaua prăfuită aruncată pe umeri şi cu şapca pe cap, şedea pe pervazul ferestrei. Nu se ridică nici cînd Arkadi i se aruncă de gît, strigînd cu însufleţire :

— Nu mă aşteptam de loc să te văd ! Ce vînt te-aduce ? vorbea el într-una umblînd fără rost prin cameră, ca un om care îşi închipuie şi vrea să arate cu tot dinadinsul că e bucuros. La noi acasă totul e bine şi toţi sînt sănătoşi, nu-i aşa ?

— Da, totul e bine, dar nu sînt toţi sănătoşi, răspunse Bazarov, iar tu nu mai trăncăni şi porunceşte să mi se aducă nişte cvas. Stai jos şi ascultă

ceea ce am să-ţi spun, în cuvinte puţine, dar destul de tari, nădăjduiesc.

Arkadi se domoli, iar Bazarov în povesti duelul lui cu Pavel Petrovici. Arkadi rămase foarte mirat şi chiar se întristă, dar nu găsi cu cale să arate acest lucru. Nu întrebă decît dacă nu cumva rana unchiului său e primejdioasă şi, după ce Bazarov îi răspunse că e o rană cît se poate de interesantă, dar nu din punct de vedere medical, zîmbi silit, dar inima i se strînse şi se simţi, nu ştiu de ce, ruşinat. Bazarov păru că-l înţelege.

— Da, frate ! zise el. Iată ce-nseamnă să-ţi petreci vremea cu feudalii ! Te trezeşti şi tu feudal ; ba mai iei parte şi la lupte cavalereşti. Deci, am pornit-o către „părinţi", încheie Bazarov, iar în drum m-am abătut şi pe aici... ca să-ţi povestesc toate astea, aş zice eu, dacă n-aş socoti că o minciună fără rost e o prostie. Am trecut pe aici, dracu ştie de ce ! Vezi tu, e bine ca omul, cîteodată, să se ia singur de ciuf şi să se smulgă din loc, ca o ridiche din strat : aşa am şi făcut zilele acestea... Dar mi-a venit poftă să mai arunc o privire asupra locurilor de care m-am despărţit, asupra stratului în care am stat.

— Nădăjduiesc că aceste cuvinte nu mă privesc pe mine ! făcu Arkadi tulburat. Nădăjduiesc că nu te gîndeşti să te desparţi de mine !

Bazarov îl privi ţintă, aproape sfredelitor :

— Parcă asta te-ar mîhni ?! Eu, unul, cred că tu te-ai şi despărţit de mine. Eşti atît de proaspăt şi de

curățel... Pe semne că treburile tale cu Anna Sergheevna merg strună.

— Care treburi cu Anna Sergheevna ?

— Oare n-ai venit tu aici, de la oraș, pentru ea, puișorule ? Și, fiindcă veni vorba, cum merge acolo cu școala duminicală ? Oare nu ești îndrăgostit de ea ? Sau poate că a sosit vremea să faci pe discretul ?

— Evgheni, tu știi că întotdeauna am fost sincer cu tine și pot să te încredințez, să-ți jur, că te înșeli !

— Hm ! Iată un cuvînt nou, făcu Bazarov cu jumătate de glas. Dar n-ai de ce să te înfierbînți, pentru că mie puțin îmi pasă. Un romantic ar fi spus : „Simt că drumurile noastre încep să se despartă", iar eu spun pe șleau că ne-am cam săturat unul de altul.

— Evgheni...

— Nu-i nici o nenorocire, suflete ! Se satură omul și de altele pe lumea sta. Iar acum, ce zici ? N-ar fi bine să ne luăm rămas bun ? Că, de cînd sînt aici, mi-e lehamite, ca și cum aș fi citit prea multe scrisori de ale lui Gogol către soția guvernatorului din Kaluga. De altfel, nici nu am poruncit să se deshame caii.

— Ce vorbă e asta ? Nu se poate !

— De ce ?

— De mine nici nu mai spun, dar ar fi cît se poate de nepoliticos față de Anna Sergheevna, care o să vrea neapărat să te vadă.

— Cît despre asta, te înșeli.

— Ba cred, dimpotrivă, că am dreptate, zise Arkadi. Și de ce te-oi fi prefăcînd ? Hai, spune drept, n-ai venit aici pentru ea ?

— S-ar putea să fie aşa şi totuşi te înşeli.

Arkadi însă avusese dreptate. Anna Sergheevna îşi exprimă dorinţa să-l vadă pe Bazarov şi îl pofti la ea, prin majordom. Bazarov, îşi schimbă hainele înainte de a se duce la dînsa şi, cu prilejul acesta, ieşi la iveală că-şi împachetase hainele cele noi în aşa fel încît să le aibă la îndemînă.

Odinţova nu-l primi în camera unde el îi făcuse, atît de neaşteptat, declaraţia lui de dragoste, ci în salon. Îi întinse binevoitoare vîrfurile degetelor, dar chipul ei trăda o involuntară încordare.

— Anna Sergheevna ! se grăbi să spună Bazarov. Mai întîi de toate, trebuie să vă liniştesc. Aveţi în faţa dumneavoastră un muritor care demult şi-a venit în fire şi nădăjduieşte că şi ceilalţi au uitat de prostia lui. Plec pentru multă vreme şi vă rog să credeţi că, deşi nu sînt o fiinţă slabă, mi-ar părea rău să duc cu mine gîndul că vă amintiţi de mine cu dezgust.

Anna Sergheevna răsuflă adînc, ca un om care ar fi ajuns chiar atunci pe vîrful unui munte înalt, şi un zîmbet îi lumină obrazul. Îi întinse pentru a doua oară mîna lui Bazarov şi răspunse la strînsoarea lui.

— Vai de cel care-şi aminteşte de trecut ! spuse ea. Cu atît mai mult cu cît, sincer vorbind, am păcătuit şi eu, dacă nu prin cochetărie, prin altceva. Într-un cuvînt : să fim prieteni ca înainte ! A fost un vis, nu-i aşa ? Şi cine ţine minte visele ?

— Da ! Cine le ţine minte ?! Şi afară de asta, dragostea... e un simţămînt artificial.

— Adevărat ? Îmi face multă plăcere să te aud vorbind astfel !

Astfel vorbea Anna Sergheevna şi tot astfel vorbea şi Bazarov. Amîndoi credeau că spun adevărul. Era oare adevăr, numai adevăr, în vorbele lor ? Nici ei nu ştiau şi cu atît mai puţin autorul. Dar ei vorbeau astfel, ca şi cum fiecare ar fi fost pătruns de adevărul spuselor celuilalt.

Anna Sergheevna îl întrebă între altele pe Bazarov ce făcuse cît a stat la familia Kirsanov. El fu cît pe-aci să-i povestească despre duelul cu Pavel Petrovici, dar se stăpîni la gîndul că ea ar putea să creadă că face pe interesantul şi-i răspunse că în tot acest răstimp lucrase.

— Cît despre mine, spuse Anna Sergheevna, întîi m-am lăsat pradă ipohondriei, Dumnezeu ştie de ce, şi chiar m-am gîndit să plec în străinătate, închipuieşte-ţi ! Pe urmă însă mi-a trecut. A venit prietenul dumitale Arkadi Nikolaevici şi am reintrat în făgaşul meu, în adevăratul meu rol.

— Care rol, dacă-mi daţi voie să aflu ?

— Rolul de mătuşă, de educatoare, de mamă, cum vrei să-i spui. Şi, fiindcă veni vorba, să ştii că înainte vreme nu înţelegeam prea bine strînsa dumitale prietenie cu Arkadi Nikolaevici. Îl găseam destul de şters; dar acum l-am cunoscut mai bine şi m-am încredinţat că e deştept... dar, mai ales, tînăr, tînăr, nu ca dumneata şi ca mine, Evgheni Vasilici.

— Tot atît de uşor se fîstîceşte în faţa dumneavoastră ? întrebă Bazarov.

— Care... începu Anna Sergheevna şi, după ce se gîndi puţin, adăugă : Acum s-a făcut mai încrezător, vorbeşte cu mine. Înainte mă ocolea. De altfel, nici eu nu-i căutam tovărăşia. El şi cu Katia sînt foarte buni prieteni.

Bazarov se simţi înciudat. „O femeie nu se poate lipsi de şiretlicuri !" gîndi el.

— Spuneaţi că vă ocolea, făcu el cu un zîmbet rece, dar cred că nu v-a rămas o taină faptul că a fost îndrăgostit de dumneavoastră ?

— Cum ? Şi el ? îi scăpă Annei Sergheevna.

— Şi el ! repetă Bazarov, făcînd o plecăciune plină de smerenie. E cu putinţă să nu fi ştiut dumneavoastră şi să vă fi spus eu o noutate ?

Anna Sergheevna îşi plecă ochii :

— Te înşeli, Evgheni Vasilici !

— Nu cred. Dar poate că n-ar fi trebuit să pomenesc de asta. „Iar tu nu-mi mai umbla altădată cu şiretlicuri !" adăugă el pentru sine.

— De ce să nu fi pomenit ? Socot însă că şi aici ai dat o însemnătate prea mare unei impresii trecătoare. Încep să cred că ai tendinţa să exagerezi.

— Mai bine să nu mai vorbim de asta, Anna Sergheevna.

— Dar de ce ? întrebă ea, şi tot ea aduse vorba despre altceva. Se simţea totuşi stînjenită în preajma lui Bazarov, deşi îi spusese şi lui, şi voia să se încredinţeze şi dînsa, că totul era uitat. Schimbînd cu el vorbele cele mai obişnuite, glumind, chiar, era totuşi cuprinsă de un fel de teamă. Tot astfel oamenii, pe

un vapor în larg, vorbesc şi rîd la fel de nepăsători, ca şi cum s-ar afla pe pămînt ; dar de îndată ce se iveşte cea mai mică oprire sau cel mai mic semn neobişnuit, se poate citi pe toate chipurile o deosebită îngrijorare care dovedeşte că teama de primejdie nu i-a părăsit nici o clipă.

Convorbirea Annei Sergheevna cu Bazarov nu ţinu prea mult. Ea începu să cadă pe gînduri, să răspundă la nimereală şi, în sfîrşit, îl pofti în salon, unde erau prinţesa şi Katia.

— Dar Arkadi Nikolaevici unde-i ? întrebă stăpîna casei şi, aflînd că nu se mai arătase de mai bine de un ceas, trimise după el. N-a fost uşor de găsit. Se refugiase în cel mai îndepărtat colţ al grădinii şi, cu bărbia proptită în mîini, şedea cufundat în gînduri. Adînci şi grave erau aceste gînduri, însă nu triste. Ştia că Anna Sergheevna şi Bazarov vorbesc între patru ochi, dar nu simţea gelozie ca înainte vreme. Dimpotrivă, chipul i se lumina din ce în ce. Părea că în acelaşi timp se miră, se bucură şi e gata să ia o hotărîre.

XXVI

Răposatului Odinţov nu-i plăcuseră nici un fel de inovaţii ; totuşi făcuse oarecare concesiuni „gustului rafinat" şi de aceea ridicase în parcul lui, între seră şi iaz, un fel de portic grec, clădit din cărămidă

rusească. În peretele din spate al acestui portic sau galerie erau şase firide pentru statuile pe care Odinţov intenţiona să le comande din străinătate. Statuile urmau să înfăţişeze : SINGURĂTATEA, TĂCEREA, CUGETAREA, MELANCOLIA, PUDOAREA şi SENSIBILITATEA. Una din ele, ZEIŢA TĂCERII, cu un deget la buze, fusese adusă şi aşezată la locul ei, dar în aceeaşi zi copiii de la curte îi spărseseră nasul şi, deşi pietrarul din vecinătate luase asupra lui să-i facă un nas „de două ori mai frumos decît cel vechi", Odinţov poruncise să fie scoasă ; statuia se pomeni într-un colţ al hambarului unde se treiera grîul şi unde rămase ani îndelungaţi, stîrnind groaza muierilor din sat, care credeau în tot felul de semne. Partea din faţă a porticului era demult năpădită de tufe dese. Numai capitelele coloanelor răsăreau deasupra verdeţii. Înlăuntrul porticului era răcoare chiar şi la amiază. Annei Sergheevna nu-i plăcea să-şi petreacă vremea în acel loc de cînd văzuse acolo un şarpe de casă ; însă Katia se ducea adesea să stea pe banca mare de piatră, aşezată într-una din firide. La răcoare şi umbră, citea, lucra sau se lăsa în voia acelui simţămînt de linişte deplină, cunoscut pe semne de fiecare dintre noi şi al cărui farmec este de a pîndi, aproape inconştient, valul puternic al vieţii ce se rostogoleşte neostoit în jurul nostru şi în noi înşine.

A doua zi după sosirea lui Bazarov, Katia şedea pe banca ei preferată, iar alături, din nou, Arkadi. Ei o rugase să meargă împreună la „portic".

Pînă la dejun mai era aproape o oră. Dimineaţa înrourată făcea loc unei zile de arşiţă. Chipul lui Arkadi îşi păstra expresia din ajun ; Katia părea îngrijorată. Îndată după gustarea de dimineaţă, sora ei o chemase în birou şi după ce, mai întîi, o alintase, ceea ce, o cam înfricoşa întotdeauna pe Katia, o sfătuise să fie mai reţinută în purtarea ei faţă de Arkadi şi, mai ales, să se ferească de a sta de vorbă cu el între patru ochi, lucru pe care l-ar fi observat şi mătuşa lor şi toată casa. În afară de aceasta, din seara de ajun, Anna Sergheevna nu era în apele ei ; de altfel şi Katia se simţea stînjenită, de parcă ar fi fost vinovată cu ceva. Îndeplinind acum rugămintea lui Arkadi, fata îşi spusese că o face pentru cea din urmă oară.

— Katerina Sergheevna ! începu el cu un fel de îndrăzneală încătuşată totuşi de sfială, de cînd am fericirea să locuiesc sub acelaşi acoperiş cu dumneata, am stat de vorbă despre multe, şi totuşi mai este pentru mine un lucru foarte însemnat... pe care încă nu l-am adus în discuţie. Ai spus ieri că, de cînd sînt aici, m-am schimbat, adăugă el, ba căutînd să prindă, ba ferindu-se de privirea întrebătoare a Katiei, aţintită asupra lui. Într-adevăr, m-am schimbat în multe privinţe şi asta o ştii dumneata, mai bine decît oricine, dumneata căreia de fapt îi datorez această schimbare.

— Eu ?... Mie ? spuse Katia.

— Nu mai sînt acum băieţandrul acela înfumurat, ca atunci cînd am venit aici, urmă Arkadi. Nu de-

geaba am împlinit douăzeci şi trei de ani. Ca şi înainte, doresc să fiu de folos, doresc să-mi închin toate puterile adevărului ; dar nu-mi mai caut idealurile acolo unde le căutam înainte ; ele îmi apar... mult mai apropiate. Pînă acum nu mă cunoşteam bine şi-mi puneam probleme mai presus de puterile mele... De curînd mi s-au deschis ochii mulţumită unui simţămînt... Nu vorbesc prea limpede, dar nădăjduiesc că ai să mă înţelegi...

. Katia nu răspunse nimic, dar încetă de a-l mai privi pe Arkadi.

— Eu cred că, începu el din nou cu glasul mai tulburat, în timp ce deasupra lor un cintezoi, ascuns în frunzişul unui mesteacăn, îşi ciripea senin cîntecul, eu cred că îndatorirea oricărui om cinstit este să fie pe deplin sincer cu aceia... cu acei oameni care... într-un cuvînt, cu oamenii apropiaţi lui, şi de aceea eu... eu am de gînd...

Dar aici, tot avîntul îl părăsi. Arkadi se încurcă, se fîstîci şi fu nevoit să tacă o vreme. Katia îşi ţinea într-una ochii plecaţi. Părea că nu înţelege unde voia să ajungă şi aştepta ceva.

— Prevăd că ceea ce o să spun o să te mire, începu Arkadi, luîndu-şi inima în dinţi, cu atît mai mult cu cît acest simţămînt întrucîtva... bagă de seamă, întrucîtva te priveşte pe dumneata. Ieri m-ai dojenit că nu sînt îndeajuns de serios, urmă Arkadi cu aerul unui om care a intrat într-o mlaştină şi simte

că se înfundă tot mai mult şi mai mult cu fiecare pas şi totuşi se grăbeşte să înainteze în nădejdea că are s-o treacă cu bine. Această dojană e adeseori îndreptată... cade... asupra tinerilor, chiar şi atunci cînd n-o mai merită ; şi dacă aş avea mai multă încredere în mine... („dar ajută-mă, ajută-mă !" gîndea deznădăiduit Arkadi, însă Katia nu-şi întorcea de loc capul) dacă aş putea nădăjdui...

— Dacă aş putea avea încredere în ceea ce spui, se auzi în acea clipă glasul limpede al Annei Sergheevna.

Arkadi tăcu, iar Katia păli. Chiar prin faţa tufelor care ascundeau porticul trecea o cărare. Anna Sergheevna mergea de-a lungul acestei cărări, însoţită de Bazarov. Katia şi Arkadi nu-i puteau vedea, dar auzeau fiecare vorbă, foşnetul rochiei şi pînă şi răsuflarea lor. Ceilalţi doi făcură cîţiva paşi şi parcă înadins se opriră drept în faţa porticului.

— Vezi dumneata, urmă Anna Sergheevna, noi ne-am înşelat. Amîndoi nu mai sîntem în prima tinereţe, îndeosebi eu. Noi am trăit şi am obosit. Amîndoi, de ce să ne ascundem după deget ? sîntem deştepţi. La început m-ai interesat şi te-am interesat ; amîndoi am fost curioşi... iar apoi...

— Iar apoi, eu mi-am dat în petic ! îi tăie vorba Bazarov.

— Ştii bine că nu asta a pricinuit neînţelegerea dintre noi. Dar oricum ar fi fost, noi nu simţeam nevoie unul de celălalt ; asta-i pricina cea mai de seamă.

În noi erau prea multe... cum să spun... prea multe trăsături comune. N-am înţeles-o nici unul numai-decît, Arkadi... dimpotrivă.

— Dar de el aveţi nevoie ? întrebă Bazarov.

— Lasă, Evgheni Vasilici ! Mi-ai spus că simte ceva pentru mine ; de altfel şi mie mi s-a părut întotdeauna că-i plac. Ştiu că pot să-i fiu mătuşă, dar nu vreau să-ţi ascund că, acum, am început să mă gîndesc mai des la el. Simţămîntul ăsta tînăr şi proaspăt are ceva atrăgător...

— Cuvîntul fermecător e mai potrivit în asemenea cazuri, o întrerupse Bazarov. În glasul lui liniştit, dar scăzut, se simţea clocotind răutatea. Arkadi a făcut ieri pe misteriosul cu mine şi nu mi-a vorbit nici de dumneavoastră şi nici de sora dumneavoastră... E un simptom grav.

— Cu Katia se poartă ca un frate, spuse Anna Sergheevna, şi asta-mi place la el, deşi poate că n-ar fi trebuit să îngădui o asemenea apropiere între ei.

— În dumneavoastră vorbeşte acum... sora ? rosti rar Bazarov.

— Bineînţeles... Dar de ce ne-am oprit aici ? Să mergem ! Despre ce lucruri ciudate ne-am apucat să vorbim, nu-i aşa ? Nu mă aşteptam să vorbesc vreodată astfel cu dumneata ! Ştii că mă cam înfricoşezi... şi, în acelaşi timp, am încredere în dumneata, pentru că de fapt eşti foarte bun.

— În primul rînd, nu sînt bun de loc ; iar în al doilea, eu nu mai prezint nici o importanţă pentru

dumneavoastră şi îmi spuneţi totuşi că sînt bun... E ca şi cum ai pune o cunună de flori pe capul unui mort.

— Evgheni Vasilici, noi nu sîntem stăpîni pe... începu Anna Sergheevna, dar un suflu de vînt făcu să foşnească frunzişul şi-i risipi vorbele.

— Dar sînteţi liberă ! spuse, puţin mai tîrziu, Bazarov.

Altceva nu s-a mai putut deslui ; paşii s-au îndepărtat şi totul s-a liniştit.

Arkadi se întoarse spre Katia, care rămăsese nemişcată, numai că îşi plecase şi mai tare capul.

— Katerina Sergheevna ! spuse el cu glas tremurător, încleştîndu-şi mîinile. Te iubesc din tot sufletul ! Nu iubesc pe nimeni în afară de dumneata şi te voi iubi în veci ! Am vrut să ţi-o spun, să-ţi aflu părerea şi să-ţi cer mîna, pentru că nici eu nu sînt bogat, dar simt că sînt gata să fac orice jertfe... Nu-mi răspunzi ? Nu mă crezi ? Ţi se pare că vorbesc uşuratic ? Dar adu-ţi aminte de zilele acestea din urmă ! Oare nu te-ai încredinţat demult că tot ce a fost, înţelege-mă, tot, tot a trecut fără urmă ? Uită-te la mine şi spune-mi un singur cuvînt... Te iubesc... te iubesc... crede-mă !

Katia îi aruncă lui Arkadi o privire adîncă şi luminoasă şi, după o îndelungată gîndire, rosti cu un zîmbet uşor :

— Da.

Arkadi sări de pe bancă :

— Da ! Ai spus da, Katerina Sergheevna ! Ce-nseamnă acest cuvînt ? Că eu te iubesc într-adevăr, că mă crezi ? Sau... nu îndrăznesc să sfîrşesc...

— Da ! repetă Katia şi, de data aceasta, el o înţelese. Îi luă mîinile mari şi frumoase şi, cu răsuflarea tăiată de fericire, le apăsă pe inima lui. Abia se ţinea pe picioare şi nu putea decît să spună mereu :

— Katia, Katia... iar pe faţa ei începură să curgă lacrimi, lacrimi nevinovate, de care ea însăşi rîdea încetişor. Cine n-a văzut astfel de lacrimi în ochii fiinţei iubite, acela n-a simţit niciodată cît poate fi de fericit un om pe pămînt, cu inima oprindu-se în loc de recunoştinţă şi sfială.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, Anna Sergheevna trimise să-l cheme pe Bazarov în biroul ei, şi, rîzînd silit, îi întinse o foaie de hîrtie împăturită. Era o scrisoare din partea lui Arkadi care îi cerea mîna surorii ei.

Bazarov îşi trecu repede ochii peste scrisoare şi făcu o sforţare pentru a nu-şi arăta simţămîntul de bucurie răutăcioasă ce se aprinse, în clipa aceea, în sufletul lui.

— Poftim, spuse el, iar dumneavoastră îmi pare că nu mai departe decît ieri socoteaţi că o iubeşte pe Katerina Sergheevna, cu dragoste de frate. Ce aveţi de gînd să faceţi acum ?

— Dumneata ce mă sfătuieşti ? întrebă Anna Sergheevna fără a se opri din rîs.

— Păi, socotesc, răspunse Bazarov, rîzînd şi el, cu toate că nu se simţea cîtuşi de puţin vesel şi nu avea de loc poftă să rîdă, ca şi ea de altfel, socotesc că trebuie să le daţi celor doi tineri binecuvîntarea. E o partidă bună, în toate privinţele. Averea lui Kirsanov e destul de frumoasă. Arkadi e unicul fiu ; de altfel şi taică-său e un om de ispravă şi n-o să se împotrivească.

Odinţova făcu cîţiva paşi prin cameră. Obrazul ba i se roşea, ba păIea.

— Asta e părerea dumitale ? spuse ea. Atunci nu văd care ar fi piedicile... Mă bucur pentru Katia... şi pentru Arkadi Nikolaevici. Bineînţeles că am să aştept răspunsul tatălui său. Chiar am să-l trimit pe el după răspuns. Ei, vezi că ieri seară am avut dreptate cînd ţi-am spus că amîndoi sîntem oameni bătrîni ?... Cum de n-am văzut nimic ? Asta mă miră !

Anna Sergheevna rîse iarăşi, apoi îşi întoarse capul.

— Tineretul de azi e foarte şiret, spuse Bazarov şi rîse şi el. Rămîneţi cu bine, începu el iarăşi după o scurtă tăcere. Vă urez ca lucrul acesta să se isprăvească în chipul cel mai fericit, iar eu am să mă bucur din depărtare.

Odinţova se întoarse brusc spre el.

— Cum ? Pleci ? De ce să nu rămîi acum ? Rămîi !... Îmi face plăcere să stau de vorbă cu dumneata... E ca şi cum ai umbla pe marginea unei prăpăstii. La început ţi-e frică, dar apoi prinzi curaj. Rămîi !

— Vă mulţumesc pentru invitaţie, Anna Sergheevna, şi pentru părerea măgulitoare pe care o aveţi despre talentul meu de vorbitor, dar găsesc că şi aşa m-am învîrtit prea mult într-o sferă străină mie. Peştii zburători se pot ţine cîtăva vreme în aer, dar peste puţin trebuie să cadă din nou în apă. Îngăduiţi-mi deci să mă cufund din nou în elementul meu.

Odinţova se uită la Bazarov. Un zîmbet amar îi schimonosea faţa palidă. „Acesta m-a iubit!" gîndi ea şi i se făcu milă de el. Îi întinse mîna cu căldură.

Dar el o înţelese.

— Nu! şi făcu un pas îndărăt. Sînt un om sărac, dar pînă acum n-am primit încă pomană. Adio şi rămîneţi sănătoasă!

— Sînt încredinţată că nu ne vedem pentru cea din urmă oară! spuse Anna Sergheevna dintr-un avînt involuntar.

— Cîte nu se întîmplă în lume! răspunse Bazarov, apoi se înclină şi ieşi.

— Va să zică te-ai hotărît să-ţi faci un cuib? îi spuse în aceeaşi zi lui Arkadi, stînd pe vine şi făcîndu-şi geamantanul. Ce să zic! E un lucru bun. Numai că degeaba ai făcut pe şiretul. Mă aşteptam din partea ta să iei cu totul altă cale. Sau poate că asta te-a luat şi pe tine prin surprindere?

— E drept că nu mă aşteptam la aşa ceva cînd ne-am despărţit, răspunse Arkadi, dar de ce nu eşti

şi tu sincer ? Spui că „e un lucru bun", ca şi cum n-aş cunoaşte părerea ta asupra căsătoriei.

— Ei, dragul meu prieten ! spuse Bazarov, ca să vorbesc şi eu în felul tău ! Vezi ce fac eu ! În geamantanul meu e un loc gol şi-l umplu cu fîn. Tot astfel se procedează şi cu geamantanul vieţii noastre. Umple-l cu orice, numai să nu rămîie gol. Te rog să nu te superi... Îţi aduci desigur aminte ce părere am avut întotdeauna despre Katerina Sergheevna. Cîte o domnişoară e socotită deşteaptă numai pentru că ştie cum să suspine cînd trebuie. Dar a ta ştie să-şi apere interesele ; şi le apără atît de bine, că şi pe tine o să te ţină sub papuc, dar asta e tocmai ce trebuie. Trînti capacul şi se ridică de jos : Iar acum la despărţire, am să-ţi spun... pentru că nu face să ne înşelăm : ne luăm rămas bun pentru totdeauna şi o simţi şi tu... Ai făcut bine ce-ai făcut ! Nu eşti născut pentru viaţa noastră amară şi aspră de burlac. Tu nu ai nici obrăznicie, nici răutate, ci numai o îndrăzneală şi o semeţie tinerească. Pentru cauza noastră, nu merge. Unul de-alde voi, neam de boier, nu poate ajunge mai departe decît la o nobilă smerenie sau o nobilă frămîntare, şi astea sînt fleacuri. Voi, de pildă, nu vă bateţi şi totuşi vă închipuiţi că sînteţi viteji, iar noi vrem să ne batem. Ce să mai vorbim ! Praful nostru o să te supere la ochi, iar noroiul nostru o să te murdărească ; de altfel nici n-ai ajuns pînă la noi, şi, fără să vrei, te admiri pe tine însuţi şi-ţi face plăcere să te dojeneşti ; dar pe noi lucrul acesta ne plictiseşte.

Noi vrem să dojenim pe alţii, să-i dăm peste cap ! Eşti un băiat de ispravă, dar eşti totuşi un boiernaş blajin şi liberal, e *volatu* cum spune taică-meu.

— Îţi iei pentru totdeauna rămas bun de la mine, Evgheni, spuse întristat Arkadi, şi nu ai alte cuvinte pentru mine ?

Bazarov se scărpină la ceafă.

— Am, Arkadi, am şi alte cuvinte, dar n-am să le spun pentru că asta înseamnă romantism, adică ceva dulceag. Tu însoară-te cît mai repede, fă-ţi cuibul tău şi îţi doresc să ai cît mai mulţi copii. Vor fi înţelepţi, numai pentru că se vor naşte la timp, nu ca tine şi ca mine. Ehe ! Văd că m-aşteaptă trăsura. E timpul să plec ! Mi-am luat rămas bun de la toţi... Ei şi-acum ? Să ne îmbrăţişăm, ce zici ?

Arkadi se aruncă de gîtul fostului său îndrumător şi prieten, şi din ochi îi curgeau lacrimi.

— Ce mai e şi tinereţea asta ! rosti Bazarov liniştit. Dar am încredere în Katerina Sergheevna. Ai să vezi cît de repede o să te consoleze !

— Adio, frate ! îi spuse el lui Arkadi după ce se urcă în trăsurică şi, arătîndu-i spre o pereche de stăncuţe ce şedeau alături pe acoperişul grajdului, adăugă : Uită-te la ele şi învaţă !

— Ce-nseamnă asta ? întrebă Arkadi.

— Cum ? Eşti atît de slab în ştiinţele naturale, sau ai uitat că stăncuţa e pasărea cea mai respectabilă, şi

căreia îi place cel mai mult viaţa de familie ? Ia-o drept pildă !... Adio, *signore !*

Trăsurica o luă din loc hodorogind.

Bazarov spusese adevărul. Stînd de vorbă pe seară cu Katia, Arkadi îşi uită cu totul îndrumătorul. El şi începuse să i se supuie, iar Katia o simţea şi nu era de loc mirată. Arkadi urma să plece a doua zi la Mariino, la Nikolai Petrovici. Anna Sergheevna nu voia să-i stinghereaască pe cei doi tineri şi numai dintr-un simţ al convenienţelor nu-i lăsa prea multă vreme singuri. O îndepărtase cu mărinime din preajma lor pe prinţesă, pe care vestea despre apropiata căsătorie o adusese într-o stare de furie lacrimogenă. La început Anna Sergheevna se temuse ca priveliştea fericirii lor să nu fie pentru ea oarecum deprimantă, dar se întîmplă tocmai dimpotrivă. Priveliştea aceasta nu numai că n-o deprima, ci o distra şi, pînă la urmă, o înduioşă, ceea ce o bucura şi întrista totodată. „Se vede că Bazarov a avut dreptate, se gîndi ea, e numai curiozitate în mine, curiozitate, şi dragoste de linişte, şi egoism..."

— Copii ! spuse ea cu glas tare. Spuneţi-mi, dragostea e un simţămînt artificial ?

Dar nici Katia, nici Arkadi nu pricepură întrebarea. Se fereau de ea. Convorbirea, pe care o surprinseseră fără să vrea, nu le ieşea din cap. Dar Anna Sergheevna îi linişti curînd şi nu-i veni greu s-o facă ; se liniştise şi ea.

XXVII

Bătrînii Bazarovi s-au bucurat cu atît mai mult de reîntoarcerea fără veste a fiului lor, cu cît se aşteptau mai puţin la ea. Arina Vlasievna era atît de tulburată, atîta alerga încoace şi încolo prin casă încît Vasili Ivanovici o compară cu o potîrniche. Codiţa scurtă a caţaveicii îi dădea în adevăr oarecare asemănare cu o pasăre. Iar el nu făcea decît „hm", muşcîndu-şi muştiucul pipei de chihlimbar din colţul gurii ; apoi, apucîndu-şi gîtul cu degetele, îşi răsucea capul ca şi cum ar fi vrut să vadă dacă e bine înşurubat ; şi deodată căsca gura mare şi rîdea pe tăcute.

— Am venit la tine pe şase săptămîni încheiate, babacule, îi spuse Bazarov. Vreau să lucrez, aşa că te rog să nu mă stinghereşti.

— Ai să uiţi şi cum arăt la faţă, de mult ce am să te stingheresc ! răspunse Vasili Ivanovici.

Şi se ţinu de cuvînt. După ce-l instală pe fiul lui ca şi data trecută, în birou, numai că nu se ascundea de el, iar pe nevasta lui căuta s-o reţină de la orice manifestare de duioşie.

— Noi, măicuţă, îi spunea el, l-am cam plictisit pe Eniuşka cînd a fost aici ultima oară. Acum trebuie să fim mai înţelepţi. Arina Vlasievna încuviinţa cele spuse de bărbatul ei, dar care-i era răsplata ? Că nu-şi vedea feciorul decît la masă şi se temea şi atunci să înceapă vorba cu el ?

— Eniuşenka ! îl chema ea cîteodată, iar acesta, cum îşi întorcea capul, ea şi începea să-şi facă de

lucru cu șnurul pungii ei și bîiguia : Nu-i nimic, nu-i nimic, am spus și eu așa !

Apoi se ducea la Vasili Ivanovici și spunea cu obrazul sprijinit în palmă :

— Cum am putea afla, dragul meu, ce ar vrea să mănînce azi Eniușa la masă, ciorbă de varză sau borș rusesc ?

— Păi de ce nu l-ai întrebat ?

— Îmi era că-l plictisesc !

De altminteri Bazarov încetă în curînd de-a mai sta închis în cameră. Febra lucrului îl părăsise, făcînd loc unei neliniști mocnite și unei plictiseli plină de tristețe. O ciudată oboseală se vădea în toate mișcările lui ; chiar și mersul lui, de obicei hotărît, îndrăzneț și sprinten, se schimbase. Nu se mai plimba singur și începuse să caute tovărășia oamenilor ; își bea ceaiul în salon, zăbovea prin grădina de zarzavat împreună cu Vasili Ivanovici și fuma cu el în tăcere ; o dată chiar întrebase și de părintele Alexei. Vasili Ivanovici întîi se bucurase de această schimbare, dar bucuria lui nu ținu mult.

— Eniuska mă îngrijorează, se plîngea el în ascuns nevestei lui. Nu pentru că e nemulțumit sau supărat de ceva, căci asta încă n-ar fi nimic. E amărît și trist, asta e groaznic. Tace într-una. Mai bine ne-ar ocărî pe noi. Slăbește și are o față de om bolnav.

— Doamne, Doamne ! șoptea bătrînica, i-aș pune un talisman sfînt la gît, dar n-o să mă lase.

Vasili Ivanovici încercase de cîteva ori, pe ocolite, să-l întrebe pe Bazarov despre munca lui, despre sănătate şi despre Arkadi... Dar Bazarov îi răspundea în silă, de mîntuială, iar o dată înţelegînd că tatăl lui vrea să-l descoase, îi spuse înciudat :

— Ce tot umbli în jurul meu în vîrful picioarelor ? Asta mă supără mai mult decît purtarea voastră dinainte.

— Lasă, lasă, n-o să se mai întîmple ! răspunse grăbit sărmanul Vasili Ivanovici. Aluziile lui politice nu avură nici ele vreun efect. Aducînd vorba într-o zi despre apropiata eliberare a ţăranilor şi despre progres, nădăjduise că va stîrni interesul fiului său, dar acesta răspunse cu nepăsare :

— Ieri, pe cînd treceam pe lîngă un gard, i-am auzit pe copiii ţăranilor de aici urlînd nu un cîntec vechi de-al lor, ci : *Iată că vremea bună a venit şi inimile îmbierea dragostei o simt...* Poftim progres !

Cîteodată Bazarov se ducea în sat şi, zeflemitor ca de obicei, intra în vorbă cu cîte un mujic.

— Hei, îl îndemna el, spune-mi frate, ce păreri ai dumneata despre viaţă, căci se zice despre voi că aţi fi puterea şi viitorul Rusiei, că de la voi va începe o epocă nouă în istorie, că voi ne veţi da şi limba şi legile cele adevărate.

Mujicul sau nu răspundea nimic, sau rostea cam aşa ceva :

— Păi şi noi putem... pentru că... adică... cum ne-o fi dat...

— Ia lămureşte-mă, ce este obştea voastră ? Stă şi ea tot pe trei peşti ?

— Acela e pămîntul, taică, de stă pe trei peşti, răspundea împăciuitor mujicul, cu glas tărăgănat, blajin, patriarhal, iar peste noi, adică peste obştea noastră, se-nţelege, stă puterea boierească : că doară sînteţi părinţii noştri, şi cu cît e boierul mai aspru, cu atît e mai pe placul mujicului.

Într-una din zile, după ce ascultă asemenea vorbe, Bazarov dădu dispreţuitor din umeri, iar mujicul o porni agale la treburile lui.

— Despre ce aţi mai vorbit ? îl întrebă un alt mujic de vîrstă mijlocie, cu o înfăţişare morocănoasă, care de departe, din pragul izbei lui, îl văzuse vorbind cu Bazarov. Ţi-a spus ceva despre dările rămase în urmă ? Ai ?

— Aş, ce dări, frăţioare ! răspunse primul mujic, şi în glasul lui nu mai era nici urmă de tărăgăneală blîndă, patriarhală ci, dimpotrivă, răzbătea un fel de asprime dispreţuitoare. A trăncănit şi el acolo ; se vede că-l apucase mîncărimea de limbă. Ce vrei, boier ! Ce ştie el ?

— De unde să ştie ? răspunse celălalt mujic şi, după ce mai clătinară din cap şi-şi potriviră cingătorile, prinseră a vorbi de treburile şi nevoile lor. Din păcate, Bazarov care se depărtase, dînd dispreţuitor din umeri, şi care ştia să vorbească cu mujicii (după cum se lăudase în discuţia lui cu Pavel Petrovici), acest

Bazarov, plin de încredere în sine, nici nu bănuia că în ochii lor nu era altceva decît un caraghios...

De altfel, pînă la urmă sfîrşi prin a-şi găsi o ocupaţie. Într-o zi, de faţă cu el, Vasili Ivanovici pansa pe un mujic rănit la picior, dar bătrînului îi tremurau mîinile şi n-o putea scoate la capăt cu feşele. Fiul său îi ajută şi de atunci începu să-l asiste mereu în îndeletnicirile lui, fără a înceta totodată să rîdă pe socoteala leacurilor pe care el însuşi le prescria şi pe socoteala tatălui său, care le punea numaidecît în aplicare. Însă zeflemelele lui Bazarov nu-l tulburau pe Vasili Ivanovici, ba chiar îl liniştea. Ţinîndu-şi cu două degete pe pîntec halatul de casă soios şi trăgînd din lulea, îl asculta cu încîntare pe Bazarov şi, cu cît ieşirile lui erau mai răutăcioase, cu atît fericitul tată rîdea mai cu poftă, arătîndu-şi toţi dinţii negri. Chiar repeta vorbele lui, cîteodată prosteşte şi fără noimă. De pildă, cîteva zile în şir spusese tamnesam : „Mare scofală !" numai pentru că fiul lui, aflînd că fusese la utrenie, întrebuinţase această expresie.

— Slavă Domnului, l-a mai lăsat ipohondria ! îi şopti el soţiei sale. Ce m-a mai beştelit azi, straşnic ! În schimb, gîndul că are un asemenea ajutor îl entuziasma şi-l umplea de mîndrie.

— Da, da, îi spunea el vreunei femei cu suman bărbătesc şi cu o scufie colţurată, înmînîndu-i un şip cu apă de Goulard sau un borcan cu alifie de măse-

lariță, mata, drăguță, trebuie să-i mulțumești în fiecare clipă lui Dumnezeu că-i fecioru-meu la mine. Ești îngrijită după cea mai științifică și mai nouă metodă, înțelegi ? Napoleon, că-i împăratul francezilor, și nu are un doctor mai bun. Iar femeia, care venise să se plîngă că „m-a luat cu junghiuri" (fără să știe să spună cam unde o doare), făcea o plecăciune, își vîra mîna în sîn, de unde scotea patru ouă înfășurate într-un capăt de ștergar, aduse plocon.

Bazarov scoase o dată chiar o măsea unui vînzător ambulant și deși era o extracție obișnuită, Vasili Ivanovici păstră măseaua ca pe o raritate și, arătîndu-i-o părintelui Alexei, spuse :

— Privește, părinte, ce mai rădăcină ! Ce putere are Evgheni. L-a ridicat pe vînzător în aer ! Cred că un stejar să fi fost, l-ar fi zburat afară !

— Frumos, foarte frumos ! spuse în cele din urmă părintele Alexei, neștiind ce să răspundă și cum să scape de bătrînul căzut în extaz.

Într-o zi un mujic din satul învecinat aduse la Vasili Ivanovici pe fratele lui, bolnav de tifos. Culcat cu fața în jos, pe un maldăr de paie, nefericitul trăgea să moară. Pete întunecate îi acopereau trupul și-și pierduse de mult și cunoștința. Vasili Ivanovici își exprimă părerea de rău că nimeni nu se gîndise mai devreme să ceară ajutorul medicinei și declară că nu există mijloc de salvare. Într-adevăr, mujicul nu apucă să-și aducă fratele acasă, că acesta și murise în căruță.

Trei zile mai tîrziu, Bazarov intră în camera tatălui său şi îl întrebă dacă nu are cumva puţin nitrat de argint.

— Ba am. La ce-ţi trebuie ?

— Îmi trebuie... ca să cauterizez o mică rană.

— Cui ?

— Mie.

— Cum, ţie ! Dar pentru ce ? Ce fel de rană ? Unde e ?

— Uite aici la deget. Am fost astăzi în satul de de unde a fost adus mujicul cu tifos, ştii dumneata. Ce le-a venit, că au cerut să-i facă autopsie, iar eu n-am mai făcut de mult aşa ceva.

— Ei şi ?

— Ei, l-am rugat pe doctorul din oraş să mă lase s-o fac eu şi m-am tăiat !

Vasili Ivanovici păli deodată şi, fără a scoate o vorbă, se repezi în cabinetul lui, de unde se întoarse îndată cu o bucăţică de nitrat de argint în mînă. Bazarov dădu s-o ia şi să plece.

— Pentru numele lui Dumnezeu ! strigă Vasili Ivanovici, lasă-mă pe mine să te ard.

Bazarov zîmbi.

— Ce îndrăgostit eşti de meseria dumitale !

— Nu glumi, te rog. Ia arată-mi degetul. Rana nu-i mare. Te doare ?

— Apasă mai tare, nu te teme.

Vasili Ivanovici se opri.

— Cum crezi, Evgheni, n-ar fi mai bine s-o cauterizăm cu fierul roşu ?

— Asta ar fi trebuit făcut mai devreme, pentru că acum de fapt nu mai foloseşte nici nitratul de argint. Dacă m-am molipsit, e tîrziu.

— Cum... tîrziu... abia putu rosti Vasili Ivanovici.

— Da, sigur ! De atunci au trecut mai bine de patru ceasuri.

Vasili Ivanovici mai arse puţin rana.

— Dar doctorul de la oraş n-avea la el nitrat de argint ?

— Nu avea.

— Cum se poate, Doamne-Dumnezeule ? Un medic să nu aibă un lucru atît de necesar !

— Să fi văzut ce bisturiuri avea ! spuse Bazarov şi plecă.

Pînă seara şi în cursul zilei următoare, Vasili Ivanovici căuta la fiece pas prilejul să intre în camera fiului său şi, deşi nu numai că nu-i pomenea de rană, dar chiar vorbea numai despre lucrurile cele mai străine de acest subiect ; îl privea însă atît de stăruitor în ochi şi-l urmărea cu atîta îngrijorare, încît Bazarov îşi pierdu răbdarea şi-l ameninţă că pleacă. Vasili Ivanovici îi dădu cuvîntul de onoare că n-are să se mai frămînte, cu atît mai mult cu cît şi Arina Vlasievna, căreia bineînţeles îi ascunsese totul, începuse să nu-i mai dea pace, întrebîndu-l de ce nu doarme şi ce-i cu el. Două zile încheiate bătrînul şi-a ţinut

firea, deşi înfăţişarea fiului său, pe care îl tot privea pe furiş, nu-i plăcea de loc... A treia zi însă, în timpul mesei, nu se mai putu stăpîni. Bazarov şedea cu ochii în jos şi nu se atingea de nici un fel de mîncare.

— De ce nu mănînci, Evgheni? întrebă el silindu-se să pară cît mai senin. Pe cît mă pricep, bucatele-s gustoase.

— N-am poftă, de aceea nu mănînc.

— N-ai poftă de mîncare? Dar capul, adăugă el sfios, te doare?

— Mă doare, de ce să nu mă doară?

Arina Vlasievna îşi îndreptă spatele şi ciuli urechile.

— Nu te supăra, Evgheni, urmă Vasili Ivanovici, dar îmi dai voie să-ţi iau pulsul?

Bazarov se ridică de pe scaun.

— Şi fără să-mi iei pulsul, pot să-ţi spun că am febră.

— Ai avut şi frisoane?

— Da, şi frisoane. Am să mă duc să mă culc puţin, iar voi să-mi trimiteţi ceai de tei. Cred că am răcit.

— De aceea te-am auzit astă noapte tuşind, spuse Arina Vlasievna.

— Am răcit, repetă Bazarov şi se duse.

Arina Vlasievna începu să pregătească ceaiul de floare de tei, iar Vasili Ivanovici trecu în camera vecină şi se apucă tăcut, cu mîinile de cap.

Bazarov nu se mai scula din pat în ziua aceea şi petrecu noaptea într-o toropeală semiconştientă. După miezul nopţii deschise cu greu ochii şi văzu aplecat deasupra lui chipul palid al tatălui său, luminat de candelă. Îi spuse să plece. Acesta se supuse, dar se întoarse îndată în vîrful picioarelor şi, pe jumătate ascuns de uşa dulapului, stătea cu ochii aţintiţi la fecioru-său. Nici Arina Vlasievna nu s-a culcat ; tot timpul venea să deschidă puţintel uşa cabinetului, ca să asculte „cum respiră Eniuşa" şi să-l privească pe Vasili Ivanovici. Nu putea vedea decît spinarea lui gîrbovită şi nemişcată, dar asta era destul ca s-o mai mîngîie. Dimineaţa Bazarov încercă să se ridice din pat, dar îi veni ameţeală şi îi dădu sînge pe nas. Se culcă din nou. Vasili Ivanovici îl îngrijea în tăcere. Arina Vlasievna intră la el şi-l întrebă cum se simte. El răspunse „mai bine" şi se întoarse cu faţa la perete. Vasili Ivanovici îi făcu semn cu amîndouă mîinile să iasă. Ea îşi muşcă buzele ca să n-o podidească plînsul şi ieşi afară. În casă parcă totul se întunecase. Toate feţele erau trase şi domnea o linişte ciudată. Un cocoş prea zgomotos a fost dus în sat, fără să înţeleagă multă vreme această comportare faţă de el. Bazarov zăcea mai departe cu faţa la perete. Vasili Ivanovici încercase să-i pună cîteva întrebări, dar văzînd că-l obosea, bătrînul amuţi în jilţul său, trosnindu-şi doar în răstimpuri degetele. Ieşea cîteva clipe, în grădină, stătea acolo ca o momîie, uluit, copleşit de

o mirare fără seamăn (de altminteri această mirare nu se mai ştergea de pe chipul lui), apoi se reîntorcea la fiul său, căutînd să scape de întrebările nevesti-si. Pînă la urmă, aceasta îl apucă de mînă şi rosti crispată, aproape ameninţătoare :

— Dar ce-i cu el ? Drept răspuns, Vasili Ivanovici făcu o sforţare ca să-i zîmbească, dar spre groaza lui, începu să rîdă. Trimisese de dimineaţă după doctor. Socoti că trebuie să-l înştiinţeze pe fiul lui, ca nu cumva acesta să se supere.

Bazarov se răsuci deodată pe divan, îl privi năuc, ţintă, pe taică-său şi ceru de băut.

Vasili Ivanovici îi întinse un pahar cu apă şi cu acest prilej îi pipăi fruntea. Dogorea.

— Bătrînule, începu Bazarov rar şi răguşit. E rău de mine. M-am infectat şi peste cîteva zile ai să mă îngropi.

Vasili Ivanovici se clătină de parcă l-ar fi lovit cineva peste picioare.

— Evgheni ! bîigui el, ce vorbeşti ?... Ferească Dumnezeu ! Ai răcit...

— Fugi de aici, îl întrerupse fără grabă Bazarov, nu e permis unui medic să vorbească astfel. Cunoşti şi dumneata foarte bine toate simptomele infecţiei.

— Unde vezi simptomele... infecţiei, Evgheni ?... Ce ţi-a venit ?

— Dar asta ce-i ? făcu Bazarov şi, suflecîndu-şi o mînecă a cămăşii, îi arătă petele roşii, prevestitoare de rele, ce-i apăruseră pe piele.

Vasili Ivanovici se cutremură și simți că îngheață de spaimă.

— Totuși, îi spuse el, în sfîrșit, totuși... chiar dacă ar fi un fel de... infecție...

— De piemie, îi suflă Bazarov.

— Ei, da... un fel de infecție...

— De piemie, repetă aspru și răspicat Bazarov, sau ți-ai uitat buchiile meseriei ?!

— Bine, bine, cum vrei tu... totuși noi o să te facem bine...

— Asta s-o spui altora. Dar nu-i vorba de asta. Nu m-așteptam să mor atît de curînd. Acest accident este de fapt cît se poate de neplăcut. Acuma trebuie să vă ajute, pe dumneata și pe mama, credința voastră tare ; aveți prilejul s-o puneți la încercare. Mai bău puțină apă. Iar eu vreau să te rog un lucru... atîta timp cît mai am mintea limpede. Mîine sau poimîine, o știi și dumneata, creierul meu va ieși la pensie. Nici acum nu sînt foarte sigur dacă mă exprim limpede. În timp ce stăteam în pat mi se tot părea că în jurul meu aleargă niște cîini roșii, iar că dumneata mă pîndeai ca pe un gotcan. Parcă aș fi beat. Înțelegi bine ce spun ?

— Vai de mine, Evgheni ! Vorbești absolut normal.

— Cu atît mai bine. Mi-ai spus că ai trimis după doctor... Asta-i dorința dumitale. Îndeplinește-mi și mie una : trimite un om la...

— La Arkadi Nikolaevici, îi luă vorba din gură bătrînul.

— Cine e Arkadi Nikolaevici ? întrebă Bazarov făcînd parcă o sforțare să-și aducă aminte. Ah, da ! Puișorul acela cu caș la gură ! Nu, lasă-l în pace. Acum s-a făcut un cioroi de cîmp. Nu te mira, nu aiurez încă. Să trimiți un om la Odințova, Ana Sergheevna, o moșiereasă de pe aici... O știi ? (Vasili Ivanovici încuviință din cap.) Să i se comunice că Evgheni Bazarov o salută și îi trimite vestea că moare. Ai s-o faci ?

— Am s-o fac... dar e oare cu putință ca tu să mori, Evgheni... gîndește-te și tu ! Unde mai e atunci dreptatea ?

— Asta n-o știu, dar dumneata să trimiți pe cineva.

— Chiar în clipa asta, și am să scriu și o scrisoare.

— Nu, nu-i nevoie. Spune-i că am poruncit să i se transmită salutul meu și atîta tot. Iar acum mă întorc la cîinii mei. Ciudat ! Vreau să mă gîndesc la moarte și nu izbutesc. Văd un fel de pată... și altceva nimic.

Se întoarse din nou anevoie spre perete, iar Vasili Ivanovici ieși din cabinet și, cum ajunse în dormitorul nevestei sale, se prăbuși în genunchi în fața icoanelor.

— Roagă-te, Arina, roagă-te, spuse el gemînd. Moare fiul nostru.

Veni doctorul, acel medic de provincie la care nu se găsise o bucățică de nitrat de argint și, după ce examină bolnavul, îi sfătui să rămînă în expectativă

şi spuse cîteva vorbe despre posibilitatea unei însănătoşiri.

— Aţi văzut vreodată un bolnav în situaţia mea care să nu se fi dus în cîmpiile Elisee[1] ? întrebă Bazarov şi, înşfăcînd deodată piciorul biroului masiv de lîngă pat, îl smuci şi-l urni din loc.

— Vedeţi puterea, spuse el, puterea o am încă întreagă, şi cu toate astea trebuie să mor !... Un bătrîn, cel puţin, s-a deprins cu gîndul să se despartă de viaţă, pe cînd eu... da, pofteşte de încearcă să negi moartea. Ea te neagă pe tine şi basta ! Cine plînge acolo ? adăugă el după o pauză. Mama ? Săraca ! Cui are să-i mai dea de acum încolo ciorba ei minunată de sfeclă ? Şi dumneata, Vasili Ivanovici, îmi pare că bîzîi ? Ei, dacă creştinismul nu te ajută, fii filozof sau stoic, mă rog ! Te-ai lăudat doar că eşti filozof, nu-i aşa ?

— De unde filozof ! strigă Vasili Ivanovici, şi lacrimile se rostogoliră şiroaie pe obrazul lui.

Lui Bazarov îi era din ceas în ceas mai rău. Boala evolua rapid, ceea ce se întîmplă de obicei la infecţiile survenite în urma unei intervenţii chirurgicale. Avea încă mintea limpede şi înţelegea ceea ce i se spunea. Mai lupta încă.

— Nu vreau să aiurez, şoptea el, strîngîndu-şi pumnii, ce prostie ! Şi îndată spunea : De pildă, dacă din zece scoţi opt, cît rămîne ?

[1] În mitologia greacă lăcaşul celor „fericiţi după moarte".

Vasili Ivanovici umbla de ici-colo ca ieşit din minţi, propunînd cînd un remediu, cînd altul şi mereu învelea picioarele fiului său :

— Să-l înfăşurăm în cearşafuri ude... un vomitiv... muştar la stomac... să-i luăm sînge, spune el cu încordare. Doctorul, pe care-l înduplecase să rămînă, îl aproba, îi dădea bolnavului limonadă, iar pentru el cerea ba o pipă, ba un „întăritor", adică votcă. Arina Vlasievna şedea pe un scăunel scund lîngă uşă şi se depărta numai din cînd în cînd să se roage. Cu cîteva zile în urmă îi scăpase din mînă o oglinjoară şi se spărsese, ceea ce socotea a fi un semn rău. Nici Anfisuşka nu mai ştia să-i spună nimic. Timofeici plecase la Odinţova.

Bazarov petrecu o noapte rea. Îl chinuia febra mare. Spre dimineaţă se simţi mai uşurat. Ceru Arinei Vlasievna să-l pieptene, îi sărută mîna şi sorbi cîteva înghiţituri de ceai. Vasili Ivanovici se învioră puţin.

— Slavă Domnului ! repetă el, a venit criza... a trecut criza.

— Mare lucru ! spuse Bazarov. Ce putere are cuvîntul ! L-ai găsit, ai spus „criză" şi te simţi împăcat. E de mirare cum omul mai crede încă în cuvinte. Dacă îl faci prost, deşi nu-l baţi, se întristează ; iar dacă spui că e inteligent, fără să-i dai nimic, e totuşi satisfăcut.

Aceste cîteva vorbe ale lui Bazarov, care aminteau de vechile lui „ieşiri", îl înduioşară pe Vasili Ivanovici.

— Bravo ! E foarte bine spus, foarte bine ! exclamă el, făcîndu-se că bate din palme.

Bazarov zîmbi trist.

— Atunci care-i părerea dumitale, spuse el, criza a trecut sau a venit ?

— Văd că ţi-e mai bine şi asta mă bucură, răspunse Vasili Ivanovici.

— E minunat ! Nu-i niciodată rău să te bucuri. Dar ai trimis acolo... ştii unde ?...

— Am trimis, cum de nu.

Ameliorarea nu ţinu mult. Accesele bolii se reîntoarseră iar. Vasili Ivanovici şedea lîngă Bazarov. Părea că bătrînul e în prada unui chin cumplit. De mai multe ori încercase să vorbească şi nu putuse.

— Evgheni ! rosti el în sfîrşit. Fiul meu, scumpul, dragul meu fiu !

Această chemare neobişnuită avu efect asupra lui Bazarov... Îşi întoarse puţin capul şi, străduindu-se vădit să se smulgă de sub povara ce-i apăsa mintea, spuse :

— Ce e, tată ?

— Evgheni, urmă Vasili Ivanovici, şi se lăsă în genunchi în faţa lui Bazarov, deşi acesta rămînea cu ochii închişi şi nu-l putea vedea. Evgheni, acum îţi e mai bine. Cu ajutorul lui Dumnezeu ai să te faci bine. Dar foloseşte clipa asta şi mîngîie-ne pe mama şi pe mine. Împlineşte-ţi datoria de creştin ! Dacă ai şti ce greu îmi vine mie să ţi-o spun, e groaznic, dar şi mai

groaznic ar fi... că e pentru veşnicie, Evgheni. Gîndeşte-te că...

Glasul bătrînului se frînse, iar pe chipul fiului său, care zăcea mai departe cu ochii închişi, trecu o undă stranie.

— Nu refuz, dacă asta vă poate mîngîia, rosti el în sfîrşit, dar mi se pare că graba n-are rost. Chiar dumneata ai spus că mi-e mai bine.

— Mai bine, Evgheni, mai bine, dar cine poate şti, toate sînt în mîna Domnului, şi odată împlinită datoria...

— Nu, am să mai aştept, îl întrerupse Bazarov. Sînt de părerea ta că a venit criza. Iar dacă ne-am înşelat, nu-i nimic ! Pot fi împărtăşiţi şi cei care şi-au pierdut cunoştinţa.

— Ce vorbeşti, Evgheni...

— Am să mai aştept. Iar acum vreau să dorm. Lasă-mă.

Şi îşi puse capul pe pernă.

Bătrînul se ridică, se aşeză în fotoliu şi, cu bărbia în palmă îşi mușca mîinile...

Zgomotul unei trăsuri cu arcuri, acel zgomot care se desluşeşte atît de limpede în liniştea unui colţ pierdut de ţară, îi atinse pe neaşteptate urechea. Huruitul roţilor uşoare se apropia tot mai mult. Iată că se auzi fornăitul cailor... Vasili Ivanovici sări din jilţ şi se repezi la fereastră. În curtea căsuţei lui intra un cupeu de două locuri, cu patru cai. Fără a-şi da

seama ce putea să însemne, ieşi alergînd în cerdac într-un avînt de bucurie lipsită de noimă... Un lacheu în livrea deschise uşa cupeului. O doamnă cu voal negru şi cu mantilă neagră coborî...

— Sînt Odinţova, spuse ea. Evgheni Vasilici trăieşte ? Sînteţi tatăl lui ? Am adus cu mine un doctor.

— Sînteţi binefăcătoarea noastră ! exclamă Vasili Ivanovici şi, luîndu-i mîna o apăsă febril pe buzele lui, în timp ce doctorul adus de Anna Sergheevna, un omuleţ cu ochelari şi cu mutră de neamţ, se dădea jos tacticos din cupeu. Mai trăieşte, mai trăieşte Evgheni al meu, şi acum o să fie salvat ! Nevastă ! Nevastă !... Ne-a venit un înger din cer...

— Ce se-ntîmplă, Doamne ! bîigui bătrîna ieşind în fugă din salon în vestibul ; fără a înţelege nimic, căzu la picioarele Annei Sergheevna şi, ca ieşită din minţi, începu să-i sărute rochia.

— Ce faceţi ! Ce faceţi ! repeta Anna Sergheevna, dar Arina Vlasievna n-o asculta, iar Vasili Ivanovici nu făcea altceva decît să repete :

— Un înger ! Un înger !

— *Wo ist der Kranke ?* [1] Şi unde este paţient, spuse în sfîrşit doctorul oarecum indignat, pierzînd răbdarea.

Vasili Ivanovici îşi veni în fire.

---

[1] Unde este bolnavul ? (Germ.)

— Aici, aici, poftiţi după mine, *wertester Herr Kolega* [1], adăugă el dintr-o veche obişnuinţă.

— Eh ! făcu neamţul şi rînji acru.

Vasili Ivanovici îl conduse în cabinet.

— E un doctor din partea Annei Sergheevna Odinţova, spuse el, aplecîndu-se chiar la urechea fiului său, şi dînsa e aici.

Bazarov îşi deschise deodată ochii.

— Ce ai spus ?

— Am spus că Anna Sergheevna Odinţova e aici şi ţi-a adus pe domnul doctor.

Bazarov îşi roti privirea împrejur.

— E aici... vreau s-o văd.

— Ai s-o vezi, Evgheni, dar mai întîi de toate trebuie să stăm de vorbă cu domnul doctor. Am să-i spun eu istoricul bolii, deoarece Sidor Sidorîci (aşa îl chema pe doctorul de la oraş) a plecat, şi pe urmă o să facem un mic consult.

Bazarov aruncă o privire asupra neamţului.

— Hai, discutaţi mai repede, dar nu pe latineşte, pentru că înţeleg ce înseamnă *jam moritur* [2].

— *Der Herr scheint des Deutschen mächtig zu sein* [3] începu discipolul lui Aesculap [4], întorcîndu-se către Vasili Ivanovici.

---

[1] Stimate colega (germ.).

[2] E pe moarte (lat.).

[3] Se pare că domnul cunoaşte limba germană (germ.).

[4] Aesculap, în mitologia greco-romană, zeul medicinei

— *Ich... habe* [1], vorbiți mai bine ruseşte, spuse bătrînul.

— Ah, ah ! Aşa stau lucrurile... potfim...

Şi consultul începu.

O jumătate de oră mai tîrziu, Anna Sergheevna, însoțită de Vasili Ivanovici, intră în cabinet. Doctorul apucase să-i şoptească că nici nu poate fi vorba de însănătoşirea bolnavului.

Ea îl privi pe Bazarov... şi se opri lîngă uşă, atît de tare fu impresionată de obrazul lui congestionat, şi totodată ca de mort, de ochii lui tulburi aţintiți asupra ei. O cuprinse un fel de spaimă rece şi chinuitoare, şi în aceeaşi clipă îi fulgeră prin minte gîndul că n-ar fi simțit acelaşi lucru dacă l-ar fi iubit cu adevărat.

— Vă mulțumesc, spuse el cu greu. Nu m-am aşteptat. E o faptă bună. Iată că ne-a fost dat să ne mai vedem o dată, aşa cum aţi făgăduit.

— Anna Sergheevna a fost atît de bună... începu Vasili Ivanovici.

— Tată, lasă-ne singuri. Anna Sergheevna, îngăduiți ? Cred că acum... Şi făcu semn cu capul spre trupul său neputincios.

Vasili Ivanovici ieşi.

— Vă mulțumesc, repetă Bazarov. E un gest de ţarină. Se pare că şi ţarii îi vizitează pe muribunzi.

— Evgheni Vasilici, nădăjduiesc că...

[1] Eu... am (germ.).

— Eh, Anna Sergheevna, să vorbim cinstit. Cu mine s-a sfîrșit. Am căzut sub roată. Deci nu face să te gîndești la viitor. Moartea e o chestie veche, dar pentru fiecare e nouă ; pînă acum nu mi-e frică... iar pe urmă vine pierderea conștiinței și adio ! (Făcu un gest slab cu mîna.) Ce să vă mai spun... Că v-am iubit ? Nici înainte n-avea nici un rost, iar acum și mai puțin. Iubirea e o formă, iar propria mea formă a și început să se descompună. Să vă spun mai bine cît sînteți de bună ! Și acum, uite, stați aici cu mine atît de frumoasă...

Pe Anna Sergheevna o trecu un fior.

— Lăsați, nu vă îngrijorați... stați jos colo... nu vă apropiați de mine, boala mea este contagioasă.

Anna Sergheevna străbătu repede odaia și se așează pe fotoliul de lîngă divanul pe care era culcat Bazarov.

— Cît de mărinimoasă sînteți ! șopti el. Oh, cît de aproape și cît de tînără, de proaspătă, de curată... în odaia asta hîdă... Ei, rămîneți cu bine ! Să trăiți ani mulți e cel mai bun lucru, și profitați de viață cît mai e vreme ! Priviți ce spectacol dezgustător : un vierme, pe jumătate strivit, care se mai zvîrcolește. Și eu care credeam că am să fac o mulțime de lucruri, că n-am să mor ; nici gînd ! Că am o misiune de îndeplinit, că sînt un gigant ! Iar acum toată misiunea gigantului este să moară cît mai cuviincios, deși nu-i pasă nimănui de asta... Oricum, n-am să mă văicăresc.

Bazarov tăcu, căutîndu-şi paharul cu mîna. Anna Sergheevna îi dădu să bea fără să-şi scoată mănuşile şi ţinîndu-şi cu teamă respiraţia.

— Pe mine o să mă uitaţi, reîncepu el, morţii cu morţii, viii cu viii. Taică-meu o să vă spună : „Ce om pierde Rusia...“ Prostii. Dar nu-l dezamăgiţi pe bătrîn. Lăsaţi-l să spună, dacă-i face plăcere... Mîngîiaţi-o şi pe mama. Ştiţi, în lumea dumneavoastră mare, oameni ca ei poţi să-i cauţi cu lumînarea, că nu-i găseşti... Rusia are nevoie de mine... Nu, se vede că n-are nevoie. Dar de cine e nevoie ? E nevoie de cizmar, de croitor, de măcelar... măcelarul... vinde carne... staţi puţin că mă încurc... aici e o pădure...

Bazarov îşi puse mîna pe frunte.

Anna Sergheevna se aplecă spre el.

— Evgheni Vasilici, sînt aici...

Bazarov îşi lăsă deodată mîna în jos şi se ridică puţin.

— Rămîneţi cu bine, rosti el cu o putere neaşteptată, iar ochii îi scînteiară pentru ultima oară... Rămîneţi cu bine... Ascultaţi... atunci eu nu v-am sărutat... Suflaţi în candela care moare, ca să se stingă...

Anna Sergheevna îi atinse fruntea cu buzele.

— Ajunge ! spuse el şi se lăsă pe pernă. Acum... bezna...

Anna Sergheevna ieşi încetişor.

— Ce e ? o întrebă în şoaptă Vasili Ivanovici.

— A adormit, răspunse ea abia auzit.

Bazarov n-avea să se mai trezească. Spre seară căzu în nesimţire, iar a doua zi muri. Părintele Alexei îi îndeplini toate datinile creştineşti. Pe cînd îl împărtăşea şi mirul sfînt îi atinse pieptul, Bazarov întredeschise un ochi şi păru că la vederea preotului în odăjdii, a cădelniţei fumegînde şi a lumînărilor din faţa icoanei, ceva semănător cu un fior de groază se oglindi pe chipul lui ca de mort. Cînd, în sfîrşit, îşi dădu duhul şi casa se umplu de bocete, Vasili Ivanovici cuprins deodată de înverşunare, izbucni :

— Am spus că voi cîrti ! striga el răguşit cu faţa aprinsă şi schimonosit de durere, scuturînd în aer pumnul, ca şi cum ar fi ameninţat pe cineva. Voi cîrti, voi cîrti ! Dar Arina Vlasievna, cu faţa scăldată de lacrimi, se atîrnă de gîtul lui şi amîndoi căzură în genunchi.

— Aşa a fost, povesti apoi în odaia slugilor, Anfisuşka, erau unul lîngă altul, cu capetele plecate, ca nişte oiţe la nămiază...

Dar arşiţa de amiază trece, se lasă seara, apoi noaptea, noaptea care adună la adăpostul ei tihnit, cu somn dulce, pe toţi cei chinuiţi şi osteniţi...

XXVIII

Au trecut şase luni. Era o iarnă albă cu tăcerea aspră a zilelor geroase şi senine, cu zăpadă deasă ce scîrţîie sub paşi, cu chiciură trandafirie pe copaci şi

un cer ca smaraldul palid, cu căciuli de fum deasupra hornurilor, volburi de aburi năvălind pe uşile o clipă deschise, cu feţele proaspete ale oamenilor muşcate de ger şi trapul grăbit al cailor răzbiţi de frig. Ziua de ianuarie era pe sfîrşite, gerul serii încleşta parcă şi mai tare văzduhul neclintit şi asfinţitul însîngerat se stingea iute. La ferestrele casei din Mariino se aprindeau lumini ; Prokofici, cu frac negru şi mănuşi albe, punea deosebit de solemn masa de şapte tacîmuri. Cu o săptămînă în urmă, în mica biserică a parohiei avuseseră loc în tihnă, aproape fără martori, două nunţi : a lui Arkadi cu Katia, şi a lui Nikolai Petrovici cu Fenecika ; iar în ziua aceasta Nikolai Petrovici dădea o masă de adio fratelui său care pleca la Moscova după treburi. Anna Sergheevna plecase tot acolo îndată după nuntă, nu înainte de a-i fi înzestrat cu mărinimie pe cei doi tineri.

Exact la ora trei, se adunară toţi la masă. Şi Mitea era acolo. Acum avea o dădacă cu kokoşnik [1] de brocart. Pavel Petrovici şedea între Katia şi Fenecika, iar „soţii", lîngă soţiile lor. În ultima vreme, prietenii noştri s-au schimbat. Toţi arătau parcă mai bine şi mai maturi. Numai Pavel Petrovici slăbise, ceea ce dădea însă şi mai multă eleganţă trăsăturilor lui fine, o înfăţişare şi mai senioralâ... Şi Fenecika se schimbase. Cu rochia ei nouă de mătase, o panglică lată de catifea în păr, un lanţ de aur la gît, şedea nemişcată, plină de respect faţă de ea însăşi şi faţă de

[1] Podoabă în formă de diademă pe care o purtau în trecut femeile ruse.

tot ce o înconjura, zîmbind de parcă ar fi vrut să spună : „Iertaţi-mă, nu sînt vinovată". Şi nu numai ea, ci şi toţi ceilalţi zîmbeau, şi parcă îşi cereau iertare. Toţi se simţeau puţin stingheriţi, puţin trişti, dar de fapt foarte fericiţi. Fiecare căuta să-l servească pe celălalt, hazliu de prevenitor, ca şi cum toţi s-ar fi învoit să joace un fel de naivă comedie. Katia era mai liniştită decît toţi. Privea cu încredere în jurul ei şi se putea observa că Nikolai Petrovici o iubea nespus de mult. Înainte de sfîrşitul mesei el se sculă în picioare şi, ridicînd cupa, spuse către Pavel Petrovici :

— Ne părăseşti... ne părăseşti, scumpul meu frate, începu el, desigur nu pentru prea mult timp. Totuşi nu pot să nu-ţi spun că eu... că noi... atît eu... cît şi noi... uite, asta e nenorocirea, că nu ştim să ţinem toasturi. Arkadi, spune tu !

— Nu, tată, nu sînt pregătit.

— Că eu sînt bine pregătit ! Te rog, frate, dă-mi voie să te îmbrăţişez, să-ţi urez toate cele bune şi... întoarce-te la noi cît mai degrabă !

Pavel Petrovici îi sărută pe toţi, fără a uita bine-înţeles pe Mitea. Fenecikăi îi sărută şi mîna, pe care aceasta nu ştia încă s-o întindă cum trebuie, şi după ce bău pentru a doua oară cupa plină, spuse cu un oftat adînc :

— Să fiţi fericiţi, prietenii mei ! *Farewell !* [1] Acest mic supliment englezesc trecu neobservat, dar toţi erau mişcaţi.

[1] Bun rămas (engl.).

— În amintirea lui Bazarov, şopti Katia la urechea bărbatului ei, şi amîndoi ciocniră paharele. Ca răspuns Arkadi îi strînse tare mîna, dar nu se încumetă să propună acest toast cu glas tare.

S-ar părea că povestea s-a sfîrşit. Dar poate că vreunul dintre cititori doreşte să ştie ce face acum, în clipa de faţă, fiecare din personajele descrise... Sîntem gata să-l satisfacem.

Anna Sergheevna s-a căsătorit de curînd, nu din dragoste, ci din raţiune, cu unul dintre viitorii oameni de vază ai Rusiei, un om foarte inteligent, legist, cu simţul practic foarte dezvoltat, o voinţă tare şi cu un minunat dar al vorbirii, un om încă tînăr, bun, dar rece ca gheaţa. Trăiesc într-o desăvîrşită înţelegere şi poate că vor ajunge la fericire... poate chiar la dragoste. Prinţesa X... a murit, uitată de toţi chiar din ziua morţii ei. Kirsanovii, tatăl şi fiul, s-au stabilit la Mariino. Treburile le merg mai bine. Arkadi e un proprietar plin de sîrguinţă şi „ferma" a început să aducă un venit destul de însemnat. Nikolai Petrovici a fost ales judecător de pace şi munceşte din toate puterile. Tot timpul călătoreşte prin sectorul lui, ţine discursuri lungi (e de părere că mujicilor trebuie să le îndeşi în cap, adică să le repeţi pînă la refuz mereu aceleaşi lucruri), şi totuşi, la drept vorbind, nu satisface deplin nici pe nobilii instruiţi, care vorbesc cînd cu vervă, cînd cu melancolie despre emansipaţie (pronunţînd silaba „an" pe nas), nici pe cei neinstruiţi, care ocărăsc fără sfială aşa zisa emanţipaţie. Şi pentru unii, şi pentru ceilalţi, el este prea

moale. Katerina Sergheevna a născut un băiat, Kolea, iar Mitea aleargă voinicește și nu-i mai tace gura. Fenecika, adică Fedosia Nikolaevna, în afară de bărbatul și de Mitea al ei, nu iubește pe nimeni ca pe nora ei. Iar cînd aceasta se așează la pian, n-ar mai pleca de lîngă ea toată ziua. Și fiindcă veni vorba, să amintim și de Piotr. Din pricina prostiei și a îngîmfării, e țeapăn de tot, pronunță i-ul în chip de e : demeneață, predvor. Dar s-a însurat și el și a luat o zestre destul de frumușică de la nevasta lui, fata unui grădinar de la oraș, care refuzase doi pretendenți buni, fiindcă ei n-aveau ceas, pe cînd Piotr nu numai că avea ceas, dar avea și ghete de lac !

La Dresda, pe terasa cafenelei Brühl, între orele două și patru, timpul cel mai șic pentru plimbare, puteți întîlni un bărbat de vreo cincizeci de ani, cărunt de tot, care pare să sufere de podagră, dar frumos încă, îmbrăcat elegant, cu acea distincție deosebită a omului care a trăit multă vreme în cele mai înalte cercuri ale societății. E vorba de Pavel Petrovici. A plecat de la Moscova în străinătate, ca să-și îngrijească sănătatea și s-a stabilit la Dresda, unde frecventează mai mult pe englezii și pe rușii în trecere prin oraș. Cu englezii se comportă simplu, aproape cu modestie, dar cu neștirbită demnitate. Aceștia îl găsesc puțin cam plictisitor, dar respectă în el perfectul gentleman. Cu rușii e mai liber și-și mai dă drumul spiritului caustic, se ia în zeflemea și pe el, și pe ei, dar o face cu multă bonomie, naturalețe și

bună cuviinţă. Îşi păstrează opiniile slavofile, ceea ce după cum se ştie, este socotit ca *très distingué* [1] în lumea mare. Nu citeşte nimic în ruseşte, dar pe masa lui de scris se găseşte o scrumieră de argint, în formă de opincă ţărănească. Turiştii noştri nu se pot lipsi de el. Matvei Ilici Koleazin, care e într-o vremelnică opoziţie, i-a făcut majestuos o vizită în drumul lui spre staţiunea de ape minerale din Boemia, iar băştinaşii, cu care de altfel se vede puţin, aproape că îl venerează. Să capeţi un bilet pentru capela Curţii, unul de teatru sau altele, nu poate nimeni obţine mai uşor şi mai repede ca *der Herr Baron von* Kirsanoff. Nu încetează de a face fapte bune, pe cît poate, şi încă mai stîrneşte un pic de vîlvă în jurul lui. Nu degeaba a fost cîndva mare cuceritor. Dar viaţa îl apasă... mai greu chiar decît bănuieşte el... E destul să te uiţi la el cînd stă în biserica rusă mai la o parte, sprijinit de perete, cufundat în gînduri, nemişcat, cu buzele strînse cu amărăciune, şi apoi se trezeşte deodată şi-şi face, abia văzut, semnul crucii...

Kukşina a nimerit şi ea în străinătate. Se află acum la Heidelberg şi studiază de data aceasta nu ştiinţele naturale, ci arhitectura, în care, după spusele ei, a descoperit legi noi. Ca şi înainte vreme, frecventează societatea studenţilor, mai ales a tinerilor fizicieni şi chimişti ruşi, de care e plin Heidelbergul, şi care, după ce la început îi uimesc pe naivii profesori nemţi cu

[1] Foarte distins (fr.).

părerile lor agere asupra lucrurilor, pînă la urmă îi uimesc pe aceiaşi profesori cu totala lor inactivitate şi cu lenea lor fără pereche. Cu doi sau trei studenţi dintr-aceştia, care nu ştiu să deosebească oxigenul de azot, dar sînt plini de ei şi neagă totul, şi cu marele Elisevici, Sitnikov, care se pregăteşte şi el să ajungă om mare, îşi pierde vremea pe la Petersburg şi, după spusele lui continuă „cauza" lui Bazarov. Se spune că l-ar fi bătut cineva de curînd pe Sitnikov, dar că nici el n-ar fi rămas dator ; într-un articolaş obscur, strecurat într-o mică revistă tot atît de obscură, ar fi lăsat să se înţeleagă că cel care-l bătuse era un laş. El numeşte aşa ceva ironie !... Taică-su îl ţine din scurt, ca şi odinioară, iar nevastă-sa îl socoteşte prostănac... şi om de litere.

Într-unul din colţurile depărtate ale Rusiei se află un cimitir mic de ţară, cu înfăţişare tristă, ca mai toate cimitirele noastre. Şanţurile ce-l împrejmuiesc sînt demult năpădite de buruieni, crucile cenuşii de lemn s-au aplecat şi putrezesc sub micile lor streşini, cîndva vopsite ; lespezile de piatră sînt aproape toate urnite din loc, ca şi cum ar fi fost împinse de dedesubt ; doi-trei copăcei cu frunza rară abia dau o biată umbră ; oile se plimbă slobode peste morminte... Însă printre acestea este unul de care nu se atinge nimeni, pe care vitele nu-l calcă în picioare. Numai păsările se aşează pe el şi cîntă în zori. E împrejmuit cu un gărduţ de fier şi doi brazi tineri sînt sădiţi la cele

două capete. Acolo e îngropat Evgheni Bazarov. La acest mormînt vin adeseori dintr-un sat apropiat, doi bătrîni foarte în vîrstă, soţ şi soţie. Sprijinindu-se unul pe altul, păşesc cu mers trudit, se apropie de gărduţ, cad în genunchi şi plîng îndelung şi amar ; apoi privesc multă vreme piatra mută sub care zace băiatul lor, mai schimbă cîte un cuvînt, mai şterg cu mîna praful de pe lespede, mai potrivesc cîte o creangă, apoi se roagă iarăşi, şi nu se pot hotărî să părăsească locul acesta, unde se simt parcă mai aproape de fiul lor, de amintirea lui... S-ar putea oare ca rugile şi lacrimile lor să rămînă sterpe ? Dragostea sfîntă şi devotată să nu fie atotputernică. Oh, nu ! Oricît ar fi fost de pătimaşă, de păcătoasă, de zbuciumată, inima ascunsă în mormînt, florile ce cresc pe el ne privesc senine cu ochii lor nevinovaţi ; ele nu ne vorbesc numai despre acea linişte veşnică, despre acea linişte măreaţă a naturii nepăsătoare, ci şi despre pacea de veci şi viaţa fără de sfîrşit...

August 1861.

Din creațiile
literaturii universale clasice
apărute în colecția
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

Balzac — *CÉSAR BIROTTEAU*, roman
XVI-336 pag. — 5 lei

John Galsworthy — MĂRUL ÎN FLOARE, nuvele
XVI-296 pag. — 5 lei

Guy de Maupassant — O VIAȚĂ, roman
XVI-312 pag. — 5 lei

Stendhal — ROȘU ȘI NEGRU, roman
2 vol. — XXXII-752 pag. — 10 lei

Theodor Storm — IEZERUL ALBINELOR, nuvele
XXVI-318 pag. — 5 lei

Rabindranath Tagore — GHIRLANDA DRAGOSTEI,
povestiri XXVIII-354 pag. — 5 lei

Ne adresăm tuturor cititorilor
„Bibliotecii pentru toți"
cu rugămintea de a ne comunica :

— Ce cărți ar dori să mai apară în această colecție ;

— Ce cărți din cele apărute i-a interesat în mod deosebit ;

— Ce prefețe li s-au părut mai interesante, care dintre ele au fost mai puțin utile și de ce.

Scrieți-ne pe adresa :

EDITURA PENTRU LITERATURA
Redacția „Biblioteca pentru toți"
Bdul. Ana Ipătescu nr. 39
Raionul „30 Decembrie"
București

Redactor responsabil : Avramescu Tiberiu
Tehnoredactor : Tudor Ioan

Dat la cules 30.01.1962. Bun de tipar 21.03 1962. Apărut 1962. Tiraj 45.145 ex. broșate. Hîrtie tipar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 13,46 Coli tipar 10,5. Planșe tietdruck 1. A. nr. 066/1962. C. Z. pentru bibliotecile mari 8 S C Z pentru bibliotecile mici 8 S.—31=R.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic Casa Scinteii. Piata Scinteii. 1. Bucuresti — R.P.R.

Creații ale literaturii ruse clasice
apărute în
colecția **BIBLIOTECA PENTRU TOȚI**

A. P. CEHOV

Doamna cu cățelul
nuvele, XIV — 410 pag. — 5 lei.

F. M. DOSTOIEVSKI

Amintiri din casa morților
XVI — 400 pag. — 5 lei.

N. V. GOGOL

Serile în cătunul de lîngă Dikanka
povestiri, XVIII — 242 pag. — 5 lei.

V. G. KOROLENKO

Fără grai
nuvelă, XVIII — 254 pag. — 4 lei.

M. I. LERMONTOV

Un erou al timpului nostru
roman, XIV — 218 pag. — 4 lei.

A. S. PUȘKIN

Poezii
XXXII — 296 pag. — 5 lei

L. N. TOLSTOI

După bal
nuvele, VI — 344 pag. — 5 lei.

I. S. TURGHENIEV

În ajun
roman, VIII — 184 pag. — 3 lei.

Lei 5